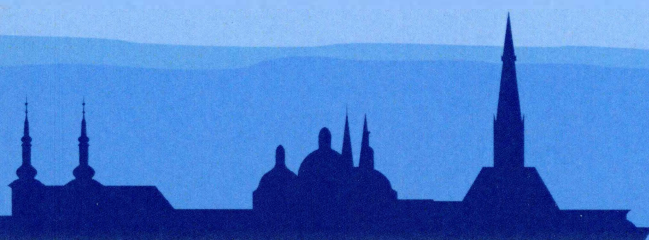

Kvalita městského a příměstského života z geografického hlediska (příklad městského regionu Olomouc)

Vladimír Ira a kolektiv

**Palackého Univerzita v Olomouci
Olomouc 2023**

Kvalita městského a příměstského života z geografického hlediska

(příklad městského regionu Olomouc)

Vladimír Ira a kolektiv

Palackého Univerzita v Olomouci

Olomouc 2023

Publikace je součástí výstupu z projektu P404/11/1811
Grantové agentury České republiky

„Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled“

Editor:

Prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc.

Autorský kolektiv:

Mgr. Lucie Dostálová: *kapitola 3*

Mgr. David Fiedor: *kapitoly 5, 11*

RNDr. Miloš Fňuka, Ph.D.: *kapitoly 6, 8, 9*

doc. RNDr. Marián Halás, Ph.D.: *kapitoly 2, 10, 13*

prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc.: *úvod, kapitoly 1, 12, 13, 14, závěr*

Mgr. Petr Kladiwo, PhD.: *kapitoly 2, 10, 13*

RNDr. Aleš Léta, Ph.D.: *kapitola 3*

RNDr. Tatiana Mintálová, PhD.: *kapitoly 7, 8, 9, 13*

Mgr. Zdeněk Opravil: *kapitola 10*

Mgr. Jan Pospíšil: *kapitola 9*

Mgr. Pavel Roubínek: *kapitoly 2, 10*

doc. RNDr. Irena Smolová, Ph.D.: *kapitola 11*

doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, PhD.: *kapitola 11*

Mgr. Robert Šanda: *kapitola 4*

Mgr. Petr Šimáček, PhD.: *kapitola 5*

Bc. Zdeněk Šuráň: *kapitola 11*

doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.: *kapitoly 4, 5, 6, 7, 8, 13*

Mgr. Hana Vallová: *kapitola 7*

Mgr. Věra Zítková: *kapitola 12*

Recenzenti:

prof. RNDr. Tadeusz Siwek, CSc.

Mgr. Marcel Horňák, PhD.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© text Vladimír Ira a kolektiv, 2023

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2023

ISBN 978-80-244-5220-3 (tisk)

OBSAH

ÚVOD	5
1. Geografické aspekty kvality života se zvláštním zřetelem na kvalitu městského a příměstského života	6
2. Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie	10
3. Využití veřejných prostranství v Olomouci a jejím zázemí	30
4. Obyvatelstvo Olomouce a jejího suburbánního zázemí: analýza vybraných demografických údajů v kontextu kvality života	43
5. Kvalita bytového fondu a bydlení v Olomouci a jejím zázemí	61
6. Vývoj a současný stav na trhu práce v kontextu kvality života	78
7. Zdravotní péče v Olomouci a jejím zázemí jako faktor kvality života	93
8. Sociální služby v Olomouci a jejím zázemí	103
9. Kultura v Olomouci a v jejím zázemí	112
10. Financování obcí a samospráva měst: příklad Olomouce a Pardubic	125
11. Hazard v Olomouci a jejím zázemí: diskuse k rizikům ovlivňujícím kvalitu života urbánní a suburbánní populace	139
12. Kriminalita, místa strachu a kvalita života v Olomouci a jejím zázemí	150
13. „City and its hinterland in the mind“ – behaviorálně-geografické hodnocení kvality života ve městě Olomouc a jeho zázemí	163
ZÁVĚR	172

ÚVOD

Kolektiv Katedry geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci byl řešitelem projektu P404/11/1811 Grantové agentury České republiky „**Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled**“, který byl realizován v období 2011 až 2014.

Projekt se zaměřil na výzkum a hodnocení kvality života v městském (funkčním) regionu Olomouce a na jejich prostorovou interpretaci. Vhodné ukazatele kvality života v městském regionu byly zvoleny tak, aby se mohla ověřit možnost využití metod zaměřených na analýzu prostorové diferenciaci (na základě posouzení kvality života) a územní typologii.

Kolektiv řešitelů se zabýval postupně analýzami jednotlivých domén kvality života (environmentální, sociální, ekonomická, infrastrukturní a institucionální) až po analýzu dvou základních dimenzí kvality života (objektivní a subjektivní). Výzkum se soustředil i na posouzení subjektivní dimenze kvality života prostřednictvím vyhodnocení vnímání kvality života obyvateli městského a příměstského prostředí.

Podrobná analýza teoretických a metodologických poznatků zaměřených na geografické aspekty kvality života se zvláštním důrazem na urbánní a suburbánní kvalitu života umožnila kvalifikovaný pohled na studovanou problematiku ve spojení s empirickými poznatky z Olomouce a jejího zázemí.

Spolu s jinými vědními disciplínami bychom rádi přispěli k identifikování problémů, které si zaslouží zvláštní pozornost a případnou reakci ze strany společnosti (státu). Předpokládá to však i sledování účinků politik a podporu účasti veřejnosti v procesu tvorby politik. Studium reality prostřednictvím hodnocení širšího spektra kvality života a její percepce v městském a příměstském prostředí přináší nové poznatky, které je možné použít při usměrňování dalšího rozvoje města spolu s jeho zázemím a vytváření podmínek pro lepší kvalitu a udržitelný způsob života jeho obyvatel.

1. Geografické aspekty kvality života se zvláštním zřetelem na kvalitu městského a příměstského života

Vladimír Ira

Většina problémů souvisejících se životem lidí má geografickou dimenzi (Frazier, 1982). Podle názoru, který vyjádřil britský geograf Pacione (1986) formuje struktura a rozmístění kvality života klíčovou oblast výzkumu v geografii. První kapitola této publikace se zaměřuje na kvalitu života (dále i KŽ), zvláště ve vztahu k místu/k území. Pod pojmem místo máme na mysli geografické prostředí, ve kterém žijí jednotlivci a skupiny jedinců jako např. domácnosti, sousedé v bezprostředním okolí a místní společenství.

Protože náš výzkum se soustřeďuje na (funkční) městský region Olomouce, tato stať je zaměřená na výzkum kvality městského a příměstského života. V souvislosti se širší interpretací pojmu kvalita života se dostáváme k otázkám spokojenosti, která je i výsledkem reakce na fyzické i ekonomické a společensko-kulturní podmínky. Tyto podmínky jsou závislé na hierarchické úrovni prostoru/území a mohou ovlivňovat chování jednotlivců a skupin. Výzkumy kvality života jsou důležité nejen proto, že ovlivňují lidské chování ale také jejich spokojenost se životem a pocity štěstí.

Vzorce intraurbánní mobility a mobility v rámci funkčního městského regionu se vztahují k rozdílu mezi objektivními charakteristikami bezprostředního okolí a subjektivním hodnocením lidí, které se vztahuje k aspektům kvality života a k tomu jakým způsobem se mění v urbánním a suburbánním prostoru. Proto je celkem přirozené, že existuje velký zájem o kvalitu života především v kontextu míst, kde žijí lidé.

Pokud chceme pochopit kvalitu života v takovém prostředí jako je město a jeho zázemí, potřebujeme nějakým způsobem „změřit“ podmínky tohoto prostředí při použití/aplikaci sady indikátorů.

Je zřejmé, že různí lidé vnímají shodné jevy různým způsobem a proto je jejich subjektivní hodnocení těchto jevů rozdílné z hlediska vlivů na kvalitu života včetně specifických atributů jejich městského a příměstského prostředí.

1.1 Objektivní a subjektivní přístup

Z analýz prací zaměřených na teoreticko-metodologické rámce zkoumané problematiky kvality života (např. Pacione, 1986; Cummins, 2000; Massam, 2002; Marans, 2003; Pacione, 2003b; Ira, 2005b; Andráško, 2007; Ira, Andráško, 2007; Marans, Stimson, 2011; Heřmanová, 2012a; Murgaš, 2012) vyplývá, že výzkum se v minulosti soustředil převážně na dva přístupy – objektivní a subjektivní.

Objektivní přístup je nejvíce orientován na analýzu a zpracování druhotných dat v různém geografickém, resp. prostorovém měřítku, které jsou dostupné především z veřejných databází, včetně sčítání. Tento přístup se často aplikuje ve výzkumu sociálních indikátorů (Johnston et al. eds., 2009). Godor, Hornák (2010) například na základě analýzy prací slovenských autorů (především geografů) v rámci objektivní dimenze kvality života identifikovali 108 indikátorů.

Tyto indikátory následně seskupili do sedmi domén (ekonomická, bytového fondu, komfortu a vybavenosti bytů, environmentální, dostupnosti a vybavenosti území službami a zbožím, demografická a bezpečnosti).

Subjektivní přístup je určen pro sběr primárních dat na disgregované anebo individuální úrovni. Používá metody výzkumu věd o společnosti a člověku, který se orientuje na výzkum lidského chování a hodnocení různých aspektů kvality městského a příměstského života.

Pokud vycházíme z uvedených dvou základních přístupů, můžeme identifikovat soubory objektivních a subjektivních indikátorů. Indikátor resp. ukazatel představuje údaj nebo hodnotu různého charakteru, která vyjadřuje okamžitý stav nebo úroveň změny sledovaného jevu (Hanušin et al., 2000). Problematika indikátorů kvality života je v mnoha aspektech spojena s problematikou oblastí kvality života, jelikož indikátory jsou základním prostředkem jejich hodnocení. Výběr oblastí výzkumu zase naznačuje, jaké indikátory v něm budou použity. Vzájemnou vazbu obou problematik potvrzuje i Pacione (2003a), který upozorňuje na to, že soubor vybraných indikátorů musí být dostatečně široký, aby zahrnoval všechny nejvýznamnější oblasti lidského života. Mimořádný nárůst zájmu o kvalitu života ve městech a jejich zázemí vyvolal zájem o výzkum indikátorů zaměřených právě pro městské a příměstské prostředí. Tyto indikátory by měly odrážet nejen podmínky ve městě (a v jeho zázemí), ale také určitým způsobem sledovat změny v chování obyvatel a jejich percepci (Marans, 2003). Výzkum kvality života ve městech a příměstském prostředí se často prolíná např. i s koncepcí udržitelnosti (sustainability), přičemž používané indikátory se prakticky mohou shodovat (van Kamp et al., 2003).

Objektivní indikátory umožňují vytvořit si obraz o tzv. objektivních aspektech kvality života jako např. hustota zalidnění, míra nezaměstnanosti, míra kriminality, dostupnost k zastávkám hromadné dopravy, příjem na obyvatele, úroveň bydlení, dostupnost veřejných služeb, možnosti parkování a dalších. Subjektivní indikátory se zaměřují např. na spokojenost s bydlením a bezprostředním okolím, percepci kriminality, percepci kvality vzdělávacích zařízení, zkušenosti s místní správou a samosprávou, celkovou spokojenost, spokojenost s vlastním životem. Marans, Stimson (2011) doplňují soubory uvedených indikátorů o tzv. behaviorálními indikátory jako např. participace na sportování, chůze a jízda na kole, návštěvy kulturních zařízení a představení, návštěvy parku, návštěvy u lékaře, participace na dobrovolnické činnosti, účast na rozhodování místních organizací, rezidenční mobilita a další.

Komplexnost a složitost lidského života je vytvářena množstvím jeho různých oblastí (domén), které se mohou navzájem překrývat a existují mezi nimi různé druhy vazeb. Podle Massama (2002) může být problematika kvality života rozložena na soubor částí. Vzhledem k terminologické nekonzistentnosti je ale třeba rozlišovat mezi pojmem základní dimenze kvality života (subjektivní nebo objektivní) a dimenze kvality života, která představuje dílčí složku, součást lidského života, hodnocenou prostřednictvím vybraných typů ukazatelů. Zdá se, že nejvhodnějším pojmem (velmi často používaným v takto zaměřených pracích) je termín oblast (angl. domain) kvality života (Ira, Andráško, 2007). Ve snaze o jednotnost používané terminologie doporučujeme používat tento pojem.

1.2 Urbánní vs suburbánní způsob života

Na rozdíly v kvalitě života v městském a příměstském prostředí lze pohlížet i jako na rozdíly způsobu života městských a příměstských, v mnohých případech „suburbanizujících se“ obyvatel. Obyvatelé obou typu prostředí přizpůsobují svůj životní styl životním podmínkám ve svém bydlišti a zároveň ovlivňují i charakter urbánních a suburbánních lokalit. V posledních dekádách se

stále více příměstských obyvatel dostává do kontaktu s městskými funkcemi, městským způsobem života. Nové obyvatelstvo suburbánních lokalit nese se sebou některé zvyky, způsoby chování, trávení volného času, které mají vliv na původní obyvatelstvo. Toto ovlivňování stále většího území a větší části společnosti se někdy označuje jako nepřímá urbanizace a představuje prostorové šíření městských prvků a městského způsobu života na venkov (Ouředníček, 2002). Rozdíly v kvalitě života ve městě a v příměstských sídlech jsou i výsledkem odlišného vývoje, postavení a rozvoje různých potenciálů spojených se zemědělstvím, dopravou, výstavbou, rekreací, službami, kulturou, bydlením, životním prostředím, aj. (Repaská, 2013).

Výraznější rozdíly v kvalitě života jsou způsobeny např. rozdíly v čistotě prostředí, především ovzduší. Bydlení suburbánní zóně je často motivováno u mladých rodin snahou zabezpečit, aby jejich děti vyrůstaly v méně znečištěném, hlučném a prašném prostředí. Časté rozdíly jsou i z hlediska velikosti využívaného prostoru. Obytné plochy domů v suburbánních mají řádově větší plochu než běžné byty ve městech, je zde možnost využít i přilehlé prostory. Bydlení v příměstských obcích v porovnání s městským bydlením přináší možnosti mít v domě alternativní způsoby vytápění, možnosti využívat pozemek na vytvoření okrasných zahrad a vlastnoručně vypěstovat ovoce a zeleninu, prostorové možnosti na chov zvířat. Rozdíly jsou i v míře soukromí. Studie zaměřené na výzkum suburbánního života zdůrazňují, že aktéři rezidenční suburbanizace kladou velký důraz na své soukromí, individualismus, morální řád a bezpečí (Repaská et al., 2015).

Rozdíly v kvalitě městského a příměstského života jsou i ve způsobu a časových nárocích na dojížděku do zaměstnání a za vzděláním. V možnostech společenského vyžití, saturaci a pestrosti služeb, v nákladech na dopravu a udržování, příp. rozvoje infrastruktury. Určité rozdíly jsou i v sociální participaci – zapájení se obyvatel do procesů řízení a rozvoje svého sídla, realizaci různých aktivit v sídle, jakož i zvyšování kvality života, čímž se vytváří více či méně příznivá identita.

Suburbanizace přináší široké spektrum následků na individuální, místní (rodiny a místní komunity) i regionální úrovni (městské regiony). Jedná se např. o negativa typu: oslabený smysl pro místní společenství a rezidenční segregace, určité formy suburbánního vyloučení, zvýšená míra používání automobilu, delší čas na přepravu do zaměstnání, za vzděláním a službami, zvýšené náklady rodin za dopravu a vyšší sociální náklady na cestování, dopravní komplikace, zvýšený stres, zvýšená energetická spotřeba, jakož i zvýšené znečištění ovzduší. Pro společnost vznikají vyšší náklady na infrastrukturu a její provozování, ale i celkové vyšší ceny za bydlení. Redukují se rozlohy zemědělských ploch, snižuje se zemědělská produktivita, životaschopnost zemědělského sektoru, snižuje se míra ochrany historických struktur (země) a dochází k redukci rozlohy otevřeného (veřejného, nepřivátního) prostoru (Ira, Szöllös, Šuška, 2011).

Suburbanizace přináší i určitá pozitiva v podobě nižších veřejných výdajů za dopravu, nižší hustoty zalidnění v území, nižší míry kriminality, vyšší úrovně, resp. nižší ceny veřejných i soukromých služeb, a v některých případech lepšího životního prostředí.

1.3 Shrnutí

Tato kapitola poskytla stručný přehled o vývoji a přístupech k výzkumu kvality suburbánního a urbánního života. Ukazuje se, že výzkum je dostatečně diverzifikovaný a komplexní a že zahrnuje objektivní i subjektivní přístupy. Nepochybně tyto typy výzkumu se snaží reflektovat celkové společensko-ekonomické a kulturní změny, jejichž odraz je zřejmý i na místní úrovni.

V geografických výzkumech se téma kvality života v posledních letech objevuje i v souvislostech se sledováním vnitroregionálních a vnitroměstských rozdílů. Ukazuje se, že je stále aktuální potřeba věnovat pozornost výzkumu zaměřenému na definování, upřesnění a pochopení konceptu kvality

urbánního a suburbánního života. Jiný typ výzkumu by měl být zaměřen na specifické způsoby interpretace prostorové diferenciaci kvality života ve městech a jejich zázemí. Pozornost si zaslouží i vhodné techniky, kterými lze zjistit zájem, postoje, názory preference a hodnoty obyvatel měst a příměstských lokalit. V této souvislosti je možné poukázat na potřebu dalšího výzkum v oblasti tvorby dotazníků a standardizovaných rozhovorů zaměřených na specifické aspekty na jedné straně neustále dynamičtějšího městského života a na druhé straně velmi proměnlivého příměstského života ovlivňovaného novými trendy suburbanizačních procesů.

Koncepce kvality života představuje pro geografii perspektivní možnost integrované interpretace prostorových urbánních a suburbánních struktur. Geografické informační technologie (GIS) používané v posledních letech podpořily rozvoj integrovaných přístupů. Geografické informační systémy nabízí nové možnosti pro rozvoj holistických rámců pro analýzu a modelování komplexity urbánní a suburbánní kvality života – jejich podstaty, charakteristik a komplexních vzájemných vztahů mezi objektivními a subjektivními prvky (Marans, Stimson eds., 2011). Lokální úroveň výzkumu (městské části a jednotlivá suburbia) navíc umožňuje využít objektivní i subjektivní indikátory a poukázat tak na místní zvláštnosti, problémy a možnosti řešení. Výsledky výzkumu v této oblasti představují vhodné podklady pro plánování a přípravu strategických dokumentů, to znamená vhodné výstupy z hlediska zájmů decizní sféry.

2. Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie

Marián Halás, Pavel Roubínek, Petr Kladivo

Pro současnou humánní geografii je výzkum měst jedním ze stěžejních témat. Tzv. „urban studies“ jsou disciplínou, která stojí na pomezí řady vědních oborů a disciplín. Zvolené metody výzkumu mnohdy přibližují výzkum měst z pohledu společenských věd (urbánní sociologie), v některých případech ale geografický výzkum města zasahuje spíše do oblasti technických věd (urbanismus, architektura) nebo operuje s matematickými a kvantitativními metodami. Kapitola v úvodu ve stručnosti poukazuje na vybrané přístupy k problematice města, urbanizace a suburbanizace. Mezi její hlavní cíle patří navržení vlastního přístupu k vymezení města – tzv. konceptu kompaktního města (na příkladu Olomouce), resp. vymezení urbánního a suburbánního prostoru Olomouce s uvedením typologií suburbánního prostoru. Výsledkem by mělo být určení rozdílných typů prostoru města a jeho blízkého zázemí, přičemž toto vymezení je založeno právě na reálných procesech, které v prostoru fungují a které reflektuje a pracuje s nimi. Součástí proto bude i základní analýza urbánního a suburbánního prostoru Olomouce, konkrétně potenciálních a reálných interakcí indukujících suburbanizační procesy a interpretace těchto procesů. Protože při vymezení urbánního a suburbánního prostředí používáme odlišné postupy, jejich samotné metodiky budou pro větší kompaktnost textu popsány až přímo v analytické části, které bude předcházet teoretický a rešeršní vstup. Výsledné vymezení urbánních a suburbánních zón a jejich typologie by měly sloužit jako podklad pro další prostorové analýzy v této publikaci.

2.1 Město, kritéria vymezení města

Existuje mnoho různých možností definic měst a rozdílná je i forma percepce měst i samotný význam tohoto pojmu. Město je specifickým podtypem sídla, stejně jako ves, je však vývojově vyšší a kvalitativně a kvantitativně rozdílné. Variabilitu možných definic města ukazuje Mayer (1971) nebo Frey, Zimmer (2001). Pokud chceme porozumět pojmu město, musíme mu přiřadit konkrétní charakteristické znaky. Sýkora (1993) uvádí, že jsou to jednak vysoká hustota a koncentrace obyvatelstva, relativní velikost (v porovnání s jinými sídly), vysoká koncentrace a kompaktnost zástavby, specifická demografická, profesní a sociální skladba obyvatelstva. Je zde také vyšší koncentrace správních, řídicích a obslužných funkcí, jejichž význam přesahuje hranice vlastního města. Typickým znakem je také vysoká vnitřní diferenciací (různorodost) atd.

Z hlediska geografie města je možné zvolit minimálně tři základní způsoby vymezení měst: administrativní, morfologické a funkční. Administrativní vymezení – město je určeno administrativními hranicemi obce nebo jiného celku (katastrální území, sčítací okrsky, volební obvody). Příkladem detailního výzkumu města vymezeného na bázi administrativních hranic (tedy vnitřní struktury města) je práce Matloviče (1998). Autor zde využívá koncept tzv. vnitřní urbanizace při syntetické interpretaci prostorové struktury města. Morfologické vymezení – město je vymezeno kompaktní zastavěnou plochou (viz níže kompaktní město). Podobné vymezení použili např. Posová, Sýkora (2011). Funkční vymezení – město je vymezeno na zá-

kladě integrity vztahů v městském systému, např. dojíždkou za prací. Zpravidla se tímto způsobem vymezují aglomerace, metropolitní regiony nebo tzv. „funkční městské regiony“. Vymezení města a městského prostředí jsou klíčovými proměnnými při měření míry urbanizace. Z praktického hlediska je využití těchto definic závislé na dostupnosti datové základny a účelu daného měření. Nejčastěji bývá používáno pojetí, kdy městské obyvatelstvo je od ostatního odděleno na základě populační velikosti sídel. Geografická distribuce obyvatelstva je používána jako reprezentativní ukazatel především pro svoji komplexní podmíněnost a možnost vzájemně srovnávat různá území a časová období. Tohoto přístupu (spolu s definicemi jednotlivých národních států) využívá i první spolehlivé celosvětové srovnání urbanizace zpracované universitou v Berkeley (Davis, 1969, 1972), které pro období 1950 až 1970 charakterizuje stav urbanizace a načrtává možnosti dalšího vývoje.

Množství přístupů a pohledů však vede k tomu, že se jednotlivé způsoby chápání a vymezování měst vzájemně překrývají. Tradičně se pak také města definují na základě kvantitativních ukazatelů (populační velikost, hustota zalidnění, areály maximálního zalidnění apod.). Metodika vymezování ovšem není jednotná a navíc existuje ještě možnost definice města na základě administrativně-správního kritéria (např. v České republice město Pec pod Sněžkou s 800 obyvateli nebo dokonce Přebuz s necelou stovkou obyvatel). Podle mezinárodní definice OSN jsou města sídla s více než 10 000 obyvateli. Tohoto doporučení se však většina zemí nedrží, extrémny jsou např. Island, kde je hranice pro definici sídla, jakožto města už od 200 obyvatel, v případě Japonska je potom tato hranice 50 000 obyvatel.

Specifikou české sídelní struktury je existence mnoha sídel, spojujících znaky venkovské a městské obce, přechod od „vesnice“ k „městu“ je nezřetelný a nelze jej vždy definovat nějakou pevnou normou. Navíc je v poslední době zjevný proces tzv. rurbanizace, kdy se způsob života obyvatel měst a venkova začíná stále více přibližovat. Hranice městského a venkovského osídlení je neostrá, oba typy osídlení splývají. Česká (a československá) statistika např. proto většinou nereagovala na požadavky mezinárodních organizací, zejména OSN, vyžadujících poskytování oddělených demografických údajů za „města“ a „venkov“.

Tam, kde oddělení dat bylo nezbytné, byla zvolena hranice počtu obyvatel – zpravidla 5 000, případně 2 000. Sídelní struktura, blízká sídelní struktuře České republiky, je ovšem i v řadě dalších evropských zemí. Statistický úřad Evropské unie (Eurostat) nebo Rada Evropy tuto skutečnost respektuje a oddělenou demografickou statistiku za „města“ a „venkov“ nevyžaduje. Český statistický úřad pro rozlišení „města – ostatní obce“ považuje za rozhodující právní postavení obce. Městy jsou podle tohoto postavení ty obce, kterým byl podle příslušného zákona udělen statut města. V roce 2000 byl vydán zákon 128/2000 Sb. jenž v § 3 uvádí, že „obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, je městem, pokud tak stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády“. Zákon tak jednoznačně určuje hranici 3 000 obyvatel jako podmínku a tím se stal první normou, která demografickou podmínku (3 000 obyvatel) stanoví přímo v textu zákona.

V roce 2008 vydal ČSÚ materiál, kterým definoval osm různých variant vymezujících venkovské osídlení, de facto tedy oddělení urbánního (příp. suburbánního) a rurálního osídlení (Varianty vymezení... 2008). Kromě velikostních kritérií (počet obyvatel, hustota zalidnění), kritérií statutu města, administrativních kritérií (sídlo POÚ), nebo multikriteriálního vymezení, bylo v jedné z variant jako urbánní osídlení (myšleno spolu se suburbánním) bráno i území obcí z nejbližšího zázemí krajských měst. V případě Olomouce šlo o území sedmnácti obcí se silniční vzdáleností do 10 km od Olomouce. Podíl obyvatelstva v urbánním, neboli městském, typu osídlení v České republice se v jednotlivých variantách pohyboval v intervalu 65,7–76,3 %.

Možností vymezení městského osídlení je mnoho, vždy záleží na účelu, kterému má sloužit (pro statistické účely, pro efektivní správu území apod.). Proto není možné některé způsoby

vymezení jednoznačně preferovat. Na celorepublikové nebo vyšší úrovni je zároveň nezbytný jistý stupeň generalizace. Při lokálních a mikroregionálních studiích je možné jít více do detailu, čímž je možné při případných dalších analýzách lépe diferencovat (kvantitativně ale např. i behaviorálními přístupy) urbánní (příp. suburbánní) a rurální prostor.

2.2 Urbanizace a suburbanizace (teoretické přístupy, vývoj)

Zájem o město v českém geografickém výzkumu dokazuje řada odborných článků a prací (např. Sýkora, 1999, 2002; Ouředníček, 2007; Ptáček, Létal, 2007; Klusáček et al., 2009; Šimon, 2011). Z větších počínů lze jmenovat monotematické číslo časopisu *Geografie – Sborník České geografické společnosti o městě s významným zaměřením na jednotlivé urbánní zóny* (Ilík, Ouředníček, 2007; Polívka, 2007; Temelová, Novák, 2007), editované monografie *Sociální geografie Pražského městského regionu* (Ouředníček ed., 2006) a *Sociální proměny pražských čtvrtí* (Ouředníček, Temelová eds., 2012). Z hlediska shrnutí různých metodických postupů geografického výzkumu měst v českém prostředí je přínosná studie kolektivu autorů Ouředníček et al. (2009), která přehledným způsobem představuje širší škálu kvantitativních i kvalitativních metod.

2.2.1 Vývoj (sub)urbanizačních procesů

Výzkum vývoje měst představuje v humánní geografii dlouhodobě jedno z nejméně studovaných témat. Období největšího zájmu odborníků o proces urbanizace korespondovalo v historii s významnými změnami v systému osídlení. Bouřlivý rozvoj měst v období průmyslové revoluce se po druhé světové válce ve vyspělých státech zpomaloval, byl postupně nahrazován růstem městských regionů nebo aglomerací a v současnosti nelze pozorovat žádné významnější změny spojené s rozmístěním městského obyvatelstva. S touto stagnací v kvantitativním vývoji měst souvisí i menší zájem sociálních věd o sledování procesu urbanizace. V sociální geografii je jako obecný vývojový model v současnosti přijímána teorie stádií vývoje měst, ze které vychází i novější teorie diferenciální urbanizace (Ouředníček, 2000).

Urbanizační procesy se dostaly v rámci Evropy do výraznějšího zájmu geografů na počátku 80. let. Jednalo se především o srovnávací studie procesu urbanizace ve vybraných evropských zemích. Mezi významné práce z tohoto období, které byly publikovány brzy po sobě, patří jednak výstup z projektu CURB (*The costs of urban growth*) v edici *Urban Europe* (van den Berg et al., 1982) a práce dvojice autorů Hall, Hay (1980) o růstu center v evropském urbánním systému. Oba tituly využívají pro hodnocení vývoje evropských měst tzv. FUR (*Functional urban region*), které umožňují srovnávat vztah mezi populačním růstem jádra a zázemím města.

Teorie vytvořená skupinou van den Berga patří dnes k velmi hojně citovaným a rozšířeným metodám při výzkumu měst. Autoři rozeznávají čtyři základní stádia vývoje měst: urbanizaci, suburbanizaci, desurbanizaci a jako alternativu budoucího vývoje měst rovněž reurbanizaci. Stadium, ve kterém se město nachází, autoři určují prostřednictvím sledování růstu a úbytku obyvatelstva jádra a zázemí městského regionu, z toho odvozené absolutní a relativní centralizace a decentralizace uvnitř regionu. Výsledkem je osmistupňová klasifikace kombinující stádia vývoje funkčních městských regionů a klasifikační typy centralizace a decentralizace.

Koncept diferenciální urbanizace se zabývá působením urbanizačního procesu v závislosti na velikosti sídel v rámci systému osídlení. Diferenciální urbanizace podle Geyer, Kontuly (1993) vychází ze dvou základních tezí. Po první fázi vývoje urbanizace nastává tzv. polarizační obrát, který znamená přechod do druhé fáze – kontraurbanizace. Koncentrační a dekoncentrační procesy mohou probíhat současně, fáze vývoje je označována podle převládající

tendence. Empirické testování diferenciální urbanizace bylo publikováno v monotematickém čísle časopisu *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, kde jednotlivé analytické studie z devíti zemí shrnuli Kontuly, Geyer (2003). Toto shrnutí ukázalo, že diferenciální urbanizace může mít i více cyklů.

Ouředníček (2000) porovnává oba přístupy hodnocení vývoje měst. Dle jeho závěrů je zřetelné, že všechny práce vycházejí z analýzy ekonomických podmínek a jejich vlivu na rozvoj měst. Teorie stádií vývoje měst je založena na sledování vztahu jádra a zázemí funkčních městských regionů a hodnotí vybraná metropolitní území. Naproti tomu teorie diferenciální urbanizace se snaží postihnout odděleně (diferenciovaně) vývoj v různých hierarchických stupních sídelního systému, zároveň sleduje i různé směry migračních proudů obyvatelstva s odlišným sociálním složením a preferencemi bydlení. Migrační preference nejsou zdůvodňovány úzce ekonomicky, ale spíše kombinací ekonomických a environmentálních podmínek, kvalitou životního prostředí. Mitchell (2004) člení dekoncentrační pohyby spíše na základě migračních motivací a ne podle prostorových či hierarchických souvislostí. V českém prostředí se proces kontraurbanizace snažil identifikovat Šimon (2011), který ji označuje za poměrně neprehledný koncept a tvrdí, že kontraurbanizaci je vhodné v urbanizovaných společnostech zkoumat jako parciální trend ve stěhování obyvatelstva, nikoli jako obrat ve vývoji systému osídlení, nebo fázi či stádium vývoje měst.

Přestože byl model teorie stádií dlouhou dobu nekriticky přijímán, Sýkora, Posová hovoří o jeho vnitřních rozporech. Při srovnávací studii měst Prahy a Vídně dospěli autoři k tomu, že model přináší v určitých případech špatné výsledky. Problémy modelu se projevují při aplikaci v takových městských regionech, které mají velmi odlišnou váhu jádra a zázemí. Jde přitom o typické situace, v nichž se nyní nacházejí postkomunistická města, kde dochází k rychlému relativnímu růstu zázemí, a to při malých absolutních přírůstcích, neboť podíl zázemí na celém regionu je mizivý (Sýkora, Posová, 2007). Podobně problémové situace mohou nastat při hodnocení městských regionů, kde má malý podíl jádro, které začne relativně rychle růst, ale při pokračování absolutně největších přírůstků v zázemí (k takové situaci může dojít v severoamerických městech).

Sýkora, Posová (2011) proto navrhuje vlastní metodiku (klasifikaci forem urbanizace), která se od postupů v dobře známých pracích van den Berg et al. (1982) a Hall, Hay (1980) liší v tom, že na rozdíl od nich neklade důraz na rozlišování tzv. absolutní a relativní centralizace a decentralizace. Vychází z předpokladu, že hodnocení forem urbanizace by mělo být založeno na jednoduché klasifikaci, která je snadno využitelná v empirické analýze a jednoznačně určí formu urbanizačního procesu. Otestování metody klasifikace forem urbanizace pak provedli na údajích za Prahu a Vídeň pro dvě intercenzální období (1980–2001).

S vývojem (sub)urbanizačních procesů úzce souvisí i vývoj mobility obyvatel v rámci sídelních systémů. Pět fází „mobility transition“ v závislosti na vývojovém stádiu společnosti (včetně prognózy) identifikoval Zelinsky (1971). O interpretaci procesu mobility transition v českém kontextu se pokusili Čermák, Hampl, Müller (2009). Autoři sice konstatovali zvyšující se intenzitu suburbanizace začátkem nového milénia, která potvrzuje teoretické představy Zelinského o vývojových přechodech prostorové mobility obyvatelstva. Větší problém ovšem nastává při hodnocení migračních toků směřujících do jader metropolitních regionů. Statistická data nám totiž zachytí jen změny trvalého pobytu a ty jsou v posledním období často jen deklarační. V největších městech České republiky máme velký počet imigrantů hlavně nižších věkových kategorií (20–40 let), kteří tam reálně žijí, ale nemají tam nahlášen trvalý pobyt. Počet těchto osob je těžko odhadnutelný, což může studium fází urbanizačních procesů výrazně znehodnotit.

2.2.2 Suburbanizace

Stanovení geografické (prostorové) hranice města je složitým úkolem. V období středověku bylo město jasně definováno hradbami. Procesy metropolizace, suburbanizace, růst geografické mobility mají za důsledek prostorové „rozliti“ měst, spíše než polarita vzniká kontinuum město–venkov. Vymezení městského prostoru se tedy v současnosti neváže často pouze na samotné město, ale na koncentrační areály (viz Hampl et al., 1987) či metropolitní území. Koncept metropolitních území byl poprvé použit ve 40. letech 20. století v USA a zjednodušeně řečeno zahrnoval vymezení jádrového města podle populační velikosti a zázemí na základě spjatosti s jádrem (Frey, Zimmer, 2001). Při vymezení městských území jsou nejčastěji používány administrativní hranice, především z důvodu dostupnosti dat za tyto jednotky.

Město a městské prostředí nejsou dvě shodné kategorie, i když ve specifických případech je lze ztotožnit. Městské prostředí koncentruje produkční, vzdělávací, politické a administrativní funkce, nebo socioekonomické aktivity. Oproti tomu venkovské prostředí je primárně spojeno se zemědělskou aktivitou. Oblast, která je ze strukturálního hlediska tvořena metropolí, popřípadě metropolemi, a okolními sídly, které jsou vzájemně funkčně propojeny sítí socioekonomických, politických a kulturních vztahů, nazýváme metropolitním územím (Musil, 1967). To vzniká procesem metropolizace, který je obvykle chápán jako vývojově vyšší a pozdější etapa urbanizačního procesu (Hampl, Gardavský, Kühnl, 1987). Vytváření metropolitních areálů znamená přechod z extenzivní fáze vývoje systému osídlení do fáze intenzifikační, dochází ke zvýšení řádů koncentračních procesů, soustředění forem extenzivní koncentrace v rámci urbanizovaného makroprostoru. Zároveň také roste specializace částí systému a míra a složitost jejich vzájemné kooperace. Tradiční koncentrační proces (obyvatelstvo, bydlení, práce, služby) je nahrazován procesy koncentrace kontaktů, informací, funkcí (Hampl, 1994, 2005). Méně progresivní aktivity jsou vytlačovány do zázemí měst, popřípadě i mimo zázemí. V České republice je v posledních 15–20 letech rozšířena hlavně rezidenční suburbanizace, které je v geografických výzkumech také věnována největší pozornost. Specifické jsou i skupiny migrantů, které se stěhují z města do jeho zázemí. Jsou to hlavně rodiny s dětmi, kdežto ve velkých městech se naopak neustále zvyšuje podíl singles (Halás, Formanová, 2010). Nabalování socioekonomických aktivit a tvorba sociální infrastruktury následuje až po rezidenční suburbanizaci, a to (v lepším případě) s určitým časovým posunem.

Samotný proces suburbanizace tedy znamená přesun obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do zázemí. Jedná se o typický proces rozšiřování území města, který můžeme zaznamenat jak u většiny měst vyspělých zemí, tak v historickém vývoji našich měst. Odchod obyvatel z měst do venkovských obcí v jejich zázemí má přitom dlouhodobou historii, např. v USA se projevil již v 50. letech 20. století (Lyon, 1999; Gottdiener, Budd, 2005). Samotný termín suburbanizace je odvozen z anglického slova suburb, tedy předměstí, které vzniklo jako složenina z latinského základu urbs znamenající město a předpony sub, která označuje umístění vedle, za nebo pod městem (Ouředníček, 2002). Do češtiny by se pak dal termín „suburban space“ přeložit jako příměstský prostor či region.

Kromě suburbanizace se v obcích v blízkosti větších měst odehrává i další suburbánní rozvoj – tedy procesy, aktivity a jejich změny, které se odehrávají v zázemí měst, nejsou ovšem primárně způsobeny a nesouvisí s odlivem lidí, kapitálu, daní nebo funkcí z jádrových měst. K nejviditelnějším projevům suburbánního rozvoje patří stavební aktivita či oživení ekonomických funkcí a společenských aktivit v příměstských obcích (Tamaru, 2001). Můžeme také říci, že suburbanizace představuje jeden z procesů suburbánního rozvoje, jehož zdrojovou oblastí je jádrové město (Ouředníček et al., 2009).

2.3 Kompaktní město Olomouc: vymezení

Vymezení urbánního prostoru větších českých měst na základě administrativního kritéria nepovažujeme za příliš vhodné. Ve většině případů jsou administrativně součástí těchto měst i bývalé venkovské obce, které jsou zástavbou oddělené od samotného města a tyto sídla si i nadále uchovávají venkovský charakter. S tím počítá i většina autorů ve svých studiích, při hodnocení (sub)urbanizačních procesů se nedrží striktně administrativních hranic města, většinou však neuvádějí přesný způsob oddělení urbánního a suburbánního nebo rurálního prostoru (např. Klusáček et al., 2009; Sýkora, Posová, 2011). V případě Olomouce, kde jsou jádrová osídlení některých integrovaných bývalých samostatných obcí vzdálena i 10 km od centra města, vidíme jednoznačnou potřebu toto území zúžit či zmenšit, tedy použít spíše morfologické vymezení města.

Budeme proto pracovat s pojmem tzv. „kompaktní město“. Tento termín se v české literatuře příliš neobjevuje, pouze s výjimkou malého počtu pražských geografů (např. Ouředníček a et al., 2009; Sýkora, Posová, 2011). Jiní autoři pracují spíše s intravilánem, což našim potřebám nevyhovuje. Intravilán obce představuje zastavěnou část území obce bez ohledu na to, jestli je toto území spojitě, nebo nikoliv. Pojem samotný je však mnohdy chápán odlišně a při vymezení měst na základě tohoto morfologického přístupu je pak také jeho aplikace rozdílná. Sýkora, Posová (2011) např. hovoří o morfologicky definovaných kompaktních celcích městského intravilánu, což je souvisle zastavěné funkčně integrované území. Ouředníček et al. (2009) zase uvádí definici kompaktního města pouze jako „souvisle zastavěné území“. V zahraniční literatuře se vyskytuje vysvětlení nebo definice více, jedna z nich říká, že kompaktním městem se rozumí území s vysokou hustotou zalidnění, podílem zastavěných ploch s různým charakterem jejich využití a je obsluhováno efektivním systémem veřejné dopravy (Burton, 2000). Posová, Sýkora (2011) také naráží na problematiku nesouladu mezi administrativním vymezením a skutečným rozsahem města (na to upozorňoval například už Korčák, 1963), a hovoří o analyticky správnějším a přesnějším vymezení jádra na základě analýzy morfologie zástavby při respektování funkční integrity územních vazeb. Za jádro městského regionu považují kompaktní město ve smyslu souvisle urbanizovaného území města, jehož součástí mohou být i rozsáhlé nezastavěné plochy, například parků, jejichž intenzivní využívání městskou populací je funkčně integruje do jádra metropolitního území. Takový pohled se liší od přístupu aplikovaného například v Územně analytických podkladech k novému územnímu plánu hlavního města Prahy (z roku 2008), kde se zdůrazňuje souvisle zastavěné území, jež však nezahrnuje území parků, např. Stromovky. Otázkou je, zda je vhodné při definování jádra metropolitní oblasti nebo kompaktního města funkční hledisko opomíjet. Útvar rozvoje hlavního města Prahy při tvorbě urbanistických koncepcí pojem kompaktní město taktéž využívá, dokonce na území Prahy vymezuje kompaktní město vnitřní a vnější, ale detailně ho nedefinuje. Není tak jasné, které pozemky do kompaktního města patří a které už ne, kde zvolit hranici. V prostředí Olomouce vzniklo několik prací hodnotících změny fyzické a funkční intraurbánní struktury po roce 1989, problematice kompaktního města se však věnovaly jen okrajově (Ptáček, Létal 2002; Ptáček et al., 2003).

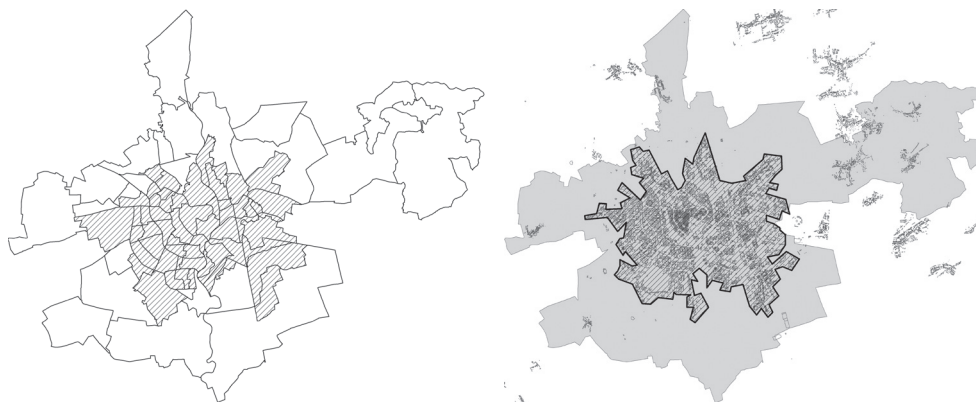
V řadě studií je kompaktní město uváděno v jiných významech. Častokrát je tento termín chápán jako součást politiky udržitelnosti při řízení měst nebo v oblasti územního plánování (Halás, 2003). V souvislosti s kompaktním městem se řeší témata jako omezení sílící automobilové dopravy ve městech, snížení emisí, revitalizace s opětovným využíváním městských brownfields, rozvoj veřejné dopravy nebo tzv. inteligentní růst města se

zaměřením na energetické úspory zásluhou kompaktnosti uspořádání urbánního prostoru. Tato témata jsou upřednostňována před samotným detailnějším definováním, resp. vymezením kompaktního města. Ve spojení s udržitelností měst a ekologickými přístupy se termín kompaktní město objevuje již v 70. letech 20. století (Dantzig, Saaty, 1973), širší pozornosti se mu ale dostává až po intenzivnějším nárůstu urban sprawl koncem 80. let a v 90. letech (např. Breheny, 1995). Navzdory dlouhotrvajícím diskusím se kompaktní město nakonec stalo součástí mnohých vládních iniciativ např. ve Velké Británii a Nizozemsku (Buček et al., 2010).

Ve vědecké literatuře nacházíme velké množství titulů, které mají ambici kvantifikovat oddělení urbánního a rurálního prostředí (de facto vymezit prostor města či kompaktního města), příp. zachytit tzv. urbánně-rurální kontinuum nebo komplementaritu. Tyto práce vycházejí především ze sofistikovaných kvantitativních metod. Většinou se jedná o měření měř koncentrace, resp. rozptýlenosti (rovnoměrné i nerovnoměrné) sídelního systému, pro které Burt, Barber (1996) vyčleňují dvě skupiny metod: metody vycházející z areálových dat a metody vycházející z bodových dat. Mezi autory využívající obě skupiny metod patří např. Fotheringham et al. (2000) nebo Schabenberger, Gotway (2005). Na území Slovenska, a to v oblastech s rozptýlenými i koncentrovanými sídly, aplikoval metody měření kompaktnosti a koncentrovanosti osídlení Hurbánek (2005a, 2005b, 2008).

Pro vymezení kompaktního města v Olomouci jsme použili morfometrické analýzy, konkrétně vymezení prostřednictvím GIS vrstvy budov. Vytvořili jsme tak souvisle zastavěné území, kde není proluka mezi sousedními budovami d větší než 250 metrů. Určení optimální vzdálenosti d nebylo jednoduché, snažili jsme se pro něj stanovit maximální hodnotu tak, aby vzniklé vymezení bylo spojitě a zároveň relativně kompaktní. Při použití menší hodnoty se vně kompaktního města ocitly i očividně integrované zóny. Stanovenou hodnotu jsme testovali i na ostatních krajských městech a ve všech případech (v případě Pardubic s menšími úpravami) se ukázala jako použitelná. Současně jsme se pokusili i o administrativní „koncept kompaktního města“, tj. s využitím členění města do základních sídelních jednotek. Pomocí indikátorů podílu zastavěné plochy, počtu obyvatel na zastavěnou plochu a hustoty zalidnění v jednotlivých jednotkách, které jsme standardizovali a pro každou jednotku sumarizovali, se nám podařilo kompaktní město vymezit i pomocí ZSJ (viz Obr. 1). Vymezení prostřednictvím GIS vrstvy budov je lepší a elegantnější, nicméně pokud chceme pracovat s daty o obyvatelstvu, je nutné pracovat s administrativními jednotkami (z Obr. 1 je patrný vysoký stupeň shody vymezení kompaktního města oběma přístupy). Pro zjednodušení budeme dále za kompaktní město označovat území vymezené pomocí městských částí, které je populačně (nikoli ale územně) téměř na 100 % totožné s vymezením pomocí ZSJ. Jedná se o celé město Olomouc bez městských částí Drozdín, Chomoutov, Lošov, Nedvězí, Radíkov, Svatý Kopeček, Topolany a Týneček. V takto vymezeném (administrativně) souvisle zastavěném území žije v případě Olomouce cca 95 % všech obyvatel města. Současně to názorně ukazuje na postupnou urbanistickou integraci obcí přičleněných k Olomouci v roce 1919 (např. Bělidla, Hejčín, Hodolany, Chválkovice, Neředín, Pavlovičky, Povel, Řepčín aj.) a naopak obce integrované v 70. letech 20. století (výše zmíněných osm městských částí) s městem spojené nejsou. Jedinou výjimkou je městská část Holice, která byla integrovaná v roce 1974 a již stavebně splynula s městem.

Sídla, která jsou morfologicky oddělená od kompaktního města a tvoří de facto samostatné, prostorově oddělené jednotky, by měla mít dle našeho názoru ve statutárních městech i vlastní samosprávu, což se ale v mnoha případech neděje – kromě Olomouce i v Hradci Králové, Českých Budějovicích a dalších městech.

Obř. 1 Vymezení kompaktního města Olomouce (vlevo administrativně na základě ZSJ, vpravo pomocí GIS vrstvy budov)

2.4 Suburbánní zázemí Olomouce: vymezení a typologie

Suburbanizaci je v posledním období věnována v geografické literatuře značná pozornost, a to zejména v zemích střední a východní Evropy, kde suburbanizační procesy nabyly od 90. let 20. století značné dynamiky. Nalézáme nesčetný počet detailních výzkumů, ale samotnému vymezení suburbánního prostoru není věnována adekvátní pozornost. Většina prací vymezuje zkoumaná suburbánní území pouze na základě jednoho ukazatele. Nejčastěji je to dojíždka do zaměstnání (příp. denní dojíždka do zaměstnání) a vymezení na základě její intenzity směrem do centra (Matznetter, 2004; Klusáček et al., 2009; Posová, Sýkora, 2011). Méně vhodným je vymezení na základě tzv. buffer zón, které respektují pouze vzdušnou dostupnost města a nezohledňují komunikační síť, přírodní překážky apod. Využívá se i vymezení na základě administrativních jednotek s menším či větším prostorovým dosahem (Sedláková 2005; Matlovič, Sedláková, 2007). Někteří autoři využívají pro výzkum regiony, které byly zkonstruované k jiným účelům, např. Šveda dlouhodobě pracuje s tzv. funkčním městským regionem Bratislavy (Šveda 2009, 2010, 2011a, 2011b). Ve dvou posledně zmíněných postupech se většinou jedná o širší vymezení zázemí, což je v pořádku, když autoři v tomto území sledují suburbanizační procesy, jejich stádium, charakter a intenzitu. V našem případě ale chceme co nejrepresentativnější vymezení suburbánního prostoru, které by ale nebylo založeno pouze na reálně probíhající rezidenční suburbanizaci. I když nemůže být úplně vyčerpávající, mělo by být komplexnější a zohledňovat i dostupnost obcí v zázemí města, jakožto důležitý předpoklad pro případné další zintenzívnění suburbanizačních procesů. S tímto vymezením budeme nadále pracovat i v budoucnu a využívat ho pro další geografické studie a analýzy, které se nemusí nutně týkat suburbanizace.

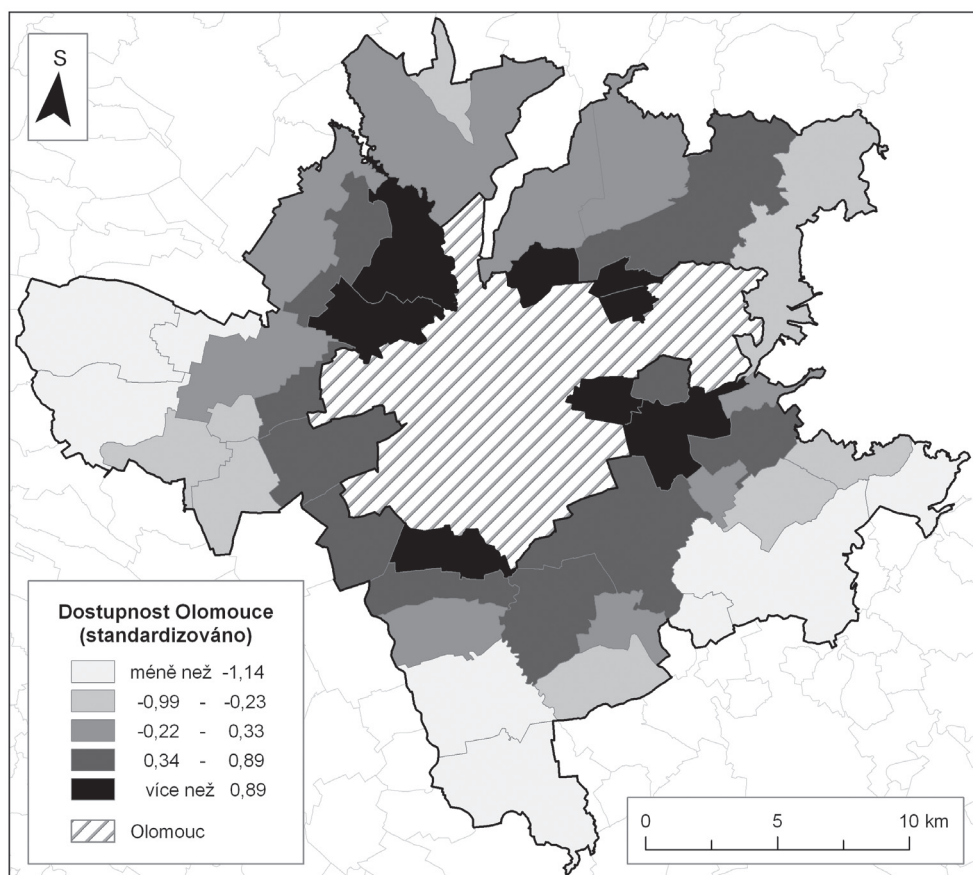
Vymezení suburbánního prostoru proto není pouze morfologické (tak jako tomu bylo při vymezení kompaktního města), ale zohledňujeme především vztahy neboli interakce s centrem. Je to standardní postup při vymezování (např. Matznetter, 2004, Matlovič, Sedláková, 2004 atd.), protože nástup procesu suburbanizace úzce souvisí s vazbami na příslušnou městskou zónu. Hlavně ve svém iniciačním stádiu přispívá suburbanizace k nárůstu dojíždky za prací z příměstské zóny do centra (Tammaru, 2001).

Z důvodu, že vymezení jen na základě jednoho ukazatele může být někdy zkreslené v důsledku jistých specifík území, pokusíme se v případě Olomouce o vymezení suburbánního zázemí

na základě syntézy ukazatelů indikujících suburbanizaci nebo potenciál pro suburbanizaci. Tyto ukazatele jsme rozdělili do čtyř skupin: dostupnost, dojíždka, migrace a intenzita bytové výstavby (podobné indikátory v malých obměnách doporučují pro vymezení suburbánního zázemí i Moravská, 2011 nebo Slavík, Kurta, 2007). V každé skupině byly použity jeden až tři ukazatele. Ukazatele v jednotlivých skupinách byly brány jako vzájemně rovnocenné. Rovnocennost ve skupině jsme zabezpečili tím, že data byla standardizována podle vztahu

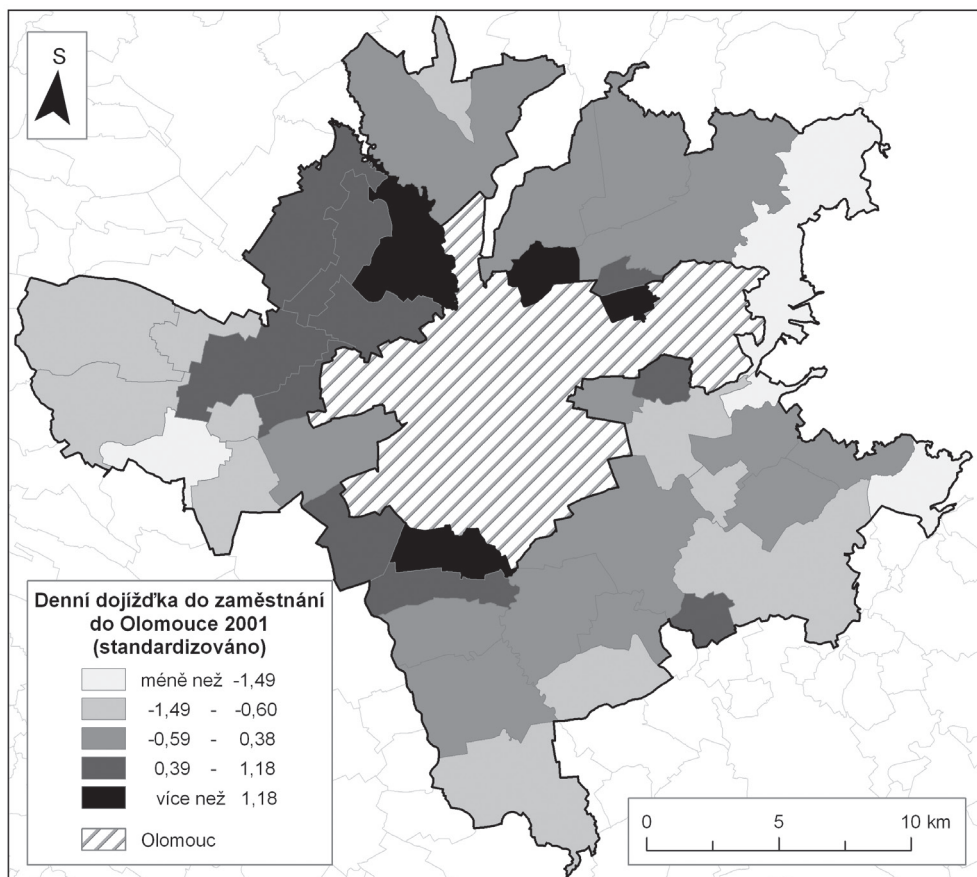
$$x' = \frac{x - \tilde{x}}{Q}$$

kde x je původní hodnota ukazatele v obci, x' standardizovaná hodnota ukazatele v obci, \tilde{x} medián a Q je interkvartilové rozpětí ukazatele (rozdíl mezi hodnotou dolního a horního kvartilu). K standardizaci jsme použili kvartilové charakteristiky, protože při případné asymetrii statistického rozdělení ukazatele se může lišit hodnota aritmetického průměru a mediánu (ve skutečnosti byly rozdíly mezi aritmetickým průměrem a mediánem u všech ukazatelů minimální) a kvartilové charakteristiky zároveň nejsou citlivé vůči extrémním a odlehlym hodnotám.

Obr. 2 Dostupnost Olomouce z obcí SO ORP Olomouc (standardizovaná)

Zdroj: zjišťované online podle www.idos.cz a www.skoda-auto.cz v dubnu 2011

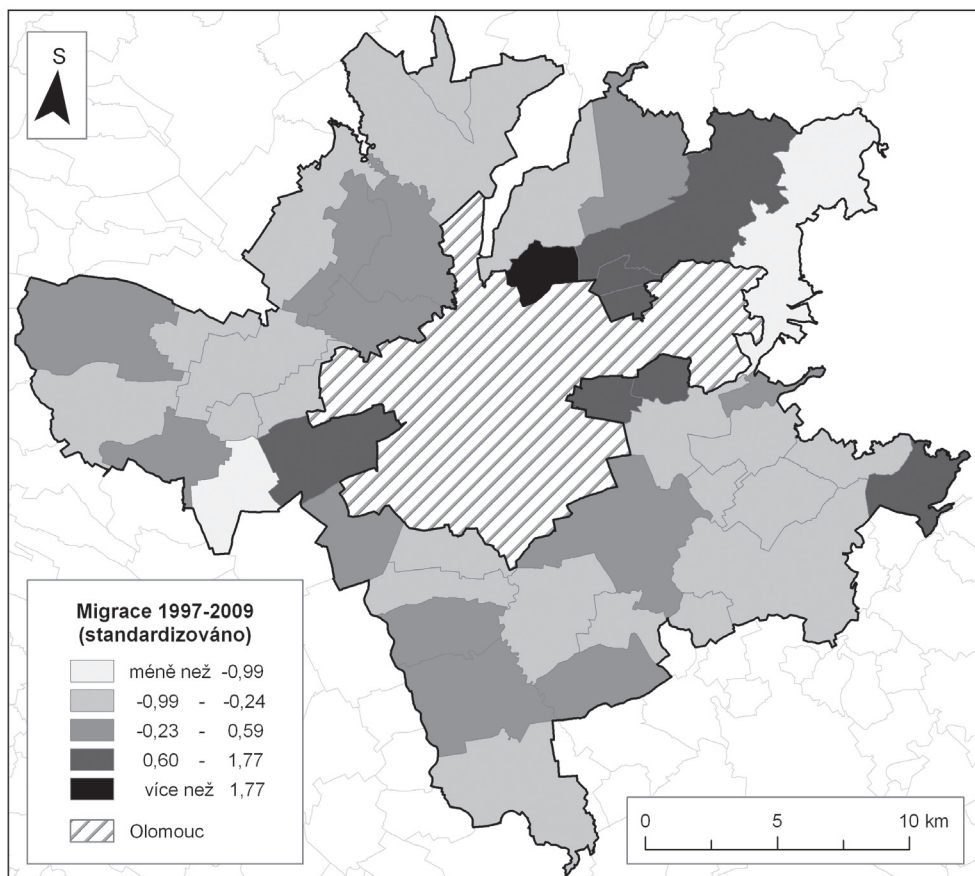

Obr. 3 Dojíždka do zaměstnání do Olomouce z obcí SO ORP Olomouc (standardizovaná)

Zdroj: data ČSÚ

tám. Medián každého ukazatele je po standardizaci nula a interkvartilové rozpětí jedna. U každé obce jsme v konkrétní skupině tímto způsobem dostali jeden až tři údaje (podle počtu ukazatelů ve skupině), jejichž součet (standardizované hodnoty je možné nasčítat) nám určil suburbanizační stupeň pro konkrétní skupinu ukazatelů. Souhrnný ukazatel za každou skupinu byl ještě jednou standardizován (stejným způsobem jako ukazatele ve skupině), aby bylo u obcí možné porovnávat výsledné hodnoty jednotlivých skupin.

Ve skupině dostupnost jsme pracovali s ukazateli časové dostupnosti veřejnou dopravou (autobusy i vlaky) v čase dopravní špičky (mezi sedmou a osmou hodinou ranní), časové dostupnosti po cestě a kilometrové dostupnosti po cestě (v obou případech podle plánovače tras www.skoda-auto.cz – výběr časově nejrychlejšího spojení). Ve skupině dojíždka jsme počítali s poměrem denně odjíždějících obyvatel do zaměstnání z obce do Olomouce na počet ekonomicky aktivních obyvatel v obci (data ze sčítání 2001). Ve skupině migrace vstupovaly do analýzy údaje o relativním migračním saldu obce a relativním migračním saldu obce s Olomoucí (v obou případech v přepočtu na 1 000 obyvatel). Ve skupině bytová výstavba jsme brali v potaz údaje o postavených bytech v obci v přepočtu na 1 000 obyvatel. U migrace i bytové výstavby byla data za třináctileté období 1997–2009. To je dostatečně

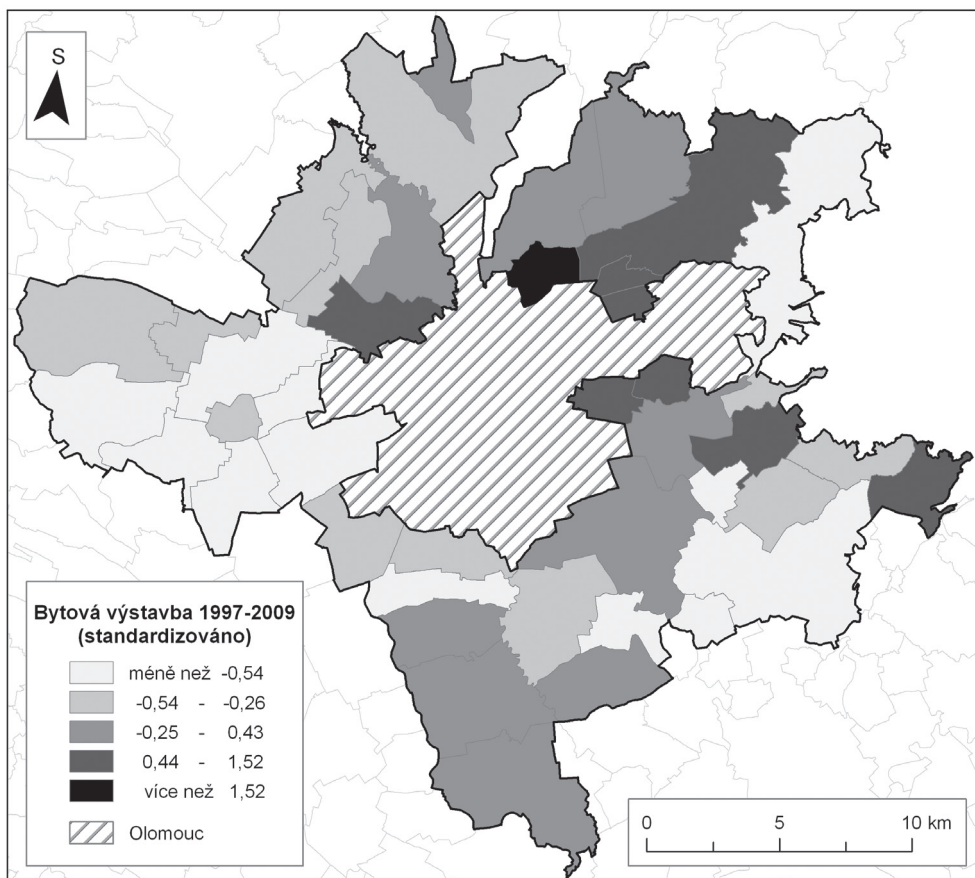
Obr. 4 Migrace obcí SO ORP Olomouc (standardizovaná)

Zdroj: data ČSÚ

reprezentativní, protože intenzivní rezidenční suburbanizace začala v zázemí Olomouce až na přelomu tisíciletí.

Analýzy byly v první fázi zpracovány pro širší území, konkrétně pro celý okres Olomouc i některé obce kontaktních částí okresů Přerov (Brodek u Přerova, Čelechovice, Kokory, Nelešovice) a Prostějov (Olšany u Prostějova, Vrbátky). Protože obce mimo správní obvod obce s rozšířenou působností (SO ORP) Olomouc nevykazovaly v syntéze výrazné hodnoty, které by je ve finální verzi přiřadily k subúrbánní zóně, bylo pro potřeby článku původní území zúženo na SO ORP Olomouc, a to včetně přepočtů a standardizací dat.

Intenzita jednotlivých sledovaných ukazatelů samozřejmě klesá s nárůstem vzdálenosti od Olomouce. Tento pokles ale není úplně pravidelný a můžeme u některých ukazatelů a některých obcí pozorovat jistá specifika. Dostupnost a dojíždka jsou intenzivnější podél hlavních dopravních tahů, a to hlavně v severozápadním zázemí Olomouce (Obr. 2, 3). Je to částečně proto, že v této oblasti nejsou obce integrované do administrativních hranic Olomouce, tak jak je tomu v jiných částech (hlavně na severovýchodě). Migrace a bytová výstavba jsou nejintenzivnější v severovýchodním zázemí (Obr. 4, 5). V tomto území (Hlušovice, Samotíšky, Tověř, Bystrovany, Bukovany, Dolany) je proces rezidenční suburbanizace

Obr. 5 Intenzita bytové výstavby v obcích SO ORP Olomouc (standardizovaná)

Zdroj: data ČSÚ

nejintenzivnější. Je to prostor bez vysokokapacitních silničních komunikací v příjemném přírodním prostředí podhůří Nížkého Jeseníku a Oderských vrchů. Zajímavostí je, že v obcích na severovýchod od Olomouce není lokalizované žádné velké obchodní centrum.

Na rozdíl od reálné rezidenční suburbanizace není dojíždka do zaměstnání do Olomouce ze severovýchodního zázemí tak výrazná proto, že byly použity poslední dostupné údaje o dojíždce ze sčítání 2001, kdy masová výstavba rodinných domů v těchto obcích teprve začínala. Syntetický ukazatel výsledné intenzity suburbanizace a potenciálu pro suburbanizaci (celkový index) nám zřetelně odděluje první dvě zóny, a to sedm obcí s vysoce intenzivní suburbanizací (Hlušovice, Křelov-Břuchotín, Samotíšky, Tovév, Bystrovany, Bukovany, Dolany) a dalších 16 obcí s intenzivní suburbanizací a potenciálu pro suburbanizaci (Tab. 1, Obr. 6). Toto území budeme zároveň považovat za suburbánní zázemí Olomouce. Takto vymezené suburbánní zázemí netvoří spojitý prstenec kolem města vymezeného administrativními hranicemi. Je přerušeno hlavně na severovýchodě, protože v této oblasti se nachází sídla, která jsou administrativně součástí Olomouce (Droždín, Lošov, Radíkov, Svatý Kopeček) a ze stejného důvodu je přerušeno i na severu (Chomoutov). Nejvyšší hodnoty celkového indexu jsou v už zmíněném severovýchodním zázemí, kde byla nejintenzivnější rezidenční výstavba a migrace.

Zcela extrémních hodnot celkového indexu nesrovnatelných s ostatními obcemi dosahuje obec Hlušovice. Hlušovice jsou typickým příkladem satelitního městečka, kde se počet obyvatel v posledním období ztrojnásobil. Nešlo tady přitom o individuální výstavbu rodinných domů, ale o cílené developerské projekty, které s sebou nepřinesly adekvátní občanskou vybavenost. Jednotlivé bloky jsou vesměs unifikované, v nové zástavbě se např. vůbec nesetkáme s chodníky. Na obec Hlušovice dokonce vznikla na Masarykově univerzitě bakalářská práce v oboru etnologie (Faberová, 2010), kde mimo jiné z realizovaného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že další rozšiřování obce si již nepřejí ani novousedlíci.

Vysokou intenzitu suburbanizace a potenciálu pro suburbanizaci vykazovala i obec Přáslavice, v tomto případě byly ale výsledné údaje poněkud zkeslené. Navýšil je totiž ukazatel „bytová výstavba“, kdy obec, i s pomocí evropských fondů, postavila přibližně stovku obecních nájemných bytů. Ty byly poskytnuty a plně využity k pronájmu místnímu obyvatelstvu, hlavně mladým rodinám. Skutečný suburbanizační proces spojený s přesunem obyvatelstva byl proto menší. Kdybychom pracovali s daty o bytové výstavbě odpovídajícími migraci, souhrnný ukazatel Přáslavic by byl zhruba na úrovni obce Grygov.

Navzdory tomu, že jsme analyzovali s dojížděkou z roku 2001 a migrací a bytovou výstavbou za období 1997–2009, nám všechny čtyři sledované skupiny ukazatelů vykazovaly poměrně velkou závislost. U všech dvojic ukazatelů byl Pearsonův korelační koeficient větší než 0,30 – což jsou statisticky významné hodnoty na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. U dvojice dostupnost, dojíždka dosáhl dokonce korelační koeficient hodnoty 0,60 a u dvojice migrace, bytová výstavba hodnoty 0,74. Z důvodu korelace ukazatelů nebylo nutné proto údaje dále zpracovávat (např. prostřednictvím nějaké formy komponentní analýzy), ale je možné pracovat s jejich sumou. Dvojice vysoce korelujících skupin dostupnost, dojíždka jsou potom indikátory, které je možné souhrnně označit jako potenciál pro suburbanizaci a dvojice vysoce korelujících skupin migrace a bytová výstavba nám indikují spíše reálně probíhající suburbanizaci.

Podle toho zda je potenciál pro suburbanizaci, resp. reálně probíhající suburbanizace v obci větší nebo menší než hodnota mediánu, je možné určit jednotlivé suburbanizační typy obcí (Obr. 7). Obce s vyšším potenciálem pro suburbanizaci i reálně probíhající suburbanizaci jsou samozřejmě blíž Olomouci a obce s oběma nižšími hodnotami dál. Podél hlavních dopravních tahů (hlavně severozápadně ale částečně i jižně až jihozápadně) jsou hodnoty potenciálu pro suburbanizaci vyšší a reálně probíhající suburbanizace nižší. Částečně to může být způsobené strategií obecních úřadů, ale logické je, že suburbanizace nejprve směřovala do atraktivnějšího prostředí mimo vysokokapacitních komunikací a dálnic. Směrem na jih je v některých obcích rezidenční výstavba limitována stavební uzávěrou z důvodu hrozby povodní způsobených řekou Moravou. Nižší potenciál pro suburbanizaci a vyšší reálně probíhající suburbanizace je v obcích vzdálenějších od Olomouce, ale strategie obecních úřadů byla nakloněna podpoře rezidenční suburbanizační výstavby (hlavně obec Dolany).

Při celkovém vymezení urbánního a suburbánního prostředí Olomouce jsme postupovali smíšenou metodikou. Pro reálně urbánní prostředí je nevhodnější použít morfologické vymezení a koncept kompaktního města, pro suburbánní prostředí je pro změnu nevhodnější použít funkční vymezení, tj. vymezení na základě interakcí (potenciálních i reálných) s centrem. Tímto postupem dostáváme delimitaci urbánního a suburbánního prostoru Olomouce, které se skládá ze čtyř zón (Obr. 8): kompaktní město; suburbánní zóna A (tj. zástavbou oddělená sídla venkovského charakteru v administrativních hranicích Olomouce); suburbánní zóna B (obce s velmi vysokou mírou interakcí s Olomoucí); suburbánní zóna C (obce s vysokou mírou interakcí s Olomoucí).

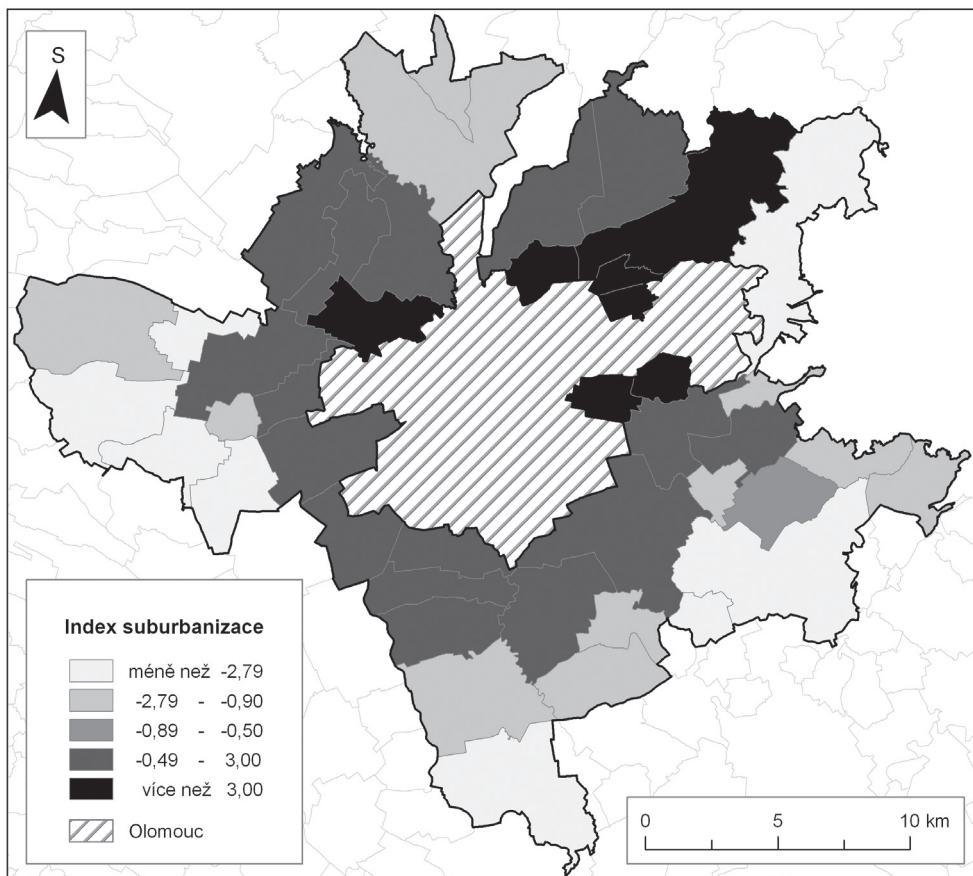
Tab. 1 Indikátory suburbanizace obcí v zázemí Olomouce

obec	dostupnost standardiz.	dojížd'ka standardiz.	bytová výst. standardiz.	migrace standardiz.	celkový index
Hlušovice	1,266	1,977	5,073	4,930	13,246
Samotíšky	1,089	2,177	1,011	0,711	4,988
Tověř	1,216	0,881	1,518	1,010	4,624
Bystrovany	1,158	0,283	1,111	1,439	3,991
Křelov-Břuchotín	1,761	1,180	0,568	0,451	3,959
Bukovany	0,513	0,482	1,006	1,766	3,767
Dolany	0,728	0,382	1,476	1,145	3,732
Horka nad Moravou	1,264	1,479	-0,156	-0,062	2,525
Kožušany-Tážaly	1,013	1,678	-0,463	-0,612	1,615
Velký Týnec	0,750	0,283	0,434	0,146	1,613
Hněvotín	0,890	0,382	-0,615	0,893	1,550
Skrbeň	0,737	0,981	-0,364	0,093	1,446
Bystročice	0,500	0,682	-0,455	0,449	1,175
Ústín	0,666	0,981	-0,730	-0,408	0,509
Bělkovice-Laštány	0,269	0,382	-0,078	-0,088	0,485
Práslavice	0,662	-0,216	0,659	-0,635	0,471
Charváty	0,102	0,382	-0,186	0,074	0,372
Blatec	0,545	0,781	-0,676	-0,652	-0,001
Bohuňovice	0,264	-0,116	0,011	-0,245	-0,087
Velká Bystrice	1,003	-0,814	0,109	-0,412	-0,113
Příkazy	0,326	0,582	-0,360	-0,703	-0,156
Těšetice	0,237	0,482	-0,888	-0,286	-0,454
Grygov	0,586	0,083	-0,366	-0,797	-0,494

Zdroj: vlastní výpočty

Rezidenční suburbanizace se může projevat v několika formách. Zjednodušeně jí můžeme rozdělit na rezidenční suburbanizaci kompaktní a disperzní. Kromě toho je důležitá lokalizace výstavby ve vztahu k původnímu intravilánu. Podle Matloviče a Sedlákové (2004) je možné identifikovat pět různých prostorových forem rezidenční suburbanizace: vyplňování volných parcel v rámci intravilánů příměstských sídel, výstavba solitérních nových domů na okrajích intravilánů příměstských sídel, výstavba celých kolonií rodinných domů, které prostorově navazují na starší zástavbu příměstských sídel, výstavba samostatných rezidenčních kolonií, oddělených od ostatní zástavby nezastavěným územím nebo výstavba solitérních domů oddělených od ostatní zástavby nezastavěným územím.

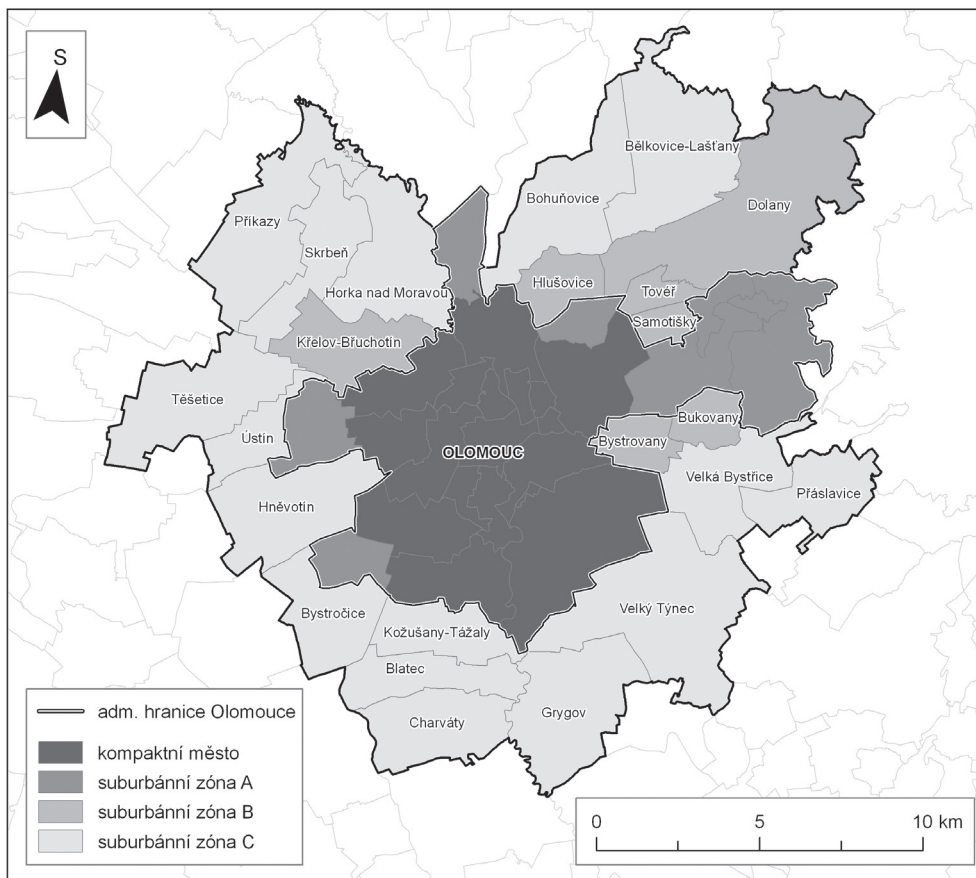
V rámci suburbánní zóny Olomouce jsme identifikovali především první tři typy podle výše zmíněného vymezení. Dominantním typem je výstavba navazující na intravilány jednotlivých obcí, a to buď výstavba individuální (solitérních nových domů) nebo výstavba kolonií rodinných domů. Nejintenzivnější rezidenční suburbanizace probíhala a probíhá v oblastech nové

Obr. 6 Intenzita suburbanizace a potenciálu pro suburbanizaci obcí SO ORP Olomouc (syntetický ukazatel)

kompaktní zástavby. V rámci větších developerských projektů vznikly rozsáhlejší samostatné kolonie rodinných domů mimo původní intravilán, hlavně v obcích Hlušovice, Bystrovany, Samotíšky, Dolany a Křelov-Břuchotín (v části Křelov vyložené typizované domy v rámci jednotlivých ulic, v Břuchotíně např. dvě ulice nízkoenergetických domů). Pouze v případě Hlušovic můžeme hovořit o výstavbě rezidenčních kolonií, částečně oddělených od původní zástavby. U ostatních obcí rezidenční kolonie navazují na původní intravilán. Jedinou obcí, ve které vznikl v poslední době větší počet bytů v rámci bytových domů, jsou Samotíšky (projekt pěti bytových domů na Zahradní ulici). Menší počet nových bytů vznikl také v obci Dolany, v rámci výstavby bytového domu nedaleko fotbalového hřiště v jižní části obce. Obecně je ale možné konstatovat, že v subúrbánních zónách B a C, tedy mimo administrativní hranice Olomouce, převládala (kromě zmiňovaných případů) individuální výstavba rodinných domů (kompaktní i disperzní) nad unifikovanou výstavbou v rámci jednotlivých ulic. Disperzní výstavba rodinných domů, a to na volných parcelách uvnitř intravilánů i na jejich okraji, byla typická v největší míře pro obce Tověř a Dolany. Výstavba solitérních domů oddělených od ostatní zástavby nezastavěným územím se v subúrbii Olomouce téměř nevyskytuje.

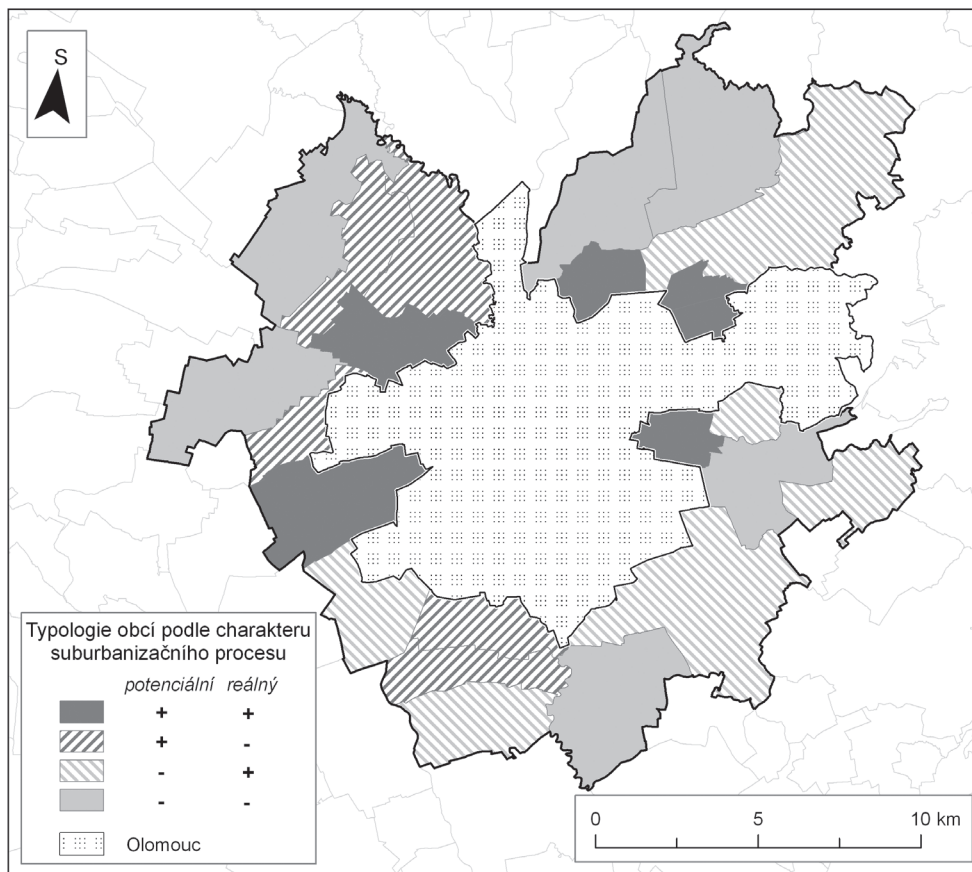
Unifikovaná výstavba ve formě typizovaných rodných domů (příp. dvojdomů) na celé ulici nebo bloku je typická spíše pro subúrbánní zónu A v rámci administrativních hranic Olomouce.

Obr. 7 Vymezení urbánního a suburbánního prostoru Olomouce

Je možné to dokumentovat na projektech v rámci Nemilan, Droždína, Chomoutova nebo Týnečku, projekty bytových domů jsou i v suburbánní zóně A zřídka (např. Nedvězí). Mezi konkrétní projekty, které byly v nedávné době realizovány, nebo se realizují, patří např. Vily Týneček (13 rodinných domů), typizované řadové domy v Chomoutově nebo dvojdomky v Křelově. Aktuálně realizovaným developerským projektem, je výstavba deseti typizovaných rodinných domů v městské části Radíkov, v lokalitě „Pod bořím“.

Pokud bychom chtěli zjistit vývoj suburbanizačního procesu v čase, jedinými údaji indikujícími suburbanizaci, dostupnými za územní jednotky ve všech zónách (za obce i městské části), zjišťovanými ročně, jsou data o bytové výstavbě (Obr. 9). Počet dokončených bytů v rámci administrativních hranic Olomouce (v urbánní i suburbánní zóně) nevykazuje žádné zvláštní zákonitosti, naopak počet dokončených bytů v suburbánních zónách mimo administrativní hranice Olomouce poukazuje na prudký nárůst rezidenční suburbanizace po roce 2000, ve srovnání s 90. lety 20. století. Nejintenzivnější výstavba byla v suburbánní zóně B (Hlušovice, Křelov-Břuchotín, Samotíšky, Tověř, Bystrovany, Bukovany, Dolany) v letech 2001 a 2002, a v těchto obcích dodnes dosahuje vysokých relativních hodnot. Ještě je třeba dodat, že v bytové výstavbě v rámci kompaktního města jednoznačně dominují byty v rámci developerských projektů bytových domů, v suburbánních zónách je naopak převaha výstavby rodinných domů.

Obr. 8 Typologie suburbánní zóny mimo administrativní hranice Olomouce

Obecně lze konstatovat, že intenzita rezidenční suburbanizace je výrazně determinována politikou obecních samospráv jednotlivých obcí. V obcích, kde je suburbanizace nadprůměrná, je většina ploch určených podle územních plánů k bydlení již zastavěná. Nové územní plány další plochy k bydlení již nenavrhují (např. Hlušovice, Bukovany nebo Bystrovany). V obcích ze suburbánní zóny B nabývá rezidenční suburbanizace největší intenzity (Obr. 9) a zároveň tady platí, že dopady suburbanizačních procesů byly podceněny. Bytová výstavba nebyla ve většině případů podporována vznikem nových společných prostor či budov, nebyla doplněna adekvátní občanskou vybaveností a infrastrukturou, hlavně co se týče kapacity mateřských a základních škol, dalších nekomerčních a příp. i komerčních služeb apod.

Rozumnější postup byl zvolen městem Olomouc při rozšiřování bytové výstavby v suburbánní zóně A i některými obcemi v suburbánní zóně C. Rozvoj v suburbánních uvnitř administrativních hranic města je determinován územním plánem Olomouce. Ten je pod větším dohledem odborné i laické veřejnosti, různých ochrannářských a neziskových organizací (hlavně sdružení Za krásnou Olomouc), které i nový územní plán města z roku 2011 intenzivně připomínkovaly. V obcích mimo administrativní hranice podléhají územní rozhodnutí obecním samosprávám a mohou být (a v některých případech i byly) častokrát méně předvídatelné. To ilustruje např. také podcenění dopravní infrastruktury v některých lokalitách. Jde zejména o chybějící asfaltové komunikace k novým domům (pouze štěrkové cesty) a absence chodníků. Tyto problémy

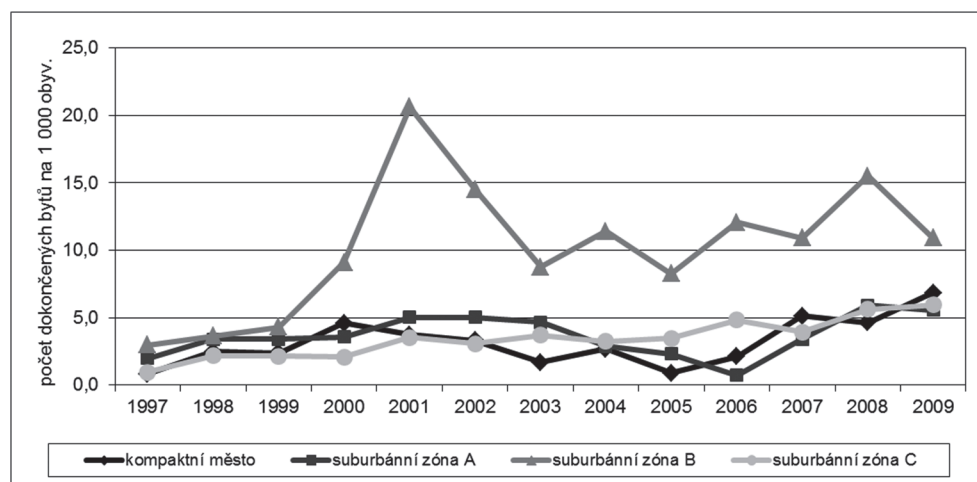
jsme zaznamenali v lokalitách s živelnou výstavbou, a to zejména v Dolanech, Hlušovicích a Křelově. Naproti tomu připravovaná výstavba v Droždíně (městská část) bude realizovaná na pozemcích, které jsou již vybaveny asfaltovými příjezdovými komunikacemi a chodníky, včetně dopravního značení.

Jako nejvíce připravené pro další případnou vlnu suburbanizačních procesů (a to koordinací samotné rezidenční výstavby i potřebné občanské vybavenosti a infrastruktury) se ukazují obce Hněvotín, Blatec a částečně i Křelov-Břuchotín, z městských částí Olomouce pak Droždín a Radíkov. V současnosti je dalším trendem ústup od masivní a nekoordinované výstavby, ústup od podnikatelského baroka, soustředění se na menší projekty (částečně po roce 2008 i z důvodu přetrvávající ekonomické krize a nejistoty), větší důraz se naopak klade na architektonicko-urbanistickou kvalitu výstavby a energetickou úspornost (nízkoenergetické a pasivní domy, např. Břuchotín nebo Vily Týneček).

2.5 Shrnutí

Urbánní, resp. suburbánní prostor je poskládán z velkého množství parciálních částí, přičemž jejich různorodost způsobuje, že jeho poznávání je nesmírně zajímavou, vzrušující a nikdy nekončící záležitostí. Přispívá k tomu kromě prostorové složky i složka časová, protože vývoj ve městech a hlavně v jejich nejbližším zázemí nabývá v posledním období značné dynamiky. V postsocialistických městech je právě posun od urbanizace k suburbanizaci považován za jeden z nejdůležitějších doprovodných procesů transformace intraurbánních struktur. Mezi klíčové úlohy potom patří identifikace a analýza faktorů, které tento proces spouštějí, jsou tedy generátorem zmíněných dynamických změn.

Pro podrobnější výzkumy je velmi důležité vymezení sledovaného území, v našem případě urbánního a suburbánního prostoru, které je vyjádřením jeho stavby a struktur, resp. procesů a interakcí v něm probíhajících či očekávaných. Pro vymezení města jsme v případě Olomouce použili morfologické kritérium, konkrétně koncept kompaktního města. Tento koncept je založený na analýze spojitosti zástavby. Za kompaktní město potom považujeme širší centrum

Obř. 9 Vývoj bytové výstavby v urbánním a suburbánním prostoru Olomouce

Zdroj: data ČSÚ

Obr. 10 Typizované řadové domy v Chomoutově – příklad developerského projektu

a obce integrované v meziválečném období, které v průběhu času stavebně srostly s centrem. Toto kompaktně zastavěné území má i vizuálně jako celek městský charakter, přičemž o ostatních městských částech se to již tvrdit nedá. Obce integrované až po druhé světové válce (s výjimkou Holice) jsou naopak stavebně oddělené a stále si zachovávají převládající rurální ráz, příp. se v nich vyskytují novější suburbánní prvky.

Vymezení suburbánní zóny Olomouce na základě syntézy dat bylo provedeno podle intenzity reálně probíhající suburbanizace i potenciálu pro suburbanizaci, tedy i podle vazeb a interakcí s městem. Potenciál pro suburbanizaci je kolem města rozložen pravidelněji a jeho intenzita narůstá s dostupností Olomouce, příp. s dostupností dopravních linií. Reálně probíhající suburbanizace je více koncentrovaná a souvisí s migrací a bytovou výstavbou v jednotlivých obcích. Soustřeďuje se především směrem na severovýchod do obcí s atraktivnějším přírodním prostředím a intenzivní rezidenční výstavbou. V této oblasti je proces suburbanizace v nejpokročilejším stádiu vývoje. Při celkovém zhodnocení suburbanizačního procesu a jeho typologie se ukázalo, že o intenzitě suburbanizace může rozhodovat několik hlavních faktorů: postoj samospráv při plánování rozvoje obce, hlavně při přístupech k územnímu plánování

Obr. 11 Chybějící infrastruktura v obci Křelov

a rezidenční výstavbě v obcích, příp. v městských částech; dostupnost obce do Olomouce; přírodní prostředí a jeho atraktivita k bydlení; bariéry v podobě stavební uzavěry z důvodu povodňové hrozby.

Vzhledem k intenzitě a formě suburbanizačních procesů se ve srovnání s výstavbou v některých samostatných obcích (např. severovýchodně od Olomouce) ukazuje jako vhodnější postoj Magistrátu města Olomouce. Plánování rezidenční výstavby v odlehlých (prostorově oddělených) městských částech bylo vesměs více koordinované (příp. regulované). Naproti tomu v některých samostatných obcích (např. Hlušovice a Dolany) začíná méně koordinovaná rezidenční výstavba připomínat urban sprawl. V mnoha obcích mimo Olomouc rovněž nebyla intenzita výstavby doprovázena adekvátní infrastrukturou a občanskou vybaveností. Že je suburbanizační proces v zázemí Olomouce spíše ve svém iniciačním stádiu, dokumentuje i fakt, že zasažené obce ve všech případech posílily vesměs svou obytnou funkci a doposud se neukázala žádná výraznější decentralizace a přesun komerčních aktivit, ekonomických aktivit či pracovních příležitostí směrem ven z města (s výjimkou dvou velkých obchodních center mimo administrativní hranice Olomouce, které jsou ovšem lokalizované na dopravních tazích mimo intravilán suburbanizovaných obcí).

Důležitým faktorem při hodnocení suburbanizačního procesu v jednotlivých sídlech je také správa těchto sídel. Pozice pod samosprávou velkého města, resp. vlastní správa, může tento proces výrazně determinovat, a to v pozitivním i negativním směru. Tato problematika se týká nejen Olomouce, ale téměř všech větších měst v České republice, které mají pod svou správou i administrativně integrované obce, které jsou zároveň nejbližším potenciálním územím suburbanizačních procesů. Kromě samotné správy a přístupu příslušných samospráv, mají sídla uvnitř a vně administrativních hranic různý způsob financování, přičemž ten se v roce 2007 měnil a momentálně se dále intenzivně diskutuje o dalších změnách v zákoně určujícím daňové příjmy obcí.

Pozn.: Původní verze kapitoly 2 byla publikována v článku Halás, M. Roubínek, P., Kladiwo P. 2012. Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie. Geografický časopis 64 (4), 289–310.

3. Využití veřejných prostranství v Olomouci a jejím zázemí

Aleš Létal, Lucie Dostálová

3.1 Úvod

Termín veřejné prostranství, anglicky „public space“ je jedním z dobře rozlišitelných ukazatelů kvality života ve městech nebo na vesnicích. Pod tímto pojmem si každý vybaví náměstí s kašnou, park s lavičkami, dětské hřiště uprostřed sídliště nebo náves s kostelem či kapličkou. Podle předních architektů Jana Gehla, Williama H. Whyta zabývajících se hodnocením a utvářením veřejných prostranství, je možné veřejné prostranství definovat jako místa k obecnému užívání s obrovským významem pro život lidí. Studium veřejných prostranství ve funkčním městském regionu je důležité pro záznam a vyhodnocení současného života v jednotlivých obcích. Stejně jako ostatní ukazatele kvality života i veřejná prostranství a jejich současný stav jsou přímým odrazem schopnosti a vědomí vedení obcí rozvíjet a zkvalitňovat životní prostor svých obyvatel. Nejvhodnějším zachycením termínu „veřejné prostranství“ je definice uvedená v práci (Šilhánková, 2003). Tato definice byl pro potřeby práce upravena takto: „Veřejné prostory jsou všechny nezastavěné prostory ve městě (obci), které jsou volně (bezplatně) přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města (obce), buď nepřetržitě nebo s časovým omezením (např. parky nebo dětská hřiště zavírané na noc).“

Podle § 34, zákona č. 128/2000 Sb., o obcích jsou veřejným prostranstvím všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru. Vyhláška č. 501/2006 Sb. v § 7 odst. 2 uvádí: „Plochy veřejných prostranství zahrnují zpravidla stávající a navrhované pozemky jednotlivých druhů veřejných prostranství a další pozemky související dopravní a technické infrastruktury a občanského vybavení, slučitelné s účelem veřejných prostranství“.

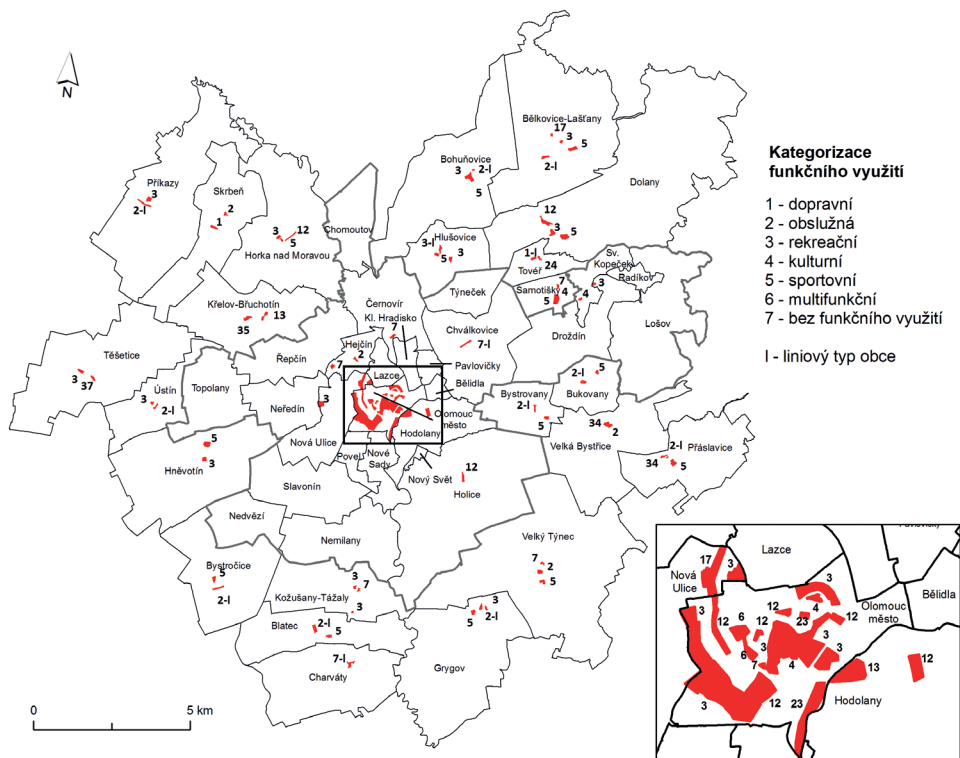
Veřejná prostranství nelze chápat jen z architektonického hlediska jako otevřené prostory s možným multifunkčním využitím, ale o místa vzájemného kontaktu lidí různých věkových skupin v každodenních aktivitách, nebo v rámci specifických pravidelných či jednorázových aktivit (výročí obce, dny kultury, sportovní, církevní a státní svátky, aj.).

Základní charakteristikou veřejného prostoru je jeho obyvatelost spojená s přímým užitekem pro obyvatele tj. musí sloužit obyvatelům města (obce) k provozování nejrůznějších činností pohybových (chůze, jízda na kole) a bytových (sezení, hry). Detailní rozbor problematiky veřejných prostranství a teoretické zarámování je možné čerpat z práce V. Šilhánkové (Šilhánková, 2003) nebo z českého překladu práce dánského architekta J. Gehla (Gehl, 2000; Gehl, Gemzoe, 2002).

Metodická koncepce hodnocení a klasifikace veřejných prostorů v rámci řešeného výzkumu je kompilací existujících přístupů předních autorů J. Gehla, J. Šilhánkové a K. Madden (Madden, Filáková, 2003).

3.2 Metodika

Výzkumné aktivity byly založeny na determinaci a vyhodnocení vybraných veřejných prostranství funkčního městského regionu Olomouce. Zájmovým územím byl funkční městský region

Obr. 12 Vymezená veřejná prostranství ve funkčním městském regionu Olomouce s kategorizací funkčního využití

Zdroj: ArcČR 500, vlastní zpracování, ArcGIS 10.3

s 24 obcemi včetně samotného města Olomouce (Obr. 12). Kritéria a princip vymezení funkčního městského regionu je detailně rozveden v práci (Halás, Kladivo, Roubínek, 2013). S ohledem na odlišná funkční prostředí bylo nutné diverzifikovat výběr ploch na dvě skupiny. Město Olomouc jako typický reprezentant městského urbánního prostoru a okrajové místní části nebo samostatné obce jako zástupci rurálního typu obcí. V obcích vyjma města Olomouce byly hodnoceny všechny plošně i funkčním využitím významné plochy v intravilánech obcí. Ve městě Olomouc byly vybrány opět plochy, které jsou v rámci Olomouce nebo jejího okolí významné, s přihlédnutím ke koncentraci osob, funkčnímu využití, případně jejich historickému významu.

Celkem bylo v Olomouci hodnoceno 27 veřejných prostranství (Obr. 12). Z hodnocení byla vyloučena veřejná prostranství, která mají omezení vstupu, nebo je nelze z nějakého důvodu jednoduše klasifikovat. Z výběru tedy byla vyloučena tato prostranství:

- sportovní areály v městě Olomouci a v místních částech Nemilany, Nedvězí, Hněvotín z důvodu omezené možnosti bezplatného využívání veřejností,
- ulice nebo městské třídy (tř. Svobody, 17. listopadu, tř. Kosmonautů) z důvodu problémového definování atributů.

U ostatních obcí byly hodnoceny všechny plošně i funkčním využitím významné plochy v intravilánech obcí. Celkově se jedná o 86 veřejných prostranství s úhrnnou plochou 158 ha.

Vlastní klasifikace a hodnocení vycházely z analýzy veřejných prostranství na základě existující metodiky nadace Partnerství podle projektu „Project for Public Spaces“ (Madden, 2003). Na základě této metodiky byly identifikovány a klasifikovány 4 hlavní skupiny parametrů a vlastností veřejných prostranství (viz Obr. 13):

- společenská (sociability),
- využití a aktivity (uses and activities),
- dostupnost a spojení (access and linkages),
- pocit pohodlí a celkový dojem (comfort and image).

V každé z těchto klíčových skupin bylo následně určeno několik konkrétních vlastností k hodnocení. Na základě vlastního zhodnocení byly vytvořeny kategorie – skupiny veřejných prostranství v zájmovém území, které mají své specifické atributy. Byly sestaveny klíčové ukazatele pro jednotlivé funkce a ty byly vyhodnoceny u každé plochy zvlášť. Sledované ukazatele jsou blíže definovány pomocí specifických kritérií v následujícím textu.

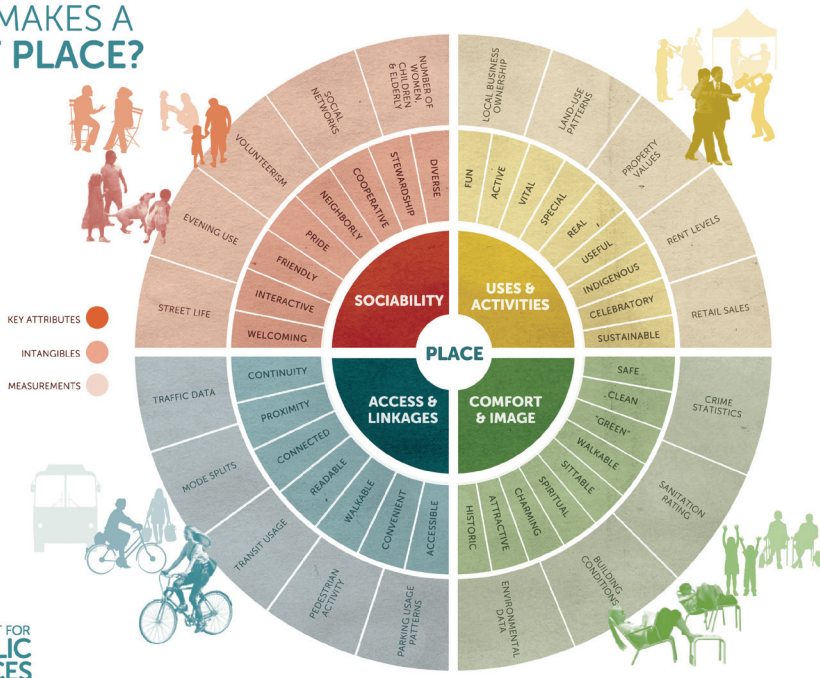
Společenská veřejných prostranství (sociability):

- Je místo využíváno pravidelně nebo jen občas?
- Je místo využíváno i večer?
- Vyskytuje se v místě aktivita sdružující lidi různé věkové struktury?

Využití a aktivity (uses and activities):

- Jaké druhy aktivit, které lze identifikovat a které určují také využití prostranství, se v místě vyskytují (obchod – stálý; občerstvení, restaurace; doprava – zastávka autobusu, tramvaje

WHAT MAKES A GREAT PLACE?

Obr. 13 Diagram místa – grafické znázornění hodnocení veřejných prostranství

Zdroj: What Makes a Successful Place? Project for Public Spaces [online]. 2012 [cit. 2013-03-20]. Dostupné z www.pps.org/reference/grplacefeat

či vlaku; služby – instituce, pošta, škola, knihovna, úřady; kultura – kulturní akce; rekreace; trhy, výstavy; sport)?

- Existuje zde vnitřní struktura pro jednotlivé aktivity – oddělený prostor pro rekreaci, nákupy, kulturní akce?
- Je zde dostatečný prostor pro vybrané aktivity?
- Je zde nějakým způsobem omezena doba vstupu nebo je zde vstup zpoplatněn?
- Jak je místo vybaveno mobiliářem?

Dostupnost a spojení (access and linkages):

- Mají lidé k místu snadný přístup bez omezení (například přechod frekventované cesty)?
- Existují v místě nějaké bariéry (silnice, potok aj.)?
- Je zde možnost bezbariérového pohybu pro vozíčkáře a maminky s kočárky (překážka – patníky apod.)?
- Je místo dostupné veřejnou dopravou, nachází se v bezprostřední blízkosti zastávka?
- Je zde vybudována cyklostezka?
- Je zde vystavěno parkoviště, je placené či neplacené?

Pocit pohodlí a celkový dojem (comfort and image):

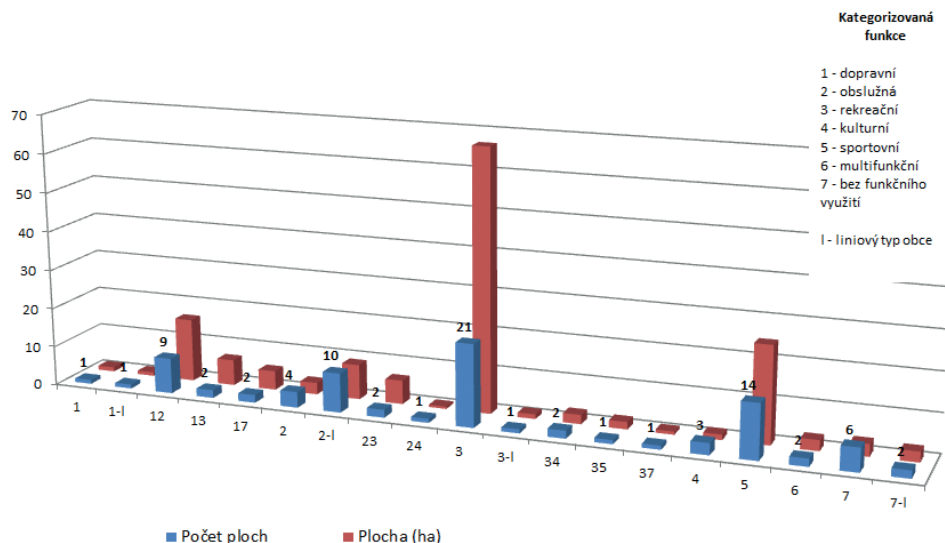
- Je zde dost místa k sezení?
- Mají návštěvníci možnost výběru místa k sezení – podle stínu, slunce, orientace ke světovým stranám?
- Je místo pravidelně udržováno?
- Jak moc do prostranství zasahuje doprava? Představuje místo dopravní řešení – parkoviště, průjezdné místo či dopravní uzel?
- Vyskytuje se v místě dostatek zeleně?
- Jaký zde převažuje povrch?
- Vzbuzuje místo pocit bezpečí?

3.3 Vyhodnocení využití veřejných prostranství ve funkčním městském regionu Olomouce

Na základě provedeného místního šetření veřejných prostranství je možné vymezit ve funkčním městském regionu Olomouce 7 kategorií (typů) veřejných prostranství podle převažujícího funkčního využití. Vymezení kategorií vychází z vlastního návrhu autorů, protože funkční městský region Olomouce zahrnuje kromě vlastního města Olomouce také obce venkovského charakteru s odlišnou urbanistickou strukturou i velikostí. Výsledné kategorie vycházejí ze schématu kategorizace uvedené v kapitole metodika. S ohledem na podstatu fungování veřejného prostranství má velká část z nich více než jedno funkční využití. Nejčastěji se jedná o kombinaci dvou funkcí, přičemž jedna z nich mírně převládá. Tyto kategorie jsou sice definovány, ale byly zahrnuty do stanovených 7 kategorií. Přehled zastoupení ploch je sumarizován v grafu na Obr. 14.

3.3.1 Veřejná prostranství obcí liniového typu

Vzhledem ke specifickému uspořádání venkovského osídlení byla v rámci klasifikace podle funkčního atributu zahrnuta subkategorie, která se vztahuje k prostorovému vymezení. Jedná se o veřejná prostranství obcí liniového typu. Daný typ se vyskytuje zejména

Obr. 14 Zastoupení kategorií (kombinací) funkčního využití ploch ve funkčním městském regionu Olomouce

obcí s nejstarším osídlením v převážně plochém nebo mírně zvlněném reliéfu. Z hlediska taxonomie obcí se jedná o vsi soustředěné typu vsí silniční a návesní nebo návesní silnicovky. Veřejná prostranství jsou spíše protáhlého tvaru. Vlastní otevřený prostor vznikl v okolí hlavní cesty, která vedla středem obce a je tvořen travnatým prostranstvím před domy, který je někdy doplněn výsadbou stromů, nebo doprovodnou liniovou vegetací podél silnice (aleje). Tento prakticky jediný obecní volný prostor byl také využit ke stavbě kápíčky či kostela. V rámci této kategorie je možné vyčlenit několik typů daných kombinací funkčního využití. Subkategorie je potom vyčleňována v rámci vlastní kategorizace. Jedná se o tyto plochy: Bělkovice-Laštany náves (Bělkovice), Bohuňovice náves, Bukovany náves, Blatec náves, Bystrovany náves, Hlušovice náves, Charváty, Přáslavice, Příkazy a Tověř náves, návsí u Ústína, Masarykova náves v Grygově a Selského náměstí v Chválkovicích.

3.3.2 Veřejná prostranství s převládající dopravní funkcí

U venkovských obcí byla prostranství klasifikována na základě existence zastávky autobusu nebo vlaku či vybudovaného parkoviště. Tato kategorie není příliš zastoupená, protože je v daném prostoru nejčastěji lokalizována i obslužná funkce.

U měst je tento prostor definovatelný prostorem velkých parkovišť, na uzlových zastávkách (spojení do více směrů), nebo v tzv. migračních koridorech, kudy se denně přesouvá velké množství lidí od uzlových zastávek nebo z míst velké koncentrace pracovních příležitostí (centrum města, kancelářské budovy).

Typickým příkladem monofunkčních ploch dané kategorie je Skrbeň nádraží nebo Tověř náves, které představují cca 1,3 % celkové plochy. Do dané kategorie také patří kategorizované plochy v kombinaci s obslužnou funkcí, kam spadá 9 ploch a s podílem 10 % z celkové plochy je na třetím místě v plošném zastoupení. Nejvýznamnějším prostranstvím v dané subkategorii je přednádražní prostor v Olomouci (Obr. 15), který prošel rozsáhlou

Obr. 15 Přednádražní prostor v roce 2014 – nejvýznamnější dopravní uzel ve městě Olomouci, konečná podoba úprav dokončena v roce 2010 (ROP Střední Morava)

Zdroj: Aplikace Mapy.cz, 3D Melown Maps™, Data TopGis s. r. o.

revitalizací. Patří sem také důležité dopravní uzly v Olomouci (náměstí Hrdinů, náměstí Republiky, Tržnice, prostor na ulici Kavaleristů, nebo Žerotínovo náměstí. V rámci oblasti zázemí sem patří Dolany návěs nebo náměstí Osvobození v Horce nad Moravou. Možné kombinace prostranství s duální funkcí jsou dvě plochy s rekreační funkcí (ulice Kavaleristů a Lipové náměstí v Křelově-Břuchotíně) a dvě plochy bez určení funkcionality (Legionářská ulice a Laštiny návěs).

3.3.3 Veřejná prostranství s převládající obslužnou funkcí – služby, trhy, obchod

Jedná se o pravděpodobně nejstarší typ veřejných prostranství, který je totožný se vznikem měst. Souvisí s výskytem místa pro výměnu zboží (trhy). Obslužné funkce v daném pojetí zastupují služby a obchod, případně trhy, které charakterizuje spíše sezónní nebo periodický výskyt (Obr. 16). U většiny velkých vesnických sídel a měst je reprezentován návěsím nebo náměstím – Horka nad Moravou náměstí, Křelov náměstí, Těšetice návěs, Velká Bystřice náměstí a Velký Týnec návěs. Počtem ploch v dané kategorii převyšuje zázemí kompaktní město Olomouc počtem v poměru 14:3. V Olomouci byly vymezeny 3 plochy. Novou plochou, která spadá do dané kategorie je prostor v okolí nákupní galerie Šantovka. Plošná výměra vymezené kategorie včetně subkategorií představuje čtvrtou nejvyšší hodnotu s podílem přibližně 12 % na celkové ploše všech prostranství.

Obr. 16 Dolany návés s obchodním centrem COOP (Dostálová, duben 2013)

3.3.4 Veřejná prostranství s rekreační funkcí

Tato prostranství vznikala v souvislosti s budováním šlechtických sídel s přilehlými parky. Velký rozvoj budování těchto prostranství přineslo období baroka a také období konce 19.

Obr. 17 Park Malého prince – ukázka moderního architektonického přístupu revitalizace sídlištních veřejných prostranství (2014)

Zdroj: Aplikace Mapy.cz, 3D Melown Maps™, Data TopGis s. r. o.

století a první polovina 20. století. Jedná se zejména o plochy s bohatým doprovodem zeleně s dostatečným plošným rozsahem. Ve většině případů jsou tyto plochy monofunkční a plní tak dokonale svoji funkci, pro kterou byly založeny. Daná kategorie ploch má také největší plošné zastoupení, které je dáno způsobem jejich vyčlenění v rámci urbanizovaného prostoru i v rámci historického kontextu.

V Olomouci mají převažující rekreační funkci tato veřejná prostranství: Bezručovy sady, Čechovy sady, Smetanovy sady, zelená prostranství ASO parku, Botanické zahrady, park pod Letním kinem, park Malého prince (Obr. 17), park u ZOO Svatý Kopeček a prostranství za budovou Přírodovědecké fakulty (17. listopadu). U obcí zázemí je možné tyto plochy najít u 17 lokalit. Celkově veřejné plochy s převažující rekreační funkcí najdeme u 26 veřejných prostranství s plochou cca 72 ha, což představuje 73 % z celkové plochy prostranství.

3.3.5 Veřejná prostranství s kulturní funkcí

Do této kategorie lze zařadit veřejná prostranství s existencí budov nebo mobiliáře pro konání kulturních akcí typu koncerty, divadelní představení, církevní slavnosti apod. Specifickým typem jsou letní kina nebo amfiteátry. Patří sem například amfiteátr v obci Těšetice a Velká Bystřice. Ve Velkém Týnci jsou pro pořádání společenských akcí využity prostory zámecké zahrady. Tuto kategorii veřejných ploch najdeme i v Práslavicích a Samotíškách (Dědičná rychta). Díky podpoře kulturního života v obcích bývá dočasně tímto prostorem také hlavní náměstí či náves s mobilním pódium pro konání kulturních akcí v době konání pravidelných výročí nebo akce spojené s velikonoce, vánoce apod. V Olomouci bylo jako typ prostranství s převažující kulturní funkcí vymezeno Václavské náměstí a Sadové náměstí u chrámu na Svatém Kopečku. Nově do této kategorie spadá prostor kolem Korunní pevnůstky, který je využíván ke kulturním akcím typu Open air koncertů. Počtem i plošným zastoupením nejmenší kategorie představuje necelé 1 % celkové plochy prostranství.

3.3.6 Veřejná prostranství se sportovní funkcí

Veřejná prostranství se sportovní funkcí byla budována masově zejména v průběhu, spíše ve druhé polovině 20. století. Počátky těchto aktivit najdeme na konci 19. století. Jsou neodmyslitelně spjaty se sdruženími Sokol, Orel apod. Díky masové podpoře ze strany členů těchto sdružení byla v obcích vybudována dodnes využívaná infrastruktura v podobě tělocvičen (sokoloven), hřišť i stadionů. Sokol nebo sbory dobrovolných hasičů jsou nejčastěji v malých obcích nositeli sportovních akcí s větší koncentrací lidí. Specifikem českých i moravských vesnic je kromě fotbalových hřišť i existence hřišť pro házenou. Tento specifický typ prostranství je představován sportovními areály nebo hřišti představuje opět monofunkční plochy a najdeme je v obcích: Bělkovice-Laštany, Blatec, Bohuňovice, Bukovany, Bystročice, Bystrovany, Dolany, Grygov, Hlušovice, Hněvotín, Horka nad Moravou, Práslavice, Samotíšky, Skrbeň, Továř a Velký Týnec. V rámci města Olomouce tyto areály vymezovány nebyly, i když jsou plošně rozsáhlé. Je to z důvodu omezení kritériem volné přístupnosti a bezplatného vstupu. Novým fenoménem, který se objevuje ve městech, je zpřístupnění sportovních areálů základních škol pro veřejnost v odpoledních hodinách. V rámci rekonstrukce těchto ploch je zde vybudováno zázemí pro ostrahu a také sociální zařízení. Tyto areály ale do výzkumných aktivit zahrnuté nebyly. Celkově veřejné plochy s převažující sportovní funkcí najdeme u veřejných prostranství s úhrnnou plochou kolem 26 ha, což představuje 16 % z celkové plochy prostranství.

Sportovní areály ve většině obcí jsou jedním z častých cílů investičních záměrů pro revitalizaci nebo obnovu díky podpoře sportovních klubů nebo i samotné obce. Jsou kromě rekreačních ploch také pravidelně využívány prakticky všemi generacemi obyvatelstva.

Obr. 18 Horní náměstí v Olomouci (2014)

Zdroj: Aplikace Mapy.cz, 3D Melown Maps™, Data TopGis s. r. o.

3.3.7 Veřejná prostranství s multifunkčním využitím (více než 3 funkce)

Jedná se o typ veřejného prostranství, kde lze nalézt více než 3 funkce, přičemž ani jednu z nich nelze zařadit do převažující funkce. Tento typ prostranství představuje v Olomouci Horní (Obr. 18) a Dolní náměstí s celkovou plochou 26 967 m² a cca 2 % zastoupením z celkového součtu všech hodnocených ploch.

3.3.8 Veřejná prostranství bez funkčního využití

Tato kategorie veřejných prostranství byla vyčleněna u několika obcí i v samotném městě Olomouci. Jedná se o prostranství, u kterých nebyl nalezen žádný jednoznačně uchopitelný atribut a daná veřejná prostranství v současnosti mají velmi omezené nebo žádné funkční využití. Jsou to tedy volné prostory se zelení, které svým uspořádáním a neexistujícím mobiliářem nebo polohou nenabízejí možnosti sledovaných aktivit. U obcí se jedná nejčastěji o centra obcí, jejichž historický význam podtrhuje existence pomníků, památníků, kapliček nebo kostelů (Obr. 19). V rámci města Olomouce sem bylo zahrnuto Cyrilometodějské a Blažejské náměstí. Kategorii reprezentuje celkem 8 prostranství s podílem 3,7 % na celkové ploše hodnocených prostranství.

3.4 Veřejná prostranství ve městě Olomouci

Klasifikace a kategorizace ploch ve městě Olomouci je sice součástí předchozí kapitoly, ve vztahu k významu a specifik je jim věnována zvláštní pozornost. Zájemce o detailnější popis veřejných prostranství v jednotlivých obcích odkazují tímto na diplomovou práci (Dostálová, 2013), která je dostupná v elektronické podobě.

Šetření a klasifikace veřejných prostranství ve městě Olomouci mohlo mnohem lépe využít převzatou metodiku, která je cíleně koncipována pro hodnocení městského prostředí. Provedeným šetřením ve městě Olomouci bylo zjištěno, že všechny plochy veřejných prostranství jsou využívány pravidelně a převládajícím typem jsou denní aktivity. Sezónní aktivity u vybraných ploch jsou dány vegetační sezónou, nebo vazbou na církevní svátky (Botanická zahrada a rozárium, Park Malého prince, lesní park u ZOO Svatý Kopeček). Prostranství, s výjimkou ASO parku, Parku Malého prince a Botanické zahrady, byla využívána i ve večerních hodinách a taktéž se na většině prostranství vyskytovala aktivita (převážně obslužná nebo dopravní), která zde sdružovala lidi různých věkových skupin. Na většině míst je dostatečný prostor pro vybrané aktivity a kromě Botanické zahrady je vstup do všech hodnocených prostranství neomezený a nezpłatný. Zároveň však v těchto lokalitách – ASO park, Bezručovy sady, Biskupské náměstí, Dolní náměstí, Frajtovo náměstí, Horní náměstí, nebyla identifikována vnitřní struktura pro jednotlivé aktivity. Některá místa byla nedostatečně vybavena mobiliárem nebo byl mobiliár ve špatném stavu. Převážně v okrajových částech těchto prostranství – ASO park, Čechovy sady, Frajtovo náměstí, Holice-Náves Svobody, Legionářská, náměstí Hrdinů, Palachovo náměstí, park pod Letním kinem, přednádražní prostor, Selské náměstí, Tržnice, Žižkovo náměstí byly shledány bariéry v podobě frekventované komunikace, které omezovaly plynulý a bezpečný pohyb či vstup na dané místo. Na druhou stranu, většina míst, kromě Sadového náměstí je již bezbariérově upravena pro vozíčkáře a maminky s kočárky.

Hodnocená prostranství byla velmi dobře dostupná městskou hromadnou dopravou. Cyklostezky jsou vedeny v těchto lokalitách – Bezručovy sady, Čechovy sady, Legionářská, Náves Svobody, Smetanovy sady, Tržnice. Parkovací plochy jsou vybudovány na Biskupském náměstí, Dolním náměstí, Frajtově náměstí, Legionářské ulici, u parku Zoo, náměstí Republiky, návsi Svobody, Palachově náměstí, parku Malého prince, na přednádražním prostoru, prostranství u PŘF, Sadovém a Selském náměstí, u Tržnice a Žerotínově náměstí. Na většině ploch (s výjimkou Horního a Dolního náměstí

Obr. 19 Náves se sochou sv. Floriána a pomníkem v Charvátce (Dostálová, duben 2013)

tí a náměstí Republiky) bylo vysázeno dostatečné množství zeleně nebo byla realizovaná nová výsadba. Naprostá většina veřejných prostranství jsou pravidelně udržovaná místa, vzbuzující v návštěvníkovi dojem bezpečí.

3.5 Návrhy na zlepšení funkčního využití veřejných prostranství ve městě Olomouci

Většinu veřejných prostranství zájmového území je možné vyhodnotit jako místa, která jsou upravovaná, udržovaná a lidmi pravidelně využívána. U některých ploch však byly zaznamenány nedostatky, a to buď z hlediska existujících urbanistických studií, názoru hodnotitele nebo vyplývající z nespokojenosti a stížností obyvatel či návštěvníků. Nejreprezentativnějším prostorem Olomouce je Horní náměstí a přilehlé prostory v jádru města. Zde, na území historického centra, by bylo vhodné vytvořit síť veřejných prostranství s jednotným stylem mobiliáře a hierarchizovat uliční strukturu. Historicky cenná prostranství by mohla být využita jako městské promenády. Konkrétním případem je třída Svobody, která dnes slouží jako tzv. okružní třída, podél níž je situována řada významných institucí. V současné době se potýká s nejasnou uliční frontou a celkově je urbanisticky roztříštěná.

V centru města Olomouce by mohla být vytvořena pomyslná kostra veřejných prostranství. Veřejné prostory s obchodní funkcí (Dolní náměstí a Tržnice) by mohly být doplněny sítí obslužných ulic zajišťujících kontakt historického centra s okolními plochami včetně parků (Bezručovy sady, Smetanovy sady, Čechovy sady, Park pod letním kinem). Plochy zeleně by měly být bezproblémově přístupné z historického centra a mohly by být rozčleněny na tři funkční zóny – nástupní, odpočinková a kulturní.

Vhodným příkladem pro kulturní využití veřejných prostranství je konání slavností „Svátky města Olomouce“. Ve městě by se mohlo konat více takovýchto společenských akcí zaměřených pro různé věkové skupiny, jejichž jednotlivé programy by se odehrávaly na různých veřejných prostranstvích. Je tak možné využít jak reprezentativních prostor v centru města (Horní a Dolní náměstí), tak přilehlých zelených ploch olomouckých parků.

V centru města a nejbližším okolí je dostatečné množství laviček i dostatek odpadkových košů. Nedostatek laviček nebo jejich absence je na Žerotínově náměstí nebo na Žižkově náměstí.

Nutnost komplexního řešení vyžaduje vytvoření funkční sítě cyklostezek a dostateku stojanů na kola v prostoru mezi Horním, Dolním náměstím, náměstí Hrdinů, náměstí Republiky a propojení těchto míst s parky a lokalitami, kde již tako infrastruktura funguje.

V historickém centru města a nejbližším přilehlém okolí byl zaznamenán vysoký počet parkovacích míst, přesto, že je zde na většině míst doprava regulována režimem pěší zóny. Ke zlepšení stavu by mohlo pomoci vybudování podzemních parkovacích garáží (viz přednádražní prostor) či budování záchytných parkovišť na periferii města, do jejichž bezprostřední blízkosti by zasahovala městská hromadná doprava (například konečných linek tramvají u Aquaparku či ve Chválkovicích).

Na některých místech, částečně i v centru města, se setkáváme s nevyhovujícím mobiliářem ve špatném stavu (převážně se jedná o lavičky). Taková místa jako Biskupské náměstí, Frajtovo náměstí, Sadové náměstí, Selské náměstí by zasloužila opravu či nahrazení novými prvky. Co se týká tří největších městských parků – Smetanovy sady, Čechovy sady a Bezručovy sady, tyto zelené plochy jsou v současné době ve velmi dobrém a udržovaném stavu a hodně využívány. Jsou poměrně dobře přístupné z městského centra. V Bezručových a Čechových sadech by bylo vhodné doplnění nabídky občerstvení. V Čechových a Smetanových sadech by

návštěvníci uvítali zbudování nových veřejných toalet a ve všech třech parkových plochách (nejvíce však v Bezručových sadech) by si přáli větší sociální kontrolu území, která by přispěla ke zvýšení bezpečnosti parků. V parcích by dále kromě cyklostezek a in-line stezek mohla být vystavěna různá menší sportoviště pro trávení volného času. Nová sportoviště a stávající dětská hřiště by se však měla nacházet v prostoru rušnějších aktivit a měla by být oddělena od klidových zón parku.

V dalších parkových plochách ve městě – ASO park a park pod letním kinem je již neutěšenější. V parku pod letním kinem (části přímo pod letním kinem) by, po vzoru sousední části parku pod Dómem svatého Václava) mělo dojít k vybudování zpevněného cestního povrchu a doplnění místa mobiliářem. V ASO parku poblíž Střelnice by měly být obnoveny zchátralé lavičky a zpevnění povrchu (v případě, že prostranství bude sloužit nadále jako parková plocha). Bylo by vhodné upravit park, tak aby se stal atraktivním a vyhledávaným místem pro odpočinek a relaxaci, tak jak tomu bylo v minulosti.

3.6 Závěr

Shrnutím poznatků a výsledků šetření v obcích kromě města Olomouce je možné zachytit změny, které v rámci rurálního prostoru v současnosti mají určující význam ve vztahu ke kvalitě života. Na jedné straně je zde patrný klesající význam původního centra obcí ve vztahu k základním obslužným funkcím (služby, obchod), které přebírá kompaktní město Olomouc jako centrum zájmového území. Na druhou stranu je zde patrný pozitivní trend zlepšení kvality života v obcích směrem k podpoře volnočasových aktivit a také vybavení veřejných prostranství mobiliářem pro rekreační aktivity a podporu rodin s dětmi. Obrovským přínosem pro zvýšení kvality života obcí jsou bezesporu možnosti čerpání prostředků ze strukturálních fondů EU. Jejich účelným využitím jsou investice do infrastruktury a mobiliáře v podobě úpravy veřejných prostranství, vybudování a obnovy sportovišť, dětských hřišť, nebo kulturních domů. Neméně významné je ale také využití finančních prostředků pro tzv. měkké projekty v podobě podpory konání kulturních, společenských akcí nebo podpory výměny zkušeností v rámci regionálních struktur, případně spolupráce s obcemi v zahraničí. Obnovení společenských, kulturních ale i sportovních aktivit, které v minulosti byly nedílnou součástí života ve městech i obcích přináší hmatatelné pozitivní zlepšení kvality života místních obyvatel. Tento pozitivní trend se odrazil prakticky v každé sledované obci a ukazuje na význam a nutnost posílení finanční podpory v této oblasti. Velmi pozitivní je zejména využití metody LEADER pro čerpání a využití finančních prostředků pro rozvoj venkova. Místní akční skupiny a jejich zapojení v procesu obnovy venkova představuje do budoucna možnost cíleně zlepšit kvalitu života s výrazným zapojením místních komunit. Kvalita života ve městě Olomouci ve vztahu k veřejným prostranstvím je patrná na velkých investičních akcích v podobě citlivě a hojně diskutované úpravě Horního náměstí včetně doplnění mobiliáře osvětlení a laviček, vybudování nové kašny, úpravy Dolního náměstí. Nejviditelnějším přínosem je revitalizace a celková úprava přednádražního prostoru. Velmi zajímavá je také vybudování parku Malého prince nebo obnova a revitalizace dětských hřišť. V rámci nové komerční výstavby obchodního centra Šantovka nelze opomenout ani tento prostor, který představuje nový prvek soudobé architektury i vývoje společnosti, jeho zhodnocení ve vztahu k jádrové části města ukáže až čas. Ve vztahu k obnově tradic a posílení kulturního života ve městě Olomouci je jednoznačně pozitivní trend posílení významu veřejných prostranství pro konání kulturních, společenských i obchodních akcí (vánoční trhy na Horním a Dolním náměstí). Nově se objevuje pro dané aktivity i využití

přednádražního prostoru. Přínosem ke kvalitě života ve městě Olomouci je také projekt využití „Korunní pevnůstky“ v podobě vědeckotechnického parku, nebo pro konání kulturních akcí v podobě tzv. Open air hudebních nebo jiných aktivit. Nelze také opomenout olomoucké parky. V roce 2014 byla dokončena rekonstrukce pavilonu A a úprava prostor „Výstaviště Flora“ a také obnova Rudolfovy aleje ve Smetanových sadech. V roce 2015 byla zahájena architektonická úprava Botanické zahrady a Rozária ve smyslu zkvalitnění funkčního využití. I přesto, že je patrná výrazná změna k lepšímu, lze najít i nedostatky, které byly během šetření zaznamenány a jsou zpracovány v navazující kapitole.

4. Obyvatelstvo Olomouce a jejího suburbánního zázemí: analýza vybraných demografických údajů v kontextu kvality života

Robert Šanda, Václav Toušek

Kvalita života v regionu je vedle jiného nedílně spjata se sociodemografickými charakteristikami jeho obyvatel. Tyto charakteristiky jistě nelze považovat za přímé indikátory, nelze například posuzovat kvalitu života na základě ukazatelů věku či vzdělanostní úrovně. Specifické skupiny obyvatel však mají ve svém každodenním životě odlišné potřeby a čelí různým rizikům. Sociodemografické charakteristiky obyvatel tak spoluurčují požadavky, které musí být splněny, aby jednotlivé skupiny mohly vést plnohodnotný život v prostředí vyhovujícím jejich potřebám (Findlay, Morris, Rogerson, 1988). Následující kapitola je proto věnována základnímu hodnocení a vývoje a stavu obyvatelstva Olomouce a jejího zázemí.

Hodnocení je založeno na údajích zjištěných sčítáním lidu v roce 2011, doplněných o poznatky ze starších cenů. Údaje jsou čerpány ze zpracovatelských databází sčítání, ale řada výsledků, zejména za vyšší územní celky a za Českou republiku je k dispozici i v datových publikacích a analýzách ČSÚ. Za všechny zmiňme Pramenné dílo, v němž je publikováno množství výsledků sčítání 2011, doprovázených základními analýzami. Pramenné dílo obsahuje i podrobné informace o celém procesu sčítání. Významnou publikací pracující s výsledky sčítání je Atlas sčítání lidu. ČSÚ vydal i řadu monotematických analytických publikací. Z odborných periodik je sčítání lidu věnována pozornost především v časopisu Demografie, kde se výsledkům sčítání 2011, konkrétně údajům o domácnostech věnovaly Habartová, Hulíková Tesárková, Sivková (2014). Analýzou rozmístění obyvatelstva se zaměřením na problematiku obvyklého pobytu ve sčítání 2011 se v tomto časopise zabýval Šanda (2015). Sčítání lidu je v Demografii vyhrazena i samostatná rubrika, kde se objevují kratší články informativního a metodického charakteru, ale i analytické texty (z nejnovějších Šigutová, 2014).

4.1 Vývoj a rozmístění

Současný stav a složení obyvatelstva jsou bezprostředním výsledkem jeho minulého vývoje. V analyzovaném regionu se počet obyvatel dlouhodobě zvyšuje. Od počátku klasických sčítání lidu v roce 1869 populace Olomoucka rychle rostla až do 30. let 20. století vlivem intenzivně postupující koncentrace obyvatel do větších měst. Přibývalo hlavně obyvatel samotného kompaktního města, konkrétně částí obepínajících historické jádro (Lazce, Nová Ulice, Povel, Hodolany). V té době se již projevovaly také suburbanizační tendence, když jak v nejbližších obcích (tvořících v současnosti okrajové části města), tak v širším zázemí rostl počet obyvatel znatelně rychleji než obyvatelstvo celé dnešní ČR. Po přechodném poklesu zapříčiněném událostmi po druhé světové válce pokračoval růst obyvatelstva regionu již mírnějším tempem, a především rostlo pouze obyvatelstvo kompaktního města. V 50. letech se ještě zvýšil i počet obyvatel v zázemí, v letech 60. se ale suburbanizační proces až do počátku 90. let zcela zastavil, resp. mezi roky 1961 a 1991 došlo v zázemí dokonce k mírnému poklesu počtu obyvatel.

Olomouc byla v roce 1869 se svými 30 tisíci obyvateli (v územním vymezení k roku 2011 – v tehdejší vymezení měla Olomouc jen 15 tisíc obyvatel) výrazně větší než ostatní města, která jsou s ní v současné době počtem obyvatel srovnatelná (tj. České Budějovice, Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové a Pardubice). Tato města měla tehdy většinou kolem 20 tisíc obyvatel, Pardubice dokonce pouze 13 tisíc. Zatímco tedy oproti celé české populaci rostl počet obyvatel Olomouce intenzivně, ve srovnání s těmito městy se po většinu období jednalo o nárůst spíše pomalejší. Výjimkou byl pouze Liberec, který byl v roce 1869 již padesátitisícový a jeho počet obyvatel se dlouhodobě zvyšoval ještě pomaleji než v Olomouci (navíc Liberec byl nejsilněji zasažen poválečným odsunem obyvatel německé národnosti).

Devadesátá léta, resp. jejich převážná část byla celorepublikově obdobím pokračování dlouhodobého poklesu intenzity migrace a úbytku obyvatelstva větších měst. Jako cíl stěhování byly preferovány hlavně menší obce. Společensko-ekonomické změny vedly k prudkému poklesu úrovně porodnosti a – poprvé od konce 1. světové války – k úbytku obyvatelstva přirozenou měnou. V závěru 90. let, a zejména po roce 2000 došlo k oživení dynamiky změn v rozmístění obyvatelstva ČR, což souviselo i se zmírněním překážek, které předtím těmto změnám bránily (jako byla slabá kupní síla obyvatel, omezená dostupnost hypoték, regulované nájemné ovlivňující trh s byty).

Tyto skutečnosti ovlivnily i vývoj obyvatelstva v městském regionu Olomouce (dále též MR). Mezi roky 1991 a 2001 počet obyvatel regionu rostl jen nepatrně, v následující dekádě růst poněkud zintenzivnil. Byl však zapříčiněn výhradně přírůstkem obyvatel v zázemí města, samotná Olomouc v celém období obyvatelstvo ztrácela. Ještě větší pokles počtu obyvatel než město Olomouc však v uvedeném období postihl téměř všechna města obdobné velikosti kromě slabě rostoucího Liberce.

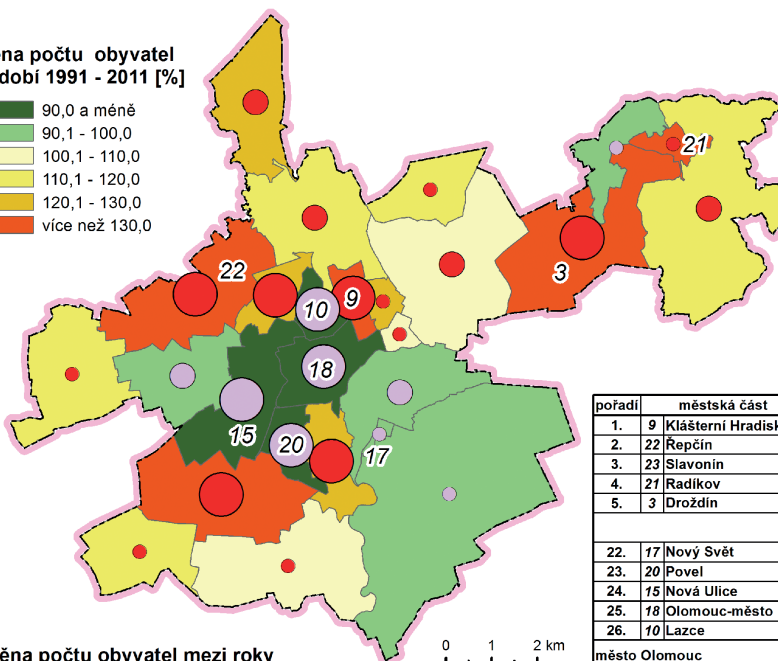
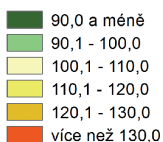
Uvedený pokles počtu obyvatel Olomouce, resp. kompaktního města, a populační růst periferních částí (suburbánní zóna A) a zejména blízkého zázemí (suburbánní zóna B) je patrný z Tab. 2 a z Obr. 20. Obce v nejbližším okolí významně rostly již během 90. let, aby zde v období 2001–2011 nárůst ještě zintenzivnil a rozšířil se i do širšího zázemí. Extrémní byl nárůst v obci Hlušovice, která je součástí zóny B. Počet obyvatel Hlušovic se zvýšil mezi roky 1991 a 2011 na trojnásobek (z 270 na 807), přičemž převážná část tohoto navýšení proběhla po roce 2000, kdy zde došlo k mohutné výstavbě rodinných domů. Jedinou obcí v celém suburbánním zázemí Olomouce, v níž se počet obyvatel v období 1991–2001 zmenšil, byl Grygov. V něm v průběhu 90. let ubyly 4% obyvatel, které mírný růst po roce 2000 nedokázal nahradit. Pokles obyvatelstva v samotné Olomouci byl v podrobnějším pohledu důsledkem úbytků v souvislém území zahrnujícím centrální část Olomouce a přilehlé, sídlištní zástavbou charakteristické části Povel, Nová Ulice a Lazce. I v rámci kompaktního města se však v některých částech počet obyvatel od roku 1991 podstatně zvýšil, zejména v Řepčíně, Slavoníně a Klášterním Hradisku.

Tab. 2 Vývoj počtu obyvatel městského regionu Olomouce v období 1991–2011

zóna	počet obyvatel			index 2011/1991
	1991	2001	2011	
kompaktní město	98 363	97 911	95 777	97,4
suburbánní zóna A	4 423	4 696	5 226	118,2
suburbánní zóna B	5 567	6 136	8 324	149,5
suburbánní zóna C	21 044	21 567	23 942	113,8
Olomoucko	129 397	130 310	133 269	103,0

Zdroj: SLDB 2011 (zpracovatelská databáze, vlastní výpočty)

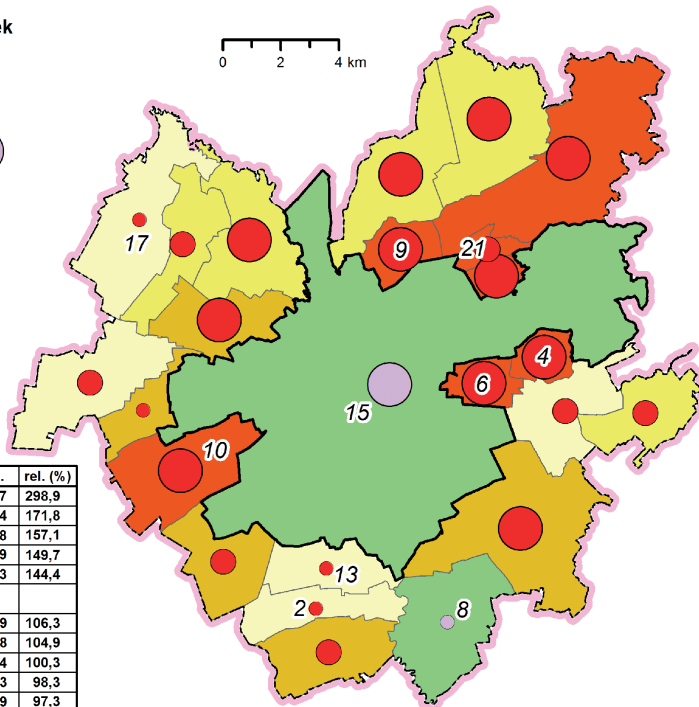
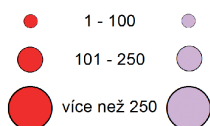
**změna počtu obyvatel
v období 1991 - 2011 [%]**

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	9 Klášterní Hradisko	810	180,4
2.	22 Repčín	538	176,5
3.	23 Slavonín	855	160,6
4.	21 Radíkov	81	134,9
5.	3 Droždín	282	131,3
22.	17 Nový Svět	-99	90,9
23.	20 Povel	-1 207	87,8
24.	15 Nová Ulice	-2 708	87,6
25.	18 Olomouc-město	-2 498	82,3
26.	10 Lazce	-1 667	78,1
město Olomouc		-1 783	98,3

**změna počtu obyvatel mezi roky
1991 a 2011 [osoby]**

přírůstek **úbytek**

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	9 Hlušovice	537	298,9
2.	4 Bukovany	254	171,8
3.	6 Bystrovany	358	157,1
4.	10 Hněvotín	519	149,7
5.	21 Tověř	173	144,4
20.	13 Kožušany-Tážaly	49	106,3
21.	2 Blatec	28	104,9
22.	17 Příkazy	4	100,3
23.	15 Olomouc	-1 783	98,3
24.	8 Grygov	-39	97,3
celé vymezené území		3 872	103,0

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obř. 20 Vývoj počtu obyvatel městského regionu Olomouce v období 1991–2011

4.2 Věková struktura

Potřeby lidí se v průběhu života přirozeně mění podle toho, v jaké životní etapě se právě nacházejí, Věkové složení a jeho proměny jsou proto klíčovým aspektem, který nutné je mít zvláště na zřeteli např. při plánování občanské vybavenosti a zabezpečování dalších podmínek pro komfortní život obyvatel všech věkových kategorií.

Pro vývoj počtu nejmladších dětí v období po roce 1989 byl určující prudký pokles úrovně porodnosti v 90. letech až na historické minimum v roce 2000 (v ČR bylo minimum o rok dříve) a její následně zvyšování. Počty dětí ve věku 0–4 roky tak během 90. let v regionu klesly zhruba o třetinu, aby se do roku 2011 vrátily na úroveň roku 1991. Vývoj obyvatelstva Olomoucka v ostatních věkových skupinách byl období 1991 až 2011 primárně určen posouváním historických deformací věkové struktury v čase, a částečně pozměňován stěhováním, ve vyšším věku úmrtností. Ve věku dospívajících dětí kolem 15 let byly postupně nahrazeny (resp. nedostatečně nahrazeny) populačně mimořádně silné kohorty narozených v 70. letech extrémně slabými generacemi z let devadesátých. Hluboký pokles počtu osob v tomto věku byl nejvýraznější změnou ve věkovém složení obyvatelstva regionu. Generace 70. let se v uvedeném období posunuly do věku přes 30 let. K hranici důchodového věku dospěly populačně silné kohorty narozené v období 2. světové války a po ní. Na vývoji starších generací se již podstatněji projevoval vliv úmrtnosti. Z věkové pyramidy se postupně vytratil hluboký „zářez“ způsobený dramatickým snížením úrovně porodnosti v období 1. světové války, přestávala být výraznější patrná populační vlna z kolem počátku 20. let 20. století.

V důsledku tohoto vývoje obyvatelstvo ve všech zónách městského regionu Olomouce, stejně jako v celé republice, v průběhu sledovaného dvacetiletí zestárlo. Zvýšil se průměrný věk, vzrostl počet seniorů ve věku 65 a více let a klesl počet dětí do 15 let. Stejným způsobem se obvykle měnily i jejich podíl v populaci. Pouze blízkém zázemí Olomouce (tj. v zóně B) nebyl trend populačního stárnutí tak jednoznačný, neboť počet seniorů zde sice rostl nejstrměji ze všech vymezených zón, byl však vyvážen růstem ostatních věkových skupin, a tak se podíl seniorů na obyvatelstvu dokonce snížil.

Kvalita života seniorů s postupujícím věkem postupně stále silněji závisí na prostředí, ve kterém žijí, resp. na existenci bariér různého charakteru (fyzické bariéry, omezená dopravní obslužnost, dostupnost a forma služeb v okolí bydliště atd.). Jejich dopad na život mohou tlumit různé typy sociálních služeb. Klíčová je zejména nabízená škála a kapacity terénních služeb, umožňujících sociálně potřebným (nejen seniorům) žít i při snížené míře soběstačnosti v domácím prostředí, nutné je však zajistit i dostatečné kapacity služeb ústavní péče, zejména pro nejvyšší věkové kategorie. Z hlediska zabezpečení těchto kapacit je (alespoň na mikroregionální úrovni) podstatnější sledovat vývoj absolutních počtů seniorů než jejich podíl v populaci a ukazatele stárnutí obyvatelstva.

Počty seniorů starších 65 let vzrostly v období 1991–2011 velmi výrazně (Tab. 3, Obr. 21), a to více než o čtvrtinu v celém regionu, v blízkém zázemí města dokonce více než o třetinu. V současné době navíc začínají, jak již bylo uvedeno, do seniorského věku postupně vstupovat silné povalečné ročníky a budou dále stárnout. Vzhledem k obecně vyšší míře sociální potřebnosti je nutné mít zvláště na zřeteli vývoj počtů obyvatel v nejvyšším věku, nad 80 let. Ty se především mezi sčítáními 2001 a 2011 zvýšily ještě více – v celém analyzovaném regionu o více než dvě třetiny, v kompaktním městě o 70% a v suburbánní zóně B dokonce o 75%. V roce 2011 se totiž ve věku přes 80 let ocitly generace narozené při natalitní vlně ve 20. letech, které byly výrazně početnější než generace z období 1. světové války a před ní. K popsánímu růstu přispívalo i postupné snižování úrovně úmrtnosti ve vyšším věku.

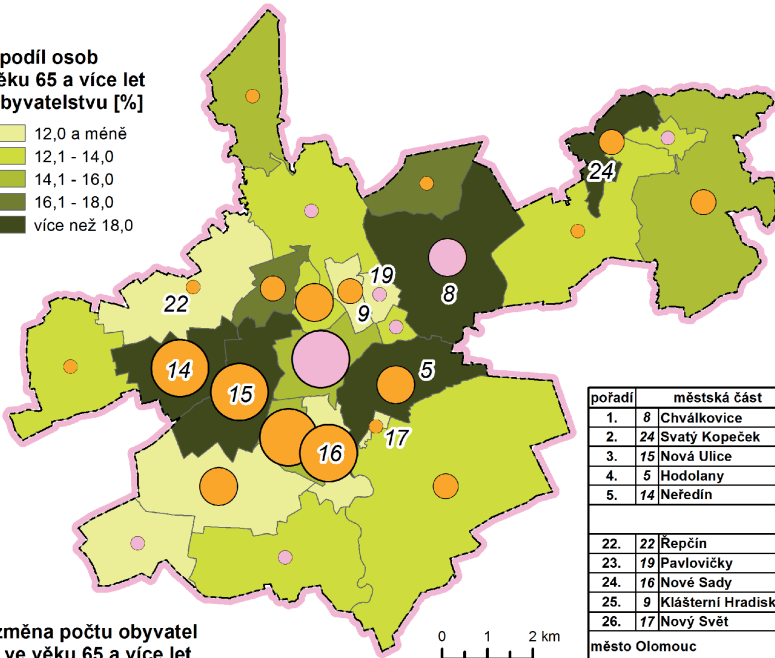
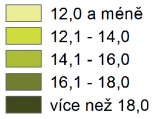
Tab. 3 Vývoj předproduktivní a poproduktivní složky obyvatelstva v městském regionu Olomouce v období 1991–2011

zóna	0–14 let		65 a více let		index 2011/1991	
	1991	2011	1991	2011	0–14	65 a více
kompaktní město	20 803	12 634	12 395	15 544	60,7	125,4
suburbánní zóna A	863	827	599	794	95,8	132,6
suburbánní zóna B	1 116	1 513	761	1 044	135,6	137,2
suburbánní zóna C	4 455	3 870	2 717	3 387	86,9	124,7
MR Olomouce	27 237	18 844	16 472	20 769	69,2	126,1

Zdroj: SLDB 1991, 2011 (zpracovatelské databáze, vlastní výpočty)

Pozornosti i z hlediska zabezpečení životních potřeb je však třeba věnovat nejen nárůstu počtu seniorů, ale všem podstatnějším změnám ve věkové struktuře. Pro populaci Olomoucka byl v období 1991–2011, resp. v jeho druhé dekádě charakteristický výrazný početní nárůst kohort narozených v 80. letech. Ten souvisel se všeobecným zvyšováním koncentrace mladých lidí do větších měst, ale také se vzestupem významu Olomouce coby centra vzdělávání. Tito lidé, v roce 2011 ve věku 20 až 30 let, zvyšovali především počet obyvatel kompaktního města. Byli to z velké části vysokoškolští studenti a dále mladí absolventi nacházející se na počátku pracovní dráhy a samostatného života. Tuto skupinu obyvatel lze však považovat za poměrně „nezakořeněnou“. Část z nich zřejmě považuje své současné bydliště za dočasné, protože se nacházejí v životní etapě před založením rodiny či upevněním pozice v dlouhodobějším zaměstnání. V roce 2011 žili často v domácnostech jednotlivců či jako nesezdané páry, byly mezi nimi velmi vysoké podíly obyvatel žijících v nájemních bytech a poměrně vysoké procento z nich také nebylo v místě svého pobytu oficiálně hlášeno. Zejména okrajové části města a zázemí se vyznačovaly, jak je pro suburbánní zóny typické, vysokými podíly dětí a obyvatel mezi 30. a 40. rokem života. Přírozeně je to důsledek stěhování mladých rodin za možnostmi kvalitního bydlení ve vlastním domě v dojížděkové vzdálenosti od pracovních příležitostí a služeb, které poskytuje kompaktní město. S tím velmi souvisí téma vybavenosti zázemí službami, které mladé rodiny s dětmi potřebují, tj. mimo jiné dostupností mateřských a základních škol. Případná absence těchto zařízení může vést, a také mnohdy vede, k odkládání formálního přihlášení k pobytu v obci, resp. k účelovému vedení trvalého pobytu v místech, kde je občanská vybavenost dostupná. Tím však mohou nevybavené obce přicházet o nezanedbatelné objemy prostředků z rozpočtového určení daní, což může zpětně dopadat na kvalitu života v obci. Vedle bezprostředních komplikací může mít nedostatečná vybavenost službami negativní vliv i na intenzitu kontaktů mezi obyvateli a celkově na sílu vztahu obyvatel k obci.

**podíl osob
ve věku 65 a více let
na obyvatelstvu [%]**

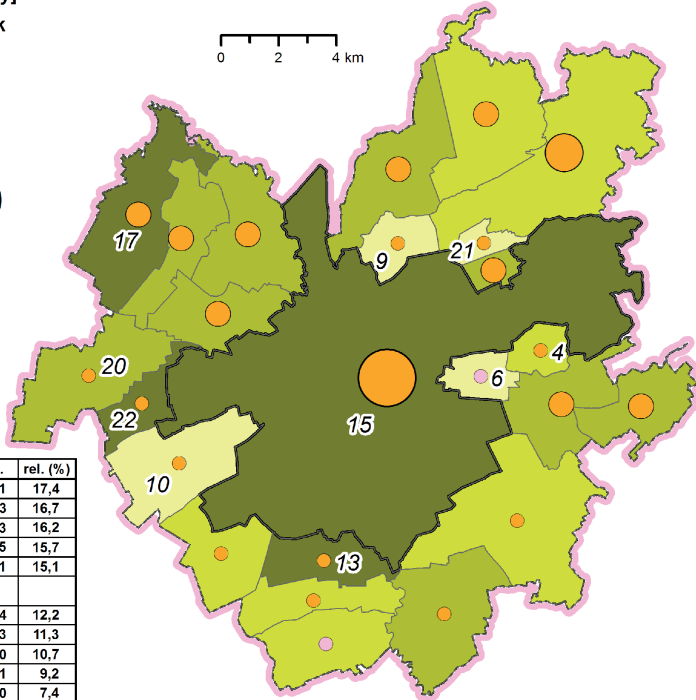
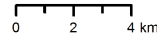
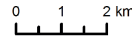
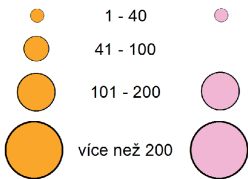

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	8 Chválkovice	590	25,5
2.	24 Svatý Kopeček	185	23,4
3.	15 Nová Ulice	4 306	22,6
4.	5 Hodolany	1 903	22,1
5.	14 Nefedín	1 773	18,5
22.	22 Řepčín	136	11,0
23.	19 Pavlovičky	53	10,9
24.	16 Nové Sady	1 323	9,7
25.	9 Klášterní Hradisko	138	7,6
26.	17 Nový Svět	74	7,5
město Olomouč		16 338	16,2

**změna počtu obyvatel
ve věku 65 a více let
mezi roky 1991 a 2011 [osoby]**

přírůstek

úbytek

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	17 Příkazy	211	17,4
2.	22 Ústín	63	16,7
3.	15 Olomouč	133	16,2
4.	13 Kožušany-Tážaly	205	15,7
5.	20 Těšetice	191	15,1
20.	4 Bukovany	74	12,2
21.	10 Hněvotín	173	11,3
22.	21 Tovéf	60	10,7
23.	6 Bystrovany	91	9,2
24.	9 Hlušovice	60	7,4
celé vymezené území		20 769	15,6

Data: ČSÚ - SLDB, ArcCR 3.2

Obr. 21 Vývoj poproduktivní složky obyvatelstva městského regionu Olomouce v období 1991–2011

Tab. 4 Věkové složení obyvatelstva Olomouce a vybraných měst v roce 2011

město	věková skupina (%)			index stáří
	0–14	15–64	65 a více	
Olomouc	13,4	70,4	16,2	121,4
České Budějovice	13,1	70,1	16,8	127,7
Ústí nad Labem	15,1	69,7	15,2	100,2
Liberec	14,3	70,3	15,4	107,3
Hradec Králové	12,7	68,1	19,2	152,0
Pardubice	12,6	69,5	18,0	142,8
ČR	14,3	69,9	15,8	110,5

Zdroj: SLDB 2011 (zpracovatelská databáze, vlastní výpočty)

Postavení Olomouce z hlediska věkového složení mezi ostatními českými městy podobné velikostí se ve sledovaném období proměnilo. V roce 1991 byla věková struktura Olomouce v základních rysech velmi podobná struktuře obyvatel České republiky, zatímco ostatní podobná města se vyznačovala především nízkým počtem obyvatel 65letých a starších. Jejich podíl byl vyvažován hlavně vyšším zastoupením produktivní složky. V Olomouci byly naopak ve srovnání s ostatními městy, ale i oproti ČR silněji zastoupeny dětská a seniorská složka. Do roku 2011 stárla populace Olomouce ve srovnání s ČR o poznání rychleji, ovšem v ostatních stotisícových městech bylo tempo stárnutí ještě intenzivnější. V roce 2011 tak již Olomouc podílem seniorů nevyňikala nad ostatní stotisícová města. Nevyňikala již ani počtem dětí, ale měla nejvyšší zastoupení produktivní složky obyvatel (Tab. 4).

4.3 Vzdělání

Úroveň vzdělanosti obyvatelstva je další charakteristikou významně ovlivňující kvalitu života obyvatel. Vzdělání je hodnotou již samo o sobě, vedle toho však ovlivňuje např. možnosti uplatnění na trhu práce, postavení v zaměstnání, finančního ohodnocení, do jisté míry i kvality pracovního prostředí. To má spolu s dalšími aspekty vliv i na kvalitu sociálního prostředí a v neposlední řadě na zdravotní stav a naději dožití.

Úroveň vzdělanosti se v období 1991–2011 v městském regionu Olomouce (stejně jako v celé ČR) podstatně zvyšovala. V roce 1991 bylo mezi 15letými a staršími obyvateli regionu 11 % s vysokoškolským vzděláním, do roku 2011 se tento podíl zvýšil více než o 8 procentních bodů. Zastoupení osob bez maturity bylo na počátku období výrazně nadpoloviční (61 %), do roku 2011 se snížilo na 45 %. Zvyšující se úroveň vzdělání logicky provází prodlužování průměrné doby studia (např. v ČR ve skupině 15–19letých v roce 2011 stále studovalo 93 % osob, v kategorii 20–24letých to byla stále více než polovina). Proto je při hodnocení současné vzdělanostní úrovně obyvatelstva brát v úvahu pouze osoby ve věku 25 a více let. V této kategorii měla vysokoškolské vzdělání již více než pětina osob, další třetina měla dokončené maturitní vzdělání (Tab. 5).

Ve srovnání se situací v celé republice mělo obyvatelstvo městského regionu Olomouce již v roce 1991 výrazně vyšší vzdělanostní úroveň a v průběhu sledovaného dvacetiletí tento nárůst podstatně zvýšilo. Vyšší podíl vysokoškoláků ve srovnání s celorepublikovým průměrem byl především na úkor osob se základním či nižším vzděláním, kterých bylo v regionu pouze

15 %, zatímco v ČR tvořily 23 % 15leté a starší populace. Rozdíl oproti republikovému stavu není překvapivý, vysokou úroveň vzdělanosti vynikala i další velká města a jejich zázemí (přítomnost univerzity, koncentrace pracovních příležitostí pro vysokoškolsky vzdělanou pracovní sílu,...).

Tab. 5 Vývoj počtu obyvatel Olomoucka ve věku 15 a více let se základním a s vysokoškolským vzděláním v období 1991–2011

území	základní		vysokoškolské		index 2011/1991	
	1991	2011	1991	2011	ZŠ	VŠ
kompaktní město	19 333	11 645	10 067	17 344	60,2	172,3
suburbánní zóna A	1 183	670	217	703	56,6	324,0
suburbánní zóna B	1 553	1 040	203	1 261	67,0	621,2
suburbánní zóna C	5 894	3 634	694	2 252	61,7	324,5
MR Olomouce	27 963	16 989	11 181	21 560	60,8	192,8

Zdroj: SLDB 1991, 2011 (zpracovatelské databáze, vlastní výpočty)

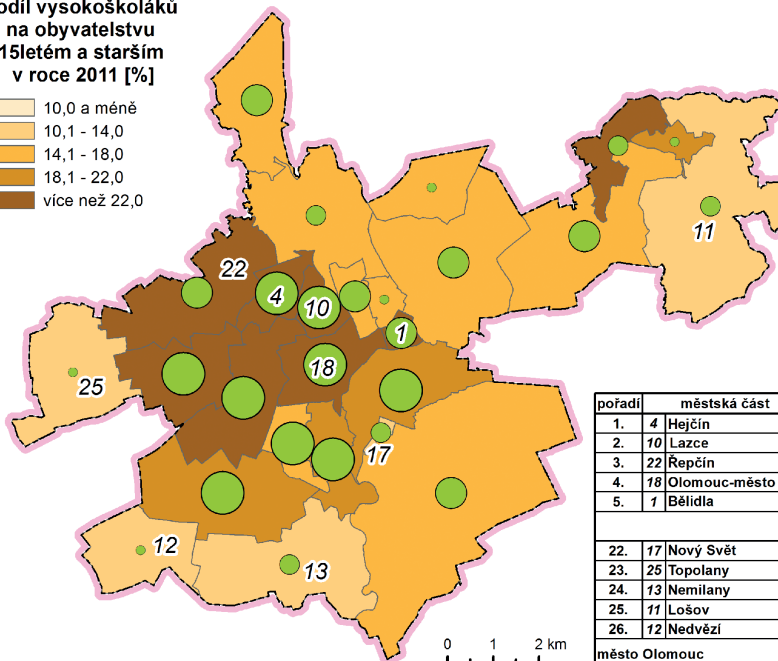
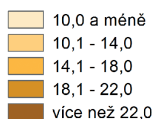
Vysvětlivka: Mezi osoby se základním vzděláním zahrnuti i osoby se vzděláním neukončeným

Ve sledovaném období se měnila nejen celková úroveň dosaženého vzdělání obyvatelstva městského regionu Olomouce, měnily se i poměry mezi jednotlivými zónami v rámci regionu. Podle očekávání byla v celém období nejvyšší vzdělanostní úroveň v kompaktním městě, v periferních částech města a v zázemí byla výrazně nižší. V roce 1991 zde byl podíl vysokoškoláků srovnání s centrem ani ne poloviční (v zázemí dokonce jen třetinový). Naopak podíl osob bez maturitního titulu byl v tomto roce v centru 57 %, v ostatních zónách se pohyboval kolem tří čtvrtin. Do roku 2011 se rozdíl mezi centrem a zbývajícími částmi městského regionu Olomouce značně zmenšily, protože v zázemí došlo k mohutnému nárůstu počtu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel (Tab. 5). I nadále však zázemí za jádrovým městem v úrovni vzdělanosti zaostává (Obr. 22). Zajímavé je srovnání s Českou republikou: V roce 1991 byly všechny zóny kromě centra z hlediska vzdělanosti podprůměrné (a uvedená vyšší úroveň regionu byla tedy dána pouze vysokou úrovní v jádru města), v roce 2011 již bylo mírně pod republikovým průměrem pouze širší zázemí, ostatní části úroveň v ČR výrazně převyšovaly.

Popsané zvyšování úrovně vzdělanosti obyvatelstva jako celku bylo zapříčiněno generační obměnou, neboť úroveň vzdělanosti obyvatelstva (hlavně žen) se dlouhodobě zvyšuje, a tak postupně ubývá generací s nižší úrovní vzdělání a nahrazují je kohorty formálně vzdělanější. Ke zvýšení úrovně vzdělanosti však v městském regionu Olomouce došlo i bez ohledu na tuto skutečnost, když se tato zvýšila i u jednotlivých generací zastoupených v populaci regionu. U starších generací byl posun v úrovni vzdělání již malý, ovšem i u těsně poválečných generací byl viditelný.

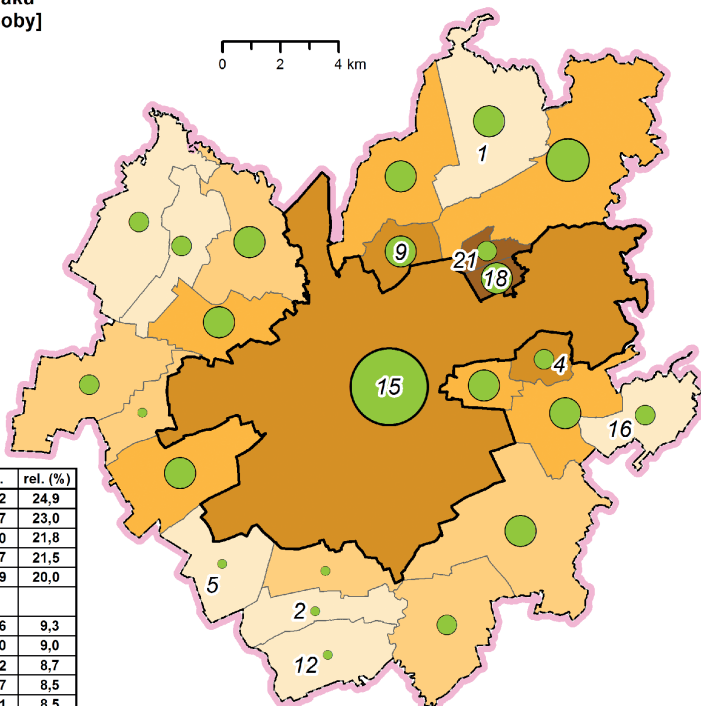
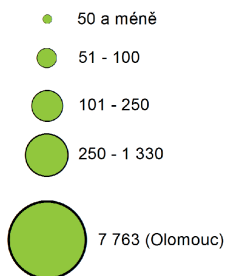
Diferenciace úrovně vzdělanosti v závislosti na věku a pohlaví měla u obyvatelstva městského regionu Olomouce podobný charakter jako u celé populace ČR. Charakteristickým rysem byl rozdíl mezi věkově specifickou úrovní vzdělanosti u mužů a u žen. U žen byl mimořádně výrazný nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných ve věku zhruba mezi 25 a 35 roky. Ženy tak mezi mladými vysokoškolsky vzdělanými výrazně dominovaly, např. u mužů ve věku 25–29 let bylo v regionu 26 % vysokoškoláků, mezi stejně starými ženami bylo vysokoškolaček 40 % (v ČR byly tyto podíly nižší a rozdíly relativně menší: 21%, resp. 30 %). Se zvyšováním věku klesalo zastoupení žen s vysokoškolským vzděláním v celém věkovém spektru, a to poměrně

**podíl vysokoškoláků
na obyvatelstvu
15letém a starším
v roce 2011 [%]**

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	4 Hejčín	566	27,3
2.	10 Lazce	1 247	25,1
3.	22 Řepčín	254	25,1
4.	18 Olomouc-město	2 404	24,9
5.	1 Bělídla	157	24,9
22.	17 Nový Svět	112	14,0
23.	25 Topolany	40	13,7
24.	13 Nemilany	100	12,5
25.	11 Lošov	70	12,3
26.	12 Nedvězí	38	11,7
	město Olomouc	18 047	21,5

**nárůst počtu vysokoškoláků
mezi roky 1991 a 2011 [osoby]**

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	18 Samotšický	252	24,9
2.	21 Tověř	107	23,0
3.	9 Hlušovice	130	21,8
4.	15 Olomouc	18 047	21,5
5.	4 Bukovany	99	20,0
20.	16 Práslavice	106	9,3
21.	1 Bělkovice-Laštany	150	9,0
22.	5 Bystročice	52	8,7
23.	12 Charváty	57	8,5
24.	2 Blatec	41	8,5
	celé vymezené území	21 560	19,6

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obř. 22 Obyvatel s vysokoškolským vzděláním v městském regionu Olomouce v období 1991–2011

výrazně. Od věku 35 let tak byli již muži vzdělanější než ženy (v ČR až téměř od 40 let). U mužů lze rovněž pozorovat určité tendence k poklesu podílu vysokoškoláků s rostoucím věkem, ovšem celkově lze říci, že u nich věk neměl na zastoupení vysokoškoláků v populaci nikterak rozhodující dopad.

Zvýšenou pozornost je třeba věnovat skupině osob s nejvýše základním vzděláním, neboť to se vzhledem k celkově se zvyšující úrovni vzdělanosti stává zřejmým hendikepem. Počet těchto osob v období 1991–2011 v městském regionu Olomouce klesl o 40 %, v suburbánní zóně A dokonce ještě o něco více (Tab. 5). Z již uvedeného vyplývá, že snižování bylo způsobeno především vymíráním starších generací, v nichž bylo základní vzdělání frekventovaněji zastoupeno. Zatímco však v roce 1991 ještě všeobecně platilo, že v mladších věkových kategoriích byl vždy menší podíl osob se základním vzděláním než ve starších skupinách, v roce 2011 již byla situace jiná. Nejmenší podíl osob se základním vzděláním byl ve věku kolem 40 let, v mladších věkových skupinách se bylo naopak základní vzdělání zastoupeno stále více a ve věku od 15 do 21 let byl již podíl těchto osob významně vyšší než v roce 1991. Podíl na tomto navýšení měli zejména mladí muži.

Vysoká úroveň vzdělanosti obyvatel městského regionu Olomouce, resp. především samotné Olomouce oproti celé české populaci je vcelku samozřejmá vzhledem k velikosti Olomouce, k její pozici v sídelní hierarchii i přítomnosti významné regionální univerzity. Podílem vysokoškolsky vzdělaných (21 % na obyvatelstvu 15+, resp. 24 % na obyvatelstvu 25+) byla však Olomouc městem s nejvyšší úrovní vzdělanosti i v kategorii srovnatelných měst kolem 100 tisíc obyvatel (Praha a Brno jako významnější centra vykazovaly ještě znatelně vyšší úroveň vzdělanosti, Plzeň či Ostrava však nikoliv).

Olomouc vynikala úrovní vzdělanosti nad ostatní stotisícová města již v roce 1991, kdy s 13% zastoupením vysokoškolsky vzdělaných převyšovala o necelý procentní bod Hradec Králové a výrazně převyšovala ostatní města. Mezi sčítáními 1991 a 2011 úroveň vzdělanosti v Olomouci vzrostla nejvíce ze všech měst a vzdálila se tak jim i celorepublikové populaci. Podíl vysokoškolsky vzdělaných byl v roce 2011 v Olomouci vyšší než v ostatních městech nejen celkově, ale u obou pohlaví a téměř ve všech věkových skupinách. Méně pozitivní pohled na vzdělanostní úroveň Olomouce poskytuje porovnání podílů osob s nejvýše základním vzděláním, kterými se Olomouc v letech 1991 i 2011 řadila zhruba do středu stotisícových měst (vzdělanostní strukturu těchto měst v roce 2011 prezentuje Tab. 6).

Tab. 6 Vzdělanostní struktura 15letého a staršího obyvatelstva vybraných měst v roce 2011

město / území	nejvyšší dosažené vzdělání (%)			
	ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ s maturitou	VŠ
Olomouc	14,6	27,6	36,3	21,5
České Budějovice	15,0	29,0	38,1	17,9
Ústí nad Labem	21,2	32,8	34,3	11,7
Liberec	16,6	32,1	35,4	16,0
Hradec Králové	13,8	27,5	39,6	19,1
Pardubice	14,5	31,6	37,7	16,2
ČR	19,1	34,8	32,9	13,2

Zdroj: SLDB 1991, 2011 (zpracovatelské databáze, vlastní výpočty)

Vysvětlivka: Mezi osoby se základním vzděláním zahrnuty i osoby se vzděláním neukončeným

4.4 Stabilita obyvatelstva

Významným aspektem ovlivňujícím život v obci či regionu je vztah obyvatel k místu a regionu, ve kterém žijí. Sounáležitost s okolím je do určité míry spjata se stabilitou obyvatelstva v území, intenzivní obměna obyvatelstva může oslabovat vztah k prostředí a vazby mezi obyvateli. Stabilitu obyvatelstva lze vyjádřit podílem rodáků, tedy obyvatel, kteří v obci či v regionu žijí od narození, případně se do těchto míst v určité životní etapě vrátili.

Podle sčítání lidu 2011 žila polovina obyvatel ČR v obci svého narození, resp. přesněji v obci bydliště matky v době jejich narození. Pro podíly rodáků v obcích ČR je charakteristický určitý západο-východní gradient, protože exponovanější západní polovina území se vyznačuje větším fluktuací obyvatelstva. Dalším rysem jsou samozřejmě nízké podíly v migračně atraktivních zázemích větších měst a také zvyšování podílu rodáků s velikostí obce.

V kategorii měst kolem 100 tisíc obyvatel bylo rodáků 52,7%, z toho v Olomouci byl podíl mírně vyšší (53,3%). Jediným podobně velkým městem s vyšším podílem rodáků (56,7%) bylo Ústí nad Labem, v ostatních se podíl pohyboval mezi 50 a 53%.

Tab. 7 Obyvatelstvo městského regionu Olomouce v roce 2011 podle bydliště v době narození

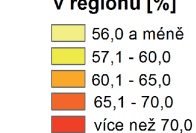
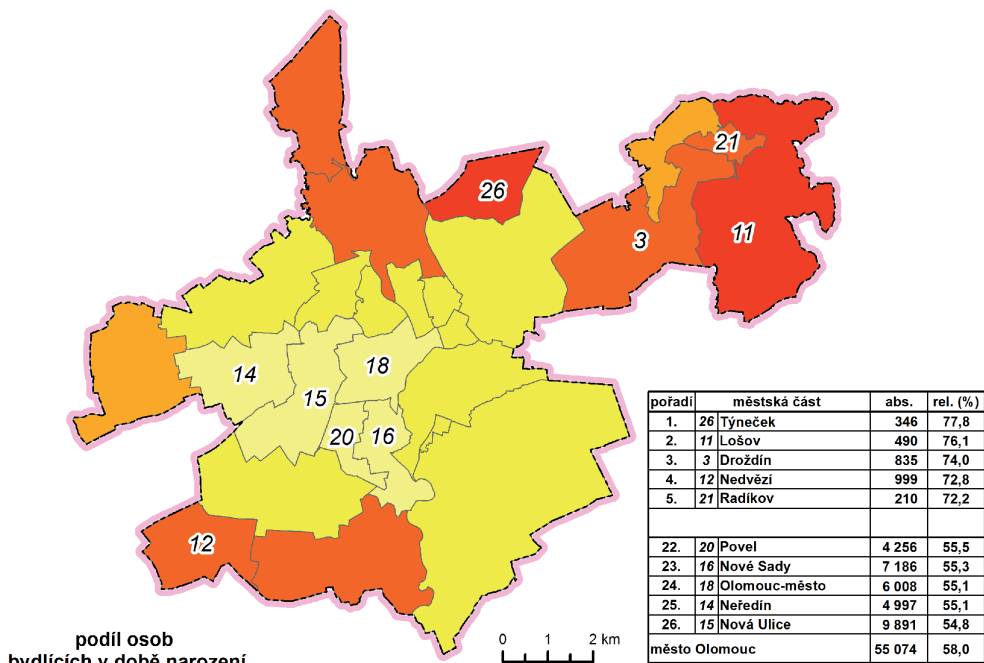
území	bydliště v době narození (v % z celkového počtu obyvatel)		
	v obci současného pobytu	v jiné obci MR Olomouce	v MR Olomouce celkem
kompaktní město	52,7	4,5	57,2
suburbánní zóna A	64,7	7,5	72,2
suburbánní zóna B	39,5	30,9	70,4
suburbánní zóna C	49,4	21,3	70,7
MR Olomouce	51,8	9,3	61,1

Zdroj: SLDB 2011 (zpracovatelská databáze, vlastní výpočty)

Poznámka: Podíly jsou počítány z osob, u nichž je známa obec bydliště při narození, resp., které uvedly bydliště při narození v zahraničí.

Mezi rodáky patřila většina obyvatel celého olomouckého regionu. V roce 1991 se rodáci na obyvatelstvu Olomoucka podíleli z 55%, do roku 2011 jejich zastoupení mírně kleslo (o 3 procentní body). Větší změny nastaly uvnitř regionu, v jednotlivých vymezených zónách. Zatímco v roce 1991 tvořili rodáci nadpoloviční většinu obyvatel ve všech zónách, do roku 2011 se tento podíl v zázemí snížil pod 50%, v blízkém zázemí města dokonce dramaticky poklesl o třetinu (z 60 na 40%). Podíl rodáků klesl i v obou zónách vlastního města, ovšem o poznání mírněji. Město, zejména ve svých okrajových částech, tak vykazovalo v roce 2011 výrazně vyšší relativní počty rodáků než zázemí (Tab. 7).

Hodnotit stabilitu obyvatelstva uvnitř města je problematické, protože bydliště v době narození se při sčítání lidu zjišťuje pouze do úrovně obce. Stejně tak je problematická srovnatelnost údajů mezi sídly administrativně patřícími do Olomouce a samostatnými obcemi v zázemí. Srovnatelnějším, a v mnohém zajímavým ukazatelem je podíl osob narozených kdekoli uvnitř zkoumaného regionu, tj. bez ohledu na stěhování na krátké vzdálenosti v rámci Olomoucka. Podle tohoto údaje se naopak zázemí města vyznačovalo značně stabilnějším obyvatelstvem než samotné město, když přes 70% jeho obyvatel pocházelo z Olomoucka (Tab. 7, viz také Obr. 23). V Olomouci to bylo pouze 58%, v kompaktním městě ještě o procentní bod méně. Tyto rozdíly jsou logickým důsledkem skutečnosti, že centrum města Olomouc je relativně atraktivním cílem migrace z jiných oblastí republiky a částečně i ze zahraničí, zatímco

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	1 Bělkovice-Laštany	1 571	79,5
2.	12 Charvátý	590	76,0
3.	13 Kožušany-Tážaly	583	74,9
4.	19 Skrbeň	801	74,0
5.	11 Horka nad Moravou	1 594	73,7
20.	20 Těšetice	800	66,6
21.	10 Hněvotín	944	65,7
22.	9 Hlušovice	495	64,8
23.	16 Přáslavice	805	63,0
24.	15 Olomouc	55 074	58,0
celé vymezené území		76 487	61,0

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obr. 23 Stabilita obyvatelstva městského regionu Olomouce

suburbanizační proces probíhal ve velké míře v rámci Olomoucka. Proto je v zázemí města vysoký podíl obyvatel narozených v regionu, ale malý podíl narozených přímo v obci.

Obyvatelé města Olomouc, kteří se nenarodili zde ani jinde ve zkoumaném regionu, pocházeli zejména ze vzdálenějších obcí olomouckého okresu či z okresů sousedících (zejména z Prostějova a Přerova), konkrétně většinou přímo z okresních měst. Ještě častěji to však byli obyvatelé narození v zahraničí, mezi nimiž zcela dominovali rodáci ze Slovenska, následovaní obyvateli narozenými na Ukrajině. Podobná byla situace v zázemí, když i zde byly vedle rodáků z regionu nejčastěji zastoupeny osoby narozené v jiných částech okresu, v zahraničí (opět státem narození Slovensko s odstupem následované Ukrajinou), a dále rodáci z přilehlých okresů. Na úrovni obcí narození byl u obyvatel města patrný vyšší podíl narozených v relativně větších městech (kromě zmíněných okresních měst i Ostrava, Brno a Praha), zatímco v zázemí bydleli vedle rodáků z Olomoucka nejčastěji lidé narození v rámci okresu (ve Velké Bystřici, v Týnci, v Horkách nad Moravou,...).

Podíly rodáků se přirozeně významně měnily v závislosti na věku. S rostoucím věkem v celém věkovém spektru postupně klesaly. U dětí byl pokles poměrně pozvolný ve srovnání s následným prudkým poklesem mezi 15. a 30. rokem, souvisejícím s odchodem z původního domova v důsledku studia, práce a postupného osamostatňování. Tento pokles byl velmi intenzivní zejména u obyvatel kompaktního města, kde mezi 15letými bylo 84 % osob narozených v městském regionu Olomouce, mezi 30letými již jen 52 %. Ve věku mezi 30 a 40 lety podíly rodáků spíše jen kolísaly. V zázemí i v okrajových částech Olomouce již víceméně stagnovaly i ve vyšších věcích, ale v centru města se od 40 let opět s rostoucím věkem snižovaly z hodnot kolem 55 % na hodnoty pod 40 % u nejvyšších věkových kategorií.

Popsaný charakter vztahu mezi počty rodáků a věkem byl v hrubých rysech podobný i v ostatních stotisícových městech, s výjimkou Liberce a Ústí nad Labem, kde byly mimořádně nízké podíly rodáků mezi seniory (kolem 10 %), což je zřejmým důsledkem historických událostí (poválečný odsun německého obyvatelstva, resp. i předchozí odchod českého obyvatelstva do vnitrozemí po mnichovské dohodě). Ve věkově specifických podílech rodáků se Olomouc v porovnání s ostatními městy ve své kategorii vyznačovala poměrně nižšími podíly u mladých lidí (zejména kolem 20–30 let) a naopak výrazně velkými podíly ve vyšším věku, zejména nad 60 let. Celkově vyšší stabilitu obyvatelstva Olomouce oproti ostatním městům tak zajišťovali především lidé ve vyšším věku.

4.5 Domácnosti

V městském regionu Olomouce žilo podle sčítání lidu 2011 celkem 57 453 hospodařících domácností. Necelou polovinu z nich tvořily úplné rodiny, tj. manželské, resp. registrované páry (41 % domácností) a nesezdaná soužití partnerů (6 % domácností). Přibližně třetinu představovaly domácnosti jednotlivců a 13 % neúplné rodiny, tj. osamělý rodič s dítětem, ať již ekonomicky závislým či nezávislým. Zbytek reprezentovaly hospodařící domácnosti složené z více rodin a vícečlenné nerodinné domácnosti (kam patřila např. i soužití prarodičů s vnoučaty, pokud společně hospodařili). Z hlediska hodnocení kvality života má význam sledovat především počty neúplných rodin se závislými dětmi, částečně také nesezdaná soužití a domácnosti jednotlivců, především jednotlivců v seniorském věku.

Mezi centrem a ostatními zónami byl v roce 2011 markantní rozdíl v zastoupení úplných rodin (Tab. 8). Ty představovaly v kompaktním městě 43 % hospodařících domácností, zatímco v okrajových částech města, v těsném i vzdálenějším zázemí tvořily vždy výrazně více než

polovinu domácností (57–61 %). Bylo to zjevně dáno hlavně obecně častými důvody migrace do suburbánních zón, tj. zajištění trvalého bydlení pro rodinné soužití. Již bylo zmíněno, že v rámci úplných rodin jsou zahrnuta soužití manželských párů i soužití nesezdaná (v terminologii sčítání lidu faktická manželství). V jádrové části města byla zhruba každá 7. úplná rodina konstituována nesezdaným soužitím, v ostatních zónách to byla každá 11. až 14. úplná rodina. I podíl nesezdaných soužití na celkovém počtu všech domácností byl v kompaktním městě nejvyšší ze všech částí olomouckého regionu. Vedle nízkého počtu úplných rodin a vysokého počtu nesezdaných soužití vynikalo kompaktní město vysokým podílem jednotlivců, kteří zde činili 37 % domácností (v ostatních zónách jejich podíl nepřesáhl čtvrtinu). Vysoký byl i podíl neúplných rodin se závislými dětmi.

Tab. 8 Struktura hospodařících domácností městského regionu Olomouce v roce 2011 (v %)

území	jednotlivci	úplné rodiny		neúplné rodiny	
		celkem	nesezdaná soužití	celkem	se závislými dětmi
kompaktní město	36,6	43,4	5,9	13,7	7,8
suburbánní zóna A	24,3	59,2	4,6	11,1	5,5
suburbánní zóna B	22,2	60,8	4,5	11,1	5,3
suburbánní zóna C	24,3	57,4	5,0	12,0	5,8
Olomoucko	33,4	47,0	5,6	13,2	7,3

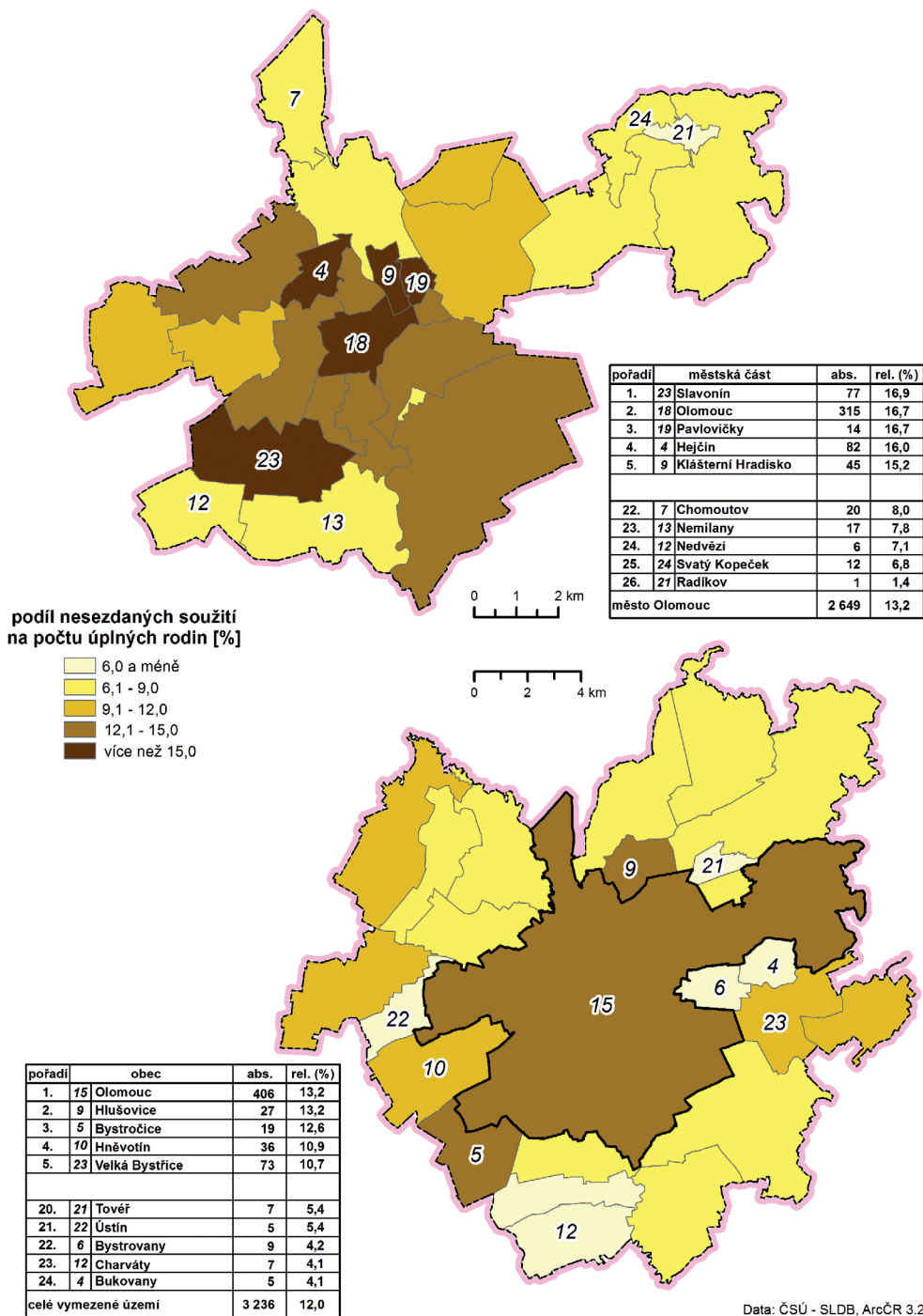
Zdroj: SLDB 2011 (zpracovatelská databáze, vlastní výpočty)

Základní strukturou domácností městského regionu Olomouce jako celek nijak podstatněji nevyčnivalo ze struktur v ostatních městech s přibližně 100 tisíci obyvatel (Tab. 9). Ve všech těchto městech bylo oproti celé ČR poněkud vyšší zastoupení jednotlivců a relativně méně úplných rodin. Olomouc měla mezi ostatními městy relativně vysoký podíl neúplných rodin celkem i neúplných rodin se závislými dětmi – tyto podíly byly v Olomouci nejvyšší po Ústí nad Labem, celkově ale výraznými rysy vynikala spíše ostatní města, zejména Ústí nad Labem nízkým počtem úplných rodin, Pardubice nízkým počtem neúplných rodin, České Budějovice jednotlivci, Hradec Králové se vyznačoval vysokým podílem úplných rodin. Olomouc se de facto lišila tím, že v rámci měst své velikosti nevykazovala ve struktuře domácností žádná krajní hodnoty.

Tab. 9 Struktura hospodařících domácností ve vybraných městech v roce 2011 (v %)

město / území	jednotlivci	úplné rodiny		neúplné rodiny	
		celkem	nesezdaná soužití	celkem	se závislými dětmi
Olomouc	36,0	44,1	5,8	13,6	7,7
České Budějovice	37,9	42,8	5,2	13,2	7,4
Ústí nad Labem	36,9	41,9	6,5	14,7	9,0
Liberec	35,4	44,5	6,6	13,3	7,6
Hradec Králové	35,4	45,8	5,3	12,7	6,8
Pardubice	36,1	45,2	5,7	12,5	6,8
ČR	32,5	47,9	5,4	13,0	6,8

Zdroj: SLDB 2011 (zpracovatelská databáze, vlastní výpočty)

Obr. 24 Nesezdaná soužití v městském regionu Olomouce v roce 2011

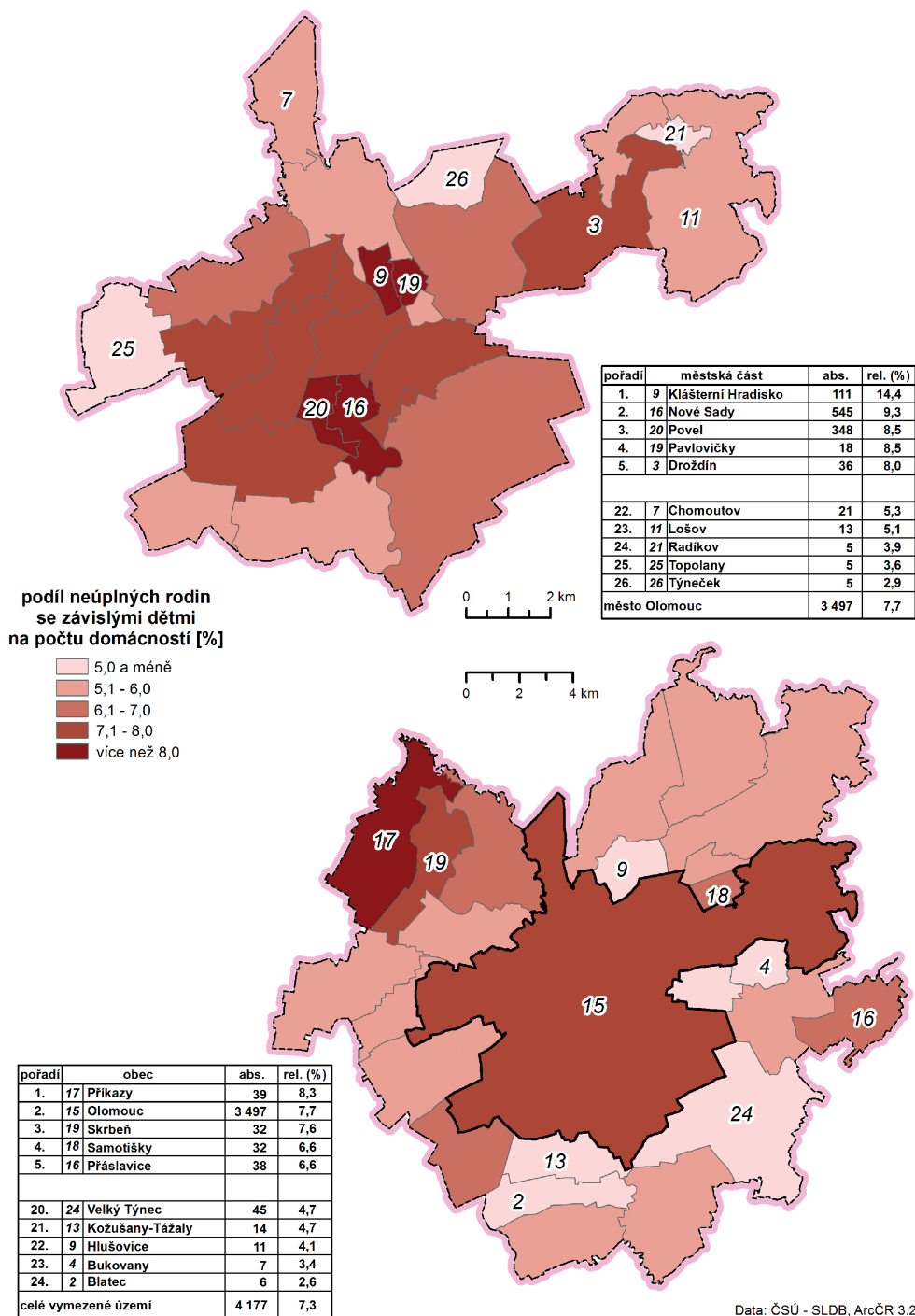
Život obyvatel v jednotlivých typech domácností je u některých typů silně věkově podmíněný. Jsou to zejména domácnosti jednotlivců, jejichž podstatnou část tvoří osoby (převážně ženy) ve vyšším věku. Věkově specifické podíly osob žijících v soukromých domácnostech jednotlivců (tj. nepočítaje osoby žijící v hromadných ubytovacích zařízeních (např. zařízeních sociální či zdravotní péče) rychle narůstaly od věku 15 do 25 let odchodem mladých lidí od rodičů. Především u žen následoval postupný pokles podílu asi do věku 40 let (zakládání rodin), aby s dalším zvyšováním věku podíl jednotlivců znovu rostl z důvodu rozpadu partnerských soužití a postupně stále častěji úmrtím partnera (opět především u žen). Velmi podobný byl popsany průběh ve všech částech sledovaného území. Ve srovnání s ostatními zónami však byl podíl jednotlivců v kompaktním městě výrazně vyšší (o 5–10, i více procentních bodů) ve všech věkových skupinách.

Zejména u seniorů může mít život v domácnosti jednotlivce negativní dopad na kvalitu života a spolu s omezením soběstačnosti může vést k zvýšené potřebě terénní či ústavní péče. Třetina seniorů (34%) v celém regionu žila v domácnostech jednotlivců. Nejvyšší podíl seniorů v těchto domácnostech byl v kompaktním městě, kde činil 36%, v suburbánních zónách A a B to bylo o 12 a v suburbánní zóně C o 8 procentních bodů méně. Z 80letých a starších seniorů již více než polovinu představovali jednotlivci, opět byl tento podíl nejvyšší v kompaktním městě. Z důvodu nadúmrtosti mužů byl přirozeně výrazně vyšší podíl jednotlivců mezi ženami, a to ve všech zónách více než dvojnásobný. U mužů byl i v kategorii 80 a více let podíl jednotlivců jen přibližně čtvrtinový, v zázemí i menší, nadpoloviční většina mužů i v tomto věku stále žila v úplných rodinách.

S věkem se silně měnil i podíl nesezdaných partnerů na celkovém počtu osob v úplných rodinách, S rostoucím věkem nejprve velmi strmě, postupně zvolňujícím tempem klesal. Stejně jako v předchozím případě jednotlivců, i u nesezdaných partnerů byly podíly ve všech věkových skupinách až do 60 let vyšší v kompaktním městě než v ostatních částech regionu. I bez vlivu věku je tedy zřejmé, že obyvatelstvo kompaktního města při partnerském soužití častěji zůstávají v neformálním svazku namísto vstupu do manželství, než je tomu v zázemí města (územní diferenciaci zastoupení nesezdaných soužití znázorňuje Obr. 24).

Závěrem ještě uvedme typy domácností, ve kterých žijí nezletilé děti mladší 15 let. V celém regionu žilo 72% dětí do 15 let v úplných rodinách, z toho 9% byly děti v domácnostech nesezdaných párů (ne musely to vždy být přímo děti partnerů). V rámci kompaktního města byl podíl dětí v úplných rodinách, a zejména v rodinách manželských párů nižší než na zbývajícím území městského regionu Olomouce. Relativně vyšší byl v centru (ve srovnání s okolím) podíl dětí žijících v nerodinných domácnostech, ale zejména podíl dětí žijících v neúplných rodinách – ten se v ostatních zónách pohyboval mezi 11–14%, v centru však činil 24%. Kompaktní město a potažmo celé město Olomouc vynikalo nad ostatními částmi analyzovaného regionu i celkovým zastoupením neúplných rodin (Obr. 25).

Celkově lze tedy shrnout, že v kompaktním městě jsou více než v ostatních částech regionu zastoupeny různé typy domácností na úkor „klasických“ úplných rodin tvořených manželským párem, přičemž tyto rozdíly nelze plně přičítat jen odlišnostem v demografických charakteristikách, které strukturu domácností významně ovlivňují. Úplné rodiny manželských párů jsou hojněji zastoupené v zázemí měst, což je do velké míry samozřejmé vzhledem ke skutečnosti, že rodinná situace je jedním ze zásadních faktorů pro výběr místa a způsobu bydlení, tj. založení rodiny je právě impulzem k hledání bydliště v zázemí. V samotném centru jsou relativně čtenější ty typy domácností, které mohou být z hlediska zachování životní úrovně a kvality života vnímány jako typy méně stabilní (jednotlivci, neúplné rodiny, nesezdaná soužití).

Obř. 25 Neúplné rodiny se závislými dětmi v městském regionu Olomouce v roce 2011

4.6 Závěr

Z hlediska sociodemografických struktur obyvatel se populace zkoumaného regionu nejeví jako zvláště riziková. Městský region Olomouce je charakteristický poměrně stálým obyvatelstvem, Olomouc ve srovnání s ostatními městy se nevyznačuje významnými disproporcemi ve věkové struktuře, vyniká vysokou úrovní vzdělanosti. To však neznamená, že zajištění potřeb obyvatel není třeba v současné době věnovat pozornost. Suburbanizační proces v městském regionu Olomouce sice nemá takovou intenzitu jako např. v pražském areálu, přesto klade zvýšené nároky na dopravní obslužnost, občanskou vybavenost v zázemí atd. Struktura domácností není odlišná od ostatních podobných měst, ve srovnání s ČR se však v kompaktním městě častěji vyskytují typy domácností, které mohou být potenciálně náchylnější k obtížnějším životním situacím, zejména neúplné rodiny se závislými dětmi či domácnosti seniorů-jednotlivců (tato problematika by však vyžadovala výrazně hlubší analýzu).

Především je však třeba se zabývat procesem stárnutí obyvatel. Ten sice oproti ostatním podobně velkým městům probíhal relativně pomalu, ale stále i tak byl poměrně intenzivní. Rychlý byl zejména růst počtu obyvatel ve věku 80 a více let. Do tohoto věku navíc po roce 2011 postupně vstupují silnější generace narozené ve 20. letech, a tak lze téměř s jistotou očekávat další růst počtu těchto osob v následujících letech. Je proto třeba kontinuálně se zabývat různými aspekty života seniorů (bydlení, nabídka služeb, možnosti volnočasových aktivit, ale i např. i existence flexibilních pracovních příležitosti atd.). Klíčovou roli hraje dostupnost kvalitních sociálních služeb, které mohou i osobám se sníženou soběstačností zajistit relativně plnohodnotný život, v ideálním případě ve vlastní domácnosti.

5. Kvalita bytového fondu a bydlení v Olomouci a jejím zázemí

Petr Šimáček, David Fiedor, Václav Toušek

5.1 Úvod

Kvalita bytového fondu a bydlení spoluurčuje výslednou podobu širšího konceptu kvality života. Pacione (2003a) chápe témata spojená s kvalitou života jako jedna z nejdůležitějších mezi těmi, která obohatila výzkumnou agendu urbánní geografie v 80. letech 20. století. Více méně od počátku realizace výzkumů zaměřených na kvalitu života je metodologicky využívána problematika bydlení jako jedna z jejích stěžejních dimenzí (Rogerson et al., 1989). V této souvislosti se začíná problematika bydlení využívat jako jeden z indikátorů evaluace kvality života. Bydlení není zohledňováno jen při výběru objektivních indikátorů, ale je taktéž nezřídka využíváno pro hodnocení subjektivních složek konceptu kvality života.

Cílem kapitoly je analyzovat prostorovou diferenciaci kvality bytového fondu a bydlení v Olomouci a jejím suburbánním zázemí, a to jak z hlediska objektivního, tak subjektivního hodnocení obyvatel. První část textu zachycuje vývoj bytového fondu po roce 1989 a srovnává současný stav kvality bydlení v Olomouci s městy obdobné velikosti. Další části kapitoly již hodnotí bydlení v Olomouci na úrovni jejích městských částí a v obcích jejího zázemí. Závěr kapitoly přibližuje subjektivní vnímání obytného prostředí podle výzkumů prováděných během roku 2012.

5.2 Vývoj bytového fondu po roce 1989

Změny v domovním a bytovém fondu za posledních několik desetiletí byly zapříčiněny mnoha faktory. Lze například hovořit o obecném tlaku na zvyšování kvality domů, bytů, ale i obytného prostředí, svůj vliv mají také inovace v oblasti technologií výstavby. Nelze samozřejmě opomenout celospolečenskou změnu po roce 1989, která se projevila například ve změně vlastnické struktury bytového fondu či změnami v jeho prostorovém rozložení vycházejícími hlavně z rezidenčních preferencí obyvatel, jakož i investičních projektů developerských firem. Jedním ze základních ukazatelů bytového i domovního fondu je jeho obydlenost, která se v rámci sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) začala zaznamenávat od roku 1970. Od té doby lze pozorovat kontinuální nárůst počtu obydlených bytů, současně však klesá jejich relativní zastoupení na celkovém bytovém fondu. Z hlediska struktury podle druhu budovy lze vysledovat určitou změnu trendů ve zlomovém roce 1991, kdy začíná klesat podíl bytů v bytových domech a naopak narůstat podíl bytů v rodinných domech (Tab. 10). Příčinou těchto změn je odklon od masového způsobu výstavby bytových domů a zvýšení intenzity výstavby bytů v rodinných domech. Zároveň se se zvyšujícím absolutním počtem bytů po roce 1989 zvýšila i fyzická dostupnost bydlení (tj. počet bytů na 1 000 obyvatel). O poznání zásadnější změny po roce 1989 nastaly ve struktuře bytového fondu podle právního důvodu užívání bytů. Ve výsledcích censu z roku 1991 byl podíl vlastních a nájemních bytů na celkovém bytovém fondu prakticky totožný (v obou případech 40 %), navíc byly poměrně významně zastoupeny i byty družstevní

(téměř 19 %). Naopak v roce 2011 dosahoval podíl vlastních bytů na celkovém bytovém fondu téměř 60 % (současně podíl nájemních a družstevních bytů klesl na polovinu). Privatizace, jakožto nástroj neoliberální bytové politiky státu uplatňovaný po roce 1989, významným způsobem ovlivnila strukturu bytového fondu podle právního důvodu užívání bytů (Lux, Kostelecký eds. 2011). Zároveň za poslední dekády docházelo ke stabilnímu zvyšování podílu standardních bytů (tj. bytů označovaných při sčítání v roce 2001 jako byty I. nebo II. kategorie; jde o jakékoliv byty, které mají současně vlastní splachovací záchod a koupelnu nebo sprchový kout; v případě bytů s ústředním nebo elektrickým či plynovým etážovým vytápěním spadají do nižší kategorie „bytů se sníženou kvalitou“ pouze ty byty, které nemají ani vlastní WC, ani vlastní koupelnu nebo sprchový kout). Přesto vývoj této charakteristiky nelze jednoduše zachytit, neboť v posledních dvou censech byly podíly standardních bytů na bytovém fondu počítány jen pro byty se zjištěnou kvalitou.

Tab. 10 Vývoj struktury bytového fondu v České republice dle výsledků sčítání 1961–2011

sčítání	obydlené byty							
	celkem	podíl na bytovém fondu (%)	z toho v:					
			rodinných domech		bytových domech		ostatní	
			počet	podíl (%)	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
1961	2 497 587	–	1 428 686	57,2	976 053	39,1	92 848	3,7
1970	2 750 420	96,0	1 314 365	47,8	1 376 080	50,0	59 975	2,2
1980	3 494 846	92,4	1 604 843	45,9	1 847 659	52,9	42 344	1,2
1991	3 705 681	90,9	1 525 389	41,2	2 149 963	58,0	30 329	0,8
2001	3 827 678	87,7	1 632 131	42,6	2 160 730	56,5	34 817	0,9
2011	4 104 635	86,3	1 795 065	43,7	2 257 978	55,0	51 592	1,3

Zdroj: ČSÚ

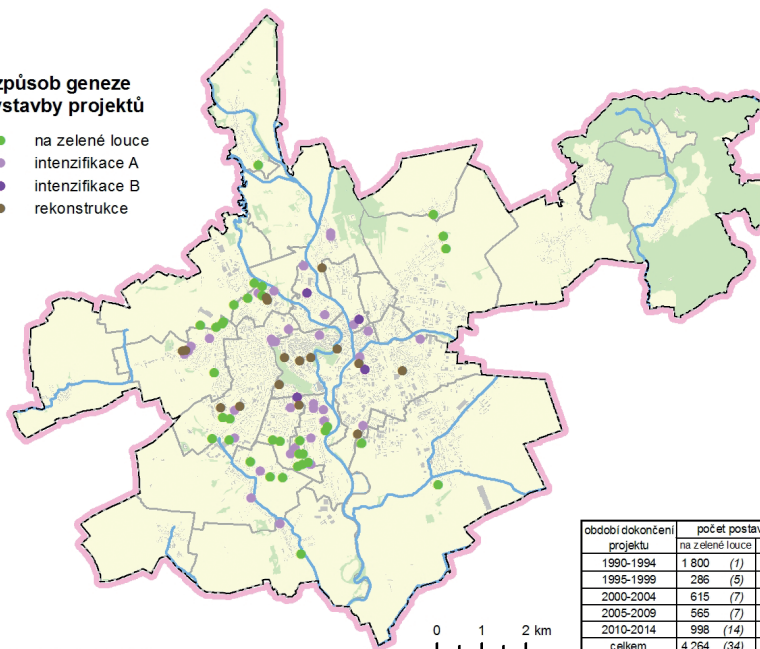
Poznámka: v roce 1961 nerozlišovány byty obydlé a neobydlé

K výše zmíněným změnám docházelo i v případě města Olomouc. Je však potřebné zdůraznit několik místních specifíků. Významnou roli zde v prostorové distribuci bytového fondu sehrál administrativní vývoj města. Před rokem 1989 proběhly dva významné integrační procesy (první v roce 1919 znamenal připojení 13 obcí k Olomouci; druhý v polovině 70. let 20. století, kdy bylo připojeno dalších 14 obcí), naopak po roce 1989 nastal proces desintegrace, v rámci kterého se osamostatnily tři městské části (Kuča, 2000; Růžková, Škrabal et al., 2006). Nelze dále nezpomenout také úspěšné revitalizace brownfieldů, díky nimž během posledních dvou desetiletí vzniklo na území města několik stovek bytů.

Od druhé poloviny 90. let 20. století je pak pro Olomouc (a většinu ostatních velkých měst ve střední a východní Evropě) charakteristická nová bytová výstavba realizovaná specializovanými firmami na rezidenční development (např. Ouředníček, Posová, 2006; Ptáček et al., 2007; Halás, Džupinová, 2007; Smeťkowski, 2009; Ogrodowczyk, 2011; Grigorescu et al., 2012; Stępnia, Mendel, 2013). Zejména díky této formě budování nových bytů je rezidenční výstavba na území města Olomouce ve srovnání s ostatními českými městy podobné velikosti mnohem intenzivnější. Jak dokládají některé studie (Létal et al., 2001; Ptáček et al., 2007; Kladi, Šimáček, 2011; Šimáček, 2011; Šimáček, Szczyrba, 2014), v posledních dvou dekáдах lze považovat projekty developerské rezidenční výstavby (Obr. 26) za dominantní faktor, který nejen ovlivňuje, ale přímo determinuje distribuci bytového fondu v prostoru města Olomouce.

způsob geneze výstavby projektů

- na zelené louce
- intenzifikace A
- intenzifikace B
- rekonstrukce

Data: Šimáček 2015, ArcCR 3.2

Obr. 26 Lokalizace projektů bytové výstavby na území Olomouce dokončených v období 1990–2014

Poznámka: intenzifikací typu A je myšleno vyplňování proluk v zástavbě, intenzifikací typu B byty v nástavbách, přístavbách a vestavbách; číslo v závorce v tabulce vyjadřuje počet realizovaných projektů.

5.3 Komparace charakteristik bytového fondu a bydlení v Olomouci s městy obdobné velikosti

Lidé vždy vzájemně srovnávali možnosti a podmínky bydlení, přičemž svá obydlí včetně širšího obytného prostředí hodnotili na základě objektivních (např. stáří bytu, jeho velikost a vybavení) i subjektivních ukazatelů. Proto i v geografii je analýza jevů ve vnitřní městské struktuře relativně zavedenou problematikou. Přístupy k hodnocení vnitřní prostorové diferenciaci města z hlediska bydlení či širěji pojatého obytného prostředí se zabývali např. Mikulík, Vaishar (1996), Korec, Smatanová (2000), Vaishar, Zapletalová (2003), Halás, Džupinová (2007), Andráško (2010) nebo Kladivo, Šimáček (2011). Vnitřní uspořádání města je stále se měnící stav, přičemž dynamika změny může být umocněna vnitřními či vnějšími impulsy nejrůznějšího charakteru (politického, ekonomického, sociálního, přírodního, atd.). Také proto je studium jevů na této prostorové úrovni stále aktuální. Účelem kapitoly však není analyzovat proměny města Olomouce v době před rokem 1989 (viz např. Šprincová, 1973), nýbrž poukázat na současný stav rezidenčních podmínek ve vnitřní struktuře města a jeho suburbánního zázemí. V tomto ohledu již byly zpracovány některé studie (např. Létal et al., 2001; Ptáček et al., 2007; Kladivo, Šimáček, 2011; Šimáček, Szczyrba, 2014), avšak autoři svou pozornost zaměřovali zejména na dílčí aspekty rozvoje bydlení, případně hodnocení bydlení ve zvoleném časovém momentu. Cílem této kapitoly je analyzovat data o vybraných aspektech bytového fondu v městských částech Olomouce a obcích jejího suburbánního zázemí z posledního Sčítání lidu, domů a bytů 2011.

Před vlastní geografickou analýzou proměn bydlení v rámci vnitřní prostorové diferenciaci Olomouce a jejího zázemí je vhodné alespoň rámcově představit pozici města v kontextu souboru srovnatelných měst České republiky (České Budějovice, Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové a Pardubice). V potaz byla brána významná regionální centra z hlediska sídelní hierarchie, přičemž pro komparaci bylo vybráno pět ukazatelů charakterizující bytový fond a bydlení (viz Tab. 11). U všech ukazatelů byla dále hodnocena prostorová diferenciaci v rámci městských částí Olomouce a obcí tvořících suburbánní zázemí.

Tab. 11 Struktura bytů v Olomouci a ve vybraných městech ČR podle SLDB 2011 (procentuální podíly na obydleném bytovém fondu města)

město	byty (podíl na obydleném bytovém fondu města v %)				průměrná velikost obytné plochy bytu (m ²)
	v rodinných domech	postavené v letech 1991–2011	napojené na veřejnou kanalizaci	s internetovým připojením	
Olomouc	20,2	20,3	97,8	61,4	59,4
Č. Budějovice	22,0	18,6	97,9	63,8	59,1
Ústí nad Labem	14,9	8,0	94,0	59,7	57,9
Liberec	24,3	16,6	85,5	62,2	61,7
Hradec Králové	25,0	15,1	97,2	65,4	60,7
Pardubice	22,5	16,1	98,0	63,2	58,5
Česká republika	43,7	18,1	79,7	60,8	65,3

Zdroj: Sčítání lidu 2011 (zpracovatelská databáze); vlastní zpracování

Podíl bytového fondu situovaného v rodinných domech byl ve všech sledovaných městech ve srovnání s celostátním průměrem výrazně podprůměrný, což ale není nijak překvapivé zjištění. Hodnota uvedeného ukazatele se ve srovnávaných městech pohybuje mezi jednou pětinou a jednou čtvrtinou. Výjimku tvoří Ústí nad Labem, kde hodnota nedosahuje ani 15%. Podíl mladších bytů, postavených v letech 1991–2011, v Olomouci svědčí o poměrně velké intenzitě bytové výstavby v posledních 20 letech. V případě podílu bytů napojených na veřejnou kanalizaci lze ve výsledcích posledních dvou sčítání lidu, domů a bytů pozorovat pozitivní trend spočívající ve zvyšování hodnot tohoto ukazatele. Města České Budějovice, Olomouc, Pardubice a Hradec Králové se svými hodnotami velmi blížila plné vybavenosti bytového fondu kanalizační přípojkou, naopak Liberec dosahuje výrazně nižších hodnot podílu bytů disponujících kanalizační přípojkou. Tato skutečnost je dána především odlišnými geomorfologickými podmínkami, mj. vyšší průměrnou nadmořskou výškou i členitostí terénu (nejnižší bod 325 m n. m. a nejvyšší bod 1012 m n. m.). Podíl bytů s internetovým připojením na celkovém bytovém fondu je v rámci hodnocených měst také nadprůměrný, nicméně ne výrazně. Za jeden z důvodů nižšího zastoupení bytů s internetovým připojením lze považovat přítomnost vyššího počtu lidí s nižším sociálním statutem. Průměrná velikost obydlených bytů, tj. průměrná obytná plocha připadající na jeden obydlený byt, poukazuje na kvalitu bydlení z hlediska velikosti osobního prostoru. Logicky očekávaným jevem je fakt, že všechna sledovaná města dosáhla podprůměrných hodnot ve srovnání s celou Českou republikou. Město Olomouc se v tomto ukazateli od srovnávaných měst nijak výrazně neodlišuje. Nutno poznamenat, že ukazatel velikosti obydlených bytů nelze srovnávat za delší časové období, neboť při censu 2011 došlo ke změně metodiky výpočtu obytné plochy bytů (nově se do obytných místností zařazuje kuchyň, pokud má alespoň 8 m²).

Dle vybraných charakteristik bytového fondu lze město Olomouc hodnotit ve srovnání s ostatními významnými regionálními centry pozitivně. Pro bytový fond města je charakteristické vyšší zastoupení bytů postavených v posledních 20 letech, vysoká hodnota podílu bytů napojených na kanalizační síť a mírně nižší podíl bytů situovaných v rodinných domech, s čímž souvisí i hodnota průměrné velikosti bytů, ve které se však Olomouc nijak výrazně neodlišuje od zbytku zkoumaných měst.

5.4 Vnitřní diference bydlení v Olomouci a jejím zázemí

Analýza vnitřní prostorové diference bydlení byla provedena na základě hodnocení pěti charakteristik, které posloužily ke srovnání města Olomouc s ostatními městy obdobné velikosti. Zkoumány tedy byly podíly bytů v rodinných domech, postavených v letech 1991–2011, napojených na kanalizační síť, s internetovým připojením a průměrná obytná plocha připadající na jeden byt.

5.4.1 Byty v rodinných domech

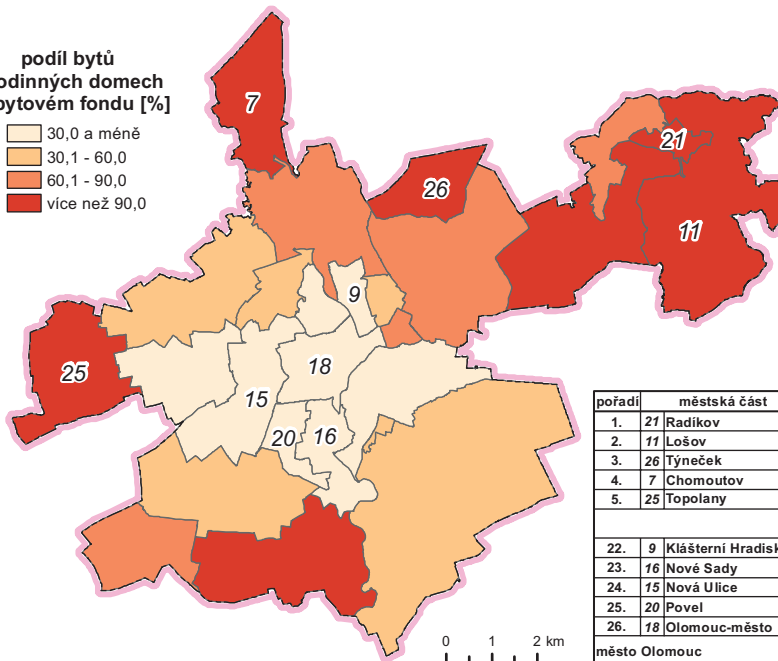
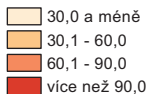
Na základě výsledků posledního sčítání bydlelo v rodinných domech téměř 24 tisíc (přibližně 24 %) obyvatel města. Není překvapením, že z hlediska ukazatele podílu bytů v rodinných domech dominují v rámci města Olomouce periferní městské části, které mají nezřídka charakter samostatně stojícího sídla venkovského typu. Jedná se především o městské části přičleněné k Olomouci až v 70. a 80. letech 20. století (Droždín, Lošov, Nedvězí, Radíkov, Svatý Kopeček, Chomoutov, Topolany a Týneček). Na druhé straně intervalu pak logicky stojí ty městské části, které disponují vysokým podílem bytů v bytových domech (kde bydlí přes 75 % obyvatel), což odpovídá zejména sídlištním útvarům z druhé poloviny 20. století. Zároveň z výsledků censu z roku 2011 plyne, že v Olomouci bylo ke dni sčítání 155 bezdomovců a dalších 350 v nouzovém obydlí. Relativní četnost těchto jedinců je tedy v Olomouci vyšší než v České republice (potvrzuje to předpoklad vyššího zastoupení bezdomovců a lidí v nouzovém obydlí ve větších městech České republiky).

V kontextu svého suburbánního zázemí vykázalo město Olomouc značně podprůměrný podíl bytů v rodinných domech, což však zcela přirozeně odráží převažující charakter zástavby na území města. Obce tvořící suburbánní zázemí Olomouce se v poměru zastoupení bytů v rodinných domech výrazně odlišují od městských částí Olomouce (Obr. 27), především od městských částí tvořící kompaktní město, které zaznamenalo jen 17 % bytů situovaných v rodinných domech. Všechny tři suburbánní zóny města se od sebe v podílu bytů v rodinných domech příliš neliší a dosahují průměrně kolem 90 % (nejvíce suburbánní zóna A). Zajímavý je především nízký podíl bytů v rodinných domech v Přáslavicích. Důvodem nižšího podílu je přítomnost nájemních bytů v bytových domech (183), z nichž 57 v roce 2014 sloužilo jako nájemní byty pro sociální bydlení. Po Uničově (66) je to obec s druhým nejvyšším počtem sociálních bytů v okrese Olomouc (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2015).

5.4.2 Byty postavené v letech 1991–2011

Dalším z dílčích aspektů kvality bytového fondu je jeho stáří. Obr. 28 poukazuje jak na městské části s významným zastoupením nejnovějšího bytového fondu (tj. byty postavené v období 1991–2011), tak na ty části, ve kterých převládá nejstarší bytový fond. Podle očekávání byl nejvyšší, takřka 70 %, podíl nejstaršího bytového fondu zjištěn v centrální, historické části Olomouc-město. Nadpoloviční podíl však vykázaly také městské části Pavlovičky (63 %)

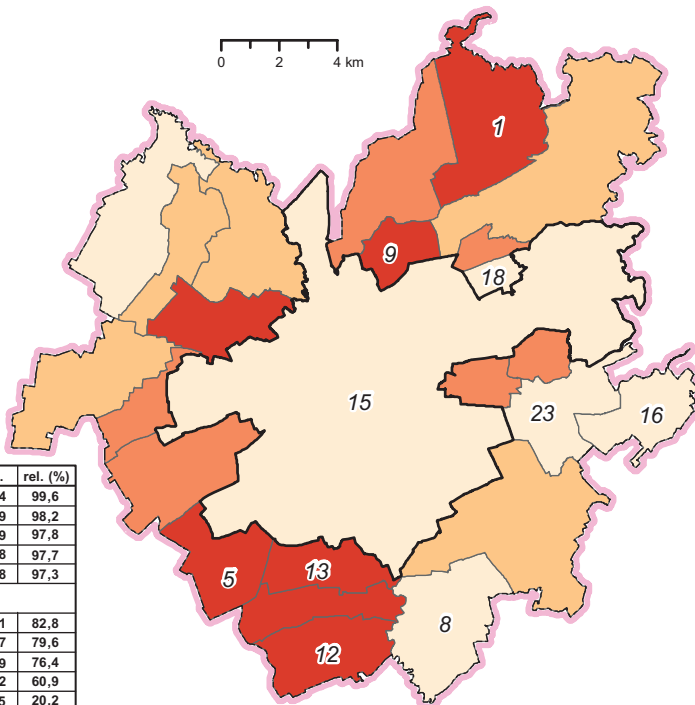
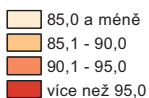
**podíl bytů
v rodinných domech
na bytovém fondu [%]**

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	21 Radikov	113	100,0
2.	11 Lošov	206	99,0
3.	26 Týneček	160	98,8
4.	7 Chomoutov	373	98,4
5.	25 Topolany	121	96,0
22.	9 Klášterní Hradisko	92	12,5
23.	16 Nové Sady	447	7,9
24.	15 Nová Ulice	598	6,7
25.	20 Povel	238	6,0
26.	18 Olomouc-město	298	6,0
město Olomouc		8 685	20,2

**podíl bytů
v rodinných domech
na bytovém fondu [%]**

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	9 Hlušovice	254	99,6
2.	13 Kožušany-Tážaly	269	98,2
3.	12 Charvátý	269	97,8
4.	1 Bělkovice-Laštiny	668	97,7
5.	5 Bystrovice	248	97,3
20.	18 Samotšický	371	82,8
21.	8 Grygov	437	79,6
22.	23 Velká Bystřice	849	76,4
23.	16 Přáslavice	332	60,9
24.	15 Olomouc	8685	20,2
celé vymezené území		18 459	34,0

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obr. 27 Byty v rodinných domech v městském regionu Olomouce podle sčítání 2011

a Bělidla (52%), které patří k lokalitám s nejstarší zástavbou, a zároveň s nízkou intenzitou nové bytové výstavby. Celkově osm městských částí pak vykázalo více než třetinové zastoupení bytů postavených po roce 1990, z nichž nejvyšších podílů dosáhly Slavonín a Řepčín. Tyto dvě části se v posledních letech velmi dynamicky vyvíjejí a dochází zde k velmi intenzivní nové bytové výstavbě. Tím se také liší např. od Klášterního Hradiska či Černovíra, neboť tyto části města byly v roce 1997 zasaženy ničivou povodní, která byla příčinou pádu či následných demolic mnoha obytných staveb (detailněji např. Zapletal, 2012).

Podle stáří bytového fondu většina olomouckých městských částí vykázala více než dvoupětinový podíl bytů z období 1946–1990, přičemž dominantních je v tomto ohledu pět městských částí, které jsou charakteristické výstavbou socialistických sídlišť – Neředín, Povel, Nový Svět, Nová Ulice a Lazce. Kromě pěti uvedených částí a dvou částí s největším zastoupením nejstarších bytů, lze v případě ostatních olomouckých městských částí hovořit o relativně vyrovnané struktuře stáří bytového fondu. Z hlediska tří sledovaných období tak v podstatě nelze považovat žádnou městskou část za extrémní ve smyslu absolutní dominance jednoho období nad zbývajícími. Nejblíže ke zmíněné extrémnosti měl Neředín, který je však „normalizován“ nezanedbatelnou rezidenční výstavbou v posledních dvou dekadách.

Tab. 12 Stáří bytového fondu v městském regionu Olomouce podle období výstavby a výsledků SLDB 2011

zóna	do roku 1945		1946 až 1990		1991 až 2011	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
kompaktní město	9 031	22,4	23 379	58,0	7 886	19,6
suburbánní zóna A	359	20,3	860	48,7	547	31,0
suburbánní zóna B	564	20,5	991	36,0	1 197	43,5
suburbánní zóna C	1 889	22,8	4 250	51,3	2 141	25,9
Olomoucko celkem	11 843	22,3	29 480	55,5	11 771	22,2

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

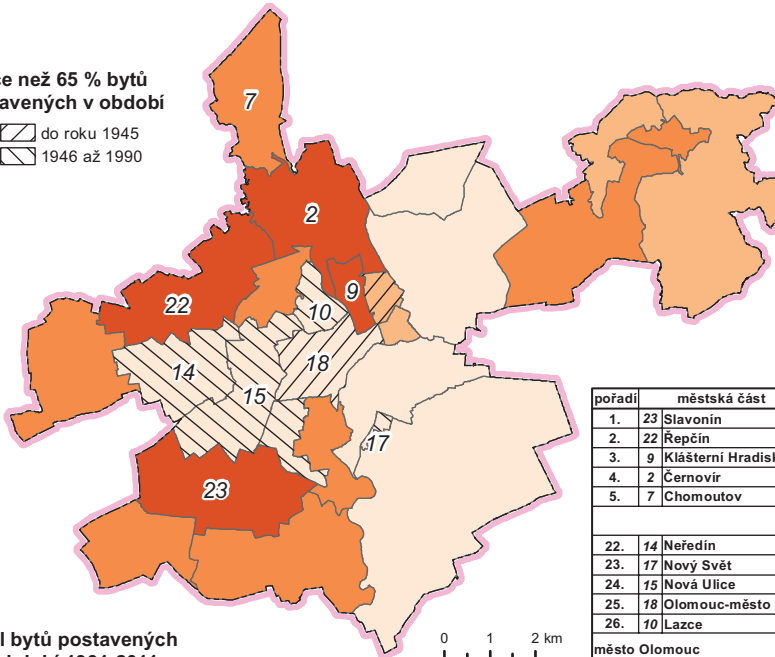
Při pohledu na spodní část Obr. 28 lze jednoznačně identifikovat směry hlavních suburbanizačních proudů v zázemí města Olomouce. V pěti obcích byl zaznamenán více než 40% podíl bytů postavených po roce 1990, přičemž výrazně se tomuto souboru vymyká obec Hlušovice, která vykázala takřka dvoutřetinový podíl (Hlušovice měly po roce 1997 druhou nejvyšší intenzitu bytové výstavby na území celého Olomouckého kraje). Při srovnání vymezených zón (Tab. 12) je zřejmé, že vyšší podíly nových bytů byly zaznamenány v suburbánní zóně A a především v suburbánní zóně B, neboť se jedná o nejatraktivnější území z hlediska nové bytové výstavby, respektive procesu suburbanizace (Šimáček 2015).

5.4.3 Byty napojené na veřejnou kanalizaci

Technická vybavenost bytů v této studii zastoupená podílem obydlených bytů s kanalizační přípojkou, reprezentuje důležitý aspekt kvality hygienického standardu bytu. Mezi jednotlivými olomouckými částmi i obcemi v jejím zázemí existují významné diference, které dokládá Obr. 29. Během posledních dvou dekad však v této oblasti došlo k signifikantnímu posunu, a to zejména v důsledku finančně nákladných projektů majících za cíl zvýšení hygienického standardu obytného prostředí, mimo jiné právě pomocí dobudování kanalizační sítě (viz např. Hála 2006). V roce 2011 tak již všech 26 městských částí vykázalo vyšší než

více než 65 % bytů postavených v období

 do roku 1945
 1946 až 1990

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	23 Slavonín	495	54,9
2.	22 Řepčín	252	54,0
3.	9 Klášterní Hradisko	306	41,6
4.	2 Černovír	132	40,9
5.	7 Chomoutov	148	39,6
22.	14 Neředín	580	14,6
23.	17 Nový Svět	48	12,2
24.	15 Nová Ulice	987	11,5
25.	18 Olomouc-město	485	10,0
26.	10 Lazce	148	6,0
město Olomouc		8 433	20,1

podíl bytů postavených v období 1991-2011 na bytovém fondu [%]

 20,0 a méně
 20,1 - 30,0
 30,1 - 40,0
 více než 40,0

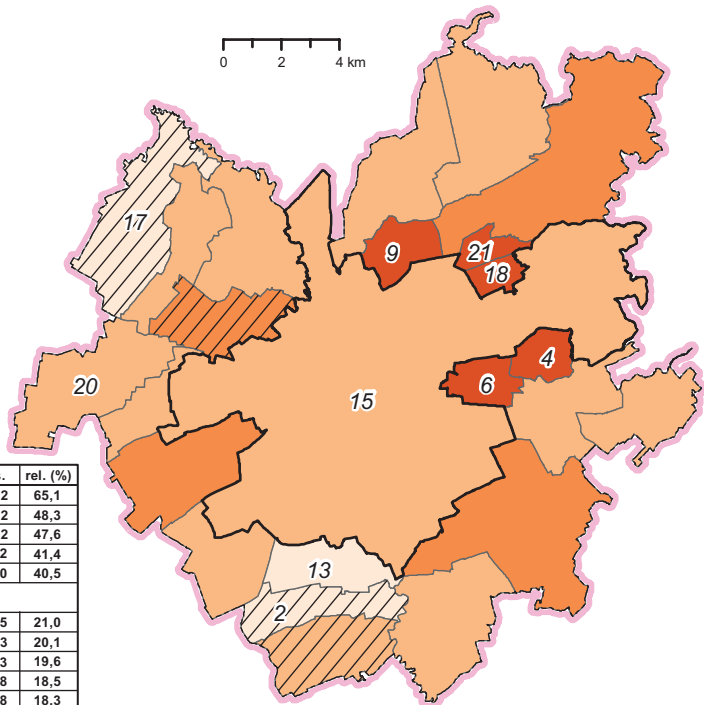
0 1 2 km

0 2 4 km

více než 25 % bytů postavených v období

 do roku 1945

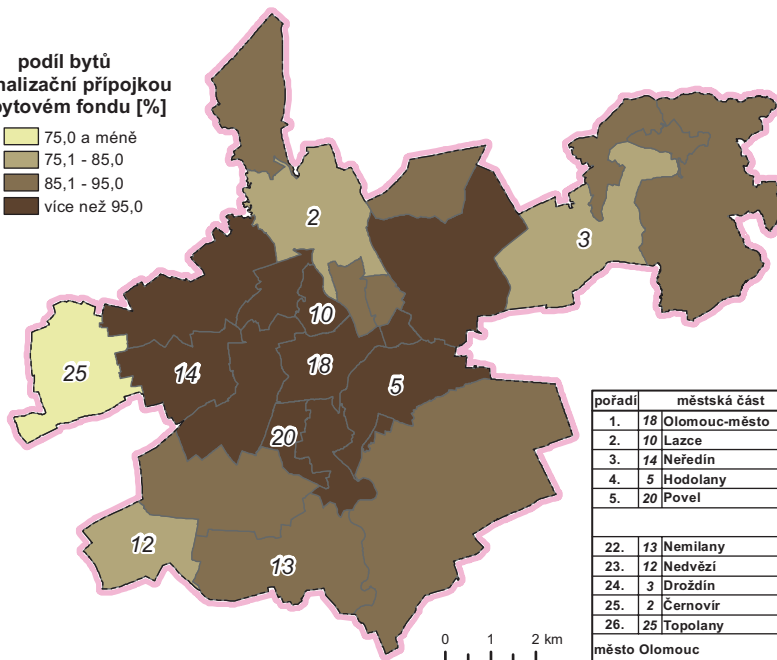
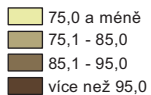
pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	9 Hlušovice	162	65,1
2.	6 Bystrovany	152	48,3
3.	18 Samotšický	212	47,6
4.	21 Tovří	82	41,4
5.	4 Bukovany	70	40,5
20.	20 Těšetice	95	21,0
21.	15 Olomouc	8 433	20,1
22.	13 Kozušany-Tážaly	53	19,6
23.	2 Blátec	38	18,5
24.	17 Příkazy	78	18,3
celé vymezené území		11 771	22,2

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

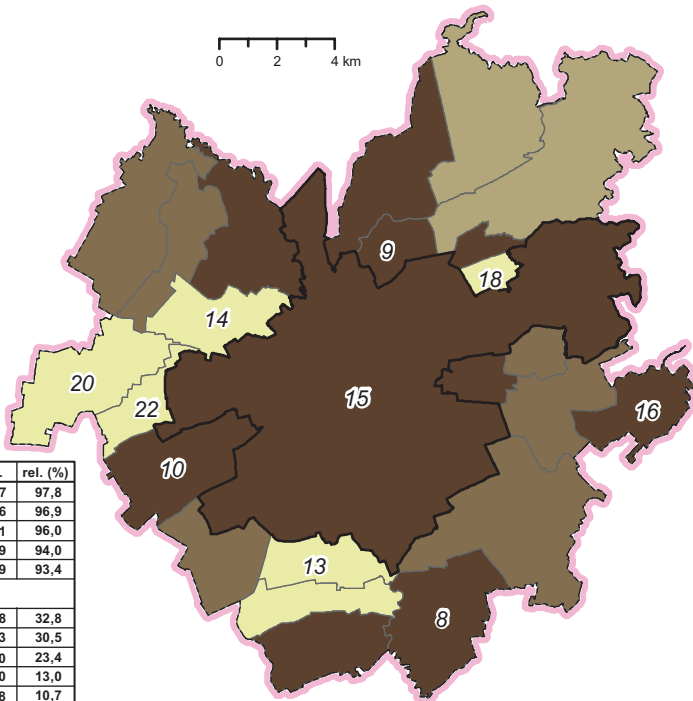
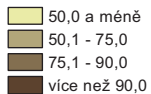
Obr. 28 Stáří bytů v městském regionu Olomouce podle sčítání 2011

**podíl bytů
s kanalizační přípojkou
na bytovém fondu [%]**

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	18 Olomouc-město	4 883	100,0
2.	10 Lazce	2 496	99,8
3.	14 Neředín	3 960	99,7
4.	5 Hodolany	3 946	99,6
5.	20 Povel	3 890	99,5
22.	13 Nemilany	305	86,2
23.	12 Nedvězí	115	81,0
24.	3 Droždín	307	79,1
25.	2 Černovír	245	75,4
26.	25 Topolany	84	67,8
město Olomouc		41 347	97,8

**podíl bytů
s kanalizační přípojkou
na bytovém fondu [%]**

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	15 Olomouc	41 347	97,8
2.	9 Hlušovice	246	96,9
3.	16 Přáslavice	521	96,0
4.	10 Hněvotín	469	94,0
5.	8 Grygov	509	93,4
20.	20 Těšetice	148	32,8
21.	13 Kožušany-Tážaly	83	30,5
22.	22 Ústín	30	23,4
23.	14 Křelov-Břuchotín	70	13,0
24.	18 Samotšiky	48	10,7
celé vymezené území		49 538	92,9

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obr. 29 Byty napojené na veřejnou kanalizaci v městském regionu Olomouce v roce 2011

dvoutřetinové připojení bytů na veřejnou kanalizační síť, z toho 24 více než 80% připojení, přičemž 15 z nich dokonce deklarovalo alespoň 95% napojení. I přes enormní snahu města o zvýšení podílu bytů s kanalizační přípojkou zatím stále existují rezervy u městských částí Topolany a Černovír, kde bylo dosaženo 67,8%, respektive 75,4% napojení bytů na veřejnou kanalizaci. Přesto jsou byty v Olomouci ve srovnání se svým zázemím daleko lépe technicky vybaveny. Zatímco byty v rámci kompaktního města jsou z 98,4% napojeny na veřejnou kanalizaci, suburbánní zóna vykazuje již pouze 85,1% bytů připojených ke kanalizační síti. Obce v zázemí Olomouce vykazují daleko menší podíl bytů napojených na veřejnou kanalizační síť. Například suburbánní zóna B obsahuje více než 40% bytů nenapojených na kanalizaci. V šesti obcích nemá kanalizační přípojku dokonce více než polovina bytů (Blatec, Těšetice, Kožušany-Tážaly, Ústín, Křelov-Břuchotín a Samotíšky).

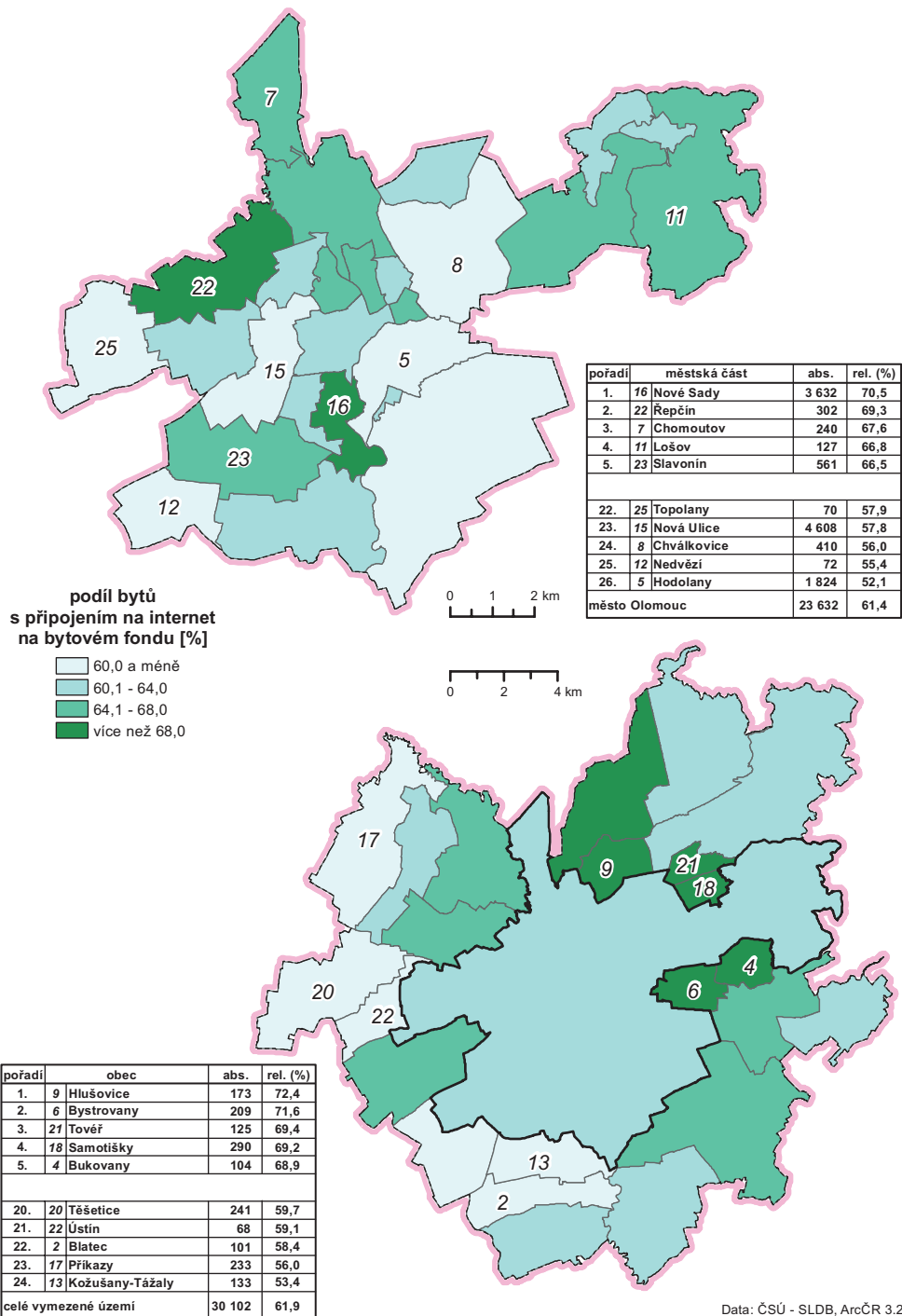
5.4.4 Byty s internetovým připojením

Podíl bytů s internetovým připojením (viz Obr. 30) na obydleném bytovém fondu je v rámci Olomouce a jejího zázemí značně diferencován, aniž by bylo možné zachytit jednoduché prostorové vzorce této diferenciaci (např. typu jádro-periferie). Kompaktní město vykazuje obecně nižší zastoupení bytů s internetovým připojením (výjimky tvoří především Nové Sady a Řepčín) ve srovnání se suburbánní zónou A a B. Vyšší podíl bytů s internetovým připojením lze jednoduše vysvětlit již zmíněným procesem suburbanizace, díky němuž se městské části jako Řepčín vyznačují velmi vysokou mírou intenzity nové bytové výstavby. Obdobně obec Hlušovice, ve které také dochází k intenzivní bytové výstavbě, se vyznačuje vyšším podílem bytů napojených na internet.

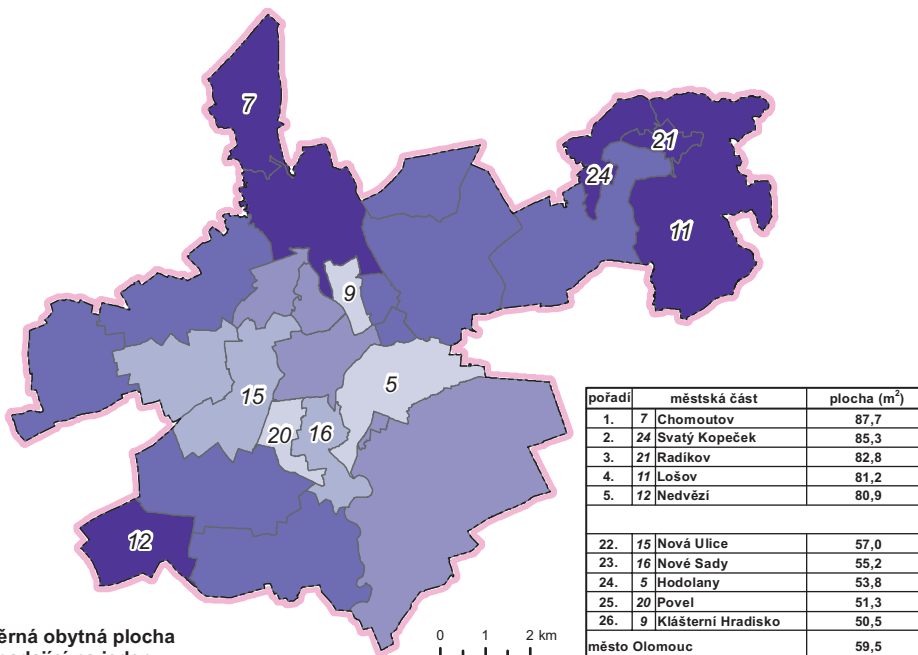
5.4.5 Velikost bytů

Jak již bylo na začátku kapitoly zmíněno, díky metodické změně výpočtu obytné plochy bytů nelze jednoduše hodnotit časové řady zachycující vývoj tohoto ukazatele. Proto se zaměříme na analýzu aktuální prostorové diferenciaci ukazatele, neboť při srovnání jednotlivých městských částí lze pozorovat výrazné diference. Ty jsou především odrazem výstavby nových bytů v závislosti na druhu budovy, jelikož byty v bytových domech obecně vykazují výrazně menší obytnou plochu, než je tomu u bytů v rodinných domech. Z tohoto důvodu vykazují značnou podobnost mapové výstupy na Obr. 27 (podíl bytů v rodinných domech na bytovém fondu) a Obr. 31 (průměrná obytná plocha připadající na jeden obydlený byt). Vyšší obytnou plochou i zastoupením bytů situovaných v rodinných domech se vyznačují periferní části města Olomouc a suburbánní zóna A (průměrná obytná plocha bytu přesahuje 80 m²).

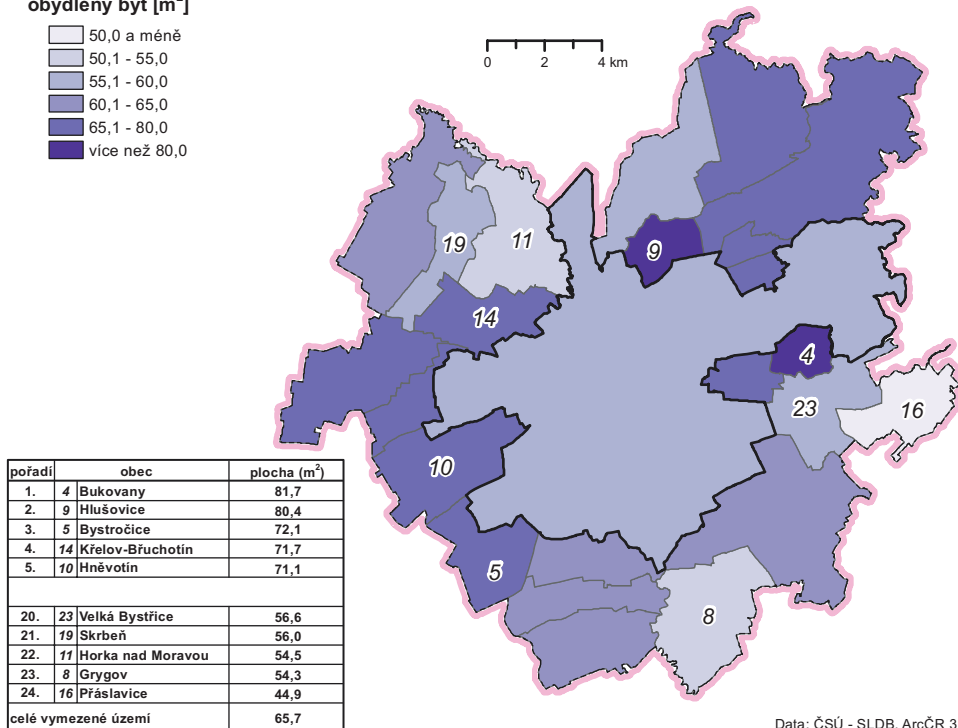
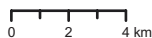
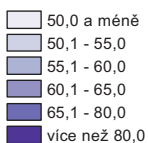
Stávající stav je též ovlivněn novou bytovou výstavbou, ke které došlo po ničivé povodni z roku 1997, po níž muselo být z důvodu narušené statiky zbořeno několik desítek obytných domů. Dle Zapletala (2012) bylo na základě následků zmíněné povodně vydáno na území města celkově 191 demoličních výměrů, ze kterých nejvyšší počet (83) připadal právě na městskou část Černovír, druhý nejvyšší počet (32) na Povel a třetí nejvyšší počet (24) na Chomoutov. Vzhledem k celkovému objemu a struktuře bytového fondu v těchto částech se však nová výstavba s velkorysejšími parametry obytné plochy projevila především v Černovíře a Chomoutově. Velmi významně byly povodní zasaženy také městské části Lazce a Nové Sady, ovšem většina bytového fondu těchto částí je situována v panelových bytových domech, jejichž statika ve srovnání s černovířskými, chomoutovskými či nemilanskými rodinnými domy nezřídka stavěnými z nepálených cihel tolik neutrpěla.

Obr. 30 Vybavení bytů v městském regionu Olomouce v roce 2011

průměrná obytná plocha
připadající na jeden
obydlený byt [m²]

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obr. 31 Průměrná obytná plocha bytů v městském regionu Olomouce v roce 2011

5.5 Subjektivní vnímání bytového fondu a obytného prostředí

Úroveň bydlení, jako jeden z indikátorů kvality života, nelze hodnotit pouze na základě objektivně měřitelných ukazatelů hodnotících bydlení a bytový fond, nýbrž je nutno se také zabývat subjektivním vnímáním úrovně bydlení obyvateli. Percepci bydlení obyvatelstvem se přímo věnovali např. Amérigo a Aragonés (1997), kteří se ve své práci zabývají možnostmi, jak hodnotit spokojenost s bydlením, stejně jako upozorňují na možná úskalí takového výzkumu. Metodologii, jak měřit spokojenost rezidentů se svým obytným prostředím, navrhuje ve svém článku také Adriaanse (2007). Naopak percepci spokojenosti či deklarovaným preferencím obyvatel v oblasti bydlení se v rámci svých výzkumů věnovalo více autorů. Ze zahraničních lze jmenovat např. práce Bartnické (1986, 1987) věnující se prostorovým preferencím bydlení ve Varšavě nebo Vasana (2012) zabývajícího se rezidenčními preferencemi obyvatel finského města Turku, případně studii věnující se rezidenčním preferencím kreativní třídy (creative class) v irském Dublinu (Lawton et al. 2013). Herfert et al. (2013) se pak zabývají možnostmi přestěhování ve vztahu ke spokojenosti s úrovní bydlení na velkých sídlištích v zemích střední a východní Evropy. Ze slovenských autorů lze uvést např. Korce a Smatanovou (1999), kteří se snažili hodnotit bratislavské městské části z pohledu atraktivity k bydlení. Vnitřní diferenciací Bratislavy se zabýval též Andráško (2007), který však hodnotil bydlení v širším kontextu kvality života. Z šetření provedených na území České republiky jsou z pohledu percepcie bydlení obyvatelstvem patrně nejkomplexnější ty, které zajišťovalo oddělení Socioekonomie bydlení Sociologického ústavu Akademie věd ČR. Výzkumy s názvem „Postoje k bydlení v České republice“ (Lux et al. 2003 a 2013) zkoumaly názory a preference obyvatel České republiky v oblasti bydlení. Z dalších výzkumů realizovaných na našem území lze uvést práci Kallabové (2004), která se zabývala vnímáním kvality bydlení optikou obyvatel panelových sídlišť. Z pohledu hodnocení bydlení v konkrétních městech lze jmenovat studie věnované Praze jako např. článek Sýkory a Hrychové (2002), kteří zkoumali proměny pražského bydlení v kontextu širších změn prostorové struktury Prahy, článek Barvíkové (2010) zabývající se sídlištěm Jižní Město či odborné práce z produkce Urbánní a regionální laboratoře (URRLab) působící při Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Mezi ně lze počítat např. články Temelové et al. (2010), respektive Temelové a Slezákové (2014) věnující se spokojenosti s bydlením pražských seniorů. Brněnským sídlištěm se věnuje také Andráško et al. (2013), kteří bydlení hodnotí v kontextu kvality života nebo studie uskutečněná ve spolupráci s městem Brnem, kterou zpracoval kolektiv AUGUR Consulting (2011), a která se detailně věnuje hodnocení spokojenosti rezidentů se svým bydlením.

Katedrou geografie Univerzity Palackého v Olomouci byla realizována dotazníková šetření, a to v roce 2004 (Fňukal, Szczyrba 2004; Polednová 2004) a 2012 (Šimáček 2015). Zabývala se hodnocením spokojenosti obyvatel čtyř populačně největších měst Olomouckého kraje s bydlením a obytným prostředím. Zatímco cílem šetření z roku 2004 bylo provést komparaci spokojenosti obyvatel čtyř vybraných měst s bydlením, opětovné šetření z roku 2012 si kladlo za cíl především zhodnotit změnu percepcie kvality bydlení. Výzkum byl koncipován jako anonymní kvótní šetření s úmyslem dosáhnout alespoň 0,5% podílu z cílového souboru, kterým byla populace vybraných měst starší patnácti let. Důraz byl kladen také na strukturu respondentů podle pohlaví, věku a vzdělání. Nutno podotknout, že v obou provedených šetřeních se projevila větší ochota vyplnit dotazník především u obyvatel s vyšším vzděláním

(středním s maturitou a vysokoškolským). Pro splnění podmínek reprezentativnosti dotazníkového šetření byla určena a dodržena minimální hodnota podílu každé skupiny respondentů na celkovém počtu obyvatel daného města, a to 0,25 %. Absolutní počet osob z Olomouce, které participovaly na šetření, činil 462, což bylo o něco méně, než při šetření v roce 2004 (600 osob). Respondenti odpovídali na ordinální škále velmi spokojen (1) – spíše spokojen (2) – spíše nespokojen (3) – velmi nespokojen (4). Pro následné zachycení celkové úrovně spokojenosti respondentů s hodnoceným aspektem bydlení či obytného prostředí byl spočítán aritmetický průměr hodnocení. Následující text obsahuje nejdříve hodnocení spokojenosti s aspekty bydlení (velikost bytu, půdorys, počet místností a celková spokojenost s bytem), následně 13 aspektů obytného prostředí (viz Tab. 15). V rámci šetření byla zjišťována také spokojenost respondentů s kulturními zařízeními a zařízeními lékařské péče. Těmto aspektům kvality života populace byly v rámci publikace věnovány samostatné kapitoly, proto nebyly předmětem této analýzy subjektivního hodnocení obytného prostředí obyvatel Olomouce.

Hodnocení spokojenosti respondentů s jednotlivými aspekty bydlení znázorňuje Tab. 13. Velmi malý počet respondentů uvedl, že je s některým aspektem bydlení, či s bytem celkově, velmi nespokojen. Variantu velmi spokojen či spíše spokojen uvedlo u každé otázky alespoň 85–90 % respondentů.

Tab. 13 Spokojenost respondentů s jednotlivými aspekty bydlení v Olomouci v roce 2012

hodnocený aspekt	počet odpovědí				průměrné hodnocení
	velmi spokojen	spíše spokojen	spíše nespokojen	velmi nespokojen	
velikost bytu v m ²	199	207	46	10	1,71
půdorys bytu (dispozice)	198	209	47	8	1,71
počet místností	229	164	57	12	1,68
s bytem celkově	218	199	39	6	1,64

Zdroj: Šimáček, 2015

Hodnocení spokojenosti respondentů s aspekty bydlení (dle šetření z roku 2012) bylo dále analyzováno z pohledu struktury respondentů dle pohlaví, věku, nejvyššího dosaženého vzdělání a také podle typu zástavby, ve které respondent bydlí. Nutno podotknout, že nebyla testována statistická významnost rozdílů v hodnocení jednotlivých skupin obyvatelstva. Muži byli o trochu více spokojeni s velikostí a dispozicí bytu, zatímco ženy byly spokojenější s počtem místností. V obou případech se však jedná o minimální rozdíly, které by zcela jistě nebyly statisticky významné. O poznání zajímavější se jeví hodnocení zmíněných charakteristik z pohledu věkové struktury. Zde se ve všech hodnocených aspektech ukazuje, že společně se zvyšujícím se věkem respondenta roste i jeho spokojenost s bydlením; a to jak s bytem celkově, tak jeho dílčími složkami. Obdobné rozdíly lze nalézt i v hodnocení spokojenosti v závislosti na nejvyšším dosaženém vzdělání. Zde se však poměrně výrazně projevuje odlišnost respondentů s pouze základním vzděláním, kteří jsou výrazně více nespokojeni s bydlením celkově i jeho jednotlivými složkami. Důvodem menší spokojenosti může být jejich předpokládaná horší ekonomická situace, která úzce souvisí s fakticky nižší úrovní bydlení. Z pohledu typu zástavby (nová cihlová, starší cihlová, panelová) se také projevila menší spokojenost respondentů obývajících panelový typ zástavby, zatímco rozdíl ve spokojenosti obyvatel zástavby cihlového typu (nová vs. starší) byl minimální.

Tab. 14 Rozdíly ve spokojenosti respondentů se svým bydlením v Olomouci v letech 2004 a 2012

hodnocený aspekt	2004	2012	rozdíl hodnocení
velikost bytu v m ²	1,85	1,71	-0,14
půdorys bytu (dispozice)	1,88	1,71	-0,17
počet místností	1,92	1,68	-0,24
s bytem celkově	1,77	1,64	-0,13

Zdroj: Šimáček, 2015

Všechny hodnocené aspekty bytového fondu, i spokojenost s bytem celkově, zaznamenaly v porovnání let 2004 a 2012 nárůst spokojenosti (Tab. 14). Největší nárůst zaznamenalo hodnocení spokojenosti s počtem místností. Přesto v obou hodnocených letech dosáhl tento aspekt bytového fondu nejnižšího podílu velmi a spíše spokojených (v roce 2012 podíl činil 85,1%) ze všech hodnocených aspektů.

Absolutní četnosti i celkové hodnocení spokojenosti respondentů s jednotlivými aspekty obytného prostředí zachycuje Tab. 15 (rok 2012). Variantu velmi spokojen vybralo nejvíce respondentů u otázky hodnotící spokojenost s dopravním spojením bydliště s centrem a bezpečností ve čtvrti. Na opačné straně škály (varianta velmi nespokojen) byla nejčetnější u otázek týkajících se parkování, zařízení pro děti, nákupních možností či stavu cest a chodníků. Nutno dodat, že počet respondentů velmi nespokojených byl řádově nižší než těch velmi spokojených.

Tab. 15 Spokojenost respondentů s jednotlivými aspekty obytného prostředí v Olomouci v roce 2012

hodnocený aspekt	počet odpovědí				průměrné hodnocení
	velmi spokojen	spíše spokojen	spíše nespokojen	velmi nespokojen	
prostory veřejné zeleně	156	227	70	9	1,85
úroveň hluku	124	228	101	9	1,99
čistota vzduchu	121	259	74	8	1,93
čistota prostředí	115	272	67	8	1,93
hřiště pro děti	136	212	87	27	2,01
zařízení pro děti	64	239	121	38	2,29
restaurace	155	209	80	18	1,92
stav cest a chodníků	92	235	104	31	2,16
mezilidské vztahy	122	245	76	19	1,98
nákupní možnosti	142	198	89	33	2,03
bezpečnost ve čtvrti	170	209	77	6	1,82
dopravní spojení s centrem	203	187	57	15	1,75
parkování	100	173	139	50	2,30
celkem	1700	2893	1142	271	2,00

Zdroj: Šimáček, 2015

Celková změna spokojenosti respondentů s obytným prostředím v Olomouci je vyjádřena jako rozdíl v hodnocení z roku 2012 a 2004 (viz Tab. 16 – záporné hodnoty znamenají nárůst

spokojenosti obyvatel). Z tohoto pohledu je patrné, že respondenti vnímají zlepšenou úroveň životního prostředí Olomouce (reprezentované veřejnou zelení, úrovní hluku, čistotou vzduchu a prostředím), zároveň jsou spokojenější s podmínkami pro děti a seniory. Nepatrně hůře naopak vnímají nákupní možnosti, což je jediný aspekt obytného prostředí, který dosáhl mírně horšího skóre (v porovnání s rokem 2004). Přesto jsou obyvatelé Olomouce převážně spokojeni s nákupními možnostmi v místě svého bydliště, což kromě celkového hodnocení dokládá i dotazníkové šetření Szczyrby a Fiedora (2014) zabývající se vývojem velkoplošného maloobchodu v Olomouci a nákupním chováním respondentů. Důležitým aspektem kvality života je také pocit bezpečnosti v obytné čtvrti respondenta: i v hodnocení tohoto aspektu došlo u obyvatel Olomouce k poměrně významnému kvalitativnímu posunu.

Tab. 16 Rozdíly ve spokojenosti respondentů s obytným prostředím v Olomouci v letech 2004 a 2012

hodnocený aspekt	2004	2012	rozdíl hodnocení
prostory veřejné zeleně	2,09	1,85	-0,24
úroveň hluku	2,43	1,99	-0,44
čistota vzduchu	2,39	1,93	-0,46
čistota prostředí	2,36	1,93	-0,43
hřiště pro děti	2,41	2,01	-0,40
zařízení pro děti a adolescenty	2,53	2,29	-0,24
restaurace	1,92	1,92	0,00
stav cest a chodníků	2,41	2,16	-0,25
mezilidské vztahy (včetně sousedských)	2,18	1,98	-0,20
nákupní možnosti	1,95	2,03	+0,08
bezpečnost ve čtvrti	2,18	1,82	-0,36
dopravní spojení s centrem města	1,77	1,75	-0,02
parkování	2,34	2,30	-0,04
celkem	2,23	2,00	-0,23

Zdroj: Polednová (2004), Šimáček (2015)

5.6 Závěr

Bydlení je jedna ze základních lidských potřeb, která však není u všech lidí naplněna. Sčítání lidu, domů a bytů mimo jiné zjišťuje způsob bydlení obyvatelstva. V období po roce 1989 lze vnímat kontinuální kvalitativní posun úrovně bydlení nejen v Olomouci, ale v celé České republice. Z hlediska hledání příčin uvedeného posunu ve vnímání bydlení či obytného prostředí zkoumaných měst lze usuzovat na kombinaci více faktorů. V prvé řadě je to současná ekonomická situace obyvatelstva, která ovlivňuje rozhodnutí obyvatel v realizaci svých potřeb a přání v oblasti jejich bydlení. Dalším faktorem je mnoho uskutečněných a především státem či EU dotovaných projektů na regenerace obytného prostředí, např. v panelových sídlištních celcích (viz např. Šimáček, 2015). Právě z porovnání podílu bytů postavených v posledních dvaceti letech na celkovém bytovém fondu vychází Olomouc nadprůměrně, a to jak ve srovnání celé České republiky, tak ve srovnání s vybranými městy obdobné velikosti. V neposlední řadě se projevuje také postupné zkvalitňování bytového fondu skrze novou bytovou výstavbu,

kteřá je zejména v Olomouci velmi zásadním a v určitých případech přímo určujícím prvkem územního rozvoje. To se následně promítá i do hodnocení spokojenosti rezidentů se svým obytným prostředím. V případě subjektivního vnímání obyvatel Olomouce lze na základě provedených šetření konstatovat, že hodnocení spokojenosti respondentů se svým bydlením se v posledních letech výrazně zlepšilo.

6. Vývoj a současný stav na trhu práce v kontextu kvality života

Václav Toušek, Miloš Fňukal

6.1 Úvod

Kvalita života je konceptem velmi širokým, přičemž řada autorů, kteří se kvalitou života odborně zabývají, zmiňuje její komplexnost (např. Massam, 2002). Je zřejmé, že na konkrétní podobě kvality života ať už určitých jednotlivců anebo společenství participuje množství faktorů. Dle Andráška (2007, 19) lze kvalitu života chápat jako kvalitativní ohodnocení lidského života. V subjektivní rovině je vyjádřeno jako pocit spokojenosti a štěstí. Hodnocení samotné je pak výsledkem vlivu a vzájemné interakce externích a interních faktorů působících na život člověka. Interními faktory jsou myšleny především psychologické aspekty, k faktorům externím jsou řazeny zejména aspekty environmentální, sociální a v neposlední řadě i ty ekonomické. Všechny zmíněné faktory bývají metodicky využívány v procesu hodnocení kvality života jako tzv. indikátory (Hancock et al., 1999), což podtrhuje faktický význam těchto faktorů pro formování její výsledné podoby.

Panuje sice shoda na skutečnosti, že teoretické vymezení kvality života, stejně tak jako i metody jejího posuzování jsou nedostatečné, pokud jsou pro tyto účely využity pouze ekonomické ukazatele. Na druhou stranu mají ekonomické aspekty v těchto procesech svoji nezastupitelnou roli (Ivanička, 1983; Pacione, 1986), protože jejich vliv na výslednou podobu kvality života je značný. V rámci analýz kvality života komunit vybraných sídel by tudíž neměly být opomenuty proměnné, jako jsou zaměstnavatelé a jejich struktura, obsazenost pracovních míst, ekonomická aktivita obyvatelstva, případně fenomén nezaměstnanosti aj. (Diener, Suh, 1997). V obecné rovině se jedná o dílčí prvky komplexnějšího systému, jímž je myšlen trh práce. Jeho mimořádnou důležitost vzhledem k udržitelné životní úrovni populace dokládá např. práce Sirovátky a Mareše (2009).

Cílem této kapitoly je tudíž jednak zhodnotit základní vývojové kontury trhu práce, jakožto jednoho z determinantů fenoménu kvality života, ve městě Olomouc a jejím suburbánním zázemí v průběhu transformačního období. Taktéž bude analyzována současná situace na trhu práce a zvláštní pozornost je věnována skupinám obyvatelstva problémovým z hlediska jejich uplatnění na trhu práce.

6.2 Zaměstnanost a její změny po roce 1989 v Olomouci a jejím zázemí

Devadesátá léta 20. století jsou v České republice spojena s přechodem od centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní. V období této transformace se významně změnila struktura zaměstnanosti podle základních sektorů národního hospodářství. Došlo k výraznému úbytku pracovníků ve výrobních sektorech ekonomiky ve prospěch do té doby poddimenzovaného terciárního sektoru. Tento proces proběhl prakticky na celém území ČR, Olomoucko nevyjímaje (Toušek et al., 2005). Ještě na počátku 90. let, nejvýznamnějším hospodářským odvětvím

ve většině našich měst bylo strojírenství. Město Olomouc však nepatřilo mezi naše významná strojírenská centra, neboť největší kapacity strojírenského průmyslu na Olomoucku byly lokalizované mimo město Olomouc. Jednalo se především o Uničov a nedaleké Hlubočky a Lutín.

V Uničovských strojírnách (založených v roce 1949), specializujících se na výrobu zemních a důlních strojů zejména pro potřeby Severočeské uhelné pánve pracovalo na konci roku 1989 téměř 4,6 tis. zaměstnanců. Sigma Lutín (základy podniku z roku 1868) s 4,4 tis. pracovníky byla nejvýznamnějším výrobcem čerpací techniky v bývalém Československu. Moravia v Hlubočkách má ještě delší tradici neboť základy značky Mora byly položeny již v roce 1825. Na konci 80. let zaměstnávala 3,9 tis. osob, z toho 377 v závodě ve Šternberku a 155 v nástrojárně v Olomouci. Strojírenskou výrobu v Olomouci reprezentovaly především dva hutnicko-strojírenské subjekty Moravské železářny a Sigma Olomouc (oba založeny v roce 1907). Moravské železářny v Řepčíně na konci roku 1989 zaměstnávaly 2,7 tis. a Sigma Olomouc v Hodolanech 2,1 tis. osob. Posledním větším strojírenským zaměstnavatelem ve městě byl závod TOS, do jehož výrobního programu patřila výroba obráběcích strojů (900 pracovníků).

Olomouc vynikala v nedávné minulosti svou specializací na potravinářský průmysl. Nešlo ani tak o počet zaměstnanců, ale spíše o široké portfolio potravinářských oborů. V Olomouci bylo sídlo řady potravinářských podniků, které koordinovaly výrobu potravin zejména v hanáckém regionu. Ten vynikal, vedle Polabí, nejúrodnějšími půdami. Pouze v okresech Mělník, Litoměřice, Břeclav, Hodonín, Znojmo a Olomouc byl v té době index specializace potravinářského průmyslu vyšší než 2 (podíl pracujících v potravinářství na celkové zaměstnanosti byl dvakrát vyšší než v celé ČR). Okresy Olomouc a Hodonín však byly jedinými okresy v ČR, které se specializovaly pouze na potravinářství. Zbývající okresy Mělník, Litoměřice a Břeclav se více specializovaly na chemický průmysl a okres Znojmo na průmysl skla a stavebních hmot. Co do počtu pracovníků, největším zaměstnavatelem olomouckého potravinářství byl odštěpný závod Zora, který byl součástí podniku Čokoládovny Praha. V Olomouci na konci roku 1989 Zora zaměstnávala 1 240 osob, převážně žen.

V Olomouci měly sídlo ředitelství těchto potravinářských státních podniků: Milo, Nealko, Seliko, Severomoravské cukrovary, Severomoravské mlýny a Solné mlýny. Základy výrobního podniku Milo sahají do roku 1896, kdy první továrna v Olomouci se zaměřila na výrobu jedlých tuků, margarínů a olejů. Sortiment výroby se postupně rozrostl o ocet, mýdlo a prací prášky. V novodobé historii podniku šlo i o výrobu kosmetiky a biopaliv. Na konci roku 1989 Milo v Olomouci zaměstnávalo 820 osob. Podnik Nealko měl v minulosti v Olomouci kromě ředitelství lokalizován i jeden výrobní závod (sodovkárnu) a celkem zde zaměstnával více než 320 pracovníků. Seliko přímo v Olomouci zaměstnávalo na ředitelství 120 osob a v nedalekých Dolanech v líkérce dalších 150 osob. Více osob (asi 300) pracovalo v olomouckých provozech koncernového podniku Severomoravské cukrovary. Koncernový podnik byl tvořen ředitelstvím a devíti cukrovary, z nich čtyři působily v okrese Olomouc (Drahanovice, Olomouc-Holice, Litovel a Uničov). Severomoravské mlýny měly v Olomouci umístěno koncernové ředitelství a mlýn (v Chválkovicích). Co do zaměstnanosti, nejmenším potravinářským podnikem v Olomouci byly Solné mlýny, které zahájili výrobu v roce 1924. Poměrně velkými zaměstnavateli na konci 80. let byly olomoucké závody potravinářských koncernů se sídlem v Ostravě. Severomoravské pekárny a cukrárny zaměstnávaly v Olomouci 630 pracovníků, Severomoravský průmysl masný 570 a Severomoravské mlékárny 540 pracovníků. V olomouckém závodě Mrazíren Praha pracovalo více než 150

osob. Pivovar (součást Severomoravských pivovarů Přerov) zaměstnával dalších 120 pracovníků. V Olomouci působily také dva provozy Obchodních sladoven Prostějov (celkem 85 pracovníků). Jeden provoz tohoto podniku byl aktivní na Olomoucku také v obci Příkazy. Potravinářská výroba navazovala na velmi vyspělé zemědělství. Na konci 80. let v suburbánní zóně měly sídlo čtyři zemědělská družstva (v Bohuňovicích, Hněvotíně, Velké Bystřici a Velkém Týnci). Výměra zemědělské půdy se pohybovala v intervalu od 2964 ha (Velká Bystřice) do 3916 ha (Bohuňovice). Počet členů jednotlivých družstev byl vzájemně srovnatelný a činil 570 až 633 osob. V suburbánní zóně hospodařilo i největší družstvo okresu se sídlem v Senici na Hané. Kromě družstev působil v Olomouci i Školní statek při SZTŠ (5 617 ha, 504 pracovníků).

Význam zemědělství i potravinářství pro lokální ekonomiku během posledních 25 let významně poklesl. Ani jeden současný zemědělský subjekt působící v Olomouci a jeho suburbánním zázemí nezaměstnává alespoň 50 pracovníků. Této hranici se nejvíce přibližují společnosti vzniklé z bývalých družstev. Jedná se o tyto společnosti: Agra Velký Týnec, a.s., Agropol Velká Bystřice, s. r. o. a ZD Bohuňovice, s. r. o. V jediném činném zemědělském družstvu ve studovaném území (ZD Hněvotín) pracuje zhruba 20 osob.

Většina původních potravinářských podniků, závodů či provozoven se na Olomoucku dostala během transformace do hospodářských potíží a výrobu ukončila. Transformace potravinářských firem se zdařila pouze v případě čokoládovny, mlékárny, pekárny, cukrárny a solných mlýnů. Na konci roku 2011 společnost Nestlé Česko Praha ve svém výrobním závodě v Olomouci zaměstnávala 955 osob. V mlékárně Olma v Olomouci a na jejím detašovaném provozu v Zábřehu na Moravě pracovalo 450 osob. Pekárenská společnost Penam se sídlem v Brně provozuje dosud tři pekárny v Olomouckém kraji, a to největší v Olomouci a menší v Prostějově a Šumperku. Tyto pekárny zaměstnávaly na konci roku 2011 více než 430 osob. Obě společnosti (jak Olmu, tak Penam) vlastní společnost Agrofert. Solné mlýny (K+S Czech Republic) ke stejnému datu vykazaly 60 pracovníků.

Významně se snížil počet pracovníků i ve většině ostatních odvětví zpracovatelského průmyslu. Týká se to i bývalých hutnicko-strojírenských komplexů. V bývalých Moravských železárnách (dnes Unex, a. s. – provozovna Olomouc) pracuje 450 osob, v Sigmě (dnes ISH Pumps Olomouc, a. s.) jenom 120 osob. Bývalý státní podnik Farmakon (dnes Farmak, a. s.) zaměstnával na konci osmdesátých let 870 pracovníků. V současnosti tato úspěšná farmaceutická firma vykazuje pouze 250 zaměstnanců. Existuje však jeden bývalý průmyslový subjekt, jehož nástupce má více zaměstnanců než tomu bylo v roce 1989. Jde o společnost M.L.S. Holice vlastněnou francouzskou firmou Leroy Somer S.A. Ta koupila v roce 1993 v olomoucké městské části Holice bývalou továrnu MEZ Mohelnice (v roce 1989 – 450 zaměstnanců). Firma poté v Holici vybudovala v roce 2001 nový závod v průmyslové zóně Keplerova a dnes tento známý výrobce elektromotorů a elektrořevodovek zaměstnává téměř 1 300 pracovníků. Jde tedy v současnosti o největší průmyslovou firmu v Olomouci. Metropole střední Moravy se svým nejbližším okolím nepatří mezi území ČR, ve kterých byly lokalizovány mohutné přímé zahraniční investice, které by vytvářely větší počet nových pracovních míst. Kromě zmiňované firmy Leroy Somer, lze do této kategorie zařadit investice společností Koyo Bearings Česká republika, s. r. o. (výroba jehličkových a válečkových ložisek pro automobilový a strojírenský průmysl) a Senior Flexonics Czech s. r. o. (výroba hliníkových hadic pro automobilový průmysl). Nový moderní závod japonské společnosti Koyo na výrobu ložisek byl postaven během šesti měsíců a výroba byla zahájena v polovině roku 2001. V současnosti závod poskytuje práci téměř 400 zaměstnancům. Senior Flexonics Czech je součástí britské výrobní skupiny Senior plc,

kteřá v současné době disponuje 27 pobočkami v 11 zemích světa. Základní kámen nového závodu byl v Olomouci položen v březnu 2001 a samotná výroba byla zahájena o čtyři měsíce později. V současnosti firma zaměstnává 230 pracovníků.

Již mimo vymezené suburbánní zóny Olomouce v areálu Mora Moravia v Hlubočkách byl lokalizován výrobní závod společnosti Honeywell (Honeywell Aerospace Olomouc s. r. o.), který se zabývá výrobou turbínových motorů pro letecký průmysl a také výrobou regulačních a zabezpečovacích systémů. Společnost zde zaměstnává téměř 1,2 tis. pracovníků. V samotné společnosti Mora Moravia je zaměstnáno necelých 700 osob.

Mezi větší zaměstnavatele olomouckého průmyslu lze zařadit i firmy vzniklé v první polovině 90. let v místní části Chválkovice, a to Presbeton Nova (průmysl stavebních hmot) a ALW Industry (hutnická a strojírenská výroba). Každá zaměstnává více než 200 osob.

Situaci na trhu práce v Olomouci nepříznivě ovlivňuje jednak menší počet nových pracovních míst v nově vybudovaných průmyslových zónách oproti jiným velikostně srovnatelným městům a jednak nepřítomnost strategického investora. Na území města byly dosud vybudovány 2 průmyslové zóny, a to Keplerova a Pavelkova. První byla zřízena městem v letech 1999–2000 v lokalitě o rozloze 17 ha na území bývalého cukrovaru. Technická infrastruktura zóny byla vybudována v hodnotě 30 mil. Kč s využitím státní dotace na podporu průmyslových zón ve výši 14,4 mil. Kč. V zóně Keplerova bylo vytvořeno zhruba 900 pracovních míst. Za úspěšnou rekonverzi tzv. brownfield území se zóna umístila na 3. místě v soutěži „Průmyslová zóna roku 2001“. V zóně působí již výše zmiňované společnosti M.L.S. Holice a Senior Flexonics Czech, které jsou zde největšími zaměstnavateli. Více než 100 osob pracuje také ve firmě Smurfit Kappa Olomouc s. r. o. (výroba vlnitého papíru a lepenky). Zahájení výroby bylo v roce 2005. Firma je součástí nizozemské společnosti Smurfit Kappa B. V. Ostatní v zóně působící společnosti již nedosahují hranice 100 zaměstnanců. Druhá zóna (Pavelkova) byla zřízena v roce 2000. V lokalitě o rozloze 10,5 ha vykoupilo město na podporu vstupu investorů 2,6 ha pozemků v hodnotě 18,2 mil. Kč a investovalo do světelné signalizace křižovatky 3,9 mil. Kč. Dále město asistovalo při zajišťování pozemků pro rozvoj výše zmiňované společnosti Koyo Bearings Česká republika. Z podniků podnikajících v zóně lze zařadit mezi významnější zaměstnavatele (více než 100 pracovníků) polygrafickou firmu Mafra, a. s. (původně česko-německá firma, nyní majitel Agrofert) a strojírenskou firmu Weba Olomouc, a. s. Tato je ve vlastnictví rakouské společnosti WEBA Werkzeugbau Betriebs GmbH. Olomoucký podnik se zabývá výrobou nástrojů pro zpracování kovových materiálů a forem pro zpracování plastických hmot.

V suburbánní zóně města je průmyslová výroba v současnosti soustředěná především v obcích Hněvotín, Bystrovany a Horka nad Moravou. Téměř 400 osob pracuje v průmyslu v Hněvotíně, kde největším výrobním subjektem je firma Wanzl, s. r. o. Německá společnost Wanzl Metallwarenfabrik GmbH postavila v této obci v roce 1996 výrobní závod. Ten zpracovává výrobky z leskle taženého drátu ohýbáním a tvářením na hydraulických lisech a zajišťuje povrchovou úpravu galvanickým zinkováním ve vlastní galvanovně, která patří svými parametry k největším v České republice. Wanzl v Hněvotíně zaměstnává 250 osob. V Bystrovanech v průmyslu pracuje na 300 osob, většinou jde o pracovníky firem působících v průmyslové zóně Pavelkova, která zčásti leží v katastru obce Bystrovany. V Horce nad Moravou je v průmyslu vytvořeno nyní 220 pracovních míst. Co do zaměstnanosti největšími subjekty jsou firmy Delta Army, s. r. o. (výroba zabezpečovacích zařízení a systémů) a Kovovýroba – Jaroslav Vraštil, z nichž každá zaměstnává více než 50 osob.

Tab. 17 Deset největších zaměstnavatelů ve městě Olomouc k 31. 12. 2011

subjekt	odvětví	pracovníci v Olomouci
Fakultní nemocnice Olomouc	zdravotnictví	4 070
Univerzita Palackého v Olomouci	vzdělávání	3 514
M.L.S. Holice	průmysl (elektrotechnický)	1 287
Bartoň a Partner	služby pro podniky	994
Statutární město Olomouc	veřejná správa	986
Nestlé Česko Praha, závod Zora	průmysl (potravinářský)	955
Arcibiskupství olomoucké	ostatní služby	647
Olomoucký kraj	veřejná správa	584
Vojenská nemocnice Olomouc	zdravotnictví	544
Gemo Olomouc	stavebnictví	501

Zdroj: CRR MU Brno (2013)

Největšími zaměstnavateli v Olomouci jsou však nyní ekonomické subjekty působící ne ve výrobě, ale v terciárním sektoru, a to Fakultní nemocnice Olomouc a Univerzita Palackého. Z Tab. 17 plyne, že v žebříčku TOP 10 největších zaměstnavatelů se nyní nacházejí již jenom 2 průmyslové firmy (M.L.S. Holice a výrobní závod Zora Olomouc společnosti Nestlé Česko). Významně po roce 1989 narostl počet osob pracujících ve veřejné správě. Statutární město Olomouc a Olomoucký kraj zaměstnávají společně více než 1500 osob. Olomoucká společnost Bartoň a Partner, s. r. o. je významným poskytovatelem služeb v oblasti správy a údržby nemovitostí. Počátky společnosti sahají do roku 1993. Jde o velmi dynamickou firmu, neboť o deset let později počet zaměstnanců překročil hranici 250 (více než polovina zdravotně postižených). Na počátku roku 2011 firma již vykazovala více než tisíc pracovníků a o dva roky později počet zaměstnanců již překročil hranici 2,5 tis. Tento největší zaměstnavatel osob se zdravotním postižením zaměstnává nyní v Olomouci asi 1,2 tis. osob, ostatní zaměstnanci společnosti pracují v provozních střediscích lokalizovaných v Praze, Českých Budějovicích, Teplicích, Pardubicích, Brně, Jeseníku, Šumperku a Ostravě.

Tab. 18 Struktura obsazených pracovních míst podle základních národně hospodářských sektorů v Olomouci a jejím zázemí

území	Obsazená pracovní místa					
	počet			podíl (%)		
	I. sektor	II. sektor	III. sektor	I. sektor	II. sektor	III. sektor
Olomouc	487	18 393	54 306	0,67	25,13	74,20
Suburbánní zóna B	94	713	839	5,71	43,32	50,97
Suburbánní zóna C	468	2 219	4 392	6,61	31,35	62,04
Celkem	1 049	21 325	59 537	1,28	26,03	72,68

Zdroj: Databáze obsazených pracovních míst v obcích ČR. Šanda et al. (2015)

O velikosti strukturálních změn v obsazených pracovních místech (tento ukazatel respektuje i dojížděku a vyjížděku za prací) na Olomoucku vypovídají i údaje o struktuře pracovních míst podle tří základních sektorů ekonomiky z posledního sčítání lidu v r. 2011. V zemědělství, lesnictví a rybolovu počet pracovníků již klesl až k hranici pouhých jeden tisíc osob, takže podíl

primárního sektoru na celkové zaměstnanosti se během dvaceti let zmenšil z 6,9 % na necelých 1,3 % (Tab. 18). V průmyslu a stavebnictví v Olomouci a jejím suburbánním zázemí pracovalo více než 21 tisíc osob; v relativním vyjádření šlo zhruba o čtvrtinu obsazených pracovních míst (v roce 1991 to bylo 39,0%). Samotný průmysl na Olomoucku zaměstnával 15,6 tis. osob, tj. 19,1% ze všech pracovníků. V Olomouci tento podíl činil 18,5%, v suburbánní zóně B 33,8% a v suburbánní zóně C 19,1%. Daleko největším zaměstnavatelem na Olomoucku se stal terciární sektor, a to nejen v samotném městě (74,2%), ale také v jeho zázemí. Společně v mimoměstských suburbánních zónách B a C byly zaměstnány ve službách zhruba tři pětiny zde zaměstnaných osob.

Tab. 19 Struktura obsazených pracovních míst podle základních národněhospodářských sektorů v Olomouci a dalších vybraných městech ČR

město/území	podíl obsazených pracovních míst (%)			
	I. sektor	II. sektor	III. sektor	celkem
Olomouc	0,67	25,13	74,20	100,00
České Budějovice	0,77	30,42	68,81	100,00
Ústí nad Labem	0,33	25,31	74,36	100,00
Liberec	0,36	34,06	65,59	100,00
Hradec Králové	1,18	25,54	73,28	100,00
Pardubice	0,49	34,16	65,34	100,00
ČR	2,98	35,25	61,77	100,00

Zdroj: Databáze obsazených pracovních míst v obcích ČR. Šanda et al. (2015)

Pouze z relativních dat vyjadřujících podíl sektoru na celkové zaměstnanosti však nelze odvozovat jeho skutečný význam pro zaměstnanost. Z předchozí tabulky (Tab. 19) je zřejmé, že největší podíl zaměstnaných v terciárním sektoru má z měst obdobné velikosti město Ústí nad Labem. To je však město službami spíše poddimenzované, zejména ve srovnání s hanáckou metropolí. V Olomouci ve službách při posledním sčítání lidu v roce 2011 pracovalo 54,3 tis. osob; následovaly města České Budějovice (49,0 tis.), Hradec Králové (46,7 tis.), Pardubice (38,3 tis.), Liberec (37,1 tis.) a konečně Ústí nad Labem (34,3 tis.). Pracovní význam města Ústí nad Labem, který lze celkem objektivně měřit poměrem obsazených pracovních míst ve městě k počtu zaměstnaných bydlících ve městě, není nijak vysoký, neboť dosahuje pouze hodnoty 1,13. V případě Olomouce, která se vyznačuje vysokou dojížděnkou za prací zejména z okolních obcí, dosahoval poměr 1,54 (ještě vyšší tento ukazatel měly České Budějovice – 1,58). Počet pracovních míst v Olomouci navýšilo dojížděkové saldo za prací (dojíždějící méně vyjíždějící) zhruba o polovinu, zatímco v Ústí nad Labem pouze o osminu, neboť řada zde působících průmyslových subjektů z konce osmdesátých let ukončila či podstatně omezila výrobu. A to mělo podstatný vliv na omezení pracovní dojížděky do Ústí nad Labem a tím i na relativní posílení významu terciárního sektoru.

Z dílčích odvětví terciéru bylo nejvíce pracovních míst v Olomouci evidováno v obchodě (9,4 tis.), následovala veřejná správa a obrana (7,7 tis.), zdravotnické a sociální služby (7,6 tis.) a vnitřně heterogenní agregované odvětví nazývané nejčastěji jako „služby pro podniky“ (7,1 tis.), které zahrnuje činnosti v oblasti nemovitostí, dále profesní, vědecké a technické činnosti a také administrativní a podpůrné činnosti. Hranici 6 tis. pracovních míst překročilo nepatrně jak odvětví vzdělávání, tak odvětví dopravy a skladování. V žádném z dalších dílčích

terciárních odvětvích nepracovalo více než 3 tis. osob. Komparace podílů dílčích odvětví na celkové zaměstnanosti ve srovnatelných městech ukazuje, že Olomouc měla nejvyšší podíl pracovních míst ve vzdělávání a druhý nejvyšší v odvětvích „služby pro podniky“ (po Českých Budějovicích), zdravotní a sociální služby (po Hradci Králové), veřejná správa a obrana a také doprava a skladování (po Ústí nad Labem), ubytování, stravování a pohostinství a také kulturní, zábavní a rekreační činnosti (po Liberci).

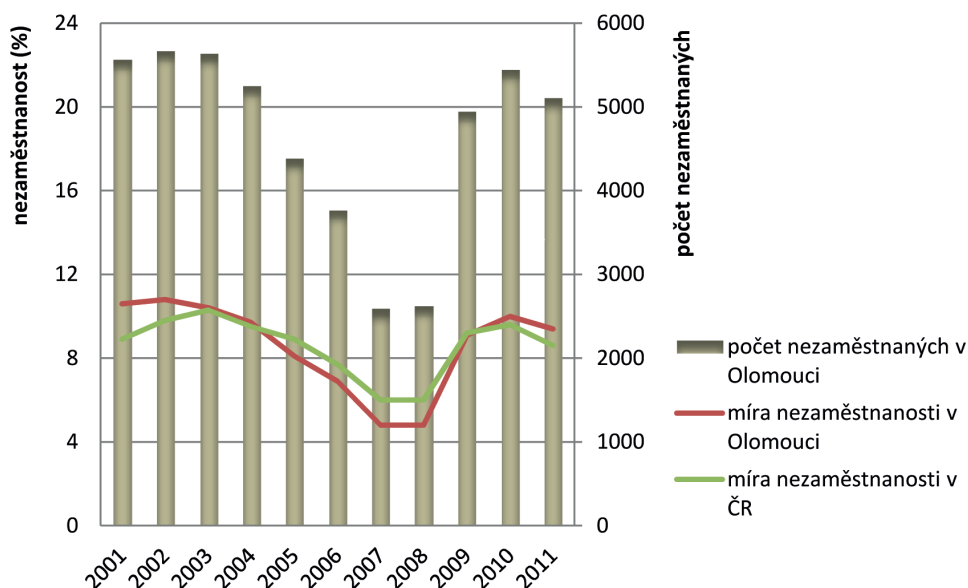
6.3 Nezaměstnanost a její vývoj, problémové skupiny obyvatelstva

Na počátku transformace byla nezaměstnanost u nás prakticky neznámým jevem. V prosinci 1990 činila míra nezaměstnanosti v celé České republice pouze 0,7 %, o rok později však již dosáhla 4,1 %. V letech 1992–1996 se pak míra nezaměstnanosti ustálila v intervalu 3–4 % a byla tedy vzhledem k nezaměstnanosti ve většině evropských zemí velmi nízká. V tomto období faktické absence restrukturalizace české ekonomiky dosahovala nezaměstnanost velmi nízké úrovně částečně i díky absorpční schopnosti rostoucího terciárního sektoru. Zlom nastal v období recese v roce 1997, kdy začala míra registrované nezaměstnanosti prakticky na celém území ČR růst.

Údaje o nezaměstnanosti do úrovně obcí nejsou za devadesátá léta k dispozici, takže nelze hodnotit v tomto období vývoj situace na trhu práce v Olomouci a jejím zázemí, ale pouze na celém území okresu Olomouc (údaje za obce jsou k dispozici až od počátku roku 2001). Na konci roku 1990 vykazoval Úřad práce (ÚP) v okrese Olomouc 1 165 uchazečů o zaměstnání, ale o rok později to již bylo 4,6 tis. nezaměstnaných a míra nezaměstnanosti dosahovala 4 %, což odpovídalo celorepublikovému průměru. Až do konce roku 1995 se počet uchazečů v okrese nezvyšoval a pohyboval se mírně nad hranicí 4 tis. Avšak rozdíl mezi mírou nezaměstnanosti v okrese a mírou v ČR začal narůstat. Na konci srpna 1996 vzrostl počet uchazečů o práci v okrese Olomouc na více než 5 tis. a o dva roky později (31. srpna 1998) na více než 10 tis. Nejvyšší počet nezaměstnaných na konci roku byl evidován v roce 1999, kdy jejich počet překročil hranici 14 tis. Míra nezaměstnanosti v okrese Olomouc v té době činila 12,1 %, zatímco v celé ČR dosahovala 9,4 %. V dalších letech se počet uchazečů o práci v okrese přiblížil nejvíce hranici 14 tis. na konci krizového roku 2009 (13 876 uchazečů) a také na konci roku 2013 (13 912 uchazečů). Při analýze vývoje situace na trhu práce nelze opomenout předkrizové období, kdy na konci let 2006 až 2008 byla míra nezaměstnanosti v okrese Olomouc nižší než míra nezaměstnanosti v ČR. Na konci roku 2007 počet registrovaných uchazečů klesl pod hranici 7 tis. a míra nezaměstnanosti činila pouze 5,5 % (v ČR 6,0 %). Od roku 2009 až do konce roku 2014 lze hovořit o zdvojnásobení počtu nezaměstnaných v okrese Olomouc.

V samotné Olomouci byla nižší míra nezaměstnanosti na konci roku než v celé ČR dokonce pětkrát po sobě, a to v letech 2005 až 2009 (Obr. 32). Míra nezaměstnanosti byla na konci roku 2007 a 2008 dokonce nižší než 5 % (v obou případech 4,8 %). Na konci roku 2007 ÚP v Olomouci evidoval jenom 2 574 uchazečů, tedy necelou polovinu stavu z počátku či konce prvního desetiletí nového století.

Údaje o nezaměstnanosti zjištěné posledním sčítáním lidu korespondují velmi těsně s údaji o registrované nezaměstnanosti. Např. na konci roku 2010 evidoval ÚP ve městě Olomouc 5 436 uchazečů o zaměstnání a o necelé tři měsíce později (26. března 2011) zjistilo zde sčítání 5 354 nezaměstnaných. Údaje ze sčítání umožňují posoudit míru nezaměstnanosti nejen za obce, ale také za místní části obcí, v případě Olomouce se jedná o části městské.

Obr. 32 Vývoj nezaměstnanosti v ČR a Olomouci v letech 2001–2011

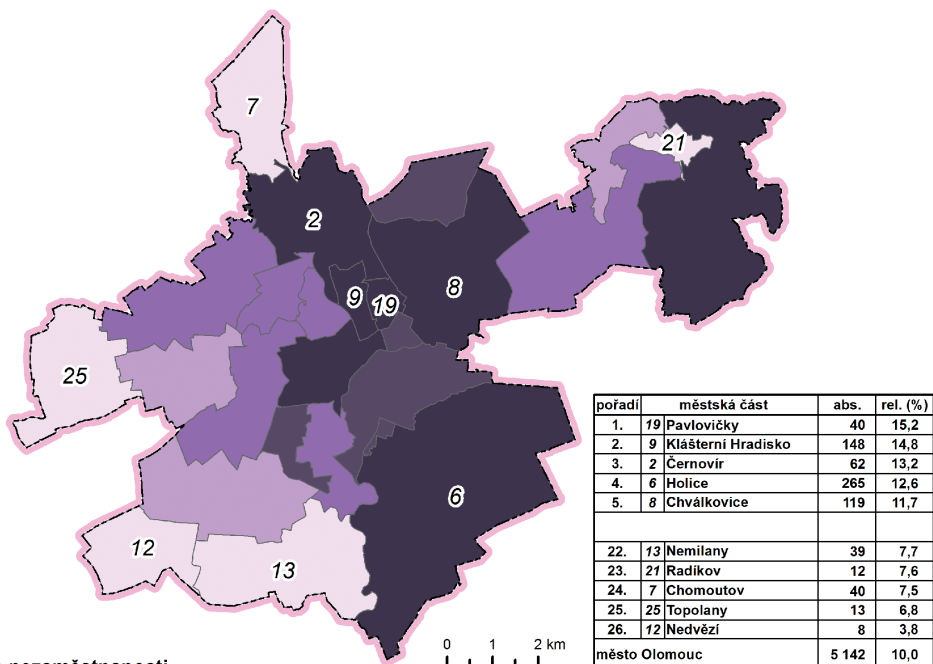
Vnitřní diferenciací úrovně nezaměstnanosti na území města je poměrně velká (Tab. 20). Nejvyšší míru nezaměstnanosti byla zjištěna v Pavlovičkách (15,2%) a Klášterním Hradisku (14,8%) naopak nejnižší ve vymezeném kompaktním městě v Nemilanech (7,7%) a Neředíně (8,4%). V suburbánní zóně A, která je součástí města, existovaly dokonce čtyři městské části, které měly míru nezaměstnanosti ještě nižší než v Nemilanech. Jednalo se o části Nedvěž (3,8%), Topolany, Chomoutov a Radíkov.

Tab. 20 Vybrané ukazatele trhu práce v Olomouci a jejím suburbánním zázemí v roce 2011 (podle sčítání lidu 2011)

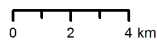
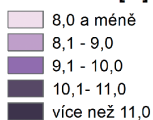
území	počet nezaměstnaných	míra nezaměstnanosti (%)	počet pracujících ve věku 65+	míra ekonomické aktivity osob ve věku 65+ (%)
kompaktní město	5 119	10,03	1 123	7,22
suburbánní zóna A	235	8,55	54	6,86
suburbánní zóna B	322	7,41	62	5,96
suburbánní zóna C	1 175	9,48	145	4,28
celkem	6 850	9,71	1 385	6,67

Zdroj: Sčítání lidu 2011 (zpracovatelská databáze, vlastní výpočty)

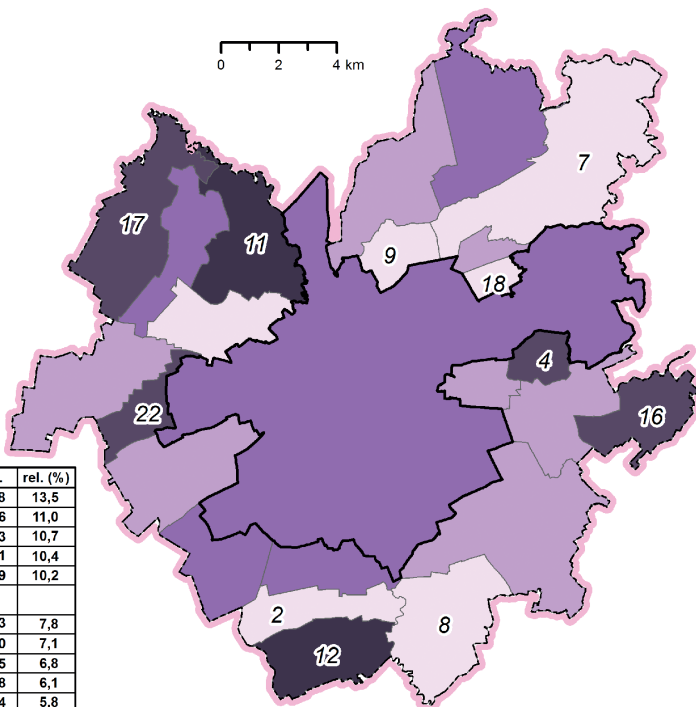
Míra nezaměstnanosti nižší než v kompaktním městě byla i v dalších suburbánních zónách, zejména zóně B (v obcích Hlušovice a Samotíšky). Jedinou obcí s více než desetiprocentní nezaměstnaností byla v této zóně obec Bukovany. V zóně C bylo takovýchto obcí pět. Při posledním sčítání lidu nejvyšší míra nezaměstnanosti byla zaznamenána v obci Horka nad

**míra nezaměstnanosti
v roce 2011 [%]**

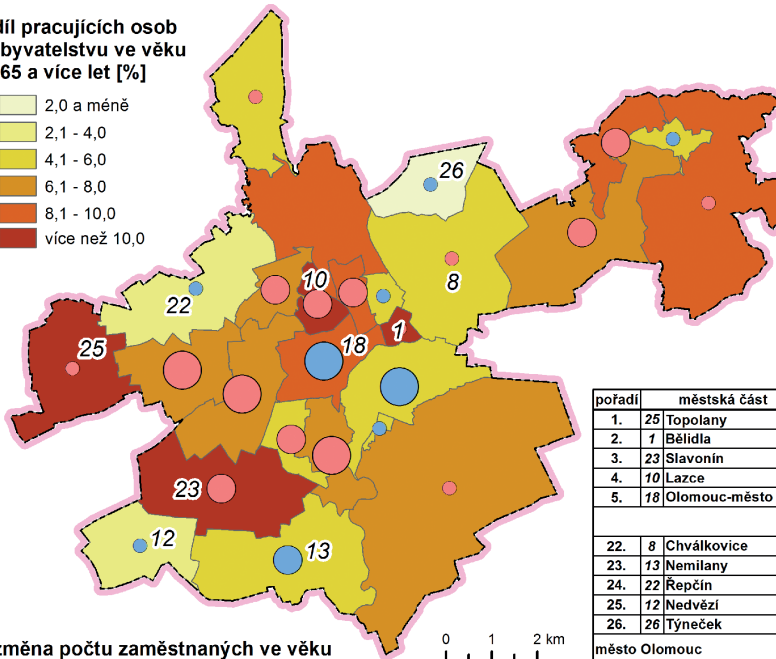
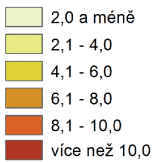
pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	11 Horka nad Moravou	158	13,5
2.	12 Charváty	46	11,0
3.	4 Bukovany	33	10,7
4.	16 Přáslavice	71	10,4
5.	17 Příkazy	59	10,2
20.	2 Blátec	23	7,8
21.	8 Grygov	50	7,1
22.	7 Dolany	85	6,8
23.	18 Samotíšky	38	6,1
24.	9 Hlušovice	24	5,8
celé vymezené území		6 590	9,7

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

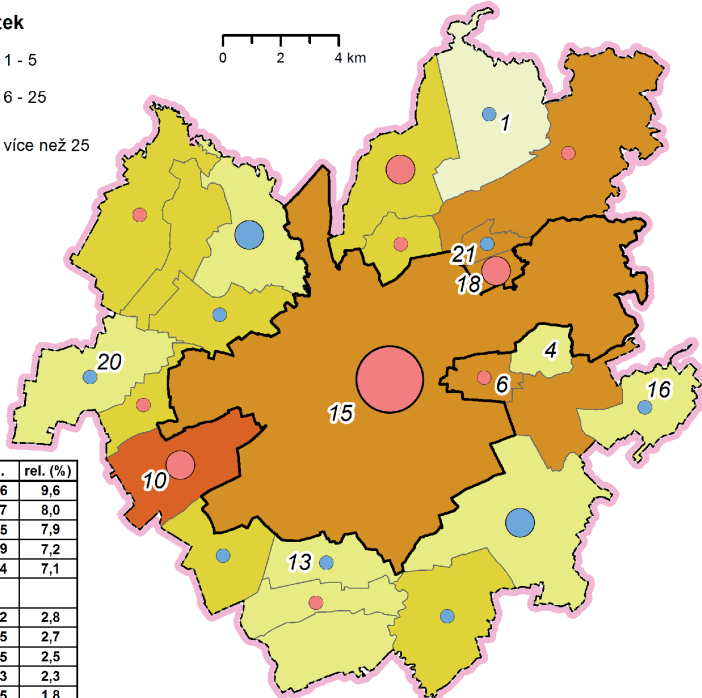
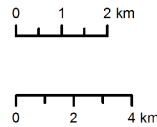
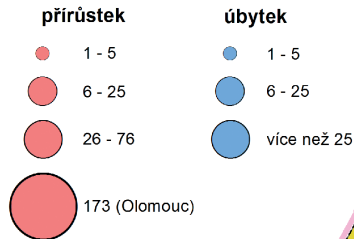
Obr. 33 Nezaměstnanost v Olomouci a jejím suburbánním zázemí v roce 2011 (podle sčítání lidu 2011)

**podíl pracujících osob
na obyvatelstvu ve věku
65 a více let [%]**

pořadí	městská část	abs.	rel. (%)
1.	25 Topolany	6	12,8
2.	1 Bělidla	10	10,8
3.	23 Slavonín	27	10,3
4.	10 Lazce	80	10,1
5.	18 Olomouc-město	154	9,6
22.	8 Chválkovice	28	4,8
23.	13 Nemilany	5	4,1
24.	22 Řepčín	4	3,0
25.	12 Nedvězí	1	2,2
26.	26 Týneček	1	1,3
	město Olomouc	1 159	7,2

**změna počtu zaměstnaných ve věku
65 a více let mezi roky 1991 a 2011 [osoby]**

pořadí	obec	abs.	rel. (%)
1.	10 Hněvotín	16	9,6
2.	6 Bystrovany	7	8,0
3.	18 Samotíšky	15	7,9
4.	15 Olomouc	1 159	7,2
5.	21 Tověř	4	7,1
20.	4 Bukovany	2	2,8
21.	16 Přáslavice	5	2,7
22.	20 Těšetice	5	2,5
23.	13 Kožušany-Tážaly	3	2,3
24.	1 Bělkovice-Laštany	5	1,8
	celé vymezené území	1 362	6,7

Data: ČSÚ - SLDB, ArcČR 3.2

Obr. 34 Pracující důchodci v Olomouci a jejím subúrbánním zázemí v roce 2011 (podle sčítání lidu 2011)

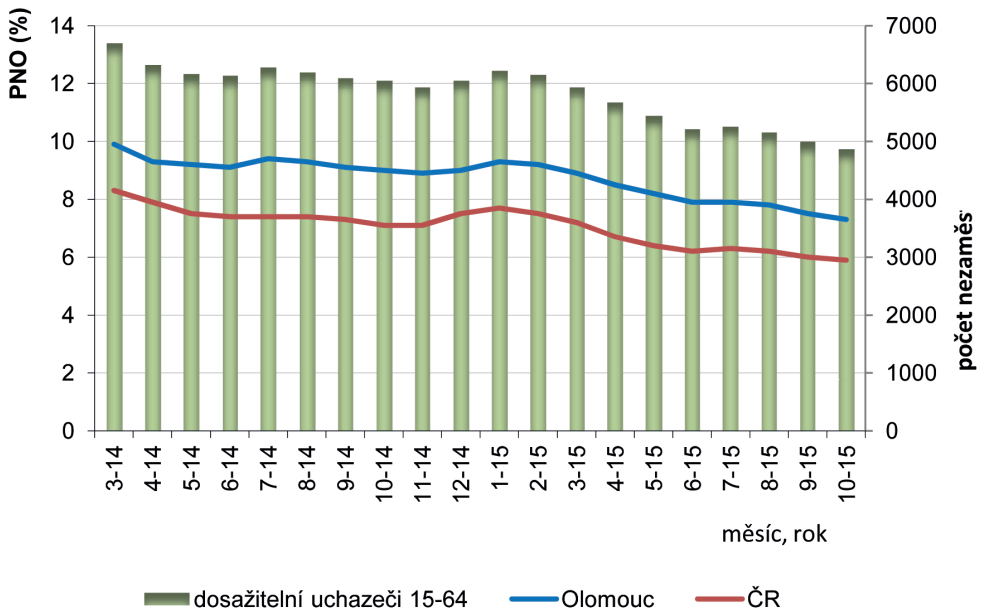
Moravou (13,5 %). Míru nezaměstnanosti nižší než 8 % vykázaly v této zóně pouze obce Grygov a Blatec (blíže viz Obr. 33).

Data ze sčítání lidu umožňují analyzovat i další důležitý ukazatel vypovídající také o situaci na trhu práce, a to míru zaměstnanosti seniorů (osoby ve věku 65 a více let). V období let 2001 až 2011 došlo k jejímu nárůstu ve většině regionů ČR, což byl případ i Olomouce a jejího suburbánního zázemí (6,7 % ze všech osob ve věku 65 a více let, zatímco celorepubliková hodnota ukazatele činila 6,1 %). Samotná Olomouc (i kompaktní město) vykazovala míru zaměstnanosti ve výši 7,2 % (1 159). Některá ostatní velikostně srovnatelná města v ČR, ve kterých byla situace na trhu práce v roce 2011 podstatně příznivější, měla zaměstnanost seniorů vyšší. V případě Hradce Králové míra zaměstnanosti dosahovala 9 %, následovala města Liberec (8,6 %) a České Budějovice (7,8 %). Stejnou hodnotu jako Olomouc měly Pardubice a strukturálně postižené město Ústí nad Labem vykázalo míru pouhých 6,4 %, tedy jenom o něco více než činila hodnota za ČR. Vyšší mírou zaměstnanosti seniorů se v roce 2011 prezentovaly i města populačně daleko menší.

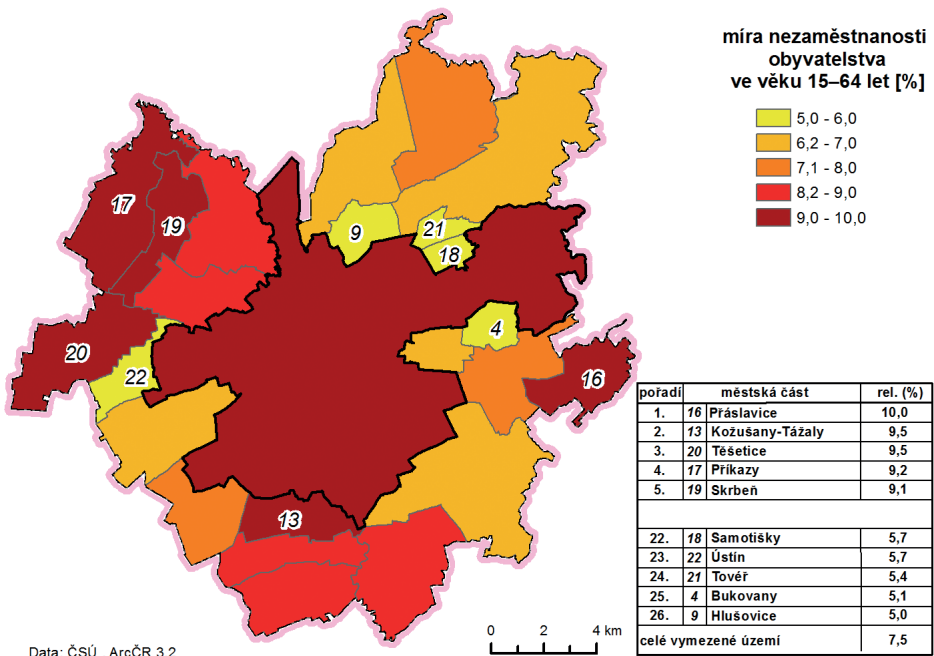
Zaměstnanost seniorů na Olomoucku je vyšší v kompaktním městě, než v jednotlivých suburbánních zónách. Míra zaměstnanosti klesá se zvyšující se vzdáleností od kompaktního města. Zde ve třech městských částech (Bělotín, Slavonín a Lazce) míra zaměstnanosti seniorů překročila hranici 10 %. Na druhé straně v Řepčíně a Chválkovicích byla nižší než 5 %. Vysokou zaměstnaností seniorů v suburbánní zóně A se vyznačovala v roce 2011 městská část Topolany (12,6 %). V Týnečku a Nedvězí však analyzovaná míra nedosahovala ani hodnoty 2,5 %. V zóně B nejvyšší míra byla zjištěna v Bystrovanech a Samotíškách (téměř 8 %) a v zóně C v Hněvotíně (9,6 %). Na druhé straně míra zaměstnanosti nižší než 2,5 % byla zaznamenána v Bělkovicích-Lašanech, Kožušanech-Tážalech a v Těšeticích (Obr. 34).

Bohužel, díky rozhodnutí Ministerstva práce a sociálních věcí ČR byla statistika nezaměstnanosti i volných pracovních do úrovně obcí zrušena, a to od počátku roku 2012. K jejímu obnovení došlo až v březnu 2014. Ukazatel „míra nezaměstnanosti“ počítaný jako podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání z pracovní síly (ekonomicky aktivních) v obci byl nahrazen ukazatelem podíl nezaměstnaných osob na obyvatelstvu (PNO) počítaným jako podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15–64 z obyvatelstva stejného věku. Vzhledem ke skutečnosti, že počet obyvatel v produktivním věku je podstatně vyšší než počet ekonomicky aktivních, nelze PNO srovnávat s mírou registrované nezaměstnanosti, která je ve skutečnosti vyšší než nový ukazatel PNO.

Počet dosažitelných uchazečů v Olomouci na konci 1. čtvrtletí 2014 činil 6 698. Tak vysoký počet nebyl nikdy zaznamenán v žádném měsíci v období do konce roku 2011. Jak je patrné z předchozího obrázku došlo v dalších měsících k poklesu počtu nezaměstnaných, ale ještě na konci roku 2014 jejich počet byl vyšší než 6 tis. (6 044). V průběhu devíti měsíců klesl podíl nezaměstnaných (PNO) z 9,9 % na 9,0 % (Obr. 35). Šlo i tak o poměrně vysokou hodnotu, neboť celorepublikový průměr v té době činil 7,5 %. Ostatní srovnatelná města, kromě Ústí nad Labem (13,0 %), se vyznačovala nižší úrovní nezaměstnanosti (nejnižší PNO měly Pardubice, pouze 5,1 %). Situací na trhu práce se Olomoucí přibližoval nejvíce Liberec (8,0 %), ale na jeho území bylo vytvořeno daleko více volných pracovních míst. V Liberci na konci roku 2014 připadalo na jedno volné pracovní místo 6,4 nezaměstnaných, zatímco v Olomouci to bylo 11,1 nezaměstnaných. Většina obcí v olomouckých suburbánních zónách B a C měla nižší PNO než samotná Olomouc. Jenom 5 obcí zóny C mělo vyšší nezaměstnanost než 9,0 %. Jednalo se o obce Skrbeň, Příkazy, Kožušany-Tážaly, Těšetice a především Přáslavice (Obr. 36).

Obr. 35 Vývoj podílu nezaměstnaných na obyvatelstvu (PNO) v Olomouci a ČR od 31. 3. 2014 do 31. 10. 2015

Obr. 36 Podíl nezaměstnaných na obyvatelstvu (PNO) v Olomouci a jejím suburbánním zázemí k 31. 10. 2015 (podle statistik MPSV)

O nepříznivé situaci na trhu práce v Olomouci vypovídají i údaje o nezaměstnanosti skupin obyvatelstva problémových z hlediska jejich uplatnění, které jsou součástí databáze „GIS prostorová analýza“. V databázi údajů o obcích k 31. 12. 2014 však chybí informace o problémové skupině uchazečů o zaměstnání ve věku 50–64 let a také o uchazečích pečujících o děti do čtrnácti let. Informace o uchazečích z ostatních problémových skupin již výše zmiňovaná databáze obsahuje. Na konci roku ÚP ČR evidoval ve městě Olomouc 3010 dlouhodobě (nepřetržitě více než 12 měsíců) nezaměstnaných, 1595 uchazečů o zaměstnání pouze s dokončeným či neukončeným základním vzděláním, 1412 uchazečů, kteří hledali pouze pracovní místo určené pro pomocné a nekvalifikované profese, 497 nezaměstnaných osob se zdravotním postižením a 303 nezaměstnaných mladistvých a absolventů. Jde o poměrně vysoké počty, a to nejen vzhledem k městům obdobného významu, ale také k území celé republiky. Srovnání se opírá o dílčí ukazatele podílů vybrané problémové skupiny na obyvatelstvu ve věku 15–64 let (Tab. 21).

Tab. 21 Skupiny obyvatelstva problémové z hlediska jejich uplatnění na trhu práce v Olomouci a dalších vybraných městech ČR k 31. 12. 2014

město/území	podíl vybrané skupiny nezaměstnaných podíl na obyvatelstvu ve věku 15–64 let (v %)				
	dlouhodobě nezaměstnaní	se základním vzděláním	požadující zaměstnání z CZ-ISCO9	zdravotně postižení	absolventi a mladiství
Olomouc	4,50	2,39	2,11	0,74	0,45
České Budějovice	1,65	1,43	0,96	0,68	0,36
Ústí nad Labem	7,70	6,32	4,82	1,32	0,56
Liberec	3,65	2,32	1,73	0,79	0,35
Hradec Králové	3,08	1,84	1,23	0,55	0,41
Pardubice	1,74	1,43	1,05	0,49	0,29
ČR	3,34	2,11	2,03	0,86	0,39

Pramen: GIS prostorová analýza, MPSV, 2015

Vysvětlivky: CZ-ISCO9 – Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci

Ve všech srovnávaných městech měly s pracovním uplatněním největší problémy osoby dlouhodobě nezaměstnané. Sledovaný podíl činil pro tuto skupinu v Olomouci 4,5 % a byl druhý nejvyšší po Ústí nad Labem. Dlouhodobě nezaměstnaní v Olomouci se podíleli polovinou na všech dosažitelných uchazečích o zaměstnání ve městě. Tak vysoký podíl již nebyl zjištěn v žádném jiném srovnávaném městě. I tato skutečnost naznačuje, že dlouhodobá nezaměstnanost patří mezi největší sociální problémy města a ovlivňuje nepříznivě kvalitu života významné části populace města. V Olomouci je také větší koncentrace nezaměstnaných osob majících pouze dokončené základní vzdělání. Podíl na obyvatelstvu ve věku 15–64 let byl dokonce vyšší než v celé ČR. Obdobný závěr vyplynul i z analýzy velikosti skupin nezaměstnaných hledajících pracovní místo buď pro pomocné a nekvalifikované profese nebo pro absolventy a mladistvé. Pouze u skupiny nezaměstnaných osob zdravotně postižených byl zjištěn v Olomouci nižší podíl než v ČR.

Tab. 22 Skupiny obyvatelstva problémové z hlediska jejich uplatnění na trhu práce v Olomouci a jejím zázemí k 31. 12. 2014

území	podíl vybrané skupiny nezaměstnaných podíl na obyvatelstvu ve věku 15–64 let (v %)				
	dlouhodobě nezaměstnaní	se základním vzděláním	požadující zaměstnání z CZ-ISC09	zdravotně postižení	absolventi a mladiství
město Olomouc	4,50	2,39	2,11	0,74	0,45
suburbánní zóna B	2,65	1,08	0,94	0,58	0,46
suburbánní zóna C	3,31	1,52	1,58	0,78	0,48
celkem	4,16	2,14	1,94	0,74	0,46

Zdroj: GIS prostorová analýza, MPSV, 2015

Vysvětlivky: CZ-ISC09 – Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci

Data v předchozí tabulce (Tab. 22) dokumentují, že v samotném městě byl problém dlouhodobé nezaměstnanosti daleko závažnější než v suburbánních zónách, a to nejen z hlediska absolutního počtu takto postižených obyvatel (v obcích zóny B šlo o 55 uchazečů a v zóně C o 266 uchazečů), ale také i z hlediska jejich podílu na obyvatelstvu v produktivním věku. Údaje za zónu A nejsou k dispozici, neboť ÚP ČR nevede data o uchazečích za městské části, takže nezaměstnaní z území této zóny jsou součástí uchazečů ve městě Olomouc. Také nezaměstnanost osob se základním vzděláním je ve městě podstatně vyšší než v zázemí. Nejlepší situace na trhu práce byla v suburbánní zóně B, kde nejen jednotlivé problémové skupiny uchazečů, ale i nezaměstnaní jako celek měly poměrně nízké zastoupení na obyvatelstvu ve věku 15–64 let. Tato situace přetrvává dodnes, což potvrzují i údaje o situaci na trhu práce Olomoucka ke konci října 2015 (Tab. 23).

Tab. 23 Nezaměstnanost v Olomouci a jejím suburbánním zázemí k 31. 10. 2015

území	dosažitelní uchazeči o zaměstnání			volná místa
	počet	podíl z O _{15–64}	počet na 1 VPM	
Olomouc	4 855	7,3	3,0	1 601
suburbánní zóna B	288	4,9	6,0	48
suburbánní zóna C	956	5,7	6,6	144
celkem	6 099	6,9	3,4	1 793

Zdroj: Statistika MPSV, 2015

Vysvětlivky: O_{15–64} – obyvatelstvo ve věku 15–64 let, VPM – volná pracovní místa

Počet uchazečů o zaměstnání klesl ve městě během deseti měsíců roku 2015 pod hranici 5 tis. a jejich podíl na produktivním obyvatelstvu se snížil na 7,3%. Je však nutno poznamenat, že pokles počtu nezaměstnaných šlo pozorovat prakticky ve všech regionech ČR. Dosud málo lichotivé postavení Olomoucka potvrzuje i postavení okresu Olomouc v souboru 76 okresů ČR a hlavního města Praha, i když během roku se přece jenom zlepšilo. Na konci roku 2014 okres Olomouc vykazoval 23. nejvyšší podíl nezaměstnaných z obyvatel v produktivním věku (8,5%) a 13. nejvyšší počet nezaměstnaných připadajících na jedno volné pracovní místo (17,1). Na konci října podíl nezaměstnaných klesl na 6,5% (30. nejvyšší hodnota mezi okresy ČR) a na jedno volné místo připadali 4,3 uchazeči (podle pořadí 36. hodnota) a v tomto ukazateli

okres Olomouc nejvíce konvergoval k celorepublikové hodnotě (4,0). Ve městě Olomouc na jedno volné místo připadali pouze 3 uchazeči, ale ukazatel nezaměstnanosti byl zde vyšší nejen oproti suburbánní zónám B a C, ale také oproti celému území okresu Olomouc. Z výše uvedeného plyne, že v Olomouci nezaměstnaní vstřícně nereagují na vyšší aktuální nabídku nových pracovních míst a raději využívají ve větším rozsahu různé sociální dávky a část z nich je sice zaměstnávána, ale nelegálně. Na konci října vyšší podíl nezaměstnaných než v Olomouci měla z obcí jejího suburbánního zázemí jediná obec, a to populačně nejmenší obec Ústín.

6.4 Závěr

V období po roce 1989 se významně změnila na Olomoucku, podobně jako v celé České republice, struktura hospodářství, která měla vliv i na změny v sektorové a odvětvové struktuře zaměstnanosti. Snížení počtu pracujících ve výrobních sektorech ekonomiky byl částečně kompenzován jejich nárůstem ve všech odvětvích terciárního sektoru, část uvolněných pracovníků odešla do starobního důchodu a část vytvořila novou kategorii ekonomických aktivních nazývanou jako uchazeči o zaměstnání neboli nezaměstnaní. Tato skupina je početná na území Ústeckého kraje a také v řadě regionů Moravy. I když nezaměstnanost na Olomoucku není až tak vysoká jako ve strukturálně postiženém Ostravsku, nicméně i Olomouc se svým suburbánním zázemím patří mezi regiony s vyšší nezaměstnaností a nižší platovou úrovní. Tato skutečnost se promítá nejen nepříznivě do kvality života části zde bydlící populace, ale také do nárůstu emigrace věkově mladšího a přitom vzdělanějšího obyvatelstva. Vnitřní migrace těchto osob směřuje především do hospodářsky úspěšnějších regionů, především do hlavního města Prahy a jejího širokého zázemí. Negativním jevem na Olomoucku, a to především v krajském městě, je přítomnost kvantitativně rozsáhlých skupin obyvatel problémových z hlediska uplatnitelnosti na lokálním trhu práce. Týká se to především obyvatel dlouhodobě nezaměstnaných a osob s nízkým stupněm vzdělání. Obě výše uvedené skupiny nevyužívají v současnosti zvýšenou nabídku volných pracovních míst, takže asi jediným „lékem“ na zlepšení situace na trhu práce jsou opatření z centrální řídicí úrovně směřující k omezení některých sociálních dávek či ke zvýšení minimální mzdy.

7. Zdravotní péče v Olomouci a její zázemí jako faktor kvality života

Tatiána Mintálová, Hana Vallová, Václav Toušek

7.1 Úvod

Kvalita života byla zpočátku zkoumána v souvislosti se zdravím a nemocí. Monografie A. L. Straussa (1975) zabývající se hodnocením kvality života chronicky nemocných a starých lidí je jednou z prvních prací pojednávajících o kvalitě života. Jak uvádí Buchtová (2004), metodické přístupy se zpočátku soustředily zejména na studium efektivity léčebných metod v kvalitě života pacienta (quality of life) a na stanovení adekvátních intervenčních přístupů (Bergsma, Engel, 1988; McGee et al., 1991; O'Boyle, McGee, 1992; Browne et al., 1994; Browne et al., 1997). Teprve později se při studiu kvality života začal brát v úvahu širší rámec lidského života (Emmons, Diener, 1985; Ryff, Keys, 1995; Oishi, 1999; Džurová, Dragomírečká, 2000; Hnilica, 2000). Ukázalo se však, že kvalita života nezávisí pouze na souboru zjistitelných vnějších faktorů, ale že je v podstatné míře ovlivněna subjektivním prožíváním smyslu života (Ziga, Chamberlain, 1987; Frankl, 1994; Thompson, Janigian, 2000; Halama, 2000; Balcar, 1995; Machovec, 1967; Šmajš, Krob, 2003).

Sledování a hodnocení kvality života je možno pojmout jako subjektivní náhled pacienta či klienta na jednotlivé stránky jeho života. Uchování vitality do vysokého věku je výslednicí několika faktorů. K nejpodstatnějším náleží genetická a vrozená dispozice, převládající minulý a současný životní styl, prostředí, v němž daná osoba žije, stravování, opotřebením organismu, minulé i současné choroby degenerativní povahy, ale i takové faktory, jako je nezdolnost, zacházení se stresem, převládající psychické obranné mechanismy atd. Izolovat vliv faktoru stárání od vlivu jiných faktorů je velmi těžké, není proto snadné určit, co je způsobeno věkem a co faktory jinými. Zatímco věkové faktory nelze změnit, jiné vlivy zpravidla ano (Galvas, 2012). Otázky týkající se tajemství lidského života a smrti, stárání a stárnutí provázely lidstvo od pradávna. V uplynulých obdobích byl fenomén stárání vnímán s rozdílnou intenzitou, ale také různými úhly pohledu. Stárnutí populace je záležitostí celosvětovou a očekávání postupného stárnutí společnosti se nevyhne ani České republice. Tento fakt vyžaduje aktivní přístup profesionálů a hledání optimálních řešení ve všech sférách společenského života. Rostoucí počty seniorů tvoří heterogenní skupinu, ve které se nacházejí jak zdraví, tak nemocní jedinci. Všichni však mají nárok na odpovídající profesionální zdravotní i sociální péči, která zachová jejich důstojnost i ve vysokém věku (Dvořáčková, 2012).

7.2 Zdravotní infrastruktura Olomoucka

Vyšší úroveň zdravotní péče v regionech je podmíněná rozvinutou zdravotní infrastrukturou. Olomouc patří v České republice mezi města nejlépe vybavená zdravotnickými zařízeními. Souvisí to i s dlouhodobou tradicí studia lékařských věd ve městě. Medicínsko-chirurgické studium, původně s německým vyučovacím jazykem, bylo v Olomouci zřízeno už v prosinci 1782,

a to v tehdejšímu lyceu. V roce 1827 bylo lyceum povýšeno na plnoprávnou univerzitu (Františkovu), jejíž součástí byla také lékařská fakulta. Pro své aktivity v roce 1848 upadla univerzita v nemilost, byla postupně likvidována a jako celek byla v roce 1860 císařským dekretem zrušena. Univerzita v Olomouci byla obnovena až v roce 1946 a dostala název Univerzita Palackého. Lékařská fakulta byla slavnostně otevřena v následujícím roce, kdy byla zahájena i výuka všeobecného lékařství a stomatology. Co se týče ostatních našich měst, pomíneme-li Prahu a Brno, tak studium všeobecného lékařství bylo v období po 2. světové válce zřízeno i v Plzni a Hradci Králové, a to na pobočkách lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Obě pobočky byly později převedeny na samostatné lékařské fakulty, které jsou dosud součástí UK v Praze. Poslední lékařská fakulta na území ČR byla zřízena v roce 2010 v Ostravě (součást Ostravské univerzity).

Nejstarší pramen, který popisuje zdravotní péči, hygienu a epidemie v Olomouci se datuje do roku 1408. O něco delší historii měly některé špitály, k nejnáměnnějším patřil špitál sv. Antonína, který byl založen již v roce 1246. Další špitály byly postupně zřizovány většinou na okraji města. Státní všeobecná nemocnice vznikla v Olomouci v roce 1785. Ta v roce 1862 byla přejmenována na zemskou a v dnešní době se nazývá fakultní. S historií zdravotnictví a lékařství v Olomouci je úzce spjata dodnes ve městě působící Vojenská nemocnice, která se vyvíjela současně s rozvojem obranné pevnosti Olomouce. Její počátky lze datovat do roku 1748. Nemocnice se osvědčila zejména během 1. světové války, kdy bylo v nemocnici a jejich odloučených pracovištích ošetřeno tři čtvrtě milionu pacientů (Vallová, 2015).

Fakultní nemocnice v Olomouci je dle počtu lůžek (přibližně 1 200) jedním z největších zdravotnických zařízení v České republice, zřizovatelem je Ministerstvo zdravotnictví České republiky. Nemocnice poskytuje komplexní spektrum zdravotní péče (a to od základní až po velmi specializovanou). V současné době má bezmála 3500 zaměstnanců a 52 pracovišť. V nedávné době byla dokončena modernizace některých objektů. Nicméně i v příštích letech bude modernizace pokračovat, neboť existují ještě objekty, které potřebují nutnou rekonstrukci. Vláda ČR zařadila Fakultní nemocnici v Olomouci do schváleného plánu strategických investic ve zdravotnictví do roku 2020. Do roku 2019 by podle něj měla být rekonstruována a dostavěna hlavní budova za 1,5 miliardy Kč, přičemž ze státního rozpočtu má dostat 1,05 miliardy korun. Další finanční prostředky mají směřovat do modernizace a obnovy přístrojového vybavení Traumatologického centra, které má multioborový dopad k ostatním profilovým pracovištím v Olomouci. Zmíněná investice umožní zvýšení kvality péče o nemocné z Olomouckého i Zlínského kraje, které pod toto centrum spadají.

Vojenská nemocnice v Olomouci, která je nejstarší vojenskou nemocnicí na území České republiky, je příspěvkovou organizací Armády České republiky, poskytuje však zdravotní péči i civilním občanům. V roce 2008 byla v rámci této nemocnice zprovozněna léčebna pro dlouhodobě nemocné (14 pokojů a celkem 24 lůžek), která slouží v první řadě vojenským veteránům. V současné době nemocnice provozuje i protialkoholní záchytnou stanici. Dále je také důležité se zmínit, že nemocnice působí jako klinická základna pro 6. a 7. pluk polní nemocnice. Pracovníci nemocnice jsou vysíláni do misí OSN nebo NATO a v minulosti působili například na území bývalé Jugoslávie, Pákistánu a Kuvajtu. Vojenská nemocnice je také učebním centrem pro Fakultu vojenského zdravotnictví Univerzity obrany v Hradci Králové a také úzce spolupracuje s Lékařskou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Ve vojenské nemocnici je nyní 280 lůžek a na 21 pracovištích je zaměstnáno téměř 500 osob.

Ve městě Olomouc po privatizaci nalezneme čtyři velká sdružená ambulantní zařízení, které poskytují širokou zdravotní péči. Jedná se o polikliniku AGEL Olomouc (bývalá Železniční poliklinika), polikliniku SPEA Olomouc (Poliklinika, Náměstí Národních hrdinů), Polikliniku

Olomouc (Poliklinika, Třída Svobody) a nově vzniklé Medicentrum OCC (zápis do obchodního rejstříku v roce 2008). Toto zařízení sídlí v obchodním centru Olomouc CITY a poskytuje péči v oblasti chirurgie, ortopedie, stomatologie a pediatrie.

K malým sdruženým ambulantním zařízením v Olomouci patří pouze dvě zařízení. První z nich je společnost Medicom's, která byla založena v roce 1992 a působí nejen v Olomouci, ale také v některých dalších obcích okresů Olomouc (Lutín, Náměšť na Hané) a Prostějov (Brodek u Prostějova, Nezamyslice, Němčice nad Hanou, Plumlov a Prostějov). Olomoucká pobočka nabízí služby gynekologické ordinace, mamologie, ortopedie a urologie. Druhým malým zařízením ambulantní péče je společnost Medivize, která je zapsaná v obchodním rejstříku od roku 2006 a poskytuje zejména stomatologickou péči.

Mezi zdravotnická zařízení patří i Hospic na Svatém kopečku, který je provozován Arcidiecézní charitou Olomouc v budově bývalého poutního domu a má kapacitu 30 lůžek. O nemocné zde pečují lékaři, zdravotní sestry, pracovníci sociálních služeb a dobrovolníci. Hospic je uzpůsoben imobilním klientům a je vybaven polohovatelnými lůžky a jinými moderními přístroji pro udržení kvality poskytovanych služeb.

Tab. 24 Zdravotnická zařízení v Olomouci a dalších vybraných městech ČR

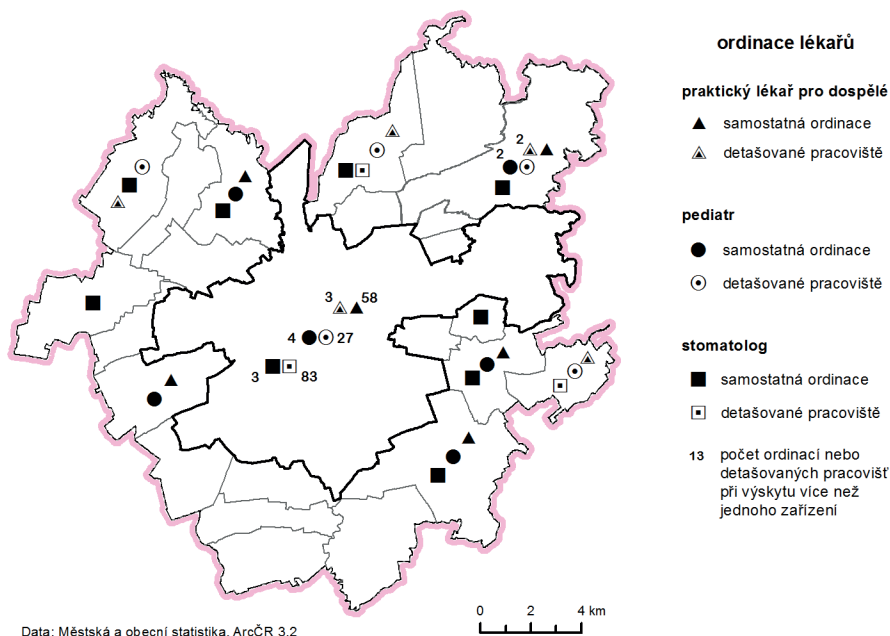
město	počet zdravotnických zařízení						na 1 000 obyv.
	celkem	z toho samostatní lékaři					
		praktický	pediatr	stomatolog	gynekolog	specialista	
Olomouc	530	61	31	86	19	165	5,3
České Budějovice	491	58	22	93	22	144	5,3
Ústí nad Labem	348	37	17	47	28	113	3,7
Liberec	390	55	23	74	15	97	3,8
Hradec Králové	471	50	25	88	14	154	5,1
Pardubice	388	49	17	61	12	126	4,3

Zdroje: Registr zdravotnických zařízení (uzis.cz), 2015; vlastní výpočty

Jak už bylo uvedeno, Olomouc patří mezi naše města nejlépe vybavená zdravotnickými zařízeními. Ve srovnání s obdobně velkými městy České republiky mají podobně hustou síť zdravotnických zařízení pouze České Budějovice a Hradec Králové (viz Tab. 24), vybavenost Pardubic, Liberce a Ústí nad Labem je pak zřetelně horší. Ve městě jsou dobře dostupné všechny lékařské služby – počtem praktických lékařů, pediatrů i specialistů Olomouc přehání všechna města srovnatelné velikosti, počet stomatologů a gynekologů je spíše průměrný.

Dostupnost lékařských služeb v okolních obcích (viz Obr. 37) je pochopitelně nižší. Vybavenost obcí se zřetelně odvíjí od jejich velikosti, úplné spektrum základních lékařských služeb (praktický lékař pro dospělé, pediatr a stomatolog) mají všechny obce s počtem obyvatel vyšším než 2000 (Velká Bystřice, Velký Týnec, Dolany, Bohuňovice a Horka nad Moravou), ale také 2 obce menší – Přáslavice (přítomnost armády) a Příkazy (lokální centrum zdravotnických služeb pro obce mimo suburbánní zónu C). Zcela bez zdravotnických zařízení jsou pouze obce s počtem obyvatel pod 1 000.

Obdobně dobrá je vybavenost města lékárnami. Na území Olomouce bylo v roce 2015 podle registru zdravotnických zařízení 36 lékáren, z toho šest vlastněných řetězcem Dr. Max. V okolních obcích je ještě 6 dalších lékáren – jedna v suburbánní zóně B (Dolany) a 5 v su-

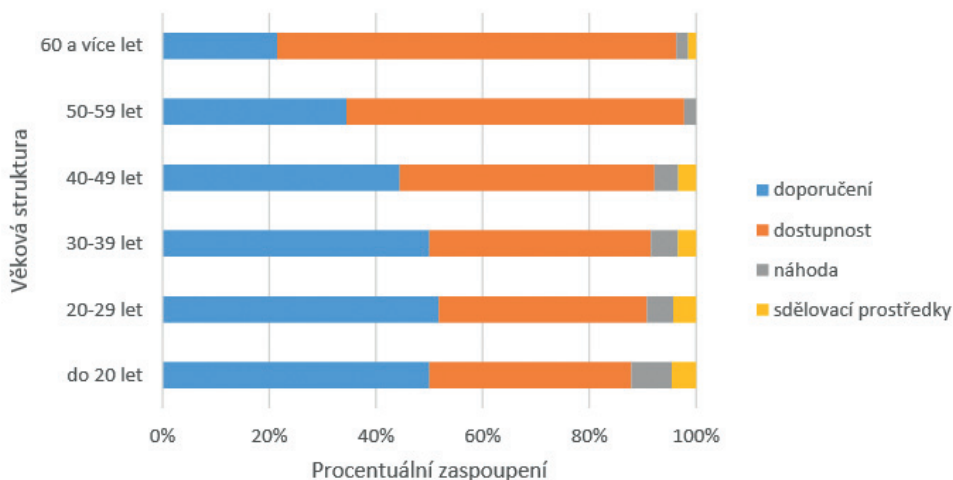
Obr. 37 Ordinance lékařů v Olomouci a její zázemí

burbánní zóně C (Velká Bystřice, Velký Týnec, Horka nad Moravou a Bohuňovice). Lékárnami jsou tedy vybaveny všechny obce v zázemí Olomouce s počtem obyvatel nad 2000, ve Velkém Týnci je pak jedna lékárna v intravilánu obce a druhá v nákupním centru Olympia umístěném na hranicích obecního katastru.

Většina lékáren (14, tj. 39 %) v kompaktním městě se nachází v centru, v městské části Olomouc-město, další výraznější koncentrace je v části Nová Ulice (5), ve které leží Fakultní nemocnice, a v Hodolanech (5). Z 18 městských částí kompaktního města je lékárna zastoupena v deseti.

7.3 Spokojenost obyvatel Olomouce a jejího zázemí se zdravotnickými službami a zdravotní péčí

Dotazníkový výzkum subjektivní spokojenosti obyvatel se zdravotnictvím v Olomouci a jejím zázemí byl prováděn V. Touškem a H. Vallovou (viz Vallová, 2015) během dvou týdnů v prosinci 2013 na vzorku 640 respondentů starších 15 let (0,56 % obyvatel daného věku). Výběr respondentů byl usměrněn tak, aby v každé obci (v případě Olomouce v každé části obce) bylo vybrán 0,5 % vzorek, v obcích (částech) s počtem potenciálních respondentů nižším než 1 200 pak bylo dotazováno vždy 6 obyvatel. Z územního hlediska byl tedy vybrán vzorek reprezentativní zcela, z hlediska demografické struktury pouze částečně – mírně vyšší podíl žen však zřejmě výsledky šetření výrazněji neovlivnil (odpovědi mužů a žen se lišily jen okrajově), při samotném terénním dotazování nebylo také možné zcela dodržet odpovídající podíl osob ve věku 60 let a více (zde nebylo dosaženo žádoucího 0,5 % podílu z této kategorie obyvatel) a ve skupině obyvatel se základním vzděláním (u nich byla pravděpodobně nižší ochota dotazník vyplnit).

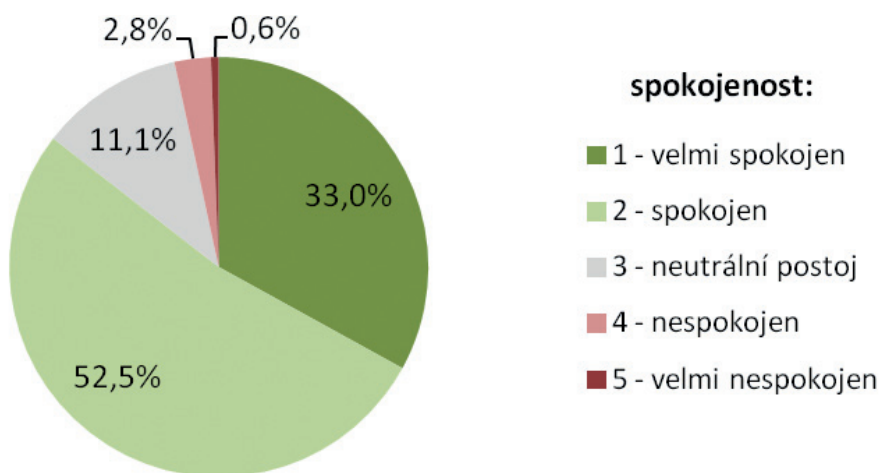

Obr. 38 Kritéria volby lékaře podle věku respondentů

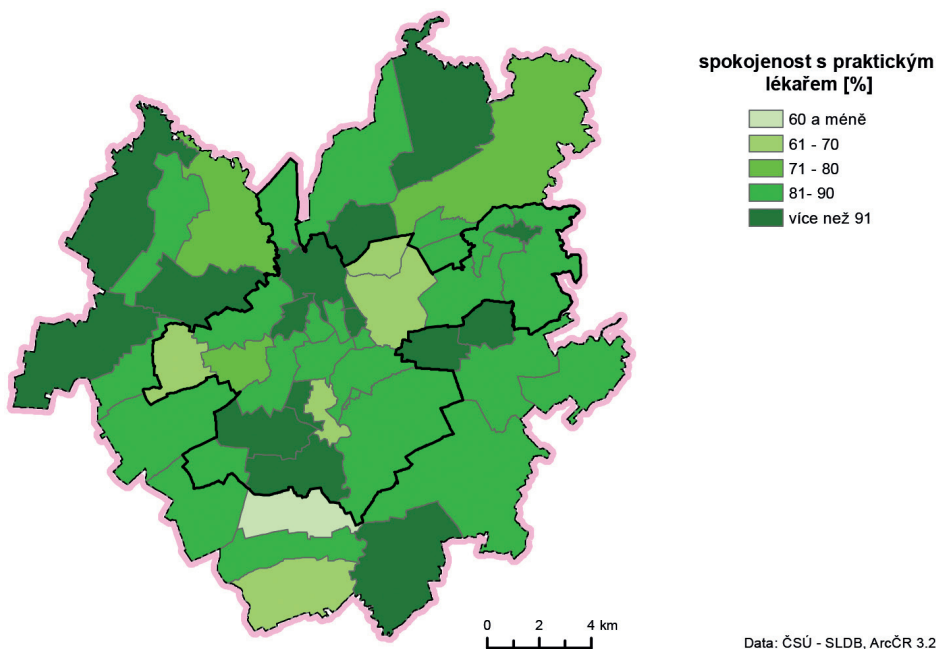
7.3.1 Výběr lékaře

Jedním z cílů dotazníkového šetření bylo zjištění, podle jakých kritérií si obyvatelé Olomoucka volí lékaře, přičemž měli na výběr z několika možností. O výběru praktického lékaře nejčastěji rozhodla dopravní dostupnost ordinace (51,6% respondentů), doporučením známých se pak řídí 40,5% respondentů. Na základě dostupnosti se nejvíce rozhodují lidé z okrajových částí Olomouce a jejího zázemí, kde si vybírají lékaře na základě dostupnosti téměř výlučně, naopak v centru města se na základě dostupnosti lékaře rozhoduje jen 40% respondentů (v městské části Neředín pouze 37,5%). S rostoucím věkem však preference lékařů na základě dostupnosti jejich ordinací narůstá (viz Obr. 38).

Výběr specializovaných lékařů je prováděn zcela jinak: většinou je doporučen praktickým lékařem. Při výzkumu 82% respondentů uvedlo, že při výběru specializovaného lékaře dá na toto

Obr. 39 Spokojenost s praktickým lékařem v Olomouci a jejím zázemí (Pramen: Vallová, 2015)

Obr. 40 Spokojenost s praktickým lékařem v Olomouci a jejím zázemí (Pramen: Vallová, 2015)

doporučení. Dostupnost a dojíždění ke specialistovi zohledňuje při výběru již jen 11 % respondentů. Za specialisty jsou také respondenti ochotni dojíždět na větší vzdálenost.

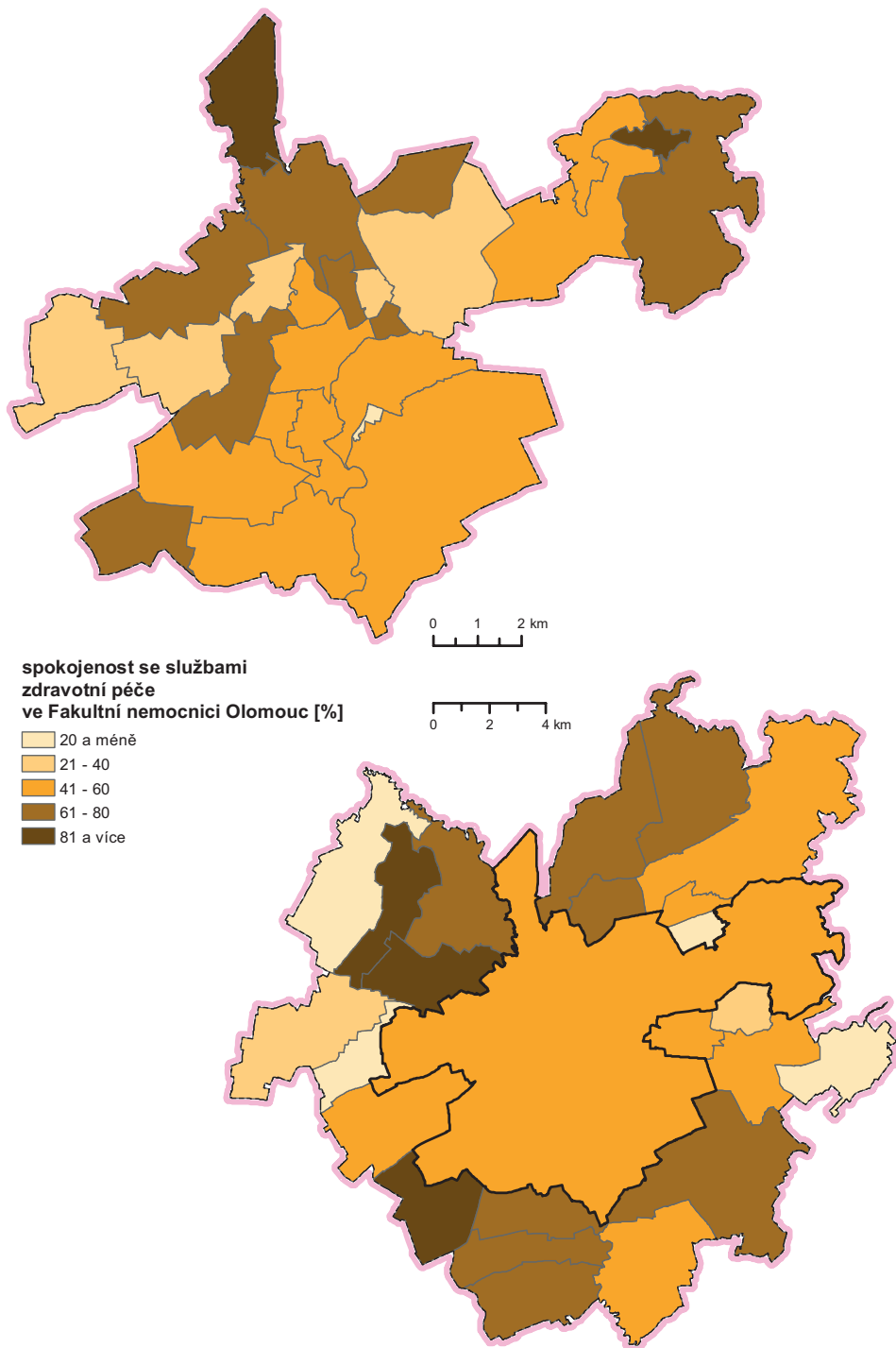
7.3.2 Spokojenost s praktickým lékařem

Spokojenost s praktickým lékařem mohli respondenti vyjádřit na stupnici 1 (velmi spokojen), 2, ..., 5 (velmi nespokojen). Z dotazníkového šetření vyplynulo, že v Olomouci a zázemí jsou respondenti ve více než 85 % s prací praktických lékařů spokojeni, neutrální postoj má asi 11 % dotázaných osob a negativně hodnotí péči praktických lékařů jen 3,4 % respondentů (Obr. 39).

Míra spokojenosti roste s věkem (v kategorii nad 60 let je spokojeno více než 94 % respondentů, v kategorii do 20 let je to o téměř 17 procentních bodů méně). Zjevná je také souvislost se vzdělanostní strukturou: podíly respondentů spokojených, nespokojených a s neutrálním postojem jsou sice ve všech kategoriích přibližně stejné, s rostoucím vzděláním ale znatelně roste mezi spokojenými podíl osob, které vyjádřily svou spokojenost známkou 1 (mezi spokojenými osobami se základním vzděláním to byla asi čtvrtina, u vysokoškoláků už téměř polovina). Lze jen spekulovat, jestli jde u respondentů s vyšším vzděláním o důsledek informovanějšího výběru, realističtějších očekávání nebo jen vyšší ochoty používat v hodnocení i krajní známky. Spokojenost respondentů dle městských částí a obcí v zázemí se pohybuje v rozmezí 65–100 %. V její prostorové struktuře nelze identifikovat žádné zásadní rozdíly mezi městem a jeho zázemím, ve vnitřním městě jsou ale výsledky méně variabilní (Obr. 40). Zřejmě jde o důsledek nižší možnosti výběru praktického lékaře v zázemí.

7.3.3 Spokojenost se službami Fakultní nemocnice v Olomouci

V rámci dotazníkového šetření byl zkoumán způsob dopravy do nemocnice a celková spokojenost s jejími službami. Nejvíce respondentů používá pro návštěvy nemocnice osobní automo-

Data: Vlastní šetření, ArcČR 3.2

Obr. 41 Spokojenost se službami Fakultní nemocnice v Olomouci (Pramen: Vallová, 2015)

bil (42,8 %), prakticky stejně početná skupina využívá městskou hromadnou dopravu (41,9 %; k nemocnici zajíždějí autobusové i tramvajové linky), téměř 12 % pak chodí pěšky. Spokojenost s fakultní nemocnicí je pouze 50%, tj. téměř o 30 procentních bodů nižší, než spokojenost se službami praktického lékaře. Spokojenost mírně roste se vzděláním respondentů (u vysokoškoláků se blíží 60 %). Z prostorového hlediska projevili vyšší spokojenost se službami FNOL obyvatelé suburbánního zázemí města než obyvatelé kompaktního města, pro spokojenost se službami přitom nehrál žádnou roli způsob dopravy do nemocnice (Obr. 41). Výrazně nižší spokojenost se službami nemocnice ve srovnání se službami praktických lékařů nezohledňuje odbornou úroveň a náročnost výkonů, ale spíše dlouhé čekací doby, organizaci práce i méně osobní vztah lékař-pacient (viz oddíl věnovaný celkovému hodnocení zdravotní péče).

7.3.4 Spokojenost s dostupností lékáren

V rámci dotazníkového šetření byla rovněž zkoumána spokojenost s dostupností a službami lékáren. Vzhledem k tomu, že po roce 1989 počet lékáren v ČR výrazně narostl, očekávali autoři výrazně kladné hodnocení v kompaktním městě a horší hodnocení v zázemí. Tento předpoklad se potvrdil (spokojenost vyjádřilo více než 75% respondentů, nespokojenost necelých 7% a neutrální postoj 14%), ukázalo se však, že vedle bydliště hrál v odpovědích respondentů poměrně velkou roli i jejich věk, starší respondenti totiž mohou srovnávat dnešní poměry se stavem před rokem 1989. Téměř 90% dotázaných osob ve věkové kategorii nad 60 let proto uvedlo, že je s dostupností lékáren velmi spokojeno nebo spokojeno. Naopak ve věkové kategorii do 20 let vyjádřilo spokojenost pouze 70% respondentů. Vzhledem k předpokládanému pohybovému omezení osob starších 60 let je tato skutečnost zarážející. Nejvyšší podíl nespokojených respondentů nebyl u nejmladší generace (ta často volila neutrální postoj), ale ve věkové kategorii 40–49 let.

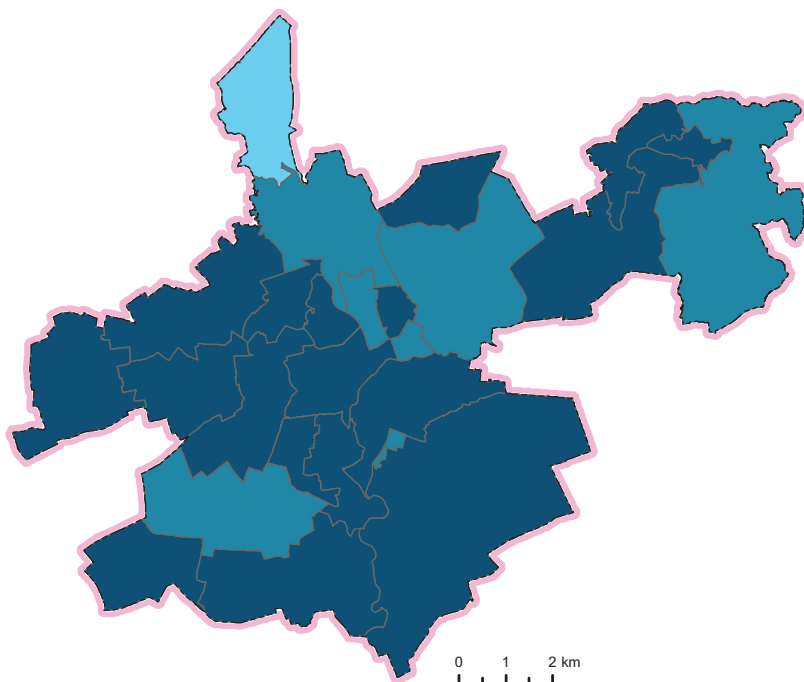
Pokud se na spokojenost s dostupností lékáren zaměříme z prostorového hlediska, potvrdil výzkum předpoklad, že nespokojenější jsou respondenti v centrálních částech města a nejméně spokojení respondenti ze suburbánní zóny C. Výraznou nespokojenost s dostupností lékáren pak vyjádřili respondenti ze tří obcí v zázemí města, ve kterých tato zařízení vůbec nejsou a obyvatelé musí za jejich službami dojíždět: z Grygova, Hlušovic a Přáslavic. Jako jistá anomálie se jeví výrazná spokojenost obyvatel obce Charváty, kteří ale dojíždějí za lékařem i do lékárny mimo zázemí Olomouce – do Dubu nad Moravou (Obr. 42).

7.3.5 Celková spokojenost se zdravotní péčí

Šetření celkového hodnocení zdravotní péče ukázalo, že téměř 80% respondentů je s její úrovní spokojeno. Zajímavější bylo proto až hodnocení devíti jejích aspektů (Obr. 43) na stupnici od 1 (velmi spokojen) po 5 (velmi nespokojen).

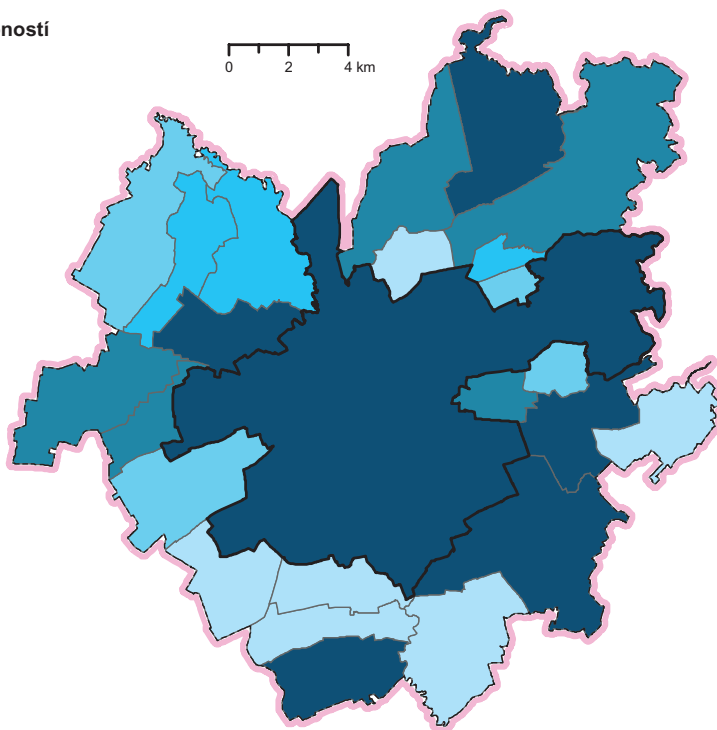
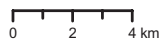
Z výsledků vyplynulo, že za největší nedostatek považují pacienti dlouhé čekací doby na jednotlivá vyšetření, především pak na vyšetření u specializovaných lékařů a čekání na provedení náročnějších úkonů (například magnetická rezonance a počítačová tomografie). Dalšími častěji kritizovanějšími aspekty zdravotní péče byla nízká kultura prostředí, chybějící vybavení, chování lékařů a zdravotnického personálu a chybějící návaznost zdravotní péče.

Obdobný výzkum spokojenosti se zdravotnickými službami jako v Olomouci byl prováděn v květnu 2013 v Pardubicích (viz Salášková, 2014). Výsledky ukázaly výrazně nižší spokojenost obyvatel Pardubic prakticky ve všech aspektech zdravotní péče, což pravděpodobně vyplývá hlavně z faktu, že existence Fakultní nemocnice v Olomouci neovlivňuje pouze dostupnost špičkových lékařských výkonů, ale také působí pozitivně na celý systém zdravotních služeb (např. soukromé ordinace pracovníků nemocnice, větší zájem absolventů olomoucké lékařské

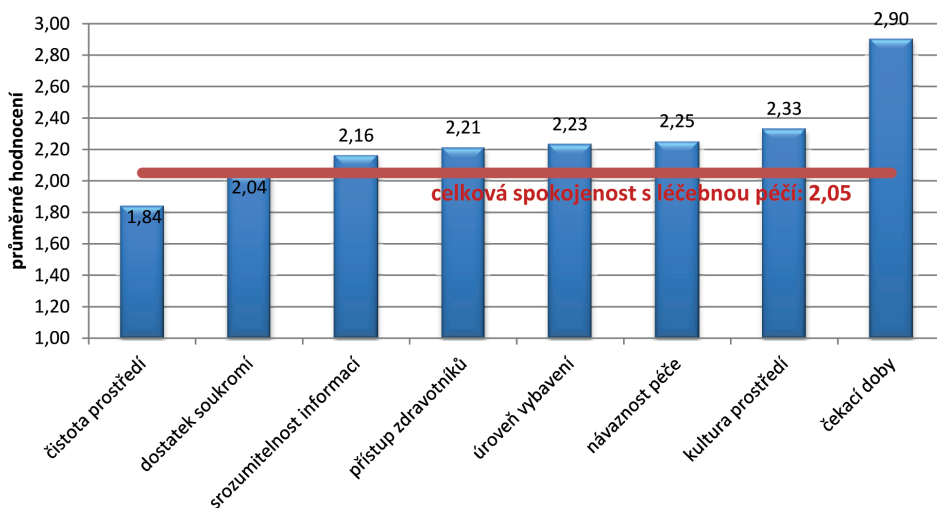
spokojenost s dostupností lékáren [%]

- 20 a méně
- 21 - 40
- 41 - 60
- 61 - 80
- 81 a více

Data: Vlastní šetření, ArcČR 3.2

Obr. 42 Spokojenost s dostupností lékáren v Olomouci a jejím zázemí (Pramen: Vallová, 2015)

Obr. 43 Hodnocení kvality zdravotní péče v Olomouci a jejím zázemí (Pramen: Vallová, 2015)

fakulty o praxi ve městě nebo jeho zázemí, apod.). V Pardubicích hodnotili respondenti hůře nejen celkovou spokojenost s praktickými lékaři (78,6 %, tj. o 6,9 procentních bodů méně než v Olomouci), ale i s místní Krajskou nemocnicí v Pardubicích (42 %, tj. o 13 procentních bodů méně), zajímavé ale je, že přesto nebyly mezi oběma městy prakticky žádné rozdíly v celkové spokojenosti se zdravotní péčí nebo s dostupností lékáren.

7.4 Závěr

Úroveň zdravotní péče v regionech úzce souvisí s demografickou dimenzí kvality života (bližší viz Ira, Michálek, Podolák, 2005), která je nejčastěji měřena střední délkou života při narození (nadějí dožití) mužů a žen, tj. ukazatelem, který syntetickým způsobem charakterizuje zdravotní a úmrtnostní poměry. Rozšířená infrastruktura zdravotních zařízení, zlepšení zdravotní péče a dostupnost léčiv se v posledních 25 letech promítla ve výrazném nárůstu střední délky života, která v ČR v období 2010–14 činila pro muže 75,0 let a pro ženy 81,0 let. Český statistický úřad bohužel nepublikuje údaje o střední délce života do úrovně měst, ale pouze do úrovně okresů. Postavení okresu Olomouc v souboru okresů ČR je velmi dobré zejména u žen. Střední délka života žen na Olomoucku ve výše uvedeném období činila 81,5 let. Ze srovnávaných území byla zjištěna vyšší naděje dožití žen pouze u okresu Hradec Králové. Co se týče střední délky života mužů, Olomoucko nevykazuje tak příznivou hodnotu (75,1 let), neboť kromě okresu Hradec Králové měly lepší hodnoty i okresy Pardubice, České Budějovice i Liberec. Okres Olomouc patří do skupiny okresů s nejvyšším rozdílem střední délky života mužů a žen v ČR.

8. Sociální služby v Olomouci a jejím zázemí

Tatiana Mintálová, Václav Toušek, Miloš Fňukal

8.1 Úvod

Kvalita života je termín, který se používá napříč vědními obory a disciplínami. Odvíjí od podmínek prostředí, ve kterém lidé žijí, vztahuje se však také k určitým atributům lidí samotných (například zdraví, dosažené vzdělání, bydlení atd.). Kvalita života a spokojenost se životem je neodmyslitelně propojena s postavením ve společnosti. Žijeme sice jako individualita, ale jsme součástí společnosti v jejich interakcích. Proto ve kvalitě života mají nezastupitelné místo sociální kontakty a sociální sítě. Kdokoliv a kdykoliv se může dostat do nepříznivé životní situace a to, jak rychle a jakým způsobem se nám pomoc dostane, je jedním z atributů spokojenosti se životem. Z tohoto hlediska je kvalita sociálních služeb jedním z důležitých ukazatelů kvality života.

Sociální služby jsou poskytovány občanům, kteří je potřebují vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nebo věku a kteří bez pomoci společnosti nemohou překonat tíživou sociální situaci (Kozlová, 2005), tedy lidem společensky znevýhodněným, a to s cílem zlepšit kvalitu jejich života, případně je v maximální možné míře do společnosti začlenit, nebo společnost chránit před riziky, jejichž jsou tito lidé nositeli. Sociální služby proto zohledňují jak osobu uživatele, tak jeho rodinu, skupiny, do nichž patří, případně zájmy širšího společenství (Matoušek et al., 2007). Sociální služby jsou významnou součástí aktivit každého fungujícího státu, samosprávy a nestátních subjektů. Nejde však o nějaký univerzální soubor činností, sociální problémy různých společností jsou rozdílné s ohledem na vnímání hodnoty individua v dané společnosti i na stupeň společenského rozvoje. Jde navíc o problematiku mimořádně citlivou jak z politického, tak z etického hlediska, protože některé skupiny občanů jsou na sociální pomoci závislé a bez ní by nebyly schopny existovat.

Kapitola má za cíl popsat a zhodnotit kvalitu sociálních služeb města Olomouce, resp. Olomoucka (veškerá zařízení sociálních služeb jsou koncentrována ve městě), přičemž kvalitou poskytovaných sociálních služeb rozumíme schopnost naplňovat potřeby osob, jejichž spokojenost a subjektivní hodnocení kvality života jsou závislé na sociální pomoci.

8.2 Sociální služby na Olomoucku

Do roku 1863 byla sociální péče na našem území doménou církve, resp. jejích farností, pak přešla povinnost pečovat o potřebné na obce. Za první republiky zůstala sociální péče především na bedrech obcí, byl ale přesněji definován okruh osob, kterým byla poskytována (děti, matky, mládež a nezaměstnaní), i základní standardy poskytované sociální pomoci. Naprostá změna systému nastala po roce 1948: komunistický režim odvozoval svou legitimitu především z údajného definitivního vyřešení sociálních rozporů a plné zaměstnanosti, ze sociálního systému se proto vytratila péče o nezaměstnané, na druhou stranu přibyla komplexnější podpora rodin. Sociální péče byla centralizována a plně svěřena do rukou státu, soukromá a církevní zařízení sociální péče v systému neměla místo.

Po roce 1989 dochází v sociálních službách k řadě významných změn, které odrážely nejen nové společenské poměry, ale také reagovaly na prudký nárůst počtu potřebných. V první

řadě byl umožněn vznik nestátních zařízení sociální péče, od 1. 1. 2007 pak bylo zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách zcela zásadně reformováno financování systému. To se nyní řídí principem vícezdrojovosti (úhrada klientů za poskytované služby, příspěvek na péči a úhrada ošetrovatelské a rehabilitační péče ze zdrojů veřejného zdravotního pojištění, dotace z veřejných rozpočtů). Zákon také převedl většinu sociálních služeb z bývalých okresních úřadů do samosprávné působnosti krajů.

Olomoucký kraj v současnosti rozvíjí sociální služby na základě střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb pro období 2015–2017 schváleného krajským zastupitelstvem dne 19. září 2014. Hlavním cílem plánu je dobudování sítě sociálních služeb tak, aby byla stabilní, kvalitní, ekonomicky udržitelná a zároveň aby odrážela potřeby obyvatel kraje. (Olomoucký kraj, 2015) Tab. 25 dokládá, že hlavním problémem stávající sítě zařízení sociálních služeb v kraji je nízká kapacita tří nejběžnějších typů lůžkových zařízení, zejména domovů pro seniory, které při kapacitě cca 2,5 tis. lůžek evidují 3,6 tisíce neuspokojených žádostí o umístění.

Tab. 25 Počet klientů sociálních služeb a neuspokojených žádostí v Olomouckém kraji v roce 2014

druh služby podle § 34 zákona č. 108/2006 Sb.	počet klientů k 31. 12. 2014 (zařízení dlouhodobé péče)/ počet uživatelů v roce 2014 (zařízení denní péče)	počet neuspokojených žádostí o službu	poměr neuspokojených žádostí k počtu klientů (v %)
zařízení dlouhodobé péče (většinou lůžková):			
týdenní stacionáře	13	10	76,9
domovy pro osoby se zdrav. postižením	1 070	122	11,4
domovy pro seniory	2 487	3 577	143,8
domovy se zvláštním režimem	596	850	142,6
chráněné bydlení	378	982	259,8
azylové domy	529	216	40,8
domy na půl cesty	11	3	27,3
terapeutické komunity	16	0	0,0
zařízení denní péče (většinou nelůžková):			
centra denních služeb	205	6	2,9
denní stacionáře	450	4	0,9
zařízení pro krizovou pomoc	31	0	0,0
nízkoprahová denní centra	1 978	0	0,0
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	1 717	21	1,2
noclehárny	517	89	17,2
sociální poradny	9 002	49	0,5
sociálně terapeutické dílny	110	0	0,0
centra sociálně rehabilitačních služeb	877	37	4,2
pracoviště rané péče	285	15	5,3
intervenční centra	0	0	–
služby následné péče	62	64	103,2

Zdroj: MPSV (2015): Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2014

Olomouc jako krajské město je přirozeným centrem sociálních služeb pro celý kraj, což činí tyto služby pro obyvatele města a jeho zázemí relativně dostupnějšími. Na druhé straně se ve městě také koncentrují některé sociálně patologické jevy, které jsou ve venkovském a maloměstském prostředí minimální (bezdomevoství) nebo omezené na územně menší celky (sociálně vyloučené lokality).

Porovnáme-li Olomouc s jinými stotisícovými městy ČR, můžeme konstatovat, že problémy s kapacitami domů pro seniory se projevují i v tomto srovnání: v šestici obdobně velkých měst je Olomouc na předposledním místě jak v absolutním počtu lůžek, tak v přepočtu lůžek na počet obyvatel ve věku 65 let a vyšším (Obr. 26). Město disponuje 202 lůžky v zařízeních chráněného bydlení (v Olomouci je umístěna více než polovina krajské kapacity těchto zařízení), což je ve srovnání s ostatními městy nebývale vysoký počet, přesto ale – jak dokládá Tab. 25 – nedokážou tato zařízení naprosto uspokojit zájem potenciálních klientů.

Tab. 26 Počty lůžek v zařízeních sociálních služeb v Olomouci a v dalších vybraných městech ČR (k 31. 12. 2014)

druh služby	Olomouc	Č. Budějovice	Ústí n. Labem	Liberec	Hradec Králové	Pardubice
domovy pro seniory	217	439	729	208	297	287
domovy pro osoby se zdravotním postižením	19	70	76	84	0	0
chráněná bydlení	202	24	54	97	16	0
počet lůžek v zařízeních soc. péče na 1 000 obyv. ve městě	4	6	9	4	3	3
počet lůžek v domovech pro seniory na počet obyvatel 65+	12	25	43	11	15	16

Zdroj: Registr sociálních služeb

Přes výše uvedená fakta lze ocenit příznivý trend vývoje sociálních služeb v Olomouci po vydání zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. V posledních 8 letech přibývá jak počet služeb, tak postupně roste jejich kvalita. V roce 2008 působilo v Olomouci celkem 88 sociálních služeb, v roce 2012 to bylo už 97 a v roce 2015 pak 101 služeb poskytovaných 41 různými poskytovateli. V roce 2015 došlo také ke zhruba 50 % nárůstu počtu lůžek v domovech pro seniory: zprovozněním druhého zařízení tohoto typu ve Slavoníně stoupl počet lůžek z 217 na 340 a k mírnému zkrácení čekací doby na umístění (dosud 2–3 roky).

Nevětší organizací na základě počtu služeb, je Charita Olomouc, která obstarává 14 typů sociálních služeb. Přírůstek byl zaznamenán zejména u služeb krizová pomoc, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, raná péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, sociální rehabilitace a zejména podpora samostatného bydlení (domy se zvláštním režimem a domy na půl cesty byly otevřeny v roce 2014). I v současnosti však v Olomouci chybí terapeutické komunity, intervenční centra nebo průvodcovské a předčitatelské služby.

Jak již bylo uvedeno, největším poskytovatelem sociálních služeb ve městě je Charita Olomouc. Jedná se o účelové zařízení katolické církve zaměřující se na osoby bez domova, osoby s duševním onemocněním, dále poskytuje pečovatelskou a ošetrovatelskou péči, věnuje se menšinám a poskytuje krizovou i humanitární pomoc.

Charita provozuje azylový dům pro muže s kapacitou 48 lůžek a azylový dům pro ženy (15 lůžek). Dalším zařízením pro osoby bez domova jsou noclehárny pro muže a pro ženy, které nabízejí nouzové přespání a hygienické zázemí. Jejich kapacita je 25 lůžek. Kromě toho provozuje nízkoprahové denní centrum, které nabízí lidem bez domova základní pomoc v oblasti hygieny, stravování a základní pomoc při kontaktu s úřady (doklady, dávky apod.) i jejich rodinou. Charita Olomouc provozuje i Ordinaci praktického lékaře pro lidi v nouzi a má rovněž terénní program, jehož cílem je udržování kontaktu s lidmi žijícími na ulici.

Osobám s duševním onemocněním nabízí Charita bezbariérovou tréninkovou kavárnu Be-TreKa, která jim pomáhá začlenit se do běžného života a osvojit si základní pracovní návyky. Dům sv. Vincenta nabízí klientům zázemí v přirozené komunitě a tím se snaží stabilizovat jejich životní styl. Další službou je podpora samostatného bydlení, která se snaží předat osobám se sníženou soběstačností návyky a dovednosti o chodu domácnosti.

Podpora etnických menšin se soustřeďuje na olomouckou romskou komunitu, terénní služba Amaro Khamoro je zaměřena na zvýšení schopnosti romských rodin řešit výchovu a vzdělávání dítěte, dále je provozováno komunitní centrum a Školička Khamoro.

Statutární město Olomouc zřizuje a provozuje azylové domy (azylový dům, domov pro ženy a matky s dětmi) a noclehárnu. Město zajišťuje rovněž nepřetržitou krizovou, havarijní telefonickou službu, kterou má na starosti odbor sociálních věcí magistrátu města, a přerozděluje rozpočtové prostředky na podporu dalších sociálních a souvisejících služeb.

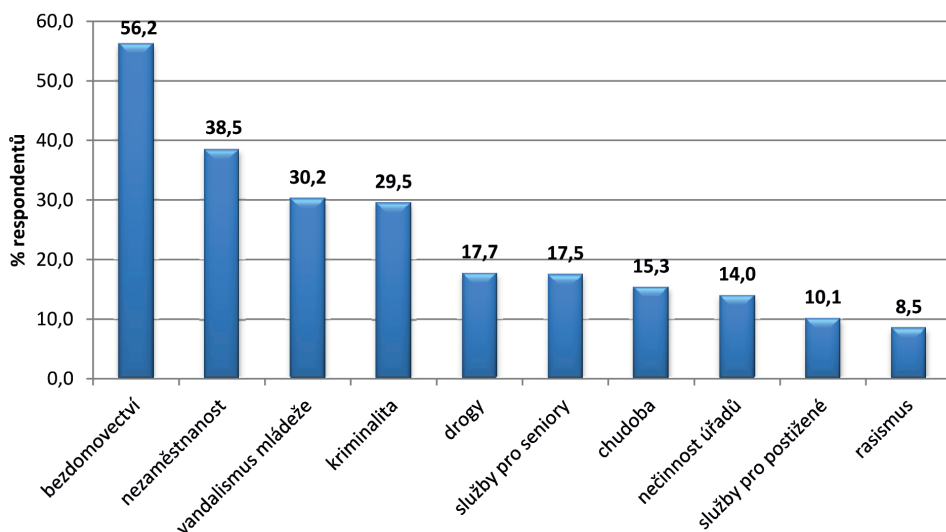
Mezi další významnější poskytovatele sociálních služeb patří Klíč – centrum sociálních služeb, který navazuje na činnost jednoho z prvních českých denních stacionářů pro děti s mentálním postižením (v provozu od roku 1972), dnes poskytuje služby i dospělým klientům a nabízí i službu týdenního stacionáře. Z větších organizací si jistě zaslouží zmínku i Podané ruce o. p. s. (zaměřuje se na problematiku závislostí a na oblast práce s dětmi a mládeží), Oblastní unie neslyšících Olomouc (služby pro osoby se sluchovým postižením) a Středisko sociální prevence Olomouc (pomoc a podporu dětem, rodinám, manželským pářům a dalším osobám, které se nacházejí v nepříznivé životní situaci).

8.3 Subjektivní hodnocení sociální dimenze kvality života v Olomouci

Dotazníkový výzkum subjektivního vnímání spokojenosti obyvatel se sociální problematikou v Olomouci byl prováděn V. Touškem a M. Dočkalovou (viz Dočkalová, 2015) v prosinci roku 2013 na vzorku 543 respondentů starších 15 let (0,53% obyvatel daného věku). Výběr respondentů byl usměrněn tak, aby byl v každé městské části Olomouce vybrán 0,5% vzorek obyvatel starších 15 let, v částech s počtem potenciálních respondentů nižším než 1 200 pak bylo dotazováno vždy 6 obyvatel. Dotazník byl upraven dle obdobného šetření, které provádělo v roce 2003 Centrum pro regionální rozvoj Masarykovy univerzity pro Městský úřad v Uherském Hradišti.

8.3.1 Identifikace nejpálčivějších sociálních problémů

Respondenti měli možnost jmenovat až 3 nejzávažnější sociální problémy, se kterými se setkávají ve svém okolí (volba z 10 předem vybraných s možností další problémy doplnit). Za nejpálčivější sociální problém občané města označili jednoznačně bezdomovectví, dále nezaměstnanost, vandalismus a agresivitu mládeže a kriminalitu (Obr. 44).

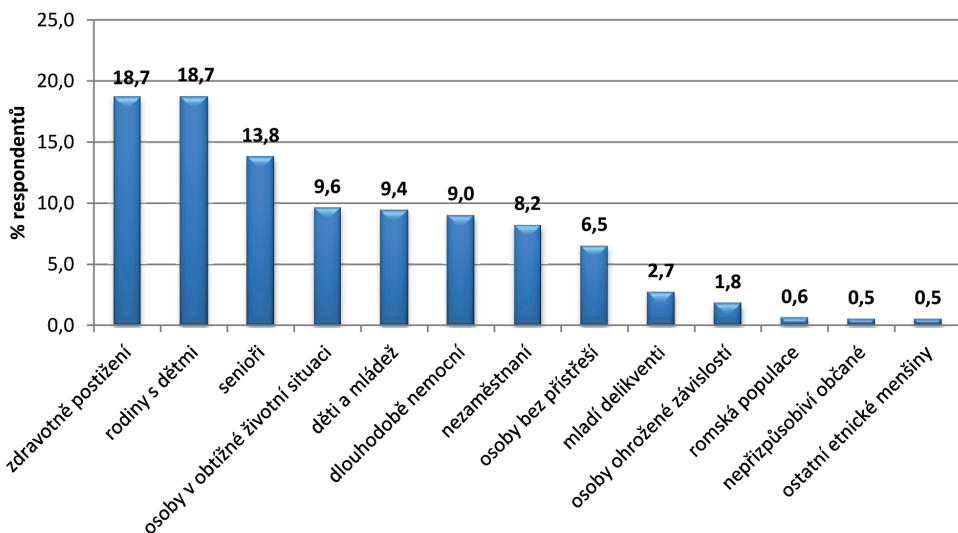
Obr. 44 Identifikace nejpalčivějších sociálních problémů v Olomouci

Za méně problémové oblasti respondenti považují malou snahu úřadů řešit sociální problémy, nedostatek služeb pro seniory a zdravotně postižené, chudobu či drogovou závislost.

V odpovědích žen bylo nadprůměrně zmiňováno bezdomovectví, vandalismus, kriminalita a rasismus, muži o něco výrazněji akcentovali nezaměstnanost a drogovou závislost. Ve výzkumu se projevila jistá absence mezigenerační solidarity, resp. značně odlišné vnímání závažnosti jednotlivých sociálních problémů v závislosti na věku se silným akcentem na specifické problémy vlastní věkové skupiny respondenta. S věkem se tak výrazně měnil pohled na vandalismus a agresivitu mládeže: z nejmladších respondentů (15–19 let) ji označilo za závažný problém jen 19,5 %, z nejstarších (65+ let) už 41,7 %. Podobně rozdílné jsou generační rozdíly v názoru na závažnost nezaměstnanosti – nejvíce se jí vnímá jako problém nejmladší skupina (34,7 %), nejméně (25,3 %) skupina nejstarší. Nejvýraznější byly rozdíly ve vnímání závažnosti nedostatku služeb pro seniory (jen 6,5 % nejmladších respondentů, 43 % respondentů nejstarší generace). V jednotlivých městských částech jsou názory na akutnost sociálních problémů velmi rozdílné, ale bez zjevného prostorového rámce – extrémní hodnoty se většinou vyskytují v okrajových městských částech, hodnoty v centru se blíží průměru.

8.3.2 Priorita podporovaných sociálních skupin

V další části výzkumu byla respondentům položena otázka, které sociální skupiny by měly být nejvíce podporovány, přičemž si respondenti mohli vybrat maximálně tři ze 13 skupin osob. Dle názorů obyvatel města Olomouce, by měly být nejvíce podporovány osoby se zdravotním postižením a rodiny s dětmi (shodně 48,1 % dotazovaných), třetí nejvíce podporovanou skupinou obyvatel byli senioři (35,5 % dotazovaných). Na seniory navazují osoby v obtížné životní situaci (24,7 % dotazovaných), děti a mládež (24,1 %), dlouhodobě nemocní (23,0 %) a nezaměstnaní (21,2 %). Méně než čtvrtina by preferovala skupinu osob bez přístřeší (16,8 %), jen minimálně se v odpovědích objevili mladí delikventi, osoby ohrožené závislostí, romská populace, nepřizpůsobiví občané nebo etnické menšiny (Obr. 45). Je zřejmé, že i v tomto případě

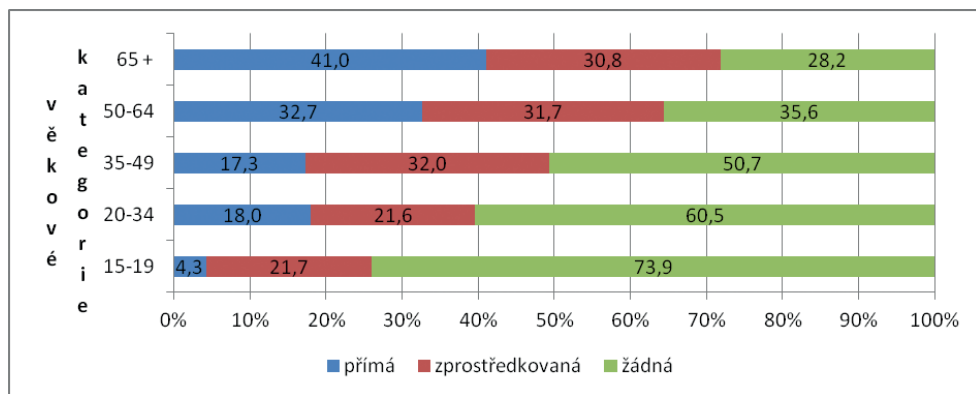

Obr. 45 Sociální skupiny, které by měly být nejvíce podporovány

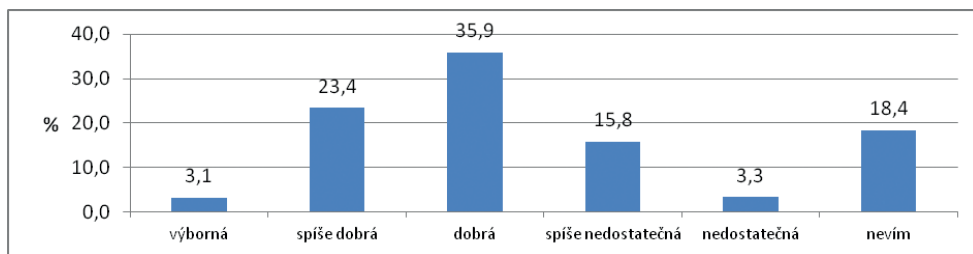
respondenti preferovali vlastní sociální a věkové skupiny a prioritu při poskytování sociální pomoci neodvozovali od aktuální potřeby, ale spíše podle sympatií nebo antipatií k cílové skupině. Z prostorového hlediska navrhovali respondenti v 9 městských částech podporovat hlavně rodiny s dětmi, v 8 městských částech podpořili hlavně osoby se zdravotním postižením a v dalších 4 částech stejnou měrou obě tyto skupiny. Prioritní podporu seniorům by dali obyvatelé 3 částí (Slavonín, Klášterní Hradisko a Droždín), ve 2 případech byly preferovány poněkud vágně označené „osoby v obtížné životní situaci“ (Týneček a Hejčín). Nízká podpora skupin, které jsou v obtížné životní situaci podle většinového mínění vlastní vinou (Romové a delikventi) je typická pro všechny územní jednotky města.

8.3.3 Spokojenost s kvalitou a zacílením sociálních služeb

V další části šetření byli respondenti tázáni na zkušenosti se sociálními službami v Olomouci (Obr. 46). Celkem 49,7% dotazovaných s těmito službami nikdy nepřišlo do styku, 27,6% má

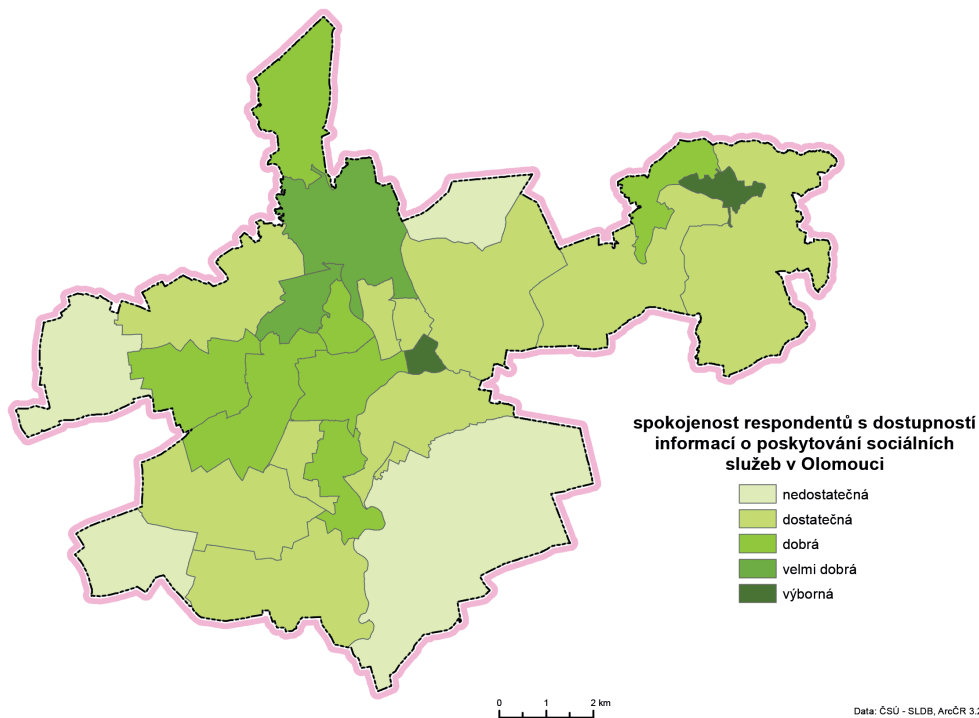

Obr. 46 Osobní zkušenost respondentů se sociálními službami dle věku

Obr. 47 Spokojenost s dostupností informací o sociálních službách

zkušenost zprostředkovanou a pouze 22,7 % má tuto zkušenost přímou (nejčastěji věková kategorie 65 a více let – 41,0 %, nejméně pochopitelně nejmladší respondenti – 4,3 %). Hodnocení kvality poskytovaných služeb ze strany respondentů je převážně dobré, vzhledem k malému počtu respondentů s osobní zkušeností se sociálními službami ale není výpovědní hodnota tohoto ocenění příliš vysoká (hodnocení např. neváhaly vyplnit i tři pětiny respondentů, kteří přiznali, že s těmito službami nemají naprosto žádnou zkušenost). Známkou výborná byly služby hodnoceny přibližně 4 % respondentů. Za dobrou považuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb 35,9 % respondentů, jedna ze tří kladných odpovědí pak byla vybrána v 60,4 %, záporné hodnocení bylo uvedeno jen v 18,4 % a zbytek připadl na odpovědi typu nevím, nedokážu posoudit. Celkově kladněji (70 %) hodnotila služby nejstarší věková kategorie, jde ale spíše jen o důsledek skutečnosti, že v této kategorii tvořily odpovědi „nevím, nedokážu posoudit“ pouze 6 %.

Obr. 48 Spokojenost s dostupností informací o sociálních službách

Obdobně rozporné bylo hodnocení správnosti zacílení sociálních služeb na potřebné skupiny obyvatel, odpovědi silně korelovaly s hodnocením kvality těchto služeb: celkově 59,3 % dotazovaných je přesvědčeno o vhodném zacílení, tedy zvolila jednu z kladných variant výborná, spíše dobrá a dobrá. Asi 17,2 % dotazovaných je přesvědčena o opaku a 23,6 % dotazovaných tuto problematiku nezná, tudíž na ni odpověděla možností nevím.

8.3.4 Informovanost o sociálních službách

Další část šetření měla za cíl zjistit, kde respondenti čerpají základní informace o sociálních službách a jak hodnotí jejich dostupnost a srozumitelnost. Z výsledků vyplývá, že by většina dotazovaných využila možnosti internetu, druhá nejčastější možnost byla odbor sociálních služeb a zdravotnictví. Důležité místo v získávání informací jsou i rodinní přátelé a známí. U starší věkové kategorie se až 43,8 % respondentů vyjádřilo, že by se ptali svého lékaře, nepatrně více (45 %) by hledalo informace u známých. Lékaře uvedlo i 24,5 % respondentů z druhé nejstarší věkové kategorie.

S dostupností informací o sociálních službách je spokojeno 62,4 % respondentů, 19,1 % respondentů hodnotilo dostupnost informací jako spíše nedostatečnou nebo zcela nedostatečnou (Obr. 47). Souhrnně jsou sice odpovědi na tuto otázku opět velmi podobné celkové spokojenosti se sociálními službami, na rozdíl od ní jsou ale jasněji prostorově diferencovány a také se v nich projeví větší rozdíly mezi muži a ženami: muži byli v hodnocení dostupnosti informací značně kritičtější, častěji také nedokázali na otázku odpovědět.

Z Obr. 48 je zřejmé, že nedostatečně informovaní se cítí především obyvatelé periferních městských částí (celkem 15 městských částí, hlavně Topolany, Nedvězí, Týneček a Holice). Respondenti čtyř městských částí se vyjádřili, že dostupnost informací o sociálních službách ve městě je výborná nebo velmi dobrou, v 11 městských částech převažuje hodnocení neutrální (jde především o městské části v centru).

Hodnocení srozumitelnosti informací o poskytovaných sociálních službách je kladné (61 %), ale až 21 % respondentů se nedokázalo vyjádřit. Naopak 18 % hodnotí srozumitelnost těchto poskytovaných informací negativně. Z výsledků dotazníkového šetření dle jednotlivých věkových kategorií je zřetelné vysoké procentuální zastoupení odpovědi nevím u nejmladší a nejstarší věkové skupiny respondentů. Starší respondenti jsou nejvíce kritičtí a celkem 30 % zvolilo negativní hodnocení. Tento fakt může být i částečně způsoben určitou komunikační bariérou, starší občané samozřejmě využívají méně moderní informační technologie.

8.4 Závěry

Ze srovnání výzkumu subjektivního hodnocení sociální dimenze kvality života v Olomouci a analýzy sítě sociálních služeb ve městě je jasná disproporce mezi tím, co považuje za nejproblematictější veřejnost (bezdomovectví, nezaměstnanost, vandalismus a agresivitu mládeže) a největšími kapacitními problémy zařízení sociálních služeb (péče o seniory a zdravotně postižené). Tento rozdíl zčásti vyplývá z užšího chápání této oblasti v zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který neřeší problematiku nezaměstnanosti a kriminality, ale také z faktu, že veřejnost zjevně reaguje hlavně na problémy medializované a/nebo „viditelné“ přímo na ulici, zatímco lůžková zařízení sociální péče jí zůstávají do značné míry skryta a jejich závažnost vnímá jen v případech, že se jí osobně nějak dotýkají (zdravotně postižený nebo senior v rodině nebo v okruhu blízkých známých). Proto také např. nedostatek služeb pro seniory nebo zdravotně postižené není veřejností považován za významný problém. Podobně jsou

veřejností marginalizovány sociální problémy skupin, které se netěší výrazným sympatiím, tj. Romů, menšin a migrantů.

Z provedeného dotazníkového šetření také vyplynula skutečnost, že občané nejsou o poskytovaných sociálních službách příliš informováni a informovanost klesá s klesajícím věkem. Celkově je nutno konstatovat, že občané Olomouce nemají se sociálními službami ve městě příliš zkušeností s výjimkou starší věkové kategorie a informace o nich vyhledávají jen v případě nutnosti. Za nejdůležitější informační zdroj jsou považovány internetové stránky města (tento názor převládá u mladších věkových kategorií), dále odbor sociálních služeb a zdravotnictví, pak přátelé a rodina, přičemž kategorie 65+ považuje jako nejvýznamnější zdroj informací svého ošetřujícího lékaře.

Zdá se tedy, že na subjektivní vnímání kvality života má kvalita sociálních služeb vliv jen částečný: pro většinu veřejnosti je sociální problematika jako prvek subjektivně vnímané kvality života závažná jen potud, pokud se dotýká jich osobně – ať přímo (nezaměstnanost a chudoba), nebo tím, že je obtěžuje ve veřejném prostoru (bezdomovectví a kriminalita) – sociální problémy skryté za zdmi ústavů nebo domácností ale spíše přehlíží.

9. Kultura v Olomouci a v jejím zázemí

Miloš Fňukal, Jan Pospíšil, Tatiana Mintálová

Kultura je nesporně jedním z nejkompexnějších projevů společenského života. Podle definice UNESCO (2001) jde o „soubor distinktivních duchovních a hmotných, intelektuálních a citových rysů, které charakterizují společnost nebo společenskou skupinu; spolu s uměním a písemnictvím zahrnuje také způsoby života a soužití, hodnotové systémy, tradice a přesvědčení.“

Vztah kvality života, zejména subjektivně vnímané a subjektivně prožívané kvality života a kultury je nejednoznačný. V sociologických a kulturně antropologických pracích (např. Eriksen, 2008) se zmiňuje zejména odlišné vnímání kvality života v jednotlivých kulturních okruzích, které se vyznačují nejen rozdílnou mírou individualismu, ale do značné míry i odlišnou „referenční“ úrovní, při jejímž dosažení je danou společností považována kvalita života za dobrou.

Je zjevné, že v rámci každého z prostorů společně sdílené „vysoké“ kultury je pro vnímání kvality života nejpodstatnější dosažitelnost kulturních aktivit, resp. možnost kulturního vyžití. Někteří autoři dokonce naznačují, že u mladých jde o prvek nejdůležitější (např. Chmelová, 2005). Význam dostupnosti kulturního vyžití ale nelze absolutizovat, osobní potřeba a nároky na umění jsou silně individuální podle osobního životního stylu (Duffková et al., 2008), navíc s technologickou globalizací spojená virtualizace zpřístupňuje kulturu široké vrstvě lidí nezávisle na místě pobytu a tím celosvětově zvyšuje průměrnou kulturní úroveň lidstva (Lehmanová, 2010). Dalším důsledkem globalizace je vyšší propojenost a vzájemná závislost nejrůznějších subjektů kulturního dění ve světě, která však, jak upozorňuje Sýkora (2007), nevede k unifikaci kultury, ale spíše ke vzniku uniformní diversity kulturních a společenských potřeb zúčastněných aktérů vázané na jejich sociální stratifikaci. Tato diversity kvalitní postmoderní nabídky kulturního vyžití je využitelná jen těmi, kteří „na to mají“, zatímco ostatní zůstávají v šedi masové kultury, tj. využívají moderní stánky stejnosti, stejné řetězce, stejnou nabídku v rámci uniformní rutiny každodenního života.

Mnohostranné projevy kultury jsou většinou nehmotné a proto geografii jen obtížně uchopitelné. Geografové proto pracují nejčastěji s tzv. kulturní infrastrukturou, která má jasnou prostorovou dimenzi. Podle Heřmanové a Chromého (2009) se takto označují hmotná zařízení či nemovitě objekty, které slouží ke zprostředkování, zpřístupnění či poskytování kulturních statků, kulturních aktivit a služeb obyvatelům. Zahrnuje tedy především divadla, kina, knihovny, muzea, galerie, kulturní domy, výstavní sítě, apod. Pro kulturní zařízení je v porovnání se zdravotnictvím, školstvím a obchodem charakteristické poměrně rozlehlé zázemí a nižší frekvence návštěv. Nejčastěji proto bývají situována do míst s vysokou koncentrací osob (centra měst, nověji obchodní centra).

Kulturní infrastruktura je nejčastěji zřizována obecní samosprávou, obvykle v podobě multifunkčních kulturních zařízení (kulturní a informační centra, příspěvkové organizace, ad.), ale také různými nevládními neziskovými organizacemi i soukromými osobami. Síť kulturních zařízení v Olomouci se dynamicky vyvíjí, podobně jako v jiných městech srovnatelné velikosti vzrostl v posledních 20 letech počet galerií, muzeí (většinou menší soukromé expozice v objektech bývalé fortové pevnosti) a multikin, naopak prakticky zanikla síť kin klasických.

9.1 Kulturní infrastruktura města a jeho zázemí

V následujícím textu přibližujícím kulturní infrastrukturu města se zaměříme zejména na zařízení provozující „vysokou“ kulturu, protože kultura masová je již „virtualizována“ do takové míry, že u ní nelze předpokládat užší vztah k subjektivně vnímané kvalitě života.

9.1.1 Divadla

Divadelnictví má v Olomouci bohatou tradici. Historické prameny dokládají produkce potulných divadelníků už v 15. století, pravidelná představení jsou pak spjata zejména s volbou Olomouce za centrum rekatolizace Moravy, především s příchodem jezuitů (1566) a založením univerzity (1573). První stálá divadelní scéna byla otevřena v roce 1770 v domě Nad Masnými krámy, její kapacita (350 míst) ale brzy přestala dostačovat a v letech 1827–1830 byla pro Königliches städtisches Theater postavena nová divadelní budova na Horním náměstí s kapacitou téměř 1000 míst. České divadlo se před 1. světovou válkou provozovalo jen na ochotnické bázi, nejčastěji v Národním domě otevřeném v roce 1888 (Novotný, 2014).

Po vzniku Československa, v září roku 1920, německý divadelní soubor v městském divadle zanikl a budovu na Horním náměstí převzalo (s přerušením v letech 1941–45) dnešní Moravské divadlo Olomouc (městská příspěvková organizace). Na jeho půdě se postupně vytvořily soubory opery a operety, činohry i baletu. V současnosti je Moravské divadlo našim jediným divadlem „na východ od Brna“ se třemi uměleckými soubory a vlastním orchestrem. Celková kapacita hlediště v jedné z nejstarších divadelních budov v ČR je po několika přestavbách 398 míst. Divadlo ročně inscenuje přes 300 představení, která navštíví téměř 100 000 diváků.

Stálým doplňkem divadelních aktivit ve městě jsou menší scény, na kterých dochází k symbióze amatérských a profesionálních divadelních aktivit. Řada z nich navazuje na soubory vytvořené v době politického uvolnění v 60. letech 20. století, dalším obdobím rozmachu těchto forem divadla pak bylo porevoluční desetiletí 1990–1999. Nejstarší funkční scénou tohoto typu je Divadlo hudby (od roku 2014 součást státní příspěvkové organizace Muzeum umění Olomouc, jejímž zřizovatelem je MK ČR). Divadlo sídlí na Denisově ulici v areálu vystavěném v polovině 19. století jako trestnice okresního soudu, k dispozici má sál pro 100 diváků. Divadlo vzniklo v roce 1968 jako jedna z poboček pražského Divadla hudby a původně se zaměřovalo na malé, okrajové či alternativní umění, nejen divadelní a hudební, ale i výtvarné. V roce 1986 se na pražské centrále zcela osamostatnilo a v 90. letech se jako městská příspěvková organizace vyprofilovalo i jako scéna pro děti zaměřující se na loutkové divadlo. Představení pro školy zajišťuje divadlu solidní návštěvnost blížící se 10 000 diváků ročně.

Na původní Divadlo hudby částečně navazuje i Divadlo Tramtarie, o. s., které zahájilo činnost v roce 2005. Divadlo sídlí ve Slovanském domě a má k dispozici sál pro 68 diváků. Ve vlastní produkci uvádí pět divadelních premiér za sezónu, v Olomouci realizuje ročně kolem 100 představení, zhruba dvojnásobný je počet představení zájezdových. V repertoáru převažují komedie a představení pro děti.

Další olomouckou alternativní divadelní scénou je Divadlo na cucky (provozovatelem je DW7, o.p.s.), které bylo založeno v roce 2003 a po několika provizoriích má od února 2013 vlastní scénu v prostorách bývalé kanovnické rezidence. Pro pořádání divadelních představení a koncertů má k dispozici sál s kapacitou 60 míst. Ve foyer divadla vznikla Galerie W7 určena pravidelným výstavám. Repertoár se zaměřuje na experimentální a autorské divadlo.

Naprosto specifickým divadelním prostorem je od roku 2013 Divadlo na Šantovce, které sídlí v obchodním centru Šantovka. Jeho moderní divadelní sál umístěný v sousedství multikina pojme až 220 sedících diváků (300 stojících). Jde o tzv. stagionové divadlo, tj. divadlo bez

vlastního uměleckého souboru, které využívají střídavě různé soubory externí. Za rok jde o zhruba 50 představení pro dospělé diváky a kolem 70 představení pro děti, která většinou realizuje soubor Divadla Tramtarie. Sál je využíván i pro koncerty, scénická čtení či talkshow. Další olomouckou specifickou scénou je loutkové divadlo Kašpárkova říše. Přestože jde o divadlo amatérské, funguje kontinuálně už od roku 1920. Od r. 1958 působí v prostorách Slovanského domu. V sále o kapacitě 180 míst se hraje minimálně třikrát za měsíc.

V obcích tvořící zázemí města provozují divadelní aktivity ochotnické soubory a spolky, které pro svá vystoupení využívají obecní kulturní domy (např. v Bukovanech a Těšetických) nebo kulturní a informační centra (např. ve Velké Bystřici centrum v budově zámku).

9.1.2 Kina

První filmová produkce v Olomouci se uskutečnila v roce 1896 v sále hotelu U Zlaté hrušky. První dvě stálá kina byla ložena v roce 1908, v roce 1911 začala pravidelná filmová představení také v prvním olomouckém českém kině (Kuřimská, 2001). V meziválečném období fungovalo v Olomouci už deset kin, z toho tři velká se sály pro 300–500 diváků. Po druhé světové válce rozvoj kinofikace v Československu kulminoval. V srpnu 1945 byl zestátněn celý filmový průmysl a v prosinci téhož roku byly všechny kinosály v Olomouci znárodněny a jejich správu převzalo město. Počet kin i návštěvnost dosáhla vrcholu v 50. letech, kdy vznikly nové promítací sály v okrajových částech města a také bylo vybudováno letní kino v tzv. Locatelliho baště v blízkosti katedrály. Od poloviny 60. let začíná s rozšiřováním počtu domácností vybavených televizními přijímači postupný úbytek diváků a s určitým zpožděním také kinosálů. V roce 1987 existovalo v Olomouci ještě 10 kin, dalších 9 bylo v provozu v jejím zázemí. Transformační období po roce 1989 ale vedlo k rychlé redukci této sítě na pouhé 3 kinosály ve městě a 2 v zázemí.

V roce 2005 bylo otevřeno první olomoucké multikino (CineStar), což vedlo k uzavření dalších dvou tradičních kin v centru města. Poslední klasické kino – Metropol – se dostalo do značných existenčních problémů, protože během následujících tří let se zcela obrátil poměr v návštěvnosti: v době otevření multikina připadalo na Metropol přes 80 % olomouckých diváků, ale už v roce 2008 mu zbylo pouhých 10 %. Východiskem z těchto potíží se pro kino stala změna programové orientace kina na artové a české filmy, ale také na filmové premiéry a projekce filmového klubu. Prostory kina jsou také častěji využívány pro přímé přenosy (opera, balet ale i sport), koncerty a výstavy. Přestože ročně uspořádá kino na 650 představení (přes 35 tis. diváků), je jeho provoz závislý na pravidelných dotacích z městského rozpočtu.

Řádově větší návštěvy mají dvě olomoucká multikina – již zmíněný CineStar a v roce 2013 otevřené multikino Premiere Cinemas. Obě jsou součástí nákupních center: CineStar se nachází v OC Olomouc na severním okraji města a nabízí představení v celkem 10 sálech, Premiere Cinemas sídlí v OC Šantovka v centru města a disponuje šesti sály s celkovou kapacitou 952 míst.

9.1.3 Muzea

Olomoucká muzea začala vznikat v 2. polovině 19. století, podobně jako v ostatních sférách kulturního života odděleně pro německé a české obyvatelstvo města. Několik německých institucí vytvořených v tomto období bylo po první světové válce (1924) sloučeno do Muzea hlavního města Olomouce, paralelně působilo i (české) Muzeum Vlastivědného spolku muzejního (Zatloukal, 2014). Sbírkou obou institucí se staly po 2. světové válce základem krajského muzea v Olomouci. To vzniklo v roce 1951 spojením muzeí v Olomouci, Šternberku, Uničově a Litovli. Muzeum několikrát změnilo svůj název, od roku 1990 se označuje jako Vlastivědné muzeum v Olomouci a jedná se o příspěvkovou organizaci olomouckého kraje. Vedle muzejních

expozic v Olomouci dnes spravuje i zámek s parkem v Čechách pod Kosířem a Arboretum Bílá Lhota. Muzeum sídlí ve zrušeném klášteře klarisek, spravuje přes milion sbírkových předmětů a z hlediska rozsahu své sbírky se řadí mezi největší muzea v České republice. Povahou sbírkového fondu v oblasti společenských i přírodních věd pokrývá nejen střední Moravu, ale i širší území s přesahy do zahraničí.

Další významnou institucí ve městě je Muzeum umění Olomouc, jehož zřizovatelem je MK ČR. Muzeum vzniklo v roce 1951 jako Galerie výtvarného umění krajského muzea, organizačně se osamostatnilo v roce 1990. Dnes patří k nejvýznamnějším institucím svého druhu v ČR, a to nejen z hlediska počtu spravovaných sbírkových předmětů (cca 190 000, z toho je ale více než polovina v Kroměříži), což ji řadí hned za Národní galerii v Praze, ale také po stránce odborného záběru a výstavního programu. Muzeum umění má 3 organizační složky: nejcennější historické umělecké sbírky spravuje Arcidiecézní muzeum Kroměříž, v Olomouci je pak Arcidiecézní muzeum Olomouc a Muzeum moderního umění. Arcidiecézní muzeum Olomouc sídlí v areálu románského biskupského paláce a jako jediné v ČR se soustřeďuje na duchovní výtvarnou kulturu z 12. až 18. století. Stálá expozice muzea představuje v 16 sálech téměř 500 děl od románského slohu po baroko. Muzeum moderního umění se specializuje na výtvarnou kulturu 20. a 21. století.

Mimo výše zmíněných institucí vzniklo v Olomouci v posledních 15 letech několik dalších převážně technicky zaměřených muzeí (zejména: Muzeum historických automobilů a galerie umění VeteranArena otevřené v roce 2010 v městské části Hodolany, deponie Muzea Českých drah otevřená v srpnu 2012 ve stejné čtvrti, Letecké muzeum Olomouc otevřené v areálu letiště v Neředíně v roce 2009, Muzeum Matice svatokopecké v bazilice na Sv. Kopečku, Muzeum olomoucké pevnosti v zrekonstruované prachárně v Korunní pevnůstce, ad.).

Nejambicióznějším projektem posledních let je přestavba bývalého dělostřeleckého skladu Korunní pevnůstky na Pevnost poznání Olomouc (otevřena v dubnu 2015). Jde o účelové zařízení Univerzity Palackého v Olomouci patřící do kategorie tzv. science center poskytujících neformální prostředí pro hravé objevování přírodních a společenských jevů.

V zázemí města jsou 2 zařízení, která spadají do kategorie muzeí – jednak vcelku skromné Muzeum hanáckého kroje při Kulturním a informačním centru ve Velké Bystřici, jednak podstatně velkorysejší Hanácké muzeum a skanzen Příkazy, který byl otevřen v roce 1994. Jedná se o v oblasti Hané ojedinělý soubor staveb lidové architektury. Všechny stavby v areálu doplňuje venkovský mobiliář z let 1799–1950.

9.1.4 Galerie

Výstavy soudobého výtvarného jsou spjaty především s různými uměleckými spolky a společnostmi přátel umění, které sdružují umělce a pořádají rozmanité výstavy. K výstavám jsou používány především prostory Uměleckého centra Univerzity Palackého. Řada galerií je spjata s jinými než výstavními činnostmi, např. jsou provozovány v rámci kaváren či restauračních zařízení, které jsou mnohdy zdrojem příjmů pro galerijní činnost. Mezi zajímavé počiny olomouckých umělců patří také alternativní negalerijní výstavní prostory ve formě vitrín nebo pojízdné galerie v tramvaji. V roce 2015 působilo v Olomouci celkem 20 galerií nejrůznějších typů.

9.1.5 Hudební scény a festivaly

I v oblasti hudební má město Olomouc bohatou tradici. Opery a operety byly od počátku provozovány v olomouckých divadlech. V roce 1880 byl také v Olomouci založen pěvecko-hudební spolek Žerotín, který se záhy po svém vzniku stal jedním z nejdůležitějších organizátorů čes-

kojazyčného kulturního života na území Moravy. Jeho zásluhou vznikla hudební škola a v roce 1945 symfonický orchestr – dnešní Moravská filharmonie (Hajdu, 2009). Moravská filharmonie (MFO) patří k předním a nejstarším symfonickým orchestrům v ČR. Sídlí v budově Moravského divadla a její součástí je komorní orchestr, pět komorních souborů a pěvecký sbor – Akademický sbor Žerotín při MFO. Koncerty se pořádají v koncertním sálu Reduta (v divadelní budově, kapacita 500 míst), případně v externích prostorech (Muzeum umění, olomoucké kostely). Zájem o vážnou hudbu ale není ve městě valný a MFO trvale klesá (před rokem 1989 kolem 60 tis. návštěvníků ročně, v roce 2014 už jen kolem 40 tis.)

Vážnou hudbu provozují i olomoucká divadla a několik menších symfonických a komorních orchestrů či souborů v rámci uměleckých škol, jako např. profesionální soubor Ensemble Damian (pořádá festival Olomoucké barokní slavnosti), komorní orchestr Iši Krejčího (při ZUŠ Iši Krejčího), orchestr Sinfonia a Big band při ZUŠ Žerotín, ad. Pěvecké soubory jsou rovněž vázány hlavně na umělecké školy, vlastní smíšený komorní sbor – Ataneo – má i univerzita. Vzhledem k tomu, že Olomouc je studentské město, tvoří nezanedbatelnou část olomoucké hudební scény kluby, jejichž hlavní či vedlejší programovou náplní jsou hudební produkce. Patří mezi ně např. U-klub (150 míst k sezení, 250 na stání), S-cube (až 700 míst), Jazz Tibet club (s kapacitou 120 míst k sezení a 300 na stání), Bounty Rock Cafe (kapacita 100 míst), studentský klub Vertigo, Klub 15 minut, Varna a další.

Velmi podstatnou část hudebního dění v Olomouci tvoří hudební festivaly a koncerty. Hlavním místem jejich pořádání se stala Korunní pevnůstka se svým amfiteátre (open air festivaly), ale také např. Sportovní hala UP. Koncerty jsou pořádány i v církevních objektech, ale i např. v sále vojenské nemocnice Klášterní Hradisko či nově zrekonstruovaném pavilonu A Výstaviště Flora Olomouc. Ročně probíhá v Olomouci 15 pravidelných hudebních festivalů, nejdelší tradici má mezinárodní hudební festival Dvořákova Olomouc (do roku 2000 Olomoucké hudební jaro), v roce 2015 proběhl už její 58. ročník.

9.1.6 Knihovny

Největší knihovnou ve městě je Vědecká knihovna Olomouc, která v roce 2016 oslaví 450 let své existence. Je druhou nejstarší knihovnou svého druhu v ČR, počtem knih je na 4. místě. Vznikla roku 1566 jako knihovna jezuitské koleje, později byla knihovnou univerzitní (1573–1860) a posléze krajskou. Dnešní název má od roku 2001, kdy se stala příspěvkovou organizací Olomouckého kraje. Celkem spravuje na 2 mil. knihovních jednotek s ročním přírůstkem až 30 tis. jednotek (také díky právu povinného výtisku). Dlouhodobým problémem knihovny je nedostatek prostor, značná část knižního fondu musí být dislokována do externích skladů (Vitásková, 2001).

Dlouhou historii má i Knihovna města Olomouce, která je od roku 2003 městskou příspěvkovou organizací. Navazuje na první českou veřejnou knihovnu založenou v Olomouci v roce 1889, později označovanou jako Krajská lidová knihovna. Knihovnu tvoří 16 knihoven na celém území města: ústřední je budova na náměstí Republiky, dále má 6 velkých poboček a 9 malých poboček v městských částech. Činnost malých poboček je však značně neefektivní, čtenáři vyhledávají spíše ústřední budovu nebo velké městské pobočky. Od roku 2003 je knihovna pověřena i výkonem regionálních funkcí (poradenství, vzdělávání knihovníků, tvorba výměnných fondů, atd.) pro knihovny bývalého okresu Olomouc.

Nejmladší je Knihovna Univerzity Palackého, která vznikla až v roce 1991 formálním spojením fakultních a katedrálních knihoven, teprve v roce 1997 ale získala vlastní prostory v zrekonstruované tereziánské zbrojnici. Do této budovy byla pak přesunuta část knihovních fondů z Filozofické a Pedagogické fakulty (Knihovna UP, 2015), knižní fond z ostatních fakult však

zůstává ve fakultních odděleních knihovny, což výrazně limituje využití knihovny ze strany veřejnosti.

Další knihovny působí při muzeích (knihovny Muzea umění a Vlastivědného muzea), při církevních institucích (Arcibiskupská knihovna, knihovna konviktu a knihovna centra Aletti), ad. V každé obci v zázemí města je obecní knihovna, většinou jen se základními službami a s omezenou výpůjční dobou.

9.2 Hodnocení kulturní infrastruktury města

Olomouc je město s bohatou kulturní tradicí, které vždy obohacovalo vzdělanost, kulturní a umělecké dění na celé Moravě. Tento fakt je dán nejen dobrou dostupností v rámci Moravy, ale také s tradicemi bývalého zemského hlavního města jako správního centra katolické církve pro území celé Moravy a sídla druhé nejstarší univerzity na našem území. Dokládá to také dlouholeté fungování předních kulturních institucí, jejichž počátky sahají ještě do 19. století (Moravské divadlo, vědecká knihovna či vlastivědné muzeum). V průběhu minulého století byla v Olomouci vybudována kvalitní síť kulturních zařízení. Společenské změny po roce 1989 byly pro rozvoj kultury významným impulzem, síť kulturních zařízení byla obohacena o řadu privátních zařízení (galerie, muzea, multikina, aj.) která zkvalitnila a zatraktivnila kulturní nabídku, v případě multikin však také vedla k ostrému konkurenčnímu boji, kterému tradiční kina v centru města podlehla. Nová muzea se stala pro město Olomouc a Olomoucký kraj významnými turistickými atrakcemi, které do regionu přivádí nemalý počet návštěvníků. Celkově vytváří kulturní infrastruktura města vynikající zázemí pro kulturní vyžití všeho druhu, kterou však obyvatelstvo města ne vždy plně využívá (městské centrum a některé okrajové čtvrti byly po 2. světové válce dosídleny, rovněž v 60. a 70. letech docházelo k masivní imigraci – v obou případech především venkovského obyvatelstva vychovaného v živých tradicích hanácké lidové kultury).

Nejvýznamnější městské kulturní instituce jsou veřejné: jde o příspěvkové organizace kraje a města. Městská strategie rozvoje cestovního ruchu pro roky 2014–2020 považuje stávající síť kulturních zařízení za vyhovující, uvědomuje si ale absenci víceúčelové (koncertní) haly a také open-air arény pro pořádání letních festivalů, která by měla být dobudována v areálu korunní pevnůstky. Další městskou prioritou je udržení dlouholeté tradice výstavnictví na Výstavišti Flora Olomouc, podpora hanáckých tradic a folklóru a také zaměření kulturní politiky města na studenty, kteří vytváří potřebnou atmosféru a kulturních aktivit se účastní hojněji než starousedlíci.

9.3 Subjektivní hodnocení kulturní dimenze kvality života v Olomouci a jejím zázemí

Dotazníkový výzkum subjektivního vnímání spokojenosti obyvatel ve vztahu ke kvalitě a kapacitě kulturní infrastruktury v Olomouci a jejím zázemí byl prováděn V. Touškem a J. Pospíšilem (viz Pospíšil, 2015) v říjnu a listopadu 2013 a v lednu a únoru 2014 na vzorku 638 respondentů stařích 15 let (0,56 % obyvatel daného věku). Výběr respondentů byl usměrněn tak, aby v každé obci (v případě Olomouce v každé části obce) bylo vybrán 0,5 % vzorek, v obcích (částech) s počtem potenciálních respondentů nižším než 1 200 pak bylo dotazováno vždy 6 obyvatel. Z územního hlediska byl tedy vybraný vzorek reprezentativní

zcela, z hlediska demografické struktury pouze částečně – mírně vyšší podíl žen však nemohl výsledky šetření výrazněji ovlivnit (odpovědi mužů a žen se lišily jen okrajově), rovněž vyšší podíl středo- a vysokoškolsky vzdělaných respondentů oproti reálně populaci zjevně neměl na výsledky šetření zásadní vliv, ve většině otázek totiž patřili středoškolsky vzdělaní respondenti k nejkritičtějším a absolventi vysokých škol naopak mezi osoby hodnotící kvalitu městských kulturních zařízení a možností kulturního využití s podstatně větším porozuměním.

9.3.1 Celková spokojenost s kulturní nabídkou

Celkovou spokojenost s kulturní nabídkou mohli respondenti vyjádřit na škále 1 (velmi spokojen) až 5 (zcela nespokojen). K porovnávání spokojenosti různých skupin obyvatelstva pak bylo použito průměrného hodnocení spokojenosti respondentů dílčích skupin. Potvrdilo se, že obyvatelstvo Olomoucka hodnotí olomouckou kulturní nabídku poměrně dobře (průměrné hodnocení 2,08, tedy nedaleko známce 2 – spokojen). Rozdíl v hodnocení mužů (2,11) a žen (2,07) byl zanedbatelný. Obecně spokojenější jsou lidé ve věku od 20 do 49 let (2,01 až 2,05), naopak relativně nejhorší průměrné hodnocení spokojenosti bylo vypočítáno u osob ve věku od 50 do 64 let (2,25).

V závislosti na vzdělání jsou nejméně spokojeni středoškoláci bez maturity (2,36), nejlepší hodnocení pak pochází od osob s vysokoškolským vzděláním (1,96) a od středoškolsky vzdělaných s maturitou (2,03). Respondenti se základním vzděláním (2,23) byli spokojenější než skupina středoškoláků bez maturity. Zdá se, že tento výsledek potvrzuje Sýkorův (2007) postřeh o sociálních limitech využívání kvalitní globalizované kultury: ta je pro vysokoškolsky vzdělané osoby dostupnější, jsou tudíž spokojenější, osoby se základním vzděláním pak její sociálně podmíněnou nedostupnost nepociťují, protože je dostatečně uspokojuje snadno dostupná (často virtualizovaná) uniformní masová kultura.

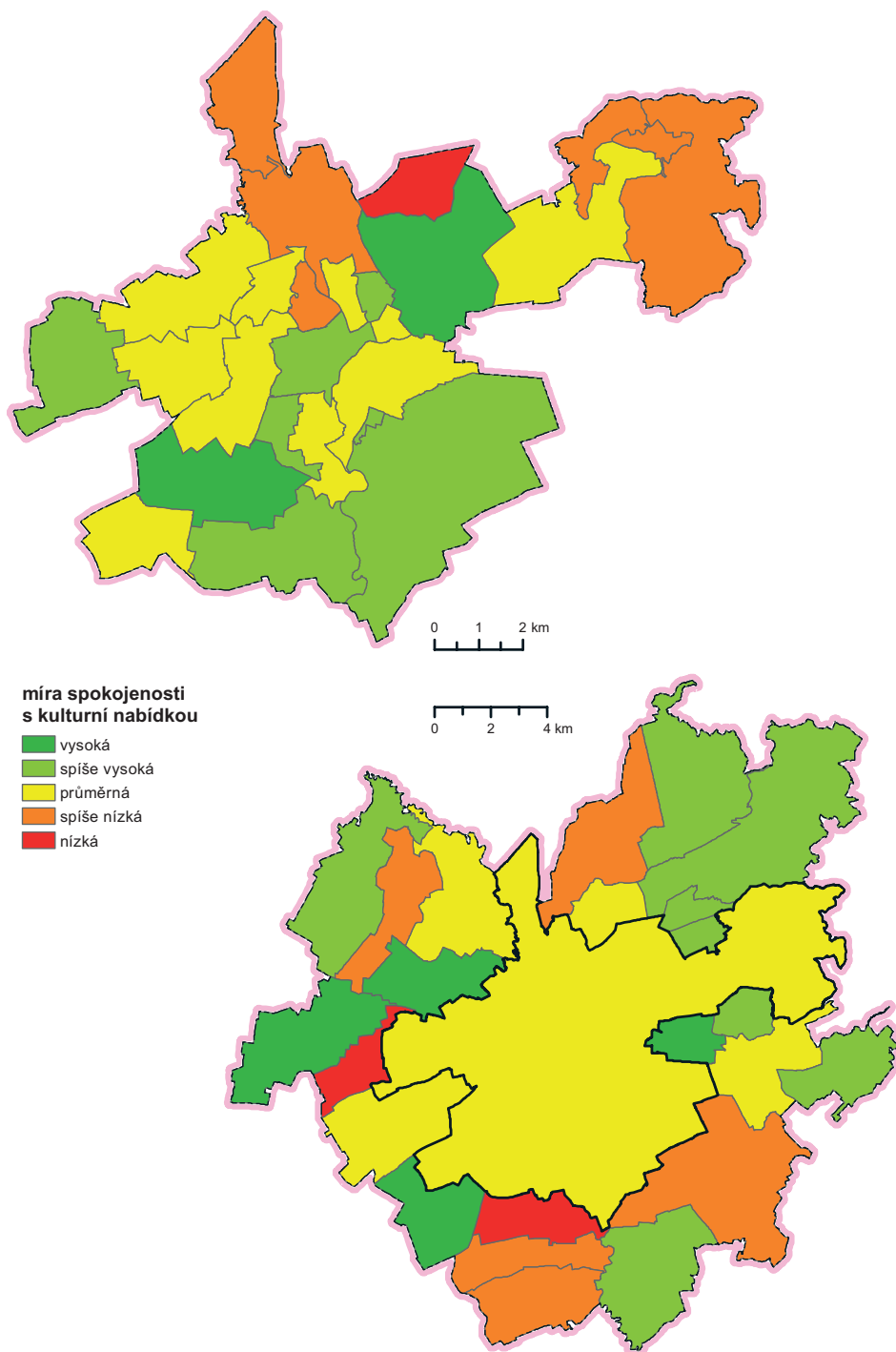
Z prostorového hlediska nebyla zjištěna nejvyšší spokojenost s kulturní nabídkou přímo ve městě, ale v suburbánní zóně B, v suburbánních zónách A a C je pak spokojenost nejnižší – rozdíly však nejsou nikterak markantní, hodnoty se vždy blíží kategorii 2, tedy „spokojen“ – viz Tab. 27.

Tab. 27 Spokojenost s kulturní nabídkou v Olomouci a jejím zázemí

území	průměrné hodnocení
kompaktní město	2,05
suburbánní zóna A	2,29
suburbánní zóna B	1,82
suburbánní zóna C	2,20
území Olomouce a jejího zázemí	2,08

Zdroj: vlastní zpracování s využitím dat z výzkumu Pospíšil (2015)

Vzhledem k nepříliš výrazným rozdílům mezi zónami i nízké variabilitě hodnocení uvnitř zón (viz Obr. 49) nelze ve zkoumané oblasti vymezit žádné oblasti s výrazně nadprůměrným nebo naopak výrazně nadprůměrným hodnocením, je ale zřejmé, že v hodnocení hrála zřejmě zásadní roli dopravní dostupnost centra jako místa, ve kterém se většina kulturních aktivit koncentruje – relativně nejméně jsou proto s kulturní nabídkou spokojeni respondenti z obcí Ústín (2,83), Kožušany-Tážaly (2,67) a Charváty (2,50) a městských částí mimo kompaktní město ležící Týneček (2,67) a Svatý Kopeček (2,50).

Data: Vlastní šetření, ArcČR 3.2

Obr. 49 Celková spokojenost s kulturní nabídkou v Olomouci a jejím zázemí (Zdroj dat: Pospíšil, 2015)

Zajímavé výsledky přinesl výzkum toho, se kterými druhy kulturní nabídky v Olomouci jsou respondenti subjektivně nejspokojenější (bylo možné označit maximálně 2 možnosti). Na otázku odpovědělo jen 87 % respondentů, ostatní svůj názor nesdělili anebo uvedli, že jsou spokojeni se vším. Nejčtenější odpovědi jsou uvedeny v Tab. 28.

Tab. 28 Typy kulturní nabídky, se kterými jsou obyvatelé Olomouce a jejího zázemí nejspokojenější

kulturní nabídka	počet odpovědí	podíl (%)	kulturní nabídka	počet odpovědí	podíl (%)
divadla	190	34,4	festivally	33	6,0
kina	132	23,9	plesy, tanec	22	4,0
koncerty	96	17,4	muzea	17	3,1
kluby	49	8,9	knihovny	15	2,7
galerie	44	8,0	vzdělávací akce	12	2,2

Zdroj dat: Pospíšil (2015), upraveno

Poznámka: relativní hodnoty jsou uváděny v přepočtu na odpovídající respondenty (553)

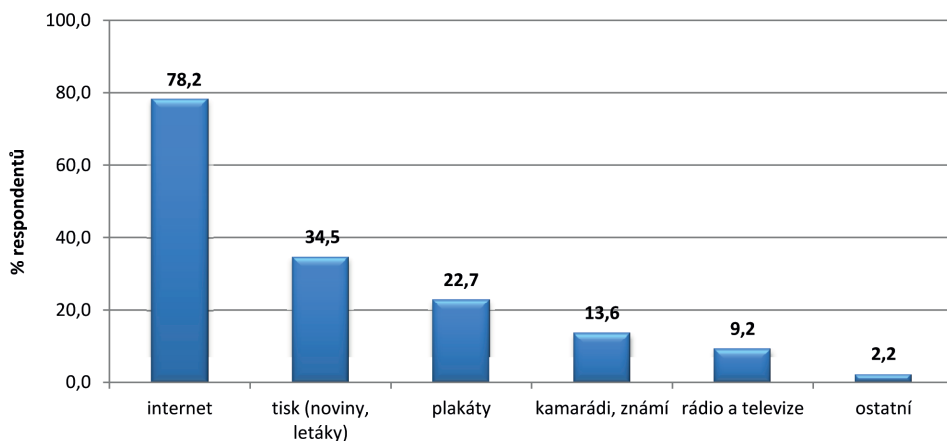
Na odpovědích se možná do jisté míry projevila autostylizace respondentů, protože na předních místech se umístily spíše projevy „vysoké“ kultury, jinak ale preference respondentů víceméně odpovídají skutečné kvalitě nabídky v rámci širšího regionu – divadlo i hudební život jsou nejlepší ve východním cípu republiky, všechna kina jsou nová nebo nedávno zmodernizovaná a nabízejí také slušné divácké zázemí, zatímco muzea mají spíše lokální charakter a v regionu Střední Moravy i silnou konkurenci (zejména Arcibiskupské muzeum v Kroměříži a zpřístupněné hrady a zámky). Poněkud nespravedlivé je přehlížení knihoven, pravděpodobně proto, že vědecká knihovna a zejména univerzitní knihovna jsou užívány mimouniverzitní veřejností poměrně málo a většina respondentů má zkušenosti spíše s pobočkami městské knihovny.

Stejně tak měli respondenti možnost uvést maximálně dva druhy kulturních aktivit, s jejichž úrovní ve městě jsou naopak nejvíce nespokojeni. Více než polovina respondentů (52 %) na tuto otázku nebyla schopna nebo ochotna odpovědět. Pozoruhodný je také fakt, že 86 respondentů (16 %) uvedlo nespokojenost s nabídkou koncertů, přičemž prakticky stejný počet byl naopak s touto nabídkou velmi spokojen. Vzhledem k tomu, že mezi nespokojené patří zejména ženy a vysokoškolsky vzdělaní lidé, jde zřejmě o nespokojenost s počtem nebo kvalitou koncertů vážné hudby. Poměrně často byla jako negativum zmiňována i cena a nedostatečná propagace kulturních akcí.

9.3.2 Informovanost o kulturním dění

Průzkum ukázal subjektivně vnímaný problém nedostatečné propagace kulturních akcí ve městě – více než třetina respondentů uvedla, že se cítí být nedostatečně informována, na druhou stranu ale jen 34 % z nich projevilo zájem o bližší informace, zatímco 66 % přiznalo, že o tyto informace vlastně ani zájem nemají (nejčastěji jde o důchodce). Možnosti zvýšení návštěvnosti kulturních akcí jejich lepší propagací jsou tedy velmi limitované.

Obr. 50 zachycuje nejvyužívanější zdroje informací o kulturním dění v Olomouci a jejím zázemí (respondenti mohli uvést více odpovědí). Tři čtvrtiny respondentů deklarují informovanost prostřednictvím internetu, který se stal nejefektivnějším nástrojem pro šíření informací (z hlediska dostupnosti, ceny, kvantity informací, atd.). Na Olomoucku jsou provozovány specializované informační servery (např. olomouc.cz, kdykde.cz, atd.), kulturní rubriky zpravodajských portálů

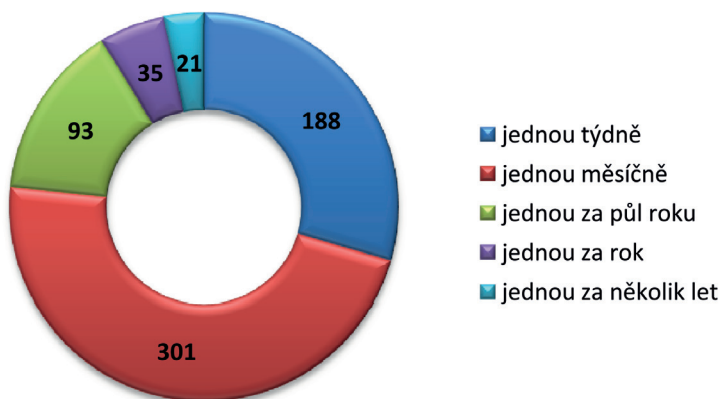

Obr. 50 Zdroje informací o kulturním dění v Olomouci a jejím zázemí (Zdroj dat: Pospíšil, 2015)

(např. Olomoucký deník), webové stránky kulturních institucí a mnohé další. Druhým nejčastějším prostředkem poskytování informací o kulturním dění je tisk, zejména noviny a letáky o vybraných akcích. Poněkud překvapivě přisuzují respondenti významnou úlohu také plakátům, přestože výlepních ploch je poměrně málo (nejčastěji jsou plakáty umístovány ve vitrínách jednotlivých kulturních zařízení). Přestože existují v Olomouci regionální televizní studia a rozhlasové stanice, je jejich podíl na informacích o kulturních aktivitách ve městě minimální.

9.3.3 Postrádané kulturní aktivity a frekvence návštěv

Při výzkumu zájmu o kulturní aktivity respondentům také položena otázka, jaké kulturní akce by se měly v Olomouci a jejím zázemí častěji pořádat. Poptávku po kulturních akcích (601 odpovědí od 457 dotazovaných, kteří na otázku odpověděli) tvoří na prvním místě hudební akce, resp. koncerty (zmiňováno každým třetím respondentem). Tato aktivita dvojnásobně předčila druhou nejčtenější odpověď – festivaly. Zkoumaný vzorek obyvatel též preferuje pořádání divadelních a galerijních akcí, kulturních aktivit určené dětem a další.

Obr. 51 Frekvence návštěv kulturních činností (zdroj dat: Pospíšil, 2015)

Tento dotaz potvrdil generačně podmíněné rozdíly v kulturních potřebách obyvatel města: víc koncertů požadují téměř dvě třetiny osob ve věku do 19 let ale jen 12% obyvatel starších 65 let. Poptávku po rozšíření nabídky divadelních akcí a akcí pro děti uplatňovaly hlavně osoby středního věku (35–49 let), zástupci nejstarší věkové skupiny by spíše uvítali akce spojené s galeriemi anebo se vzděláváním.

Další výrazný mezigenerační rozdíl je ve frekvenci návštěv kulturních činností. Tři čtvrtiny dotazovaných navštěvují kulturní zařízení alespoň jednou za měsíc, z toho se necelých 40% účastní kulturních akcí pravidelněji, tj. jednou týdně (viz Obr. 51).

Ze zpracované statistiky vyplývá, že nejčastějšími aktéry, kteří navštěvují kulturní akce s týdenní frekvencí, jsou osoby věkové skupiny 15–19 let (52,3%). Naopak více než polovina respondentů ve věku 35–64 let uvádí četnost návštěv jedenkrát měsíčně. Osoby starší 50 let se kulturních akcí účastní ještě méně – zpravidla jednou za několik měsíců.

9.3.4 Hodnocení fungování kulturních zařízení a akcí

Poměrně velká část respondentů nedokázala fungování dílčích kulturních zařízení a akcí posoudit, proto byla tato otázka vyhodnocována vždy jen v souborech omezených na respondenty, kteří na otázku odpověděli (zpravidla šlo o tytéž respondenty, kteří posuzované akce nebo zařízení reálně navštěvují). Respondenti mohli fungování zařízení označit za velmi dobré, spíše dobré, spíše špatné nebo velmi špatné. Všechna kulturní zařízení dostala od dotazovaných víc kladných hodnocení než záporných. Za nejlépe fungující jsou považována kina, divadla a knihovny. Relativně hůře jsou z hlediska svého fungování hodnoceny festivaly a koncerty vážné hudby.

Rozdíly v evaluaci mužů i žen byly nepatrné. Zajímavější výsledky přineslo srovnání podle věkových skupin: divadla jsou nadprůměrně hodnocena osobami staršími 34 let, kina pak respondenty do 49 let věku. Zástupci nejmladší věkové skupiny hodnotí nejhůře fungování festivalů, nejlépe knihovny, informační střediska a již zmiňovaná kina. Spíše špatně posuzují fungování koncertů pop music a informačních středisek dotazovaní ve věku nad 65 let.

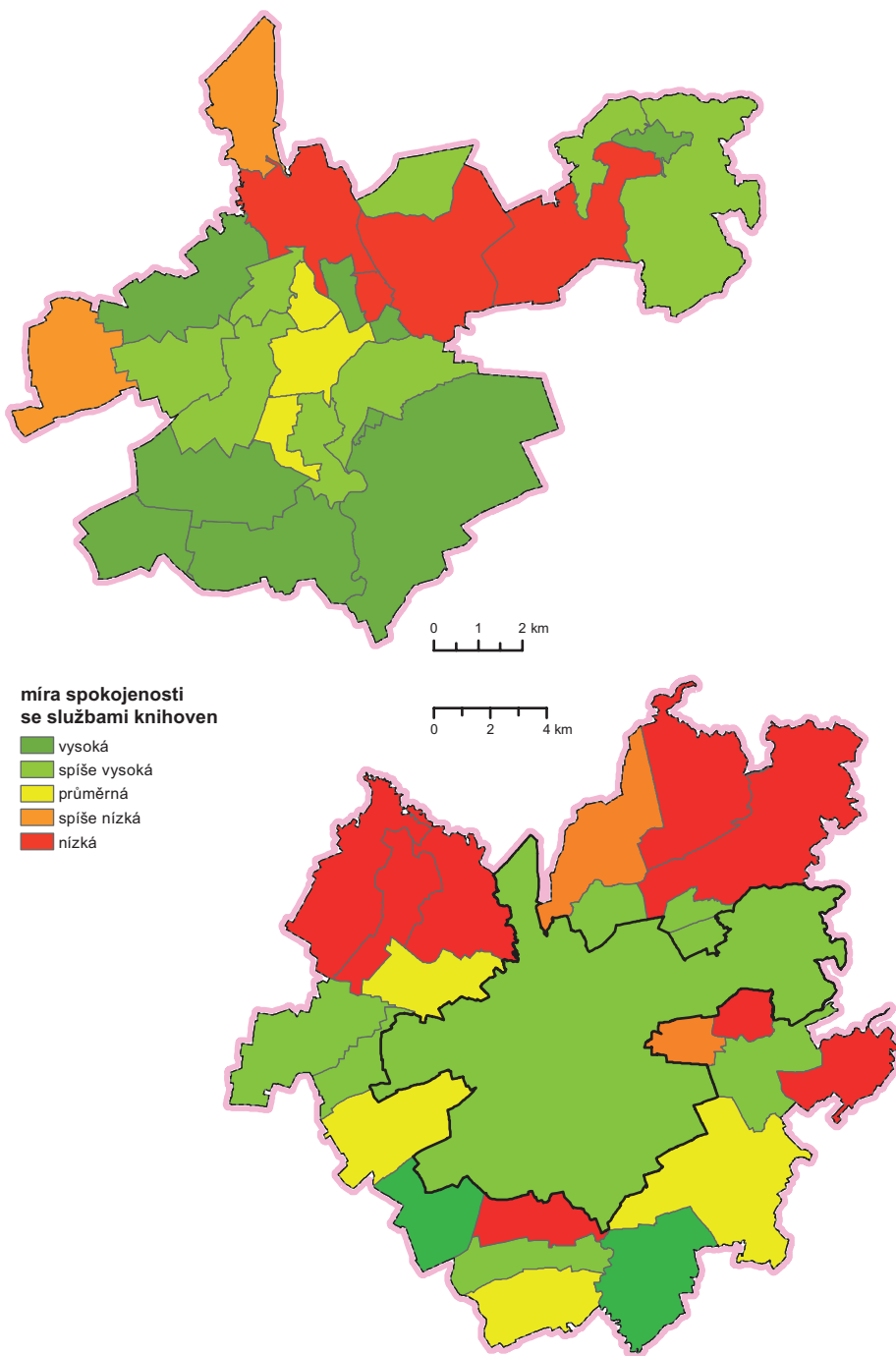
Výraznější prostorová diferenciací se projevila jen v hodnocení knihoven (zřejmě podle zkušeností s hůře vybavenými místními pobočkami), u většiny dalších zařízení by vlastně ani k rozdílnému hodnocení podle bydliště respondenta nemělo dojít, protože všichni hodnotili stejný soubor objektů. Spokojenost s fungováním knihoven (viz Obr. 52) je nejvyšší v kompaktním městě (1,93), nejnižší v suburbánních zónách B (2,25) a C (2,21), čili podle reálné dostupnosti poboček v rozsáhlejších knižním fondem.

9.3.5 Dostupnost kulturních akcí

Celkově se respondenti necítí být v návštěvě kulturních akcí nějak výrazně omezení, obtížnou dopravu zmínilo jen 9% respondentů (zpravidla ze suburbánní zóny C), tj. podstatně méně než nedostatek volného času (téměř 50%), zdravotní problémy (11%) či nedostatek financí (43%). Zdá se, že nedostatek financí a nemožnost zúčastnit se všech „chtěných“ kulturních akcí je hlavním faktorem ovlivňujícím nižší celkovou spokojenost s nabídkou kulturních akcí ve městě v porovnání se suburbánní zónou B – na nedostatek prostředků na kulturu si stěžovalo 44% respondentů z města, ale jen 38,6% ze zázemí.

9.4 Závěr

Z výsledků realizovaného dotazníkového šetření vyšlo najevo, že v Olomouci a jejím zázemí aktivně provozuje kulturu poměrně vysoké procento dotazovaných (přes 40%). S přibývajícím

Data: Vlastní šetření, ArcČR 3.2

Obr. 52 Hodnocení fungování knihoven podle prostorových jednotek v rámci Olomouce a jejího zázemí (Zdroj dat: Pospíšil, 2015)

věkem se tato aktivita vytrácí. Výzkumem bylo dále zjištěno, že přes 75 % respondentů deklarovalo nadprůměrnou celkovou spokojenost s kulturní nabídkou ve městě Olomouc (mezi více spokojené patří spíše vzdělanější lidé, ve věku 20 až 49 let).

Nejatraktivnější jsou pro respondenty návštěvy kin, divadel a knihoven, což také koresponduje s hodnocením jednotlivých kulturních zařízení. Tři čtvrtiny respondentů navštěvují kulturní akce pravidelně, alespoň jedenkrát měsíčně (nejvíce mladá generace). Mezi největší překážky, které brání návštěvám kultury, patří zejména nedostatek volného času a finančních prostředků, pro lidi staršího věku či bydlící v zázemí města je to i špatná dostupnost.

Obyvatelé Olomouce i jejího zázemí ve většině případů kulturu využívají jako nedílnou součást kvality života k uspokojování svých potřeb a přes malé výjimky je kulturní infrastruktura z pohledu kvality i kapacity v Olomouci dostatečná.

Spokojenost s kulturou a možnostmi kulturního vyžití ve zkoumaném území není příliš regionálně diferencovaná. Nepatrně nižší míra spokojenosti byla identifikována jen v dopravně obtížně dostupných oblastech, výraznější jsou však zřejmě rozdíly podle osobního životního stylu, který se odráží v odlišných kulturních potřebách a tím také v odlišných nárocích na hustotu a kvalitu kulturní infrastruktury. Vzhledem k tomu, že výzkum osobní životní styl zkoumal jen nepřímo, projevují se tyto rozdíly spíše zprostředkovaně v odlišnostech generačních, sociálních a vzdělanostních. Různé věkové skupiny mají často až protichůdné požadavky na strukturu i kvalitu kulturní nabídky, mladší věkové kategorie preferují její aktivnější formy a více akcentují moderní umění – a ovšem z velké části i virtualizovanou masovou kulturní produkci, starší respondenti jsou pak podstatně konzervativnější. Z hlediska sociálního a vzdělanostního se projevila poněkud nižší spokojenost příslušníků nižší střední třídy, úroveň kulturní nabídky proto ovlivňuje výrazněji průměrnou spokojenost s kvalitou života právě v lokalitách s jejich nejvyšším zastoupením.

10. Financování obcí a samospráva měst: příklad Olomouce a Pardubic

Pavel Roubínek, Marián Halás, Petr Kladivo, Zdeněk Opravil

10.1 Úvod

V České republice docházelo zejména v období socialismu k významné redukci počtu obcí. Jde o důsledek uplatnění tzv. střediskové soustavy osídlení, která vycházela z Christallerovy teorie centrálních míst. V souvislosti se změnami po roce 1989 došlo k odčleňování (dezintegraci) mnohých takto integrovaných obcí a situace se stabilizovala. Obnovila se celá řada malých obcí, ovšem u velkých měst, přibližně stotisícových, jejichž populační velikost osciluje kolem této hranice, k dezintegračnímu procesu masově nedošlo. Také díky tomu jsou v současné době velká města České republiky typická svým širším vymezením, tzn. administrativně k nim náleží i sídelní jednotky převážně rurálního charakteru, mnohdy vzdálené mnoho kilometrů od center měst. Tyto administrativní součásti měst jsou v rámci České republiky spravovány různým způsobem. V souvislosti s projevy suburbanizace v posledních přibližně dvaceti letech, proměnou sociální struktury obyvatel těchto „předměstí“ i změnami ve financování obcí (pravidel rozpočtového určení daní – dále RUD) se nabízí otázka udržitelnosti a stability takto vymezených hranic měst. Kapitola předkládá pohled na vývoj systému financování a pokouší se analyzovat motivy okrajových částí vybraných stotisícových měst k setrvání nebo naopak odčlenění od těchto měst. V souvislosti se změnami pravidel v RUD od 1. 1. 2013 může finanční motiv sehrát důležitou roli. Hlavním cílem tak bude komparace aktuálních finančních příjmů obcí s předcházejícími obdobími v souvislosti se změnami v RUD a posouzení vlivu těchto změn na potenciální desintegrační procesy a municipální politiku. Proces dezintegrace městské části a vznik nové obce není snadný a je legislativně zakotven v právním systému České republiky. Kapitola podává rovněž základní přehled o této legislativě. Autoři se detailněji zaměřili na města Olomouc a Pardubice.

10.2 Teoretické pozadí řešené problematiky

Financování územních samospráv vymezuje důležitý rámec pro jejich úspěšné fungování. Územní samosprávy poskytují celou řadu služeb pro obyvatelstvo, proto je nezbytně nutné, aby systém fungování samospráv byl co nejefektivnější (Provazníková, 2009). Optimalizací fungování prostorových systémů, resp. systémem veřejných financí obecně, a konkrétněji rozdělováním financí a kompetencí mezi centrální (státní), regionální a lokální úrovně se zabývají i teorie veřejných financí. Jednou ze základních teorií veřejných financí je teorie fiskálního federalismu. Tato teorie vznikla po druhé světové válce a začala se rozvíjet zejména v období 50.–70. let 20. století. Vznikala z důvodů neefektivní alokace finančních prostředků na zabezpečování finančních statků v rámci veřejného sektoru, kdy se začaly projevovat tendence směřující k posílení role územní samosprávy, zejména pravomocí a odpovědnosti v rozhodování obcí i v ekonomické oblasti. Veřejný sektor je ve většině zemí rozvrstven na několik správních úrovní a stát se těmito úrovněmi dělí o výkon veřejné správy. Důsledkem tohoto dělení je exi-

stence víceetapového uspořádání veřejných rozpočtů a vztahů mezi nimi. Jak uvádí Peková (2004), teorie fiskálního federalismu je založena právě na existenci vícevrstvé vládní úrovně a optimálním rozdělením pravomocí a odpovědnosti mezi nimi. O rozvoj teorie se nejvíce zasloužili ekonomové v anglosaských zemích (např. Charles Tiebout, Richard Musgrave a Wallace Oates). Musgrave (1959) načrtl alternativu přisouzení funkcí různým úrovním řízení. Tiebout (1956) již předtím poukázal na „volbu nohou“ (voting with feet), vysvětlující rozhodování obyvatele určitého regionu (města či obce) podle jeho skutečných preferencí vůči veřejným statkům na straně jedné, a podle ochoty platit daně (místní) na straně druhé (zformuloval tím vlastně tzv. hypotézu fiskální migrace). I v nejpodrobnější práci o fiskálním federalismu upozorňuje Oates (1972), že mobilita obyvatel napomáhá zvýšit efekt z decentralizace, ale současně nemusí být pro samotnou decentralizaci místních veřejných statků nezbytná.

Na základě prací Tiebouta a Musgravea (Tiebout, 1956, 1961; Musgrave 1959, 1969) hovoříme o modelu tzv. „vrstveného dortu“, tj. o takovém uspořádání vztahů uvnitř veřejného sektoru a veřejné rozpočtové soustavy, že centrální vláda by měla vykonávat zejména stabilizační a redistribuční fiskální funkce, místní nebo lokální vláda by se měla soustředit na výkon alokační fiskální funkce. V tomto případě se jedná o horizontální model fiskálního federalismu. Jde o takovou dělbu moci, kdy centrální rozhodování je provázáno decentralizovaným výkonem funkcí. Vertikální model fiskálního federalismu (příp. vertikální struktura rozpočtové soustavy) může mít přitom podobu centralizovanou, decentralizovanou nebo kombinovanou (Peková, 2004). Druhým případem je horizontální model fiskálního federalismu (horizontální struktura rozpočtové soustavy), pro který jsou typické finanční vztahy mezi rozpočty jednotlivých vládních úrovní v horizontální linii. Centrální rozhodování je provázáno decentralizovaným výkonem funkcí, přičemž centrální administrativa je většinou málo rozvinutá. Je respektován princip solidarity. Daňová politika i daňová legislativa je jednotná a centralizovaná (Provazníková, 2009).

V posledních desetiletích kladou důraz na problematiku fiskálního federalismu i středoevropské země, zejména v souvislosti s rostoucí úlohou územních samospráv, s procesem decentralizace a dekoncentrace. V mnoha státech proběhly nebo stále probíhají reformy veřejné správy, v rámci nichž došlo k přenesení řady pravomocí a funkcí na nižší úroveň vlády (Morand-Deville, 2003). V rámci tohoto procesu se problematika veřejných financí a veřejné správy často objevuje i jako téma pro akademické studie (Péteri, Lados, 1999; Swianiewicz, 2004; Motek, 2006; Buček et al., 2010). Kromě fiskálního federalismu se ve vědecké literatuře střetáváme i s pojmy fiskální autonomie nebo fiskální decentralizace (např. Ebel, Yılmaz, 2001; Chapman, 2003; Boadway, Shah, 2009; Sopkuliak, 2012), přičemž tyto termíny není možné považovat za synonyma. Fiskální autonomie se obecně týká schopnosti územní a správní jednotky zabezpečit požadovanou úroveň příjmů, a následně určit způsob jejich použití ku prospěchu obyvatel této jednotky. Je to de facto podmnožina fiskálního federalismu, který řeší podstatně širší souvislosti, např. ve vztahu k centrální úrovni vládnutí. Fiskální decentralizace je zase proces směřující k vyšší míře fiskální autonomie (přesun legislativních a politických pravomocí v plánování, rozhodování a řízení z centrální úrovně na úroveň nižší – blíž k občanovi). Zásadní úlohou je hledání optimální míry decentralizace veřejného sektoru na nižší vládní úrovně a zvýšení efektivity a zkvalitnění při financování jeho potřeb. Tanzi (1995) rozlišuje decentralizaci fiskální a administrativní. O fiskální decentralizaci hovoří, pokud nižší územně správní celky mají pravomoci dané legislativou, vybírat a ukládat daně a nesou zodpovědnost za své výdajové aktivity. Naopak pokud většina daní je vybírána centrálně a příjmy jsou přerozdělovány decentralizovaným územním celkům a své výdajové aktivity provádějí pod kontrolou centrální vlády, mluví Tanzi (1995) o administrativní decentralizaci.

S decentralizací a fiskálním federalismem souvisejí i témata kompetencí, nastavení systému řízení a správy na lokální úrovni. Vychází se přitom z myšlenky, že není možné efektivně vládnout pouze z jednoho (státního) centra. Částečná decentralizace veřejného sektoru zároveň napomůže zvýšení intenzity veřejné kontroly nad utrácením veřejných finančních prostředků. Pro fungování správy území na lokální úrovni se v odborné literatuře někdy používá termín „místní stát“. Neznamená to přitom plnou suverenitu typickou pro státní útvar, ale pouze správu a řízení prostorových jednotek na místní úrovni. Propojení obou úrovní je možné nazvat i „duálním státem“ (Saunders, 1984). Teorii lokální autonomie rozvíjí i Clark (1984), který v této souvislosti hovoří o dvou primárních principech lokální autonomie: moci iniciativy a moci imunity. Iniciativou označuje moc konat, přijímat vlastní legislativu a regulovat činnost soukromých osob, imunitou moc konat bez dohledu vyšších úrovní státu. V případě když mají místní samosprávy iniciativu i imunitu, jedná se o plný místní stát, v případě že iniciativu a imunitu nemají, jsou místní orgány pouze administrativním nástrojem vyšších úrovní státu. V metropolích a větších městech existuje i alternativa rozdělení správy a kompetencí místní (městské) úrovně do dvou dalších „podúrovní“. Podle systému tohoto rozdělení uvádí Barlow (1994) tři základní modely řízení velkých měst:

- polycentrický model,
- unitární model,
- dvoustupňový model.

Při polycentrickém modelu neexistuje ve městě přímo volená centrální instituce (samospráva) pro celé město. Správa je decentralizována do místních úřadů. Chybí celoměstský stupeň řízení, dlouhodobé plánování a problematika je i vazba na regionální úroveň. Tento způsob řízení v Evropě prakticky neexistuje. Unitární model má jeden centrální samosprávný úřad pokrývající celé území města. Za hlavní nedostatek se tady považuje nadměrná centralizace a schopnost řešit parciální problémy jednotlivých městských zón a jejich občanů. Dvoustupňový model by měl kombinovat výhody předchozích dvou modelů, redukovat důsledky fragmentace a současně udržet výhody a existenci menších jednotek. Mnozí autoři vyzdvihují tento model i pro jeho větší respekt vůči hodnotám participace, dostupnosti a místní identity. V případě jeho aplikace je důležitá diskuse k otázce, které kompetence ponechat na celoměstské úrovni a které dále decentralizovat (např. Bennett ed., 1994; Sharpe, 1995; Keen, Marchand, 1997). V České republice by měla mít statutární města zdánlivě dvoustupňový model řízení, ale ve skutečnosti to není úplně jednoznačné. Pouze osm z dvaceti šesti statutárních měst má přímo volené orgány (samosprávu) na dvou úrovních: Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, Liberec, Ústí nad Labem, Pardubice a Opava (Tab. 29). Liberec a Opava jsou navíc zvláštními případy. Liberec má specifický způsob řízení pouze s jedním městským obvodem, zbytek podléhá přímo orgánům města, Opava má osm samosprávných okrajových městských částí, centrum města je spravováno přímo orgány města. Ostatní statutární města mají unitární model řízení, kde orgány na nižší úrovni nejsou přímo volenou samosprávou, mají omezené kompetence a pouze poradní funkci (Halás et al., 2013).

Nastavení způsobu financování municipalit z rozpočtového určení daní (RUD) neboli nastavení alternativ fiskální autonomie je důležitou otázkou pro správu, řízení a obecně pro rozvoj měst a obcí. Dominantní jsou příjmy z daní, daňové určení se přitom týká stanovení optimální vertikální struktury zdanění. McLure (2001) zdůrazňuje důležitost následujících otázek při decentralizaci daní: která úroveň vlády rozhoduje, které daně daná úroveň vlády uvalí; která úroveň vlády stanovuje daňovou základnu; která úroveň stanovuje daňové sazby; která úroveň provádí správu daní. V této souvislosti je důležitá i legislativa korigující míru zadlužování

municipalit, která je značně rozdílná v jednotlivých státech a v některých případech se může zohledňovat participace občanů v rámci referenda (Schaltegger, Torgler, 2007). V České republice je systém financování municipalit zvláště důležitý pro okrajové části velkých měst, kterými jsou často přičleněná bývalá samostatná sídla (Halás et al., 2012). Způsob jejich řízení a financování může být značně odlišný v případech, kdy administrativně jsou a kdy administrativně nejsou součástí centrálního města. Analýza této otázky bude zároveň předmětem této kapitoly.

10.3 Stávající systém samosprávy „stotisícových měst“ s přihlédnutím k Olomouci

Už zák. č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení) a zák. č. 418/1990 Sb., o hlavním městě Praze, stanovily, že se území statutárních měst a hlavního města Prahy může členit na samosprávné městské části nebo obvody, pokud tak určí zastupitelstvo příslušného statutárního města ve statutu města. Existuje ale nesoulad v členění statutárních měst České republiky, protože ne všechna využívají možnosti dalšího členění, resp. tzv. dvoustupňového řízení (tedy že každá městská část či obvod má vlastní zastupitelstvo, radu a starostu). Tato záležitost je v současné době v souladu s platnou legislativou plně v kompetenci jednotlivých měst.

Tab. 29 Statutární města s dvoustupňovým systémem samosprávy

Město	Způsob členění
Praha	22 městských správních obvodů (vnitřní dělení) a 57 městských částí
Brno	29 městských částí
Ostrava	23 městských obvodů
Plzeň	10 městských obvodů
Liberec	1 městský obvod, zbytek podléhá přímo orgánům města (35 městských čtvrtí)
Ústí nad Labem	4 městské obvody
Pardubice	8 městských obvodů
Opava	8 městských částí, střed podléhá přímo orgánům města

Zdroj: oficiální webové stránky jednotlivých měst; web ČSÚ (2013)

Mezi samosprávně nečleněná stotisícová města patří mj. Olomouc. Existují zde však tzv. komise městských částí, které zřizuje a ruší Rada města Olomouce (dále jen RMO). Tyto komise (celkem 27) disponují určitými městem přidělenými finančními prostředky (300 tis. ročně), se kterými mohou hospodařit. Zásadní rozhodnutí jsou však přijímána na úrovni města (RMO) a komise mají reálně spíše poradní funkci. V čele jednotlivých KMČ stojí předseda, který je jmenován a odvoláván primátorem města Olomouc (Statutární město Olomouc, 201).

Na základě informací získaných při rozhovorech s vybranými předsedy KMČ lze říci, že se jedná v podstatě o dobrovolnou funkci, protože odměna za její vykonávání je stanovena na 1 900 Kč měsíčně pro předsedu a 500 Kč měsíčně pro člena komise. Počet členů KMČ je 5–15, složení odráží a respektuje výsledky komunálních voleb do zastupitelstva města Olomouce. Problémem je malý zájem o členství v komisích a vysoký věkový průměr jejich členů. Předsedy KMČ sdružuje a měl by řídit pracovník Magistrátu (Odbor vnějších vztahů a informací, Oddělení KMČ). Předsedové KMČ by měli předávat podněty příslušnému odboru, který by je měl řešit

v rámci chodu Magistrátu. Tato spolupráce ale podle zjištěných informací příliš nefunguje. V městských částech jsou detašovaná pracoviště Magistrátu, kam pravidelně zajíždí pracovník, v případě některých městských částí (Chomoutov) nedojíždí pravidelně a nevyvíjí aktivitu. Ze strany předsedů KMČ (hlavně okrajových městských částí) by bylo jednoznačně kladně přijato posílení pravomocí pro KMČ, resp. decentralizace městské samosprávy (tzv. „malé radnice“). Problémem v případě některých městských částí je i to, že do jednání s městem vstupují osobní vztahy a také např. to, zda člen zastupitelstva či rady města je obyvatelem té či oné místní části (vlastní výzkum, 2013). Mezi další stotisícová samosprávně dále nečleněná města patří Hradec Králové nebo České Budějovice, které se sice člení na části České Budějovice 1 až 7, které ale nejsou samosprávné.

10.4 Sídlní systém České republiky, integrace a dezintegrace obcí v historii

Sídlní systém České republiky se vyznačuje několika specifiky. Jde především o velmi vysokou hustotu sídel, jejich nerovnoměrné rozložení, velkou četnost malých venkovských sídel a relativně malý počet velkých měst. Navíc lze najít značné regionální rozdíly, např. hustá síť malých sídel je typická pro Čechy a oblast Českomoravské vrchoviny, naopak pro oblasti moravských a slezských nížin jsou typická větší a navzájem od sebe více vzdálená sídla.

Současná podoba sídelního systému ČR je výsledkem dlouho trvajících historických procesů. Počet sídel dosáhl svého historického maxima v období vrcholného středověku, poté došlo k poklesu jejich počtu, a to zejména v důsledku válečných událostí (husitské války, třicetiletá válka) nebo neuspokojivých hospodářských výsledků obcí. Třicetiletá válka se stala důležitým mezníkem, neboť právě po ní došlo ke stabilizaci naší sídelní struktury přibližně v současné podobě. Pojem sídlo je v geografii vnímán jako elementární jednotka osídlení (Mates, Wokoun et al., 2001). Sídly jsou tedy města, vesnice, prostorově oddělené části obcí, osady apod., bez ohledu na to, jaké je jejich administrativní postavení – zda jsou či nejsou samosprávnými obcemi. Průměrná velikost obce v České republice činí 1 634. Roztříštěná sídelní struktura však není v rámci středoevropských poměrů nic výjimečného. Nejmenší obce v Evropě v průměru s 1 300 obyvateli má Francie (Vajdová et al., 2006).

V historii se objevila celá řada názorů a teorií řešících ideální (žádoucí) velikost obce. V obecné rovině většina z nich kladla důraz na zvýšení průměrné velikosti obce (kvůli snížení nákladů i vyšší efektivitě řízení). Mnohé z těchto teorií se staly oficiálními nástroji rozvojové politiky některých států. V našem prostředí se jednalo o tzv. střediskovou soustavu osídlení navrženou na rozhraní 60. a 70. let minulého století skupinou českých urbanistů, která se na jistou dobu stala základem oficiální politiky územního rozvoje tehdejšího socialistického Československa. Kostrou sídelní soustavy se měla stát hierarchická soustava tzv. střediskových sídel. Ta měla být ohnisky územního rozvoje, poskytovat služby obyvatelům ve svém spádovém území a být cílem investic. Soustava rozlišovala tři typy resp. úrovně střediskových sídel (středisek). Jako střediska místního významu byly vybrány velké venkovské obce s 1 500 až 2 000 obyvateli. Kromě vlastních obyvatel měla střediska zabezpečovat základní životní potřeby také pro obyvatelstvo menších nestřediskových obcí ve svém zázemí, zahrnujícím cca 3 000 až 6 000 obyvatel. Venkovská sídla do soustavy středisek nezařazená – tzv. sídla nestředisková, byla ještě rozdělena do dvou skupin: první tvořila tzv. sídla trvalého charakteru, druhou sídla ostatní. Jak naznačuje tato terminologie, zachování sídel ostatních se do budoucna nepředpokládalo. Středisek místního významu bylo vymezeno cca 1 700. Vyšší stupeň tvořila střediska ob-

vodního významu, jež měla mít k dispozici plně občanské vybavení a poskytovat vyšší služby obyvatelstvu spádového území zahrnujícího nejméně 50 tisíc obyvatel. Vymezeny jich byly necelé dvě stovky – šlo o města s 30 až 80 tisíci obyvateli. Třetí a nejvyšší stupeň soustavy tvořila střediska oblastního významu, která měla poskytovat obyvatelům vlastním i obyvatelstvu rozsáhlého okolního území nejnáročnější služby. Do této kategorie bylo zařazeno 20 největších měst. Do středisek obvodního a oblastního významu měla mířit rozhodující část investic. Přesto, že měla být prostředkem plánovité regulace vývoje osídlení a jistou dobu skutečně ovlivňovala územní rozdělování investic, zařadila se středisková soustava osídlení mezi projekty utopického charakteru. Postupně se totiž ukázalo, že je příliš schematická a direktivní a že podceňuje význam a vliv spontánních, a tudíž nepředvídatelných rozvojových faktorů, jejichž územní rozložení se předem určené nomenklatuře vymykalo. Navzdory regulaci se rozvíjela sídla, u nichž to středisková soustava nepředpokládala, a naopak se nerozvíjela taková, kde to očekávala. Soustava také nedocenila rozvojový význam regionální polohy sídel, často důležitější než jejich populační velikost. Během 80. let proto středisková soustava postupně svou regulační funkci ztrácela a z oficiálních dokumentů vymizela (Vajdová et al., 2006). Zavedení střediskové soustavy osídlení mělo za následek radikální snížení počtu obcí na našem území (administrativně). Jen mezi léty 1970 a 1980 došlo ke snížení počtu obcí o téměř 3 000 (7 511 obcí v roce 1970 a 4 778 v roce 1980; Růžková, Škrabal, et al. 2006). Obce nebyly samozřejmě fyzicky likvidovány, ale docházelo k jejich administrativní integraci. Ta nabývala v zásadě dvojí podoby: buď byly obce sloučeny v nový územní celek, nebo byly obce spravovány (aniž by byly sloučeny) jinou větší obcí a jejím národním výborem. Obce tedy nadále existovaly, ovšem neplnily již základní sídelní funkce, nadále se nerozvíjely (Šašinka, 2011). V souvislosti se změnami po roce 1989 došlo k ustavení obecního zřízení v roce 1990 s garancí samosprávy autonomní administrativní jednotce, obci. Proces rozpadu obcí na menší administrativní jednotky byl okamžitým důsledkem. Od roku 1989, převážně jako reakce na předchozí slučování, se spontánně rozběhnul proces rozdělování obcí a značný počet se jich během poměrně krátké doby rozpadnul do samostatných celků. Hnací silou tohoto procesu byla snaha znovu nabýt autonomii pro dříve samostatnou obec. Jestliže v roce 1990 existovalo v České republice 4 100 samostatných obcí, již v roce 1994 jich existovalo 6 230 (ČSÚ). K 1. 1. 2013 bylo v České republice 6 253 samosprávných obcí a přibližně 15 000 sídel (ČSÚ). Počet obcí je tedy přibližně od poloviny devadesátých let, kdy opadla vlna euforie po roce 1989, víceméně stabilní. Od roku 2005 vzniklo pouze 8 nových obcí (ČSÚ).

10.5 Právní rámec vzniku nové obce

Nicméně v souvislosti s nedávnými změnami v rámci pravidel rozpočtového určení daní se objevily nové motivy pro dezintegraci obcí (tentokrát dobrovolnou). Je otázkou, jakým způsobem se bude situace nadále vyvíjet. Celý proces vzniku nové obce (oddělení) v současnosti vychází ze zák. č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení) a zák. č. 22/2004 Sb. o místním referendu a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. § 21 odst. 1 zák. č. 128/2000 Sb. říká: „Nová obec může vzniknout oddělením části obce, která musí mít samostatné katastrální území sousedící nejméně se dvěma obcemi a tvořící souvislý územní celek; po oddělení bude mít alespoň 1 000 občanů. Stejně podmínky musí splňovat i obec po oddělení její části.“ V současnosti platná podmínka 1 000 občanů tedy znamená, že snahy velmi malých částí měst o osamostatnění nemají naději na úspěch. Je zde ovšem možnost, aby se více místních částí spojilo v rámci stejné iniciativy.

„S oddělením části obce musí vyslovit souhlas v místním referendu občané žijící na území té části obce, která se chce oddělit. V té části obce, která se chce oddělit, ustaví občané obce přípravný výbor.“ Tento přípravný výbor potom navrhuje uspořádání místního referenda a podílí se na jeho přípravách a provedení a je účastníkem řízení o oddělení části obce. V případě kladného výsledku místního referenda konaného v té části obce, která se chce oddělit, rozhoduje o oddělení části obce příslušný krajský úřad v přenesené působnosti na návrh obce (tedy v našem případě města, od kterého se chtějí příslušné části oddělit). Návrh na oddělení části obce a další postupné kroky k dezintegraci jsou popsány v zák. č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení).

10.6 Současná pravidla rozpočtového určení daní v České republice a jejich možné dopady

Daňové příjmy obcí představují jeden z nejvýznamnějších zdrojů příjmů obcí v České republice a do značné míry ovlivňují jejich finanční stabilitu. Nejvýznamnější příjmy rozpočtů obcí jsou daňové příjmy a to daně svěřené a sdílené. Vývoj rozpočtového určení daní (RUD) lze v České republice rozdělit do třech etap: 1993–1995, 1996–2000 a od roku 2001 po současnost. Autoři se budou zabývat obdobím až od roku 2001.

Princip financování měst a obcí je v České republice odlišný oproti jiným evropským zemím. Větší města mají vyšší daňový příjem na jednoho obyvatele (protože zastávají i funkce, které využívají obyvatelé menších obcí). Naproti tomu malé obce disponují nižším daňovým příjmem na jednoho obyvatele. Daňové příjmy obcí a krajů v České republice jsou definovány zejména zák. č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územních samosprávných celků a některým státním fondům (zákon o rozpočtovém určení daní), ve znění pozdějších předpisů. Daňové příjmy obcí podle platného znění zákona jsou tvořeny podílem na sdílených daních, výlučnými daňovými příjmy a tzv. motivačními prvky. Cílem nového zákona o rozpočtovém určení daní bylo především odstranění příčin nerovnoměrného rozdílu v příjmech obcí (zejména u daně z fyzických osob), odstranění spekulativních aktivit obcí ve snaze o zvýšení příjmů, odstranění nestability příjmů obcí při rozdílném vývoji právní úpravy jednotlivých daní rozšířením spektra daní, ze kterých se obcím stanoví podíly na výnosech daňových příjmů. Cílem zákona bylo také sblížení dynamiky daňových příjmů obou segmentů veřejných rozpočtů (Provazníková, 2009). Dalším důvodem pro přijetí změn v RUD byla nutnost zahrnout do financování i novou úroveň vyšších územně samosprávných celků (krajů). Podle nového zákona o RUD od 1. ledna 2001 zůstaly výlučnými daňovými příjmy obcí i nadále celý výnos daně z nemovitostí a daň z příjmů právnických osob placená obcemi.

Sdílenými daňovými příjmy obcí se staly: daň z příjmu fyzických osob ze závislé činnosti, daň z příjmu fyzických osob samostatně výdělečně činných (pouze ze 70% výnosu daně), daň z příjmů fyzických osob vybíraná srážkou, daň z příjmů právnických osob, pokud nejsou poplatníkem samy obce a novým daňovým příjmem se stal podíl obcí na celostátním výnosu daně z přidané hodnoty.

Zákon o rozpočtovém určení daní byl v průběhu své existence několikrát novelizován, přičemž zpravidla šlo o změny vyvolané potřebou reagovat na aktuální záležitosti v oblasti veřejných rozpočtů, nebo nutností upravit některé body, které se v průběhu praxe ukázaly jako problematické. Do roku 2007 bylo 14 velikostních kategorií obcí na základě počtu obyvatel a koeficientu, ovlivňujícího přidělený výnos na jednoho obyvatele. Přitom existovaly tzv. skokové efekty při způsobu dělení financí. Stanovení počtu velikostních kategorií vycházelo ze smě-

rodatných odchylek od průměrného výnosu daně z příjmů fyzických osob ze závislé činnosti a samostatné činnosti na obyvatele. Jednotlivé koeficienty velikostních kategorií obce měly zohlednit skutečnost, že s počtem obyvatel a velikostí obce roste rozsah její přenesené působnosti (Provazníková, 2009). Tento značně neefektivní systém financování obcí, který měl tzv. skokový charakter, kdy se výpočtové koeficienty výrazně měnily s určitou dosaženou hranicí populační velikosti, s sebou nesl celou řadu problémů. Nejvíce postihoval malé obce do 150 obyvatel, což mělo vyvíjet ekonomický tlak na jejich slučování (i když tato skutečnost oficiálně nikdy nezazněla). U kategorie obcí 200–5 000 obyvatel (nejčtenější skupina obcí) měly koeficienty velmi mírný nárůst, což kontrastuje výrazným skokem mezi kategoriemi od 50 tis. do 100 tis. obyvatel (0,8487) a městy od 100 do 150 tis. obyvatel (1,0393). Přitom v České republice existuje skupina měst přibližně stejné velikosti a významu, okolo 100 tis. obyvatel (Č. Budějovice, Zlín, Liberec, H. Králové, Pardubice, Ústí n. L., Havířov, Olomouc), z nichž tuto hranici dlouhodobě překračovala pouze Olomouc (v loňském roce poklesl dle dat ČSÚ počet obyvatel Olomouce pod 100 tis.). Díky rozdílnému koeficientu tak prakticky stejně velká města, bez možnosti ovlivnění, získala zhruba o 20% daňových příjmů na obyvatele méně než Olomouc (Provazníková, 2009). Nedokonalá konstrukce velikostních koeficientů vedla v praxi k aktivitám obcí, kdy ve snaze získat vyšší počet trvale bydlících obyvatel, obce vyplácely „novým“ obyvatelům různé vysoké finanční příspěvky. Příkladem mohou být města jako Jihlava, kdy město potřebovalo překročit hranici 50 tis. obyvatel, nebo města Ústí nad Labem a Kolín. Proti tomu ostře protestovaly okolní obce, lidé se přehlásili do měst, ale nadále bydleli v okolních obcích.

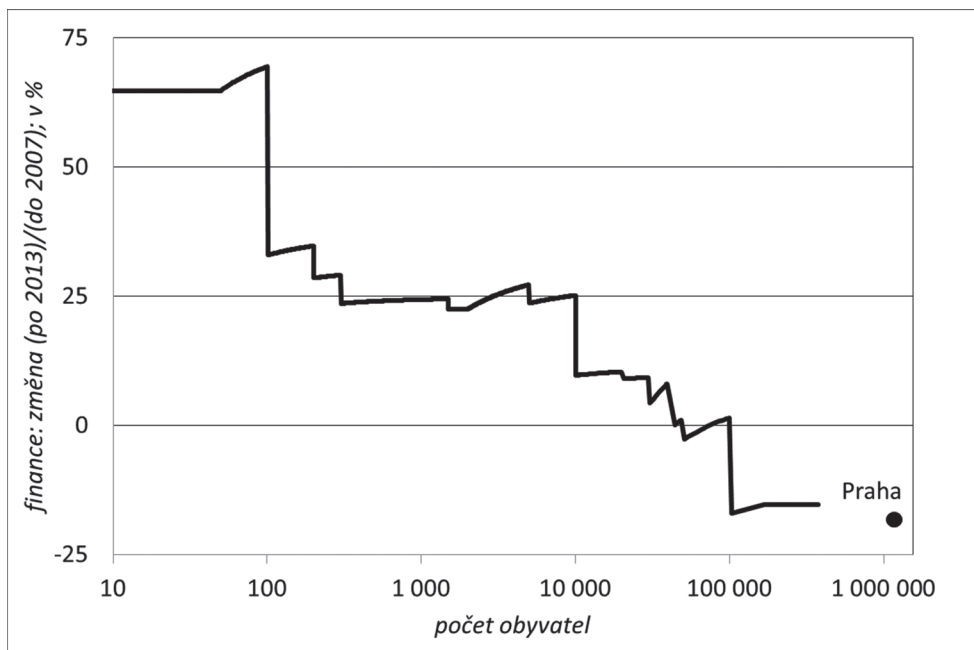
Novela účinná od roku 2008 (zákon č. 377/2007 Sb.) způsobila odstranění dosavadních nesmyslných skokových přechodů mezi velikostními kategoriemi a dále (za účelem posílení rozpočtů nejmenších obcí) bylo do propočtu zakomponováno kritérium prostého počtu obyvatel a kritérium celkové výměry katastrálního území obce (shodně o váze 3%). Zároveň došlo k modifikaci stávajícího kritéria, počtu obyvatel obce, který byl upraven podle koeficientu velikostních kategorií obcí (váha 94%).

Do roku 2007 měla Praha 6,6násobně a stotisícová města 2,5násobně vyšší daňový příjem na obyvatele ve srovnání s nejmenšími obcemi. Po úpravě z roku 2007 měla stotisícová města cca 1,6násobně vyšší daňový příjem na obyvatele ve srovnání s nejmenšími obcemi). Od roku 2007 do roku 2012 existovaly 4 kategorie obcí dle počtu obyvatel (bez skokových efektů):

- do 300 obyvatel (koeficient 1,0000);
- 301–5 000 obyvatel (koeficient 1,0640);
- 5 001–30 000 obyvatel (koeficient 1,3872);
- 30 001 a více obyvatel (koeficient 1,7629).

Výjimku z těchto pravidel tvořila města Plzeň, Ostrava, Brno (koeficient 2,5273) a Praha (koeficient 4,2098). Padesátitisícová nebo stotisícová hranice s výrazným skokem sice už neexistovala, ale i tak byla bonifikace na základě koeficientů poměrně významná (v době její existence do roku 2007 Olomouc i obdobně velká města na hranici intervalů velmi usilovala o to, aby její počet neklesl pod tuto hranici, resp. aby nedošlo k oddělení některé z městských částí). Co se týká pozitivních dopadů, největší nárůsty příjmů ze sdílených daní byly u nejmenších obcí (do 300 obyvatel), a to díky nově zavedenému kritériu celkové výměry obce, které zvýhodňuje obce s nízkou hustotou obyvatelstva. Nejvíce ztrátových obcí se nacházelo v kategoriích od 10 do 20 tis. obyv. a v kategorii od 20 do 30 tis. obyv.

V roce 2011 byl předložen návrh novely zák. o rozpočtovém určení daní, který byl po široké diskusi a následných parametrických úpravách přijat a ve Sbírce zákonů publikován pod

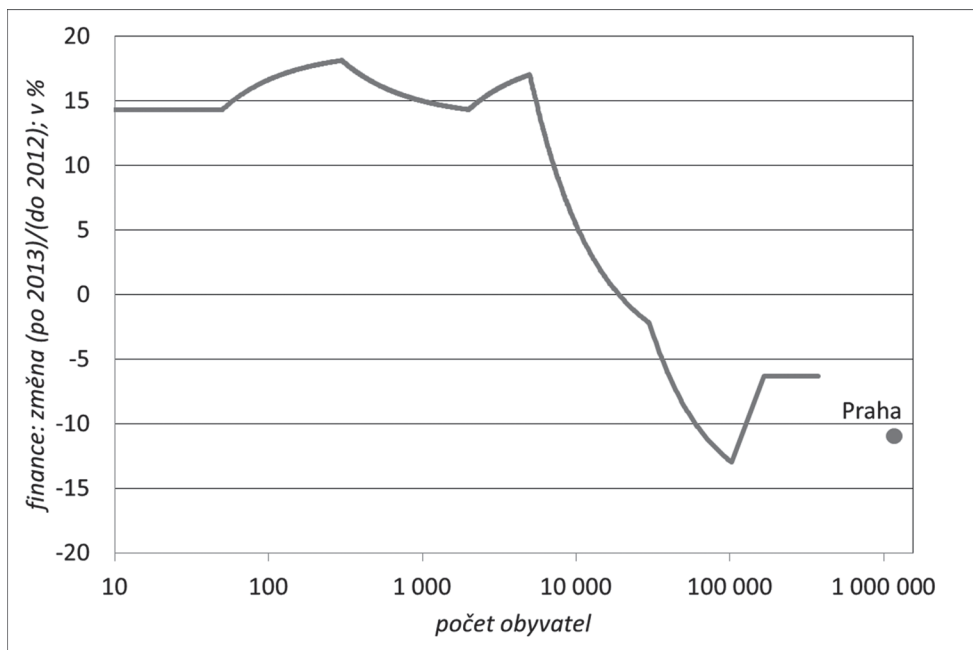
Obr. 53 Změna podílu na příjmech velikostních kategorií obcí z RUD (2013/do 2007 v %)

č. 295/2012 Sb. jako zákon, kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům (zákon o rozpočtovém určení daní), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 370/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Daňové příjmy jsou rozdělovány na základě (váha): kritéria výměry katastrálních území obcí (3%), prostého počtu obyvatel v obci (10%), násobku postupných přechodů (80%) a počtu dětí a žáků navštěvující školu zřizovanou obcí (7%). Novela zákona vstoupila v platnost od 1. 1. 2013.

Současné kategorie vyplývající z novely zákona (bez skokových efektů):

- do 50 obyvatel (koeficient 1,0000);
- 51–2 000 obyvatel (koeficient 1,0700);
- 2 001–30 000 obyvatel (koeficient 1,1523);
- 30 001 a více obyvatel (koeficient 1,3663);
- Praha (koeficient 4,0641), Plzeň, Ostrava, Brno (koeficient 2,2961).

Na Obr. 53 je graficky znázorněna změna (podíl v %) na příjmech obcí podle jejich velikosti z RUD od roku 2013 vzhledem k období do roku 2008, takže je zřejmé, jak si obce v jednotlivých kategoriích populační velikosti polepšily/pohoršily. Osa x je pro přehlednost zobrazena v logaritmickém měřítku. Svislé čáry představují zmíněné „skokové efekty“ zrušené od roku 2008. Obr. 54 zachycuje tytéž změny ale mezi obdobími 2008–2012 a od r. 2013. Oba grafy vycházejí z teoretického předpokladu, že by byl obcím rozdělován stejný objem finančních prostředků (zachycuje tedy změny vyplývající z legislativy, zejména změny ve výši přepočtových koeficientů). V Obr. 54 je rovněž zohledněn fakt, že podle přepočtových koeficientů je od 1. 1. 2013 přepočítáváno jen 80% celkového objemu finančních prostředků. Zbýlých 20%

Obr. 54 Změnína podílu na příjmech velikostních kategorií obcí z RUD (2013/2008–2012 v %)

tvorí kritérium rozlohy obcí a počtu žáků v ZŠ, jak již bylo zmíněno výše. Faktor rozlohy a počtu žáků však v propočtu grafu nebylo možné zohlednit, protože tyto faktory jsou nezávislé na počtu obyvatel obcí.

Novela tedy dle výsledků modelového výpočtu posiluje jednak malé a střední velikostní kategorie obcí v porovnání s přerozdělením sdílených daní podle předchozího znění zákona o rozpočtovém určení daní. Nejvíce si polepsily malé obce (přibližně 300 obyvatel, a to až o 18%), dále potom obce střední velikosti (maximum přibližně 5 000 obyvatel, nárůst o 17%). Obecně řečeno, polepsily si všechny obce do přibližně 19 tis. obyvatel. Naopak obce větších velikostních kategorií (od 19 tis. obyv. výše) si reálně pohoršily. Největší ztrátu zaznamenáváme právě u tzv. stotisícových měst, kde jde o úbytek přibližně 13%. Města Plzeň, Ostrava a Brno dle teoretických propočtů ztrácí přibližně 6%, Praha potom 11%.

Při porovnávání celkového objemu daňových výnosů však tyto změny nemusí být na první pohled patrné, protože tyto výpadky mohou být kompenzovány právě díky rozloze obcí a počtu žáků v ZŠ (což nahrává velkým městům).

10.7 Dopady pravidel financování na municipální politiku a územní rozvoj (příklad měst Olomouc a Pardubice)

Při pohledu na Tab. 30 jsou patrné dopady změn v pravidlech RUD u obcí v suburbánní zóně Olomouce (vymezení dle Halás et al., 2012) i na město samotné. V případě Olomouce došlo ke snížení přepočtové konstanty o 0,3331. Přestože nominální hodnota sdílených daňových příjmů je pro rok 2013 vyšší (948,5 mil. Kč) oproti roku 2012 (945,9), reálně si stotisícová města pohoršují (viz Obr. 54) díky většímu objemu rozdělovaných prostředků, inflaci atd. Již

dříve kritizovaný oddělený propoččet u největších měst zůstal zachován, což potvrzuje trvající veliký rozdíl v příjmech na obyvatele Olomouce a Plzně, které ve skutečnosti v sídelním systému České republiky zastávají hierarchicky i prostorovým dosahem srovnatelnou pozici. Podle Obr. 54 se sice Olomouci i Plzni příjmy snížily, ale došlo paradoxně k prohloubení rozdílů mezi stotisícovými městy a právě Plzní.

Jak už bylo řečeno, v souvislosti s přijetím změn v pravidlech RUD došlo do určité míry ke snížení rozdílů příjmů na obyvatele měst a obcí v jejich suburbánní zóně. Aktuální stav je zřejmý z Tab 30. V případě Olomouce i některých dalších stotisícových měst nemají městské části (pokud jsou zřizovány jejich orgány) příliš velkou možnost reálně zasahovat do řízení města a směřování budoucího vývoje v dané sídelní jednotce. V případě Pardubic sice tato možnost existuje, přesto se však v poslední době objevují určité projevy nespokojenosti. Samostatné obce mají prostřednictvím svých obecních zastupitelstev větší volnost ve smyslu řízení a sama hospodaří s vlastním majetkem. Navíc byly samostatné obce do jisté míry zvýhodněny nedávno přijatými změnami v pravidlech RUD. Ovšem samostatná obec má na druhou stranu vyšší míru povinností.

V případě mnohých kompaktních měst jsou jejich okrajové části ve skutečnosti zástavbou oddělená sídla venkovského charakteru v administrativních hranicích měst. Samostatné obce s velmi vysokou mírou interakce s městy jsou ve skutečnosti morfologicky velmi podobné těmto rurálním částem měst. Obě skupiny vykazují vysokou míru suburbanizace a vazeb na vlastní kompaktní město, přestože suburbánní procesy přes administrativní hranici města Olomouc jsou intenzivnější (Halás et al., 2012). Rozdíl tedy spočívá zejména ve statutu těchto sídel. To má přirozeně své dopady zejména ve způsobu financování a také ve způsobu řízení. V této souvislosti má (i vzhledem k nedávným změnám v pravidlech RUD) smysl porovnat výhodnost či nevýhodnost postavení samostatných obcí, resp. městských částí.

Tab. 30 Daňové příjmy na obyvatele Olomouce a vybraných okolních obcí

číslo obce	název obce	počet obyvatel k 1. 1. 2012	RUD do 31. 12. 2012			RUD od 1. 1. 2013		
			konst. k	sdílené daňové příjmy (tis. Kč)	výnos na jednoho obyvatele (tis. Kč)	konst. k	sdílené daňové příjmy (tis. Kč)	výnos na jednoho obyvatele (tis. Kč)
1	Olomouc	99 529	1,6332	945 938	9,5	1,3001	948 498	9,5
2	Velká Bystřice	3 062	1,0577	19 510	6,4	1,0974	27 232	8,9
3	Velký Týnec	2 638	1,0567	17 350	6,6	1,0886	23 594	8,9
4	Grygov	1 468	1,0509	9 661	6,6	1,0676	12 118	8,3
5	Přáslavice	1 363	1,0499	8 764	6,4	1,0674	11 026	8,1
6	Příkazy	1 229	1,0484	8 217	6,7	1,0672	10 420	8,5
7	Kožušany-Tážaly	852	1,0415	5 513	6,5	1,0659	6 946	8,2
8	Blatec	622	1,0331	4 084	6,6	1,0644	5 220	8,4
9	Bukovany	600	1,0320	3 796	6,3	1,0642	4 739	7,9
10	Tověř	581	1,0310	3 628	6,2	1,0640	4 538	7,8
11	Ústín	401	1,0161	2 601	6,5	1,0613	3 357	8,4
12	Svéšedlice	190	1,0000	1 256	6,6	1,0516	1 521	8,0

Pozn. k je konstanta, výsledné násobky jsou přepočtem podle přesných definic citovaných zákonů s použitím počtu obyvatel obcí k 1. 1. 2012. Výnos RUD pro rok 2013 je teoretickým předpokladem.

Zdroj: zák. č. 295/2012 Sb., zák. č. 243/2000 Sb. ve znění zák. č. 377/2007, Propoččet nového rozpočtového určení daní pro Olomoucký kraj, dostupné z www.kr-olomoucky.cz/rozpocet-olomouckeho-kraje-cl-105.html

Z pohledu finančního se zdá, že zatím je pro sídla v okolí kompaktních měst výhodnější (i když méně než dříve) být integrální součástí měst (dle vlastního výzkumu). Otázkou ovšem zůstává, jaký je skutečný objem finančních prostředků jdoucích z městské kasy na investice do konkrétních městských částí. V případě měst s vícestupňovým systémem samosprávy to zjistitelné je (Pardubice), ovšem u měst, která jsou řízena víceméně pouze ústřední radnicí, to je zjistitelné jen velmi obtížně (Olomouc).

10.7.1 Olomouc

Výhodou pro městské části je mimo jiné např. zabezpečení svozu odpadu, údržby komunikací, veřejného osvětlení, zeleně atd. technickými službami měst. Tyto položky jsou pro samostatné obce značnou finanční zátěží. Dále je pak nespornou výhodou technické i finanční zázemí města při realizaci konkrétních projektů (např. výstavba kanalizace v městské části Olomouc-Radíkov, s náklady 73 mil. Kč, realizovaná v letech 2006–2008, kterou hradilo město Olomouc, by byla pro Radíkov jakožto samostatnou obec s několika sty obyvateli z vlastního rozpočtu jen velmi obtížně realizovatelná). Otázkou je také úspěšnost při získávání dotací z evropských či jiných fondů, kde může sehrát svou roli také statut samostatné obce, resp. městské části.

V rámci města Olomouce a jeho suburbánního zázemí autoři realizovali sérii řízených rozhovorů s místními aktéry, zejména starosty a předsedy KMČ. V rámci tohoto výzkumu byly zjišťovány mimo jiné i záležitosti týkající se možnosti oddělení od města Olomouce nebo naopak možnosti připojení menších obcí k němu. Předsedové KMČ se v obecné rovině vyslovili pro osamostatnění od města Olomouce (domnívají se, že reálně by si samostatné obce polepšily, a to jak finančně, tak díky možnostem vlastní samosprávy). Jde ovšem o věc individuální a připadala by v úvahu pouze u větších městských částí (např. Chomoutov, Droždín), které mají více než 1 000 obyvatel. V případě menších městských částí (Radíkov, Nedvězí) by muselo dojít ke společné aktivitě více z nich, aby v součtu přesáhly tisícovou hranici. Obecně lze ale říci, že v současné době zde aktivita k odčlenění není vyvíjena v žádné z městských částí.

Starostové obcí suburbánní zóny Olomouce většinou jednoznačně preferují samostatnost svých obcí. Příkladem může být obec Bukovany, kde starostka dává svou obec do kontrastu se sousedním Droždínem (městskou částí Olomouce). Vedoucí KMČ zde údajně není schopen nic prosadit, musí jednat s každým odborem Magistrátu zvlášť, nemá žádné kompetence ani nedisponuje výraznějšími finančními prostředky. Pro Droždín jde ale o neřešitelnou situaci, protože jde o silniční spojnicí se Sv. Kopečkem (rovněž městská část), který už samostatný nikdy nebude, protože by nebyl schopen financovat všechny aktivity spojené např. s cestovním ruchem – ZOO apod. Usilování Droždína o osamostatnění nemá tedy větší smysl, protože město Olomouc by nebylo územně kompaktní, což ale na druhou stranu neplatí u všech statutárních měst.

U některých městských částí navíc vyvstávají objektivní překážky snahám o odčlenění (např. právě výše zmiňovaná kanalizace). V případě městské části Chomoutov dochází k transportu odpadní vody do ČOV v Olomouci. V případě osamostatnění by bylo nutné budovat vlastní čističku. Navíc je vždy třeba skupinky aktivních obyvatel, která by se iniciativy k odčlenění ujala, což je v městských částech problém, neboť zde minimálně několik desetiletí neexistuje tradice zastupitelů.

10.7.2 Pardubice

Přestože na rozdíl od výše zmíněného systému fungování městské samosprávy v Olomouci město Pardubice disponuje decentralizovanou městskou samosprávou, a existují zde tzv. „malé radnice“, došlo zde nejen v souvislosti s loňskými změnami pravidel RUD k iniciativě

obyvatel vedoucí k osamostatnění okrajové části města, obvodu Pardubice VI, který zahrnuje místní části Lány na Důlku, Opočíněk, Popkovice, Staré Čivice a Svítkov. Jde o lokalitu situovanou ve východní části města. V rámci městského obvodu se v září 2012 vytvořil přípravný výbor s cílem vyvolání místního referenda o osamostatnění. V této souvislosti byly zprovozněny i webové stránky (www.novaobec.cz), které slouží jako platforma této občanské iniciativy. Přestože autoři iniciativy o oddělení nezpochybňují dřívější přínos integrace obcí pod město Pardubice (vybudování vodovodů, kanalizace, dětských hřišť, obslužnost MHD, zimní i letní údržba), poukazují na skutečnost, že v roce 2011 došlo k odebrání určitých pravomocí městským obvodům, krácení finančních prostředků na údržbu a opravy nebo že o místních záležitostech nerozhodují zvolení zástupci městského obvodu, ale s konečnou platností zastupitelé na magistrátu.

Jako hlavní pozitiva připravovaného odčlenění jsou zmíněny záležitosti vlastní samosprávy (v zastupitelstvu města není dostatečný počet osob bydlících na území obvodu Pardubice VI), dále lepší dostupnost služeb a možnost lépe ovlivňovat chod obce samotnými občany. Dále se jedná o údajně lepší vztah obyvatel k obci (změna statutu bydliště: okrajová část města X samostatná obec). Za podstatné z pohledu financování se v případě obvodu Pardubice VI jeví to, že obvod nedostává od města veškeré finanční prostředky, které by měl jako samostatná obec k dispozici. Z rozpočtu obvodu jsou zajišťovány opravy a údržby silnic, chodníků a zeleně. Velké investice (jako například vybudování kanalizace, rekonstrukce komunikací atd.) jsou financovány z rozpočtu města. Z tohoto důvodu obvod téměř každého čtvrt roku žádá o přidělení peněz na tyto investice, ve většině případů však neúspěšně.

Navíc město Pardubice nemá žádná pravidla pro rozdělování investic, která by zajišťovala rovnoměrný rozvoj všech městských částí. Přednost tak dostávají investice ve středu města a kvalita životních podmínek roste v okrajových částech jen velmi pomalu (novaobec.cz). V případě odčlenění by nová obec měla podle současných pravidel RUD, po započtení daňových a dalších výnosů k dispozici rozpočet ve výši cca 63 mil. Kč, který by dle kalkulací s velkou rezervou pokrýval potřeby obce, a to včetně nákladů na zachování stávajících spojů MHD, nákladů na svoz odpadu, osvětlení, letní i zimní údržbu, provoz školských zařízení i obecní policie. Počet obyvatel nové obce by byl cca 5 500. Další výhody byly spatřovány v otázkách výběru daně z nemovitostí, v možnosti žádat samostatně o granty a dotace, v možnosti jednat samostatně s velkými firmami a v možnosti vlastních pravidel v rámci přijímání dětí do mateřských školek. V obvodu Pardubice VI přípravný výbor sice získal dostatečný počet hlasů nutných ke konání referenda (cca 1/5 byla pro), to se však konat nebude a snahy o odčlenění se zatím odsouvají. Důvodů je více, jednak jde o rivalitu, která se ukázala mezi obyvateli místních částí obvodu, svou roli údajně sehrála i protiargumentace představitelů města Pardubice. Představitelé města navíc chtějí nechat o budoucím uspořádání města rozhodnout občany v referendu. Členové přípravného výboru se proto rozhodli počkat na jeho výsledky, protože pokud by současný přípravný výbor vypsali referendum, které by nedopadlo kladně, uzavřel by si možnost konání referenda o osamostatnění na následující dva roky.

10.8 Shrnutí

Většina „stotisícových“ měst České republiky zahrnuje kromě vlastního „reálného“ i jasně uchopitelného městského prostoru i jednotky suburbánního a rurálního charakteru, morfologicky oddělené od typické městské zástavby. Jedná se z větší části o obce integrované v 70. a 80. letech 20. století v souvislosti s realizací střediskové soustavy osídlení. Toto vymezení

však není třeba podrobovat kritice. Sídla ležící v urbánně nespojitém území měst mají možnost alternativy, setrvat jako součást města nebo se odčlenit, pokud to považují za výhodné. Realizované změny v rozpočtovém určení daní, které posílily do určité míry menší obce i faktická nefunkčnost vícestupňového systému řízení u některých měst mohou do budoucna sehrát určitou roli, některé občanské iniciativy se již objevily (Pardubice). Navíc města už nejsou motivována za každou cenu překonat hranici např. oněch 100 tis. obyvatel, protože skokové efekty byly odstraněny a ztráty v řádech několika set obyvatel v případech odčlenění některých městských částí nejsou v současné době tolik citelné, nicméně ztráty v řádech několika tisíc obyvatel by i velká města postihla výrazněji. Je ale třeba vzít v úvahu, že město sice přichází o část finančních prostředků, ale také ušetří, protože mu odpadnou mandatorní výdaje i investice v odčleněných městských částech.

To zda a do jaké míry nové podmínky RUD platné od počátku roku 2013 ovlivní desintegrační procesy týkající se měst a obcí ukáže až vývoj v následujících letech. Z výsledků řízených rozhovorů se starosty obcí v těsném zázemí přibližně stotisícových měst, nebo představitelů nesamosprávných městských částí vyplývá, že významným motivačním faktorem být může. Do problematiky ale vstupuje celá řada dalších faktorů, například tradice samosprávy v potenciálně nově vznikajících obcích (přerušená integrací v druhé polovině 20. st.), zájem dostatečného počtu obyvatel (referendum o samostatnosti apod.), vybavenost příslušné části a minimální teoretické zatížení rozpočtu budoucí samostatné obce (např. infrastrukturními projekty apod.) atd. Možnost hospodařit s vlastním rozpočtem, rozhodovat o rozvoji obce nebo ji kvalitněji „spravovat“ jsou sice významné motivy, které ale s sebou přinášejí i řadu úskalí. Mezi argumenty podporující desintegraci částí velkých měst patří především zvýšení finančních příjmů menších obcí z RUD a to, zda tyto potenciálně osamostatňující se obce počítají (resp. nepočítají) s realizací významných investičních projektů. Ty mohou znamenat výraznou zátěž pro samostatnou obec a mnohdy jsou realizovatelné pouze v rámci rozpočtu většího města. Mezi argumenty hovořící proti vzniku nových obcí řadíme i slabší informovanost o novém RUD a jeho praktických dopadech na samosprávu municipalit.

Na konkrétních případech, např. města Olomouc, jak jsme často zmiňovali, se ukazuje nevýhoda centrálního řízení města s minimálními nástroji samosprávy jeho částí. Ty, resp. sdružení jejich představitelů, komisařů, mají statut pouze poradní, bez reálné možnosti ovlivňovat rozmístění investic ve městě a lobování za svoji část spojené s možným rozvojem. Uvažování o potenciální samosprávě městských částí se často ukazuje jako politicky neřešitelná otázka, byť náš průzkum ukázal, že má v řadách široké veřejnosti podporu.

Původní verze kapitoly 10 byla publikována v článku: Roubínek, P., Kladivo, P., Halás, M., Koutský, J., Opravil, Z. 2015. Changes in the financing of municipalities and local governments of selected cities: possible effects on disintegration processes and municipal policy. E+M Ekonomie a Management 18 (1), 134–150.

11. Hazard v Olomouci a jejím zázemí: diskuse k rizikům ovlivňujících kvalitu života urbánní a suburbánní populace

David Fiedor, Zdeněk Szczyrba, Irena Smolová, Zdeněk Šuráň

11.1 Úvod

Příspěvek se zabývá problematikou hazardního hraní (angl. gambling) a s tím souvisejícími dopady na kvalitu života. Případově se autoři věnují městu Olomouci a jeho zázemí. Účelově pracují s termínem „hazard“, který sice neodpovídá významu pojmu „gambling“, avšak je běžně používán v českých reáliích (např. Ministerstvo financí).

Mnozí odborníci, ale i laická veřejnost se dlouhodobě snaží upozornit na vážnost problémů plynoucích z hazardu a jeho rozmachu ve společnosti. Z atraktivního druhu zábavy, který provází lidstvo od nepaměti, se postupem času stalo sofistikované odvětví s množstvím technických inovací, které výrazně ovlivňují chování a zdraví hráčů, a v neposlední řadě i jejich rodiny a společnost. Herny a kasina jsou ve většině obcí České republiky vnímány jako běžná součást života. Ulice měst jsou lemovány hernami a non-stop lákajícími kolemjdoucí na vysoké výhry. O poznání v menší míře se s hazardem setkáváme ve venkovském prostoru, i když herny a kasina v pohraničí či suburbánních částech bývají rovněž častým jevem (Abbott, Cramer, 1993; Felsenstein, Freeman, 2002). Hodnotíme-li vztah hazardu ke kvalitě života, je tato relace ovšem daleko více předmětem zkoumání kvality urbánního života (Murgaš, 2013).

Na problematiku hazardu a jeho míru vlivu na společnost lze nahlížet z mnoha úhlů pohledů. Většina odborných studií se zabývá hazardem převážně z psychologického hlediska (např. Griffiths, 1990; Blaszczynski, Nower, 2002; Faregh, Leh-Steensen, 2009), ačkoliv diskutovanými problémovými okruhy jsou rovněž ekonomické aspekty hazardu (např. Kearney, 2005; Littler et al., 2008; Williams et al., 2011) nebo prostorové vzorce rozmístění provozoven hazardu v kontextu prevalence patologického hráčství (např. Marshall, 2002; Gilliland, Ross, 2005; Robitaille, Herjean, 2008; Doran, Young, 2010). V odborné i laické veřejnosti nacházíme početné skupiny odpůrců i příznivců hazardu zastávající nesouhlasná stanoviska pro a proti jeho regulaci, vycházející z odlišné interpretace rizikovosti hraní hazardních her. Nepochybně nadměrná konzumace hazardu vedoucí až ke vzniku závislosti u hráčů je společností vnímána spíše negativně a je chápána jako její zdravotní riziko (např. Thomas et al., 2011; Jazaeri, Bin Habil, 2012; Clark, Limbrick-Oldfield, 2013). Tuto skutečnost si například v České republice, hlavně díky větší propagaci tématu v posledních letech, uvědomuje stále více lidí. Naopak zastánci volného přístupu k hazardu argumentují politickou a ekonomickou svobodou, omezováním státního vlivu i odpovědností jedince za jakékoliv jeho konání. Patří mezi ně také volení zástupci ve veřejné správě, jejichž kladný nebo smířlivý postoj k hazardu se často odvíjí právě od ekonomického hlediska. Samotná regulace hazardu je potom výsledkem veřejného kompromisu na určitou dobu. V praxi se tak setkáváme se střídavými obdobími tvrdší a volnější regulace.

Hazard je v České republice, jak již bylo naznačeno, značně rozšířeným jevem. V mezinárodním srovnání co do počtu hracích zařízení připadajících na 1000 obyvatel se Česká republika řadí dokonce na 2. místo světového žebříčku hned za Austrálii (Szczyrba et al., 2015). Z hlediska prostorové distribuce je hazard v Čechách, na Moravě a ve Slezsku rozšířený hlavně v městech.

Kromě tamních nesčetných heren a kasin patří mezi oblíbená hráčská místa dále restaurace a sportbary, a to i na venkově, který vykazuje větší sociální soudržnost i kvalitu života než ve městech.

Primárním úkolem příspěvku je přiblížit potenciálnímu čtenáři stav rozvoje hazardu v Olomouci a okolních obcích a ukázat na provázanost mezi hazardem a kvalitou života ve městě a jeho zázemí. Olomouc patří mezi města s největší penetrací hazardu v České republice, čímž dobře poslouží hlavnímu cíli příspěvku. Tím je představit vývoj hracích zařízení na území města a jeho okolí dotčeném suburbanizací a nastínit rizika ovlivňující kvalitu života urbánní a suburbánní populace. Dílčími cíli práce jsou: provést časoprostorovou analýzu hazardu v městských částech Olomouce a v okolních suburbánních obcích v letech 2010 a 2015 (1), zhodnotit vývoj prostorové koncentrace hazardu v zájmovém území a sledovaném období (2), promítnout výsledky analýz prostorové distribuce hazardu v zájmovém území do nedávno hodnocené kvality života v Olomouci (Macrineanu, 2012) a kriticky tyto výsledky zhodnotit (3). Pracovní hypotézy vycházely ze znalosti rámce dosavadního vývoje hazardu v České republice a subjektivního hodnocení kvality života v Olomouci. Okruh potenciálních pracovních hypotéz se nakonec zúžil na tyto dvě hypotézy: časoprostorový vývoj hazardu v Olomouci, v jeho městských částech a okolních obcích byl ve znamení redukce počtu hracích zařízení a prohlubování prostorové koncentrace hazardu (1), hodnocení kvality života v městských částech Olomouce nekoreluje s distribucí hazardu v městských částech (2).

11.2 Hazard a jeho vliv na kvalitu života společnosti

S hazardem často spojujeme prostředí kasin a dalších heren, kde se točí ruleta, hrají karty nebo automaty. Ne všichni mají šanci vyhrát a ne vždy hráči udrží svou hráčskou vášeň pod kontrolou. V takových případech se hazard signifikantně dotýká života hráče a výrazně ovlivní jeho kvalitu. O tom koneckonců není pochyb, stačí si vzpomenout na některé případy z běžného života. Následující řádky se snaží nastínit vztah mezi hazardem a kvalitou života a jsou vybranou excerpcí odborné literatury, od psychologie, přes psychiatrii až po sociální geografii, která mimo jiné pracuje s konceptem kvality života (Pacione, 2003a; Ira, 2005b; Ira, Andráško, 2008 aj.).

Hazard patří k lidstvu a je nedílnou součástí jeho historie, která sahá do období 4000–2000 let před n. l. (Szczyrba et al., 2015). Od té doby hazard prošel dlouhým vývojem a nelze si nevšimnout, že jeho společenská role se rovněž vyvíjela. Zatímco v minulosti byl hazard výsadou bohatých a šlechty, v průběhu posledního století si vydobyl celospolečenské postavení. Velký význam na tom má technický pokrok posledních desetiletí, který umožňuje hrát hry a sázet nejen v „kamenných“ pobočkách loterijních nebo sázkových společností, ale i ve virtuálním prostoru internetu. Využití internetu pro hazard má celosvětově stoupající tendenci a s tím roste i jeho využití pro účely hazardu. Prokazatelně má internetový hazard vliv na vznik závislosti u jeho uživatelů (citace), stejně jako je tomu u „klasické“ formy hazardu, tedy kasin a ostatních heren.

V obecné rovině slovo hazard označuje riskantní rozhodování, jehož výsledek zcela závisí na náhodě. (Prunner, 2008). Z psychologického hlediska je hazard definován jako strategie lidského chování, založeného na uplatňování a preferenci rizikového rozhodování za současného potlačení regulujícího faktoru zodpovědnosti (Petráčková, Kraus et al., 2000). Autoři Hartl a Hartlová (2000) uvádějí, že hazardní hraní je hrou, v níž si hráč může koupit výhru, která je založena na riziku a možnosti vysokých finančních výher či ztrát. Ty mohou tvořit jak peníze, tak i jiný majetek. Zpočátku nevinná hra může vyústit až v patologické hráčství (tzv.

gamblerství), které jako jedna z forem sociálně patologického jednání má podobu závislostního chování. Je nutné odlišovat gamblerství od hazardního hráčství, které není spojeno se závislostí a jedinec je schopen ho kontrolovat. (Fischer, Škoda, 2009).

Patologické hráčství lze vnímat také jako nutkavou potřebu hráče vsadit vše do poslední koruny, protože každou chvíli očekává svou výhru. Toto nutkání převažuje nad jindy racionálním chováním hráče. Hollander et al. (2000) charakterizují patologické hraní jako individualizující onemocnění s poruchou kontroly impulsů, spojené s kompulzivitou. Podle něj je hlavním rysem této poruchy konstantní a soustavně se opakující maladaptivní chování, jehož důsledkem se rozvrací osobní, rodinné a pracovní vztahy. Z pohledu geneze bývá patologické hráčství posuzováno jako progresivní vícestupňová nemoc (Custer, 1984). Podle Nešpora (1999) je cesta vedoucí k herní závislosti různě dlouhá a probíhá v několika fázích. Většinou tato cesta trvá jeden až tři roky. První fáze je označována jako „vítězná“ neboli „stadium vyhrávání“. Tato fáze je spojována s prvotním úspěchem – první výhrou. Tuto fázi dobře vystihuje rčení „s jídlem roste chuť“ a hráč při ní pociťuje touhu vyhrávat stále více. Druhá fáze je označována jako „ztrátová“ neboli „stadium prohrávání“. V této fázi podle Nešpora (1999) již jde o patologického hráče. Hráč je hrou zcela pohlcen a nedokáže přestat, a to i přesto, že již prohrál větší sumy finančních prostředků. Zoufale se tyto prostředky snaží vyhrát zpět. Během třetí fáze označované jako „stadium zoufalství“ se hráč snaží dostat ze vzniklých problémů. Situace hráče nutí k nelegálním aktivitám, jako jsou krádeže, podvody, zpronevěry apod. Jiní autoři dělí patologické hráčství do čtyř fází (např. Rosenthal, 1992), což ale z pohledu účelu tohoto textu je irelevantní.

Každá hazardní hra má jiné riziko vzniku problémů u hráče. Výši tohoto rizika udávají tzv. strukturní charakteristiky, které ovlivňují hráčův vztah ke hře. Toto riziko se týká technických parametrů zařízení a dalších parametrů, jako jsou například výše sázky, frekvence her a časové intervaly mezi hrami, pravděpodobnost výhry, objem vsazených peněz, počet těsných proher, reklama nebo zvukové či světelné efekty. Právě přístroje, jako jsou výherní hrací přístroje videoloterijní terminály a další technická zařízení, se vyznačují nepříznivými strukturními charakteristikami a vedou k mnohem závažnějšímu rozvoji problémů spojených s hraním, než je tomu u jiných her. Kromě výše popsaných zdravotních rizik vyvolává hazard četné sociální problémy, týkající se jak závislých jedinců, tak jejich rodin a blízkého okolí. Často jsou postiženi partneři hráčů, u kterých se projevuje pocit viny a deprese z finanční situace, do které se jako partneři dostali. Výsledkem je hluboké narušení vztahů, rodin a mnohdy i celých komunit. Jedním ze sociálních problémů spojených s hazardem je prohlubování nerovnosti mezi bohatými a chudými skupinami obyvatel. Hazard je mezi chudými a sociálně slabými skupinami obyvatel rozšířen hlavně v důsledku nezaměstnanosti a nedostatku možností trávení volného času. V těchto skupinách společnosti a oblastech narůstá poptávka po hazardu a je pravidlem, že lidé s nízkými příjmy utrácí poměrně více peněz než lidé bohatí. To pak vede ke vzniku specifického druhu kriminality, např. rušení nočního klidu, opilost v provozovnách, objevují se prostitutky, drogy apod. (Mravčík et al., 2014). Rozmístění zařízení hazardu se vyznačuje určitými prostorovými vzorci. Obecně se hazard nejvíce koncentruje ve městech. Zde se zpravidla herny a kasina soustřeďují do center a kolem hlavních uličních tepen měst. Vzdálenost heren a kasin od center měst je tedy důležitým faktorem. Stejně tak vzdálenost, kterou je ochoten hráč urazit za hazardem. Potvrzuje se jeden z klíčových závěrů mnoha studií, že v chudších čtvrtích měst se vyskytuje větší počet výherních hracích přístrojů umístěných v barech (např. Gilliland, Ross, 2005). Dalším prostorovým aspektem hazardu ve městě je, že iniciuje vznik doprovodných zařízení služeb, které poskytují hráčům finanční zájem pro případy, kdy potřebují získat peněžní hotovost pro vlastní hraní. Tato prostorová vazba mezi hernami a zastávkami nebo poskytovateli půjček (nebankovní instituce) byla zdokumentována například v Olomouci během výzkumu v letošním roce (Šuráň, 2015).

11.3 Metodologie výzkumu

11.3.1 Použitá data

V oblasti sběru dat a monitoringu hazardu má v České republice výsadní postavení Ministerstvo financí, které spravuje data pro celou republiku v detailním členění na obce. Od roku 2013 na svých webových stránkách rovněž zveřejňuje pravidelné informativní přehledy o povolených hracích zařízeních (nejdříve čtvrtletně, později měsíčně), a to v souvislosti s rostoucím zájmem veřejnosti (hlavně nezávislých občanských sdružení) o problematiku hazardu na území ČR. Ve stejné době byla Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti při Úřadu vlády ČR zpracována první komplexní studie o hazardu v ČR, vycházející z dat poskytnutých Ministerstvem financí (Szczyrba et al., 2015).

Data o hazardu, z nichž vychází tato studie, mají následující strukturu. U každého hracího zařízení je uvedena adresa provozovny, kde je povolené zařízení umístěno, typ činnosti zařízení (interaktivní videoloterní terminály, elektromechanické rulety, výherní hrací přístroje, sázkové hry v kasinu a další), provozovatel, a dokonce i jeho výrobní číslo. Informativní přehledy povolených zařízení jsou občas zatíženy chybou, která spočívá v nepřesnosti zápisu (překlepy či dokonce chybně uvedené adresy umístění provozoven), což znesnadňuje jejich použití pro prostorové analýzy. Dalším omezením dat o hazardu s veřejné databáze MF je absence údajů o VHP umístěných mimo kasina, jelikož je povolují obce. Proto je nutné vždy data prostorově verifikovat a chybějící údaje o VHP povolených obcemi doplnit do databáze (na lokální úrovni se nejedná o neřešitelný problém jako v případě velkého území). Pro jakékoliv datové starší údaje o povolených hracích zařízeních je nezbytné obrátit se písemným dotazem na Ministerstvo financí (na základě zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím).

Pro účely naší analýzy pracujeme s pojmem elektronická hrací zařízení (EHZ), kterým se rozumí všechny typy zařízení vyjma sázkových her v kasinu (tj. mimo tzv. „živé hry“). Jde zároveň o mezinárodně sledovaný ukazatel hazardu, podle něhož patří Česká republika celosvětově mezi země s nejvyšší penetrací hracích zařízení (Szczyrba et al., 2015). Data MF, jež jsou zatížena chybou (viz výše), byla ověřena a doplněna o chybějící VHP během terénního průzkumu, který byl proveden v měsících březnu a dubnu 2015. Získaná data byla následně porovnána s povolenými hracími adresami dle vyhlášky Statutárního města Olomouce č. 5 z roku 2013, o regulaci provozu sázkových her, loterií a jiných podobných her tak, aby seznam provozoven hazardu v námi sledovaném území odpovídal realitě v daném čase. Z celkem třiatřiceti obcí ležících v suburbánním zázemí Olomouce regulují umístění výherních hracích přístrojů tři obce. Město Velká Bystřice ve své vyhlášce č. 2/2005 uvádí seznam adres, na kterých je provoz těchto zařízení exaktně zakázán. O poznání tvrději se k hazardu postavily obce Grygov a Přáslavice, které zcela zakazují provozování loterií a sázkových her na svém území (Grygov vyhláškou č. 3/2012 od 5. 10. 2012; Přáslavice vyhláškou č. 1/2013 od 1. 1. 2014).

11.3.2 Metody zpracování

Kartogramy vytvořené na základě dat z Ministerstva financí (rok 2010) doplněné o data z vlastního šetření (rok 2015) pracovaly s přepočtem EHZ na 100 obyvatel, nikoliv na obvyklejších 1000 obyvatel. Důvodem je analýza hazardu v (sub)urbánním prostředí, se kterým je hazard zpravidla spojován a je zde tak daleko více koncentrován. Nedílnou součástí analýzy prostorové distribuce hazardu je taktéž analýza distribuce provozoven. Zákon 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách, který tvoří základní legislativní rámec provozování hazardu, definuje tři typy provozoven, a to herna (slouží především k provozování EHZ), kasino (mimo jiné provozování „živých her“) a tzv. provozovna se zvláštním režimem. Poslední typ

provozovny si lze představit jako restauraci (někdy i benzinová pumpa či hotel), jejímž hlavním ekonomickým zaměřením není provoz hracích zařízení. Navíc loterijní zákon dodává, že v provozovně se zvláštním režimem nesmí být provozováno více než šest hracích zařízení. Pro získání dalších informací autoři doporučují prostudování loterijního zákona a jeho novel, jelikož předchozí nástin vlastností jednotlivých druhů provozoven měl pouze ilustrační charakter. Druhému dílčímu cíli kapitoly, zhodnocení změny koncentrace EHZ v prostoru mezi roky 2010 a 2015, posloužila Lorenzova křivka (při konstrukci byly využity počty EHZ a počty obyvatel jednotlivých administrativních celků). Ta se používá k vyjádření prostorové koncentrace daného jevu, neboť znázorňuje relativní kumulativní četnosti dvou jevů. Často je Lorenzova křivka doplněná i o číselné vyjádření koncentrace jevu v prostoru, tzv. Giniho koeficient. Ten lze jednoduše spočítat jako poměr obsahu plochy ohraničené hlavní diagonálou (osa prvního kvadrantu kartézské soustavy souřadnic) a Lorenzovou křivkou (viz graf Lorenzovy křivky) k celkové ploše pod diagonálou. Založen je na porovnávání všech odchylek mezi jednotlivými pozorováními. Nabývá hodnot od 0 do 1, přičemž hodnota Giniho koeficientu blízká se číslu 0 znamená rovnoměrnější rozložení jevu v prostoru a naopak (Michálek 2012). V praxi se pro výpočet Giniho koeficientu nejčastěji používá tzv. Brownův vzorec:

$$G = \left| 1 - \sum_{i=1}^n (x_i - x_{i-1}) \cdot (y_i - y_{i-1}) \right|$$

kde x_i a y_i jsou relativní kumulativní četnosti obou charakteristik a $x_0 = 0$ a $x_n = 1$.

Funkce jádrového vyhlazování (kernel density) byla využita k vymezení území vyznačující se nadměrným výskytem provozoven (McMillen, Doran 2007). Zároveň byla jednotlivým adresám vstupujícím do analýzy přiřazena váha, a to na základě počtu provozovaných EHZ. Pro každý pixel (buňku) je automaticky spočítána hodnota vykazující koncentraci daného jevu, v tomto případě počtu provozovaných hracích zařízení. Kromě velikosti buňky je nutné definovat také šířku pásma (vzdálenost od buňky), pro které koncentraci počítáme. Nastavení těchto parametrů je do značné míry subjektivním rozhodnutím, které ovlivňuje výsledný vzhled mapy a je tak potřeba najít určitý kompromis. Čím větší šířka pásma, tím více se stírají rozdíly mezi jednotlivými místy a naopak. Pro předloženou analýzu byly parametry funkce nastaveny na 10 m v případě velikosti buňky a 1 km v případě šířky pásma (obdobně Navrátilová 2014). Pro srovnání výsledků analýz prostorové distribuce hazardu v zájmovém území s hodnocením kvality života v Olomouci bylo využito výsledků shlukové analýzy založené na subjektivním hodnocení kvality života obyvateli Olomouce (Macrineanu, 2012).

11.4 Časoprostorová analýza vývoje hazardu v Olomouci a jejím suburbánním zázemí

Jak již bylo uvedeno, Česká republika patří dlouhodobě mezi země s nejvyšší penetrací EHZ na světě (v přepočtu na 1 000 obyvatel). Jejich prostorové rozložení je značně nerovnoměrné. Například Olomouc dosahuje oproti srovnatelným velkým městům více než dvojnásobku EHZ na 1 000 obyvatel a v tomto ohledu jí patří první místo v ČR (Ministerstvo financí ČR, 2015). Přesto i zde v posledních letech dochází ke snižování počtu provozovaných zařízení (Tab. 31). Ještě větší redukci počtu zařízení se vyznačuje suburbánní zázemí Olomouce. Zároveň je z této tabulky 31 patrný pokles počtu VHP, které povolují obce. Jak v Olomouci, tak v jejím zázemí,

se počet VHP snížil mezi roky 2010 a 2015 na jednu pětinu, zatímco v případě zařízení povolených Ministerstvem financí se jednalo o snížení „jen“ na jednu polovinu.

Tab. 31 Počet obyvatel a EHZ v Olomouci a jejím suburbánním zázemí v letech 2010 a 2015

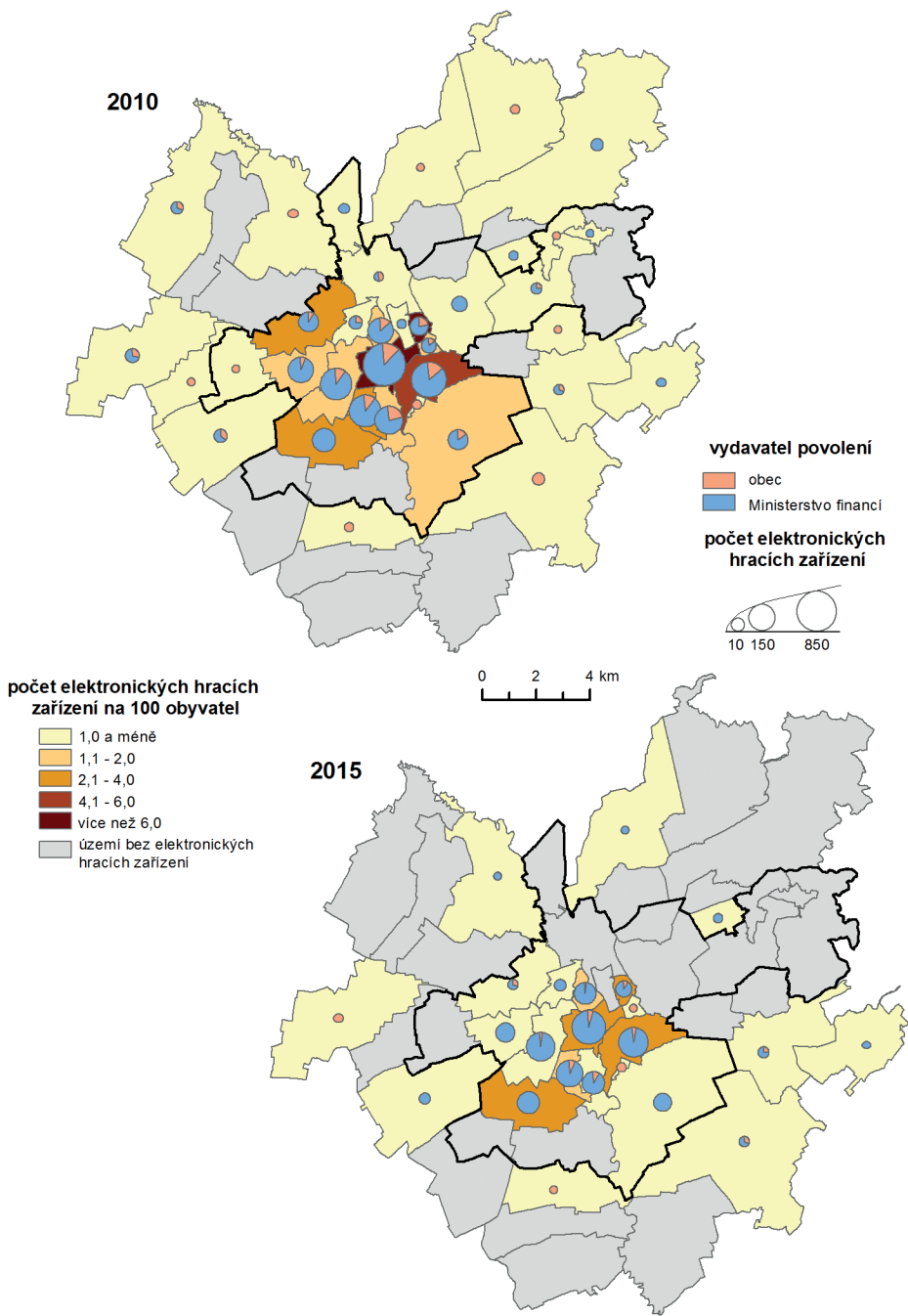
území	2010					2015				
	poč. obyv. (k 31. 12. 2010)	počet EHZ			poč. EHZ na 1 000 ob.	poč. obyv. (k 31. 12. 2014)	počet EHZ			poč. EHZ na 1 000 ob.
		VHP	EHZ (MF)	EHZ (celkem)			VHP	EHZ (MF)	EHZ (celkem)	
město	100 233	330	2 087	2 417	24,11	99 809	61	1 087	1 148	11,50
zázemí	31 695	24	28	52	1,64	33 614	5	14	19	0,57

Zdroj: ČSÚ, Ministerstvo financí (MF) a vlastní šetření

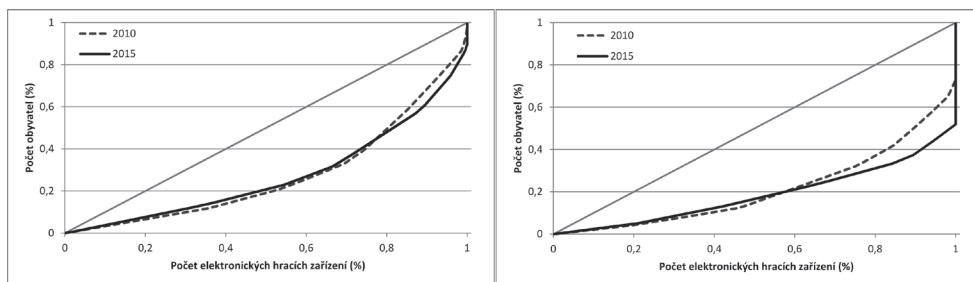
Časoprostorová analýza hazardu byla založena na hodnocení změny počtu EHZ na 100 obyvatel v městských částech Olomouce a v okolních suburbánních obcích v letech 2010 a 2015. Městské části Olomouce jsou značně diferencované, a některé z nich mají dokonce ještě stále venkovský charakter. Jedná se o obce přičleněné k Olomouci v 70. a 80. letech 20. století, které pro dnešní Olomouc představují hlavně rekreační zázemí (Droždín, Lošov, Nedvězí, Radíkov, Svatý Kopeček) nebo území vhodné pro investice do bydlení (Chomoutov, Topolany, Týneček). Naproti tomu městské části Bělidla, Hejčín, Hodolany, Chválkovice, Neředín, Pavlovičky, Povel a Řepčín byly integrovány na počátku 20. století a dnes tvoří kompaktní zástavbu s původní Olomoucí. Z map prostorové distribuce EHZ je patrný úbytek počtu EHZ ve všech městských částech i v okolních obcích, v některých případech dokonce EHZ vymizela úplně. Metodická část textu obsahuje mimo jiné kompletní výčet všech obcí zkoumaného území, které mají platnou obecně závaznou vyhlášku regulující hazard. V tomto ohledu je zajímavá obec Přáslavice, která provozování hazardu na svém území zakázala od 1. 1. 2014. Přesto v mapě prostorové distribuce hazardu (Obr. 55) obec Přáslavice figuruje jako obec, na jejímž území jsou provozovány EHZ i na začátku roku 2015. Tato skutečnost je dána přechodnými ustanoveními uvedenými v obecně závazné vyhlášce, které oddalují působnost vyhlášky zařízení, jejichž provozování bylo povoleno přede dnem nabytí účinnosti této vyhlášky, tj. před 1. 1. 2014. Dále je z Obr. 55 patrný zmenšující se podíl počtu VHP povolených obcemi na celkovém počtu povolených EHZ, a to takřka ve všech zkoumaných územních jednotkách (městské části Olomouce i obce tvořící její suburbánní zázemí). Tento trend je patrný i na celorepublikové úrovni (v roce 2010 tvořily VHP 30 % povolených EHZ; v roce 2014 to už bylo jen 17 % povolených EHZ).

Druhý dílčí cíl této kapitoly byl věnován zhodnocení vývoje prostorové koncentrace hazardu v zájmovém území (tj. městské části Olomouce a obce jejího suburbánního zázemí) v letech 2010 a 2015. Jak již bylo v textu dříve uvedeno, zázemí Olomouce se v počtu provozovaných EHZ nemůže Olomouci rovnat. Proto se autoři rozhodli zhodnotit otázku možné zvyšující se prostorové koncentrace EHZ zvláště pro městské části Olomouce i obce jejího suburbánního zázemí (Obr. 56). Zatímco v městských částech Olomouce nedošlo z hlediska prostorové koncentrace EHZ prakticky k žádné změně, prostorová koncentrace EHZ v obcích suburbánního zázemí Olomouce se nepatrně zvýšila. Taktéž je z výsledků patrné, že v obou hodnocených letech se hazard více prostorově koncentroval v obcích zázemí Olomouce než v jejich městských částech, kde jsou EHZ rozložena rovnoměrněji.

Číselné vyjádření prostorové koncentrace hazardu vyjadřuje hodnota Giniho koeficientu. Ta je v případě Olomouce v letech 2010 a 2015 velmi podobná (0,453 pro rok 2010 a 0,454 pro rok

Obr. 55 Prostorová distribuce EHZ v Olomouci a jejím suburbánním zázemí v letech 2010 a 2015

Obr. 56 Lorenzova křivka zobrazující prostorovou koncentraci EHZ v městě Olomouc a jejím zázemí pro roky 2010 a 2015

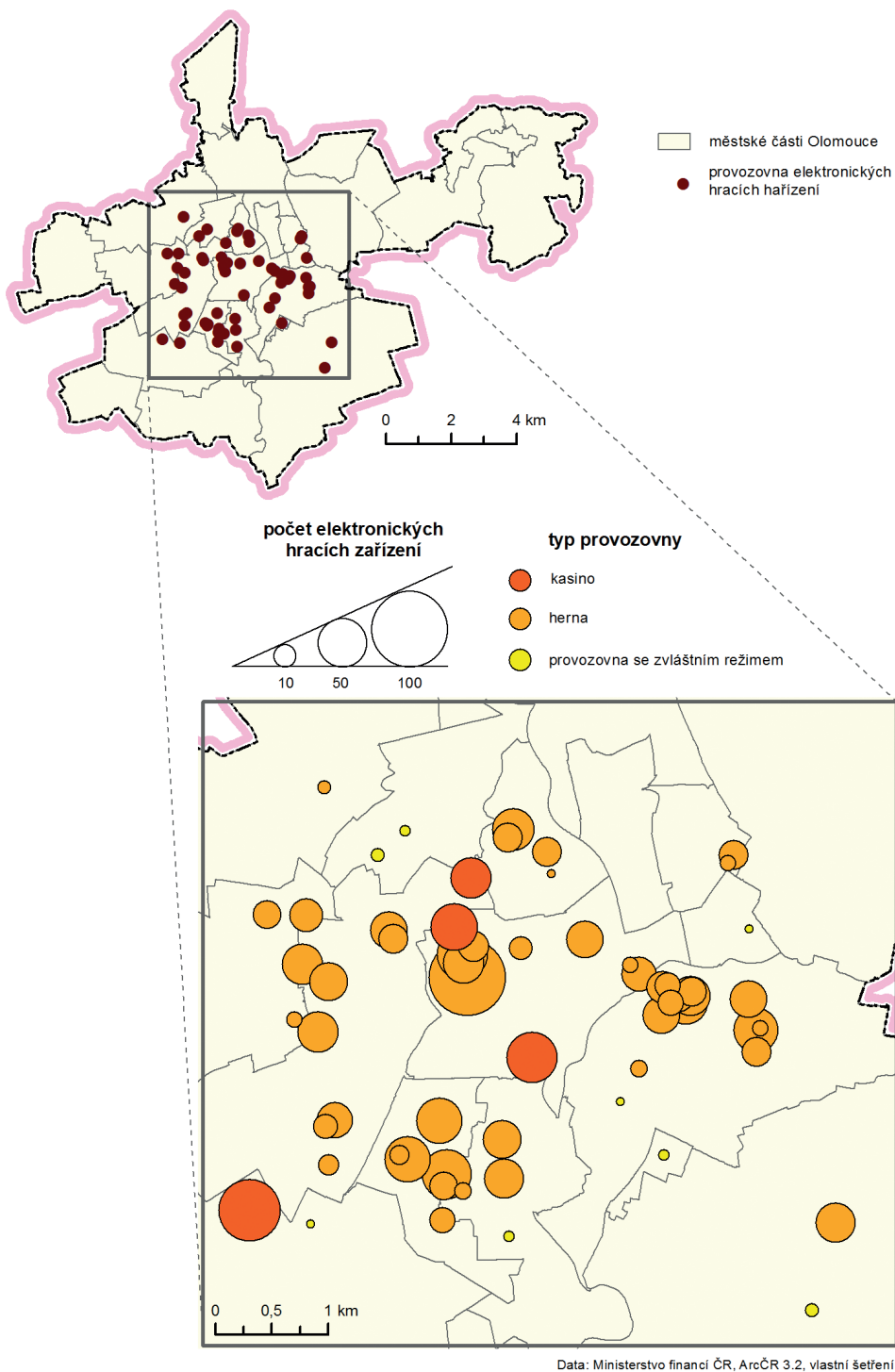
2015), což lze na první pohled vidět již z průběhu Lorenzovy křivky. Jak již bylo naznačeno, zázemí Olomouce se chová jinak než Olomouc samotná. Hodnota Giniho koeficientu pro rok 2010 je rovna 0,580 a pro rok 2015 dokonce 0,628. Prostorová koncentrace EHZ se v zázemí Olomouce mezi roky 2010 a 2015 nepatrně zvýšila.

Velmi důležitým aspektem hodnocení vlivu hazardu na okolí (tj. i na kvalitu života obyvatel) je absolutní počet provozovaných zařízení a také typ provozovny. Tab. 31 uvádí, že v březnu 2015 bylo v obcích suburbánního zázemí Olomouce provozováno pouze 52 EHZ. Při bližším seznámení se s typy provozoven, ve kterých jsou tato zařízení umístěna, lze konstatovat, že ve zkoumaném území je pouze jedna herna (v obci Hněvotín). Všechny ostatní provozovny nejsou primárně zaměřeny na hazard (provozovny se zvláštním režimem). Proto, s ohledem na velmi nízký počet provozovaných hracích zařízení a typy provozoven, je v dalším textu hodnocena kvalita života v souvislosti s prostorovou distribucí EHZ v městských částech Olomouce, přestože obce suburbánního zázemí Olomouce vykazují dle Giniho koeficientu větší úroveň prostorové koncentrace.

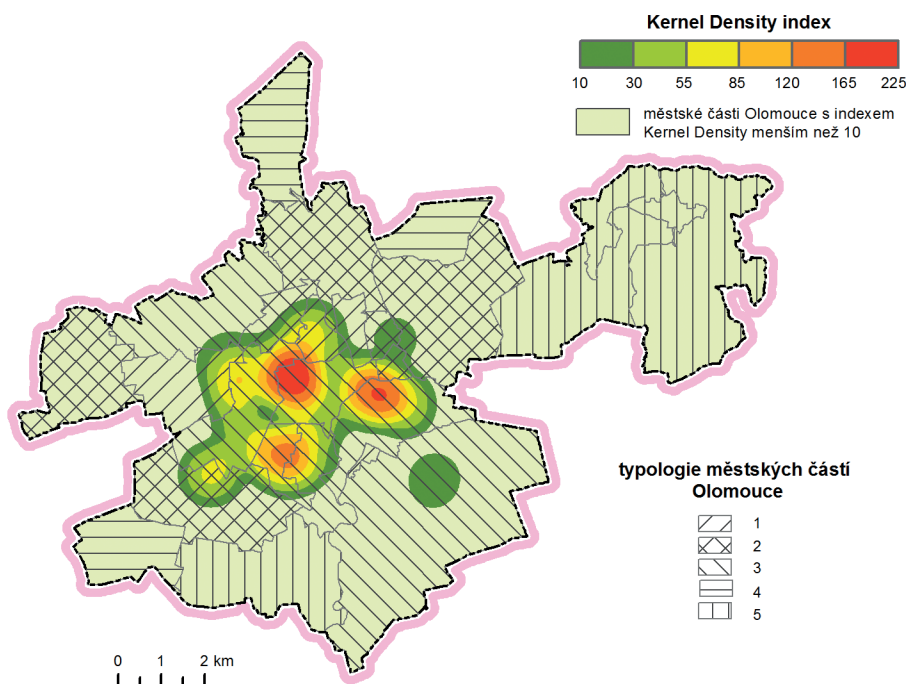
11.5 Prostorová koncentrace hazardu na pozadí hodnocení kvality života v Olomouci

V březnu 2015 bylo v Olomouci identifikováno celkem 62 provozoven hazardu. Drtivá většina z nich byly herny (49), v menším počtu se v Olomouci vyskytovaly provozovny se zvláštním režimem (9) a kasina (4). Obecně závazná vyhláška města Olomouc regulující hazard (č. 5/2013) stanovuje celkem 57 adres, na kterých může být provozování EHZ povoleno, a dalších 14 adres, na kterých bylo provozování EHZ povoleno do 31. 12. 2014. Lze tedy identifikovat celkem deset adres provozoven, ve kterých by již neměly být v březnu 2015 umístěny žádné EHZ. Přesto nelze označit těchto deset provozoven termínem „černé herny“, přestože jsou provozovány v rozporu s obecně závaznou vyhláškou města. Ve všech deseti provozovnách se nachází hrací přístroje povolené Ministerstvem financí, u nichž lze očekávat, že ještě neproběhla všechna správní řízení o odebrání povolení k jejich provozu.

Prostorovou distribucí všech provozoven hazardu v Olomouci znázorňuje Obr. 57. Z něj je na první pohled patrná souvislost typu provozovny s její velikostí měřenou počtem provozovaných EHZ. V provozovnách se zvláštním režimem může být umístěno maximálně šest hracích zařízení, proto je tento typ provozovny obecně nejmenší. Největší variability velikosti provozovny dosahují herny.

Obr. 57 Prostorová distribuce provozoven hazardních her ve městě Olomouc v březnu 2015

Data: Ministerstvo financí ČR, ArcČR 3.2, vlastní šetření, Macrineanu (2012)

Obr. 58 Jádrové vyhlazování provozoven hazardu v Olomouci pro rok 2015 a typologie městských částí Olomouce (zdroj: Macrineanu, 2012)

V roce 2012 vznikla na základě dat z dotazníkového šetření o subjektivním hodnocení kvality života kategorizace městských částí Olomouce. Ta byla vytvořena pomocí shlukové analýzy, do níž vstupovaly hodnoty komponentního skóre dříve provedené analýzy hlavních komponent (Macrineanu, 2012). Charakteristika autorem vymezených kategorií (přejato z Macrineanu, 2012):

- typ 1: podprůměrná spokojenost s kvalitou prostředí a dostupností služeb, velmi nízká kvalita sousedských vztahů;
- typ 2: části charakteru přechodu od venkovského k městskému typu, spokojenost se sousedskými vztahy, rodinnými vztahy, spokojenost i s potenciálním vlivem na okolí;
- typ 3: jednotky charakteristické vysokou spokojeností s dostupností většiny služeb, ale s negativním hodnocením vzhledu;
- typ 4: typ charakteristický vysokou nespokojeností s dostupností služeb;
- typ 5: nejlépe hodnocené části z hlediska atraktivity lokality (zeleň, čistota atd.) a bezpečnosti.

Obr. 58 zobrazuje výše vymezenou typologii městských částí Olomouce a zároveň analýzu jádrového vyhlazování (kernel density) provozoven hazardu vážených počtem provozovaných EHZ. Pomocí funkce kernel density (viz kap. 3.2) byly identifikovány tři jádra hazardu v Olomouci – městské části Olomouc-město, Hodolany a Povel – Nové Sady. Všechny zmíněné městské části byly dle typologie založené na subjektivním hodnocení kvality života zařazeny do stejné kategorie, pro kterou je charakteristická vysoká spokojenost s dostupností služeb

doprovázená negativním hodnocením vzhledu. To koresponduje s předpokladem, že výskyt heren má negativní dopad na své okolí. Vymezená jádra částečně zasahují i do městských částí zařazených do typů 1 a 2, které vykazují buď podprůměrnou spokojenost s kvalitou prostředí (typ 1), nebo jej tvoří městské části, pro něž je charakteristický přechod od venkovského k městskému typu prostředí (typ 2). Naopak na území městských částí spadajících do typů 4 a 5 se nenachází žádné provozovny hazardu. I proto je pro tyto typy městských částí charakteristická vysoká spokojenost s prostředím doprovázená nespokojeností s dostupností služeb.

11.6 Závěr

Problematika hazardu není obvykle spojována s geografickým hodnocením kvality života, přesto má hazard nepochybně vliv na kvalitu žitého prostoru ve městech a tudíž je i vhodným objektem studia geografie. I když se hazard často skrývá pod rouškou anonymního neveřejného prostoru, minimálně svými vnějšími znaky (blikající světla poutačů, výlohy heren) vstupuje ho veřejného prostoru a ovlivňuje tím život jeho uživatelů. V kontextu hazardu bývá kvalita života zmiňována pouze jako negativní dopady patologického hraní na životy hráčů a jejich rodin, případně je spojována s kulturními souvislostmi hazardu (Martinotti, Bowden-Jones, 2015).

Naše studie předkládá odborné veřejnosti geografické hodnocení hazardu na příkladu města Olomouce a propojuje toto téma se subjektivním hodnocením kvality života v tomto městě (Macrineanu, 2012). Jak se ukázalo, existuje vazba mezi podprůměrnými z hlediska kvality života oblastmi ve městě a zvýšeným výskytem heren. Oba výzkumy byly realizovány nezávisle na sobě a s časovým odstupem několik málo let, přesto výsledky našeho hodnocení ukazují na kauzalitu vazby. Co se týká suburbánního prostoru Olomouce, ten nebyl předmětem hodnocení kvality života, nicméně dá se předpokládat, že i zde má přítomnost provozoven hazardu vliv na tamější kvalitu života obyvatel. Ovšem podstatně menší, jelikož koncentrace hazardu zde nedosahuje takové úrovně jako v Olomouci.

12. Kriminalita, místa strachu a kvalita života v Olomouci a jejím zázemí

Vladimír Ira, Věra Zítková

12.1 Úvod

Kriminalita jako negativní společenský fenomén je součástí našeho každodenního života. Má objektivní a subjektivní dimenzi, přičemž právě ta druhá dimenze je často reprezentována strachem a obavami občanů o vlastní bezpečnost a zabezpečení svého majetku (Matlovičová, Mocák 2014). Problematika kriminality a jejího vnímání především v městském prostředí je v posledních desetiletích aktuálním tématem kromě jiných společenskovo-vědních disciplín i v geografii (Michálek 2009). Strach ze zločinu se st začíná být vnímaný jako vážný psychosociální problém. Strach ze zločinu stejně tak jako samotný zločin významně ovlivňují kvalitu života obyvatel především měst (např. Evans, Herbert eds. 1989, Pacione 2003a, Michálek 2009, Stasíková 2011, Jíchová a Temelová 2012 a Zítková 2013). Především města, respektive jejich anonymní a nepřehledné oblasti, evokují často v lidech strach, obavy nebo nejistotu (Stasíková 2011).

Úkolem geografie při studiu kriminality a při studiu strachu z ní je hledání souvislostí mezi zločinem a místem, kde se udál, protože zločin má k prostoru různorodé a proměnlivé vztahy. Vnímání prostoru jednotlivci se liší, avšak velké množství lidí reaguje podobně na stejné impulsy z daného území (Stasíková 2013). Geografie kriminality zkoumá vztah mezi zločinem, prostorem, jednotlivcem nebo společností s důrazem na otázky prostředí a kvality života (Ira et al. 2009). Strach ze zločinu (*fear of crime*) se stává důležitým tématem behaviorálně geograficky orientovaných výzkumů v 60. letech 20. století (Jíchová a Temelová 2012). Souvisí to s orientací tohoto badatelského směru zaměřeného na otázky vnímání, hodnocení, vzorce časoprostorového chování jako výsledek rozhodovacích procesů ovlivněných prostředím.

Geografické studium kriminality se v postsocialistické střední Evropě rozvíjí od 90. let 20. století. Definuje vlastní přístupy k výzkumu kriminality, soustřeďuje se na prohlubování některých postupů, zdokonalování modelů, zpřesňování teorií a konceptů převzatých ze západní geografie. Postupně se zájem rozšířil i na vnitroměstskou diferenciaci kriminality, analýzu kriminálního prostorového chování, sezónní aspekty vývoje urbánní kriminality, problematiku její vnímání či na strach ze zločinnosti a prevenci kriminality (např. Michálek 1997, Stasíková 2011 a 2013, Zítková 2013, Jíchová 2014, Matlovičová a Mocák 2014). Největší rozvoj je spojen s novými technologickými možnostmi. Úspěšně se rozvíjející geografické informační systémy umožňují nejen vysoce kvalitní mapová zpracování a vizualizaci kriminality, ale ovlivňují i možnosti zpracování a správy kriminálních dat (Jíchová 2014).

Cílem kapitoly je přiblížit čtenáři problematiku geografie kriminality, prostorovou diferenciaci kriminality v Olomouci a okolních obcích a ukázat na hlubší empirické sondy věnované vnímání míst strachu v Olomouci na provázanost mezi subjektivní a objektivní dimenzi kriminality a jejich vliv na kvalitu života ve městě.

12.2 Kriminalita v rámci Olomouce a jejího zázemí (na základě údajů Policie ČR)

Statistická data za jednotlivá obvodní oddělení policie České republiky (dále jen OO PČR) města Olomouc interpretovaná v kapitole věnované kriminalitě a místům strachu byla poskytnuta Policií ČR, Preventivně informačním oddělením Krajského ředitelství policie Olomouckého kraje, která je zaznamenává v Evidenčně statistickém systému Policie ČR. Druhy jednotlivé kriminality jsou rozděleny podle takticko-statistické klasifikace. Tato statistika člení kriminalitu na násilnou, mravnostní, majetkovou a hospodářskou kriminalitu a kriminalitu, která nespadá do žádné z výše uvedených kategorií (krádeže vloupáním, krádeže prosté, ostatní majetkové trestné činy, ostatní kriminální trestné činy, zbývající kriminalita). Z poskytnutých dat není možné zjistit konkrétní místo trestného činu, resp. ulici, pohlaví či věk pachatele. (jsou sledována pouze do úrovně policejních okrsků – Tab. 32). OO PČR města Olomouce nekorrespondují s hranicemi městských částí Olomouce, ani s administrativními hranicemi města, tudíž jsou v nich zahrnuty i okolní příměstské obce. Data o trestné činnosti za jednotlivé ulice Olomouce v letech 2009–2011, ve kterých došlo k více než dvaceti trestným činům za sledovaný rok byla získána z Plánu preventivních aktivit města Olomouce na léta 2012–2015, která poskytla Policie ČR.

Kriminalita a bezpečnost občanů je v dnešní době chápána jako oblast, která je ve společnosti označována jako jeden z nejvýznamnějších společenských problémů. Potvrzují to i výzkumy veřejného mínění na téma kvalita života ve městě Olomouc, které uvádějí mezi nejvýznamnějšími problémy kromě dopravy, bydlení, životního prostředí, zdravotnictví a sociálních služeb i bezpečnost (Plán preventivních aktivit města Olomouce na léta 2012–2015).

Tab. 32 Policejní okrsky na území města Olomouc a v jeho zázemí

Policejní okrsky	Části města/Obce
OO PČR Olomouc I	Části města: Lazce, centrum města
OO PČR Olomouc II	Části města: Nemilany, Nová ulice, Nové Sady, Nový Svět, Povel, Slavonín
OO PČR Olomouc III	Části města: Bělidla, Černovír, Hodolany, Holoice, Chválkovice, Klášterní Hradisko, Nový dvůr, Pavlovičky, Týneček Obce: Bystrovany, Grygov, Hlušovice, Krčmaň, Majetín, Velký Týnec
OO PČR Olomouc IV	Části města: Hejčín, Chomoutov, Neředín, Nová Ulice, Řepčín, Topolany Obce: Horka nad Moravou, Křelov-Břuchotín, Skrbeň

Zdroj: Preventivně informační oddělení Krajského ředitelství policie Olomouckého kraje

Násilná kriminalita

Násilná kriminalita v sobě zahrnuje velmi různorodou škálu kriminálního jednání. Je spojena s omezováním osobní svobody, zasahováním do základních lidských práv a svobod. Do této kategorie spadá domácí násilí, pouliční kriminalita, vraždy, násilné projevy organizované kriminality, úmyslné ublížení na zdraví, vydírání a v poslední době i stalking. Násilná trestní kriminalita evidovaná policií ČR v jednotlivých OO PČR Olomouce v přepočtu na 1 000 obyvatel je nejvyšší v obvodním oddělení Olomouc I., což představuje centrum města a část městské čtvrti Lazce. Nejvyšší hodnoty šesti násilných trestných činů na 1 000 obyvatel dosahovala v roce 2010 a naopak nejnižší vykazuje v posledním sledovaném roce, kdy se počet snížil na čtyři trestné činy na 1 000 obyvatel. Nejnižších hodnot dosahuje OO PČR Olomouc IV., kdy je v kom-

paraci s ostatními policejními okrsky (kromě roku 2008 a 2012) vždy nejnižší nápad trestné činnosti. Objasněná trestná činnost vykazuje nejvyšších hodnot u případů spáchaných v OO PČR Olomouc I., což lze přičíst i existenci „Komplexního programu prevence kriminality na místní úrovni“. Díky němu jsou na místech s vysokou pouliční kriminalitou nainstalovány kamery, které mají za cíl snížení trestné činnosti v těchto prostorech ale také odradit případné pachatele od protiprávní činnosti. Naopak nejnižší podíl v objasnění protizákonné činnosti vykazuje OO PČR Olomouc IV.

Mravnostní trestné činy

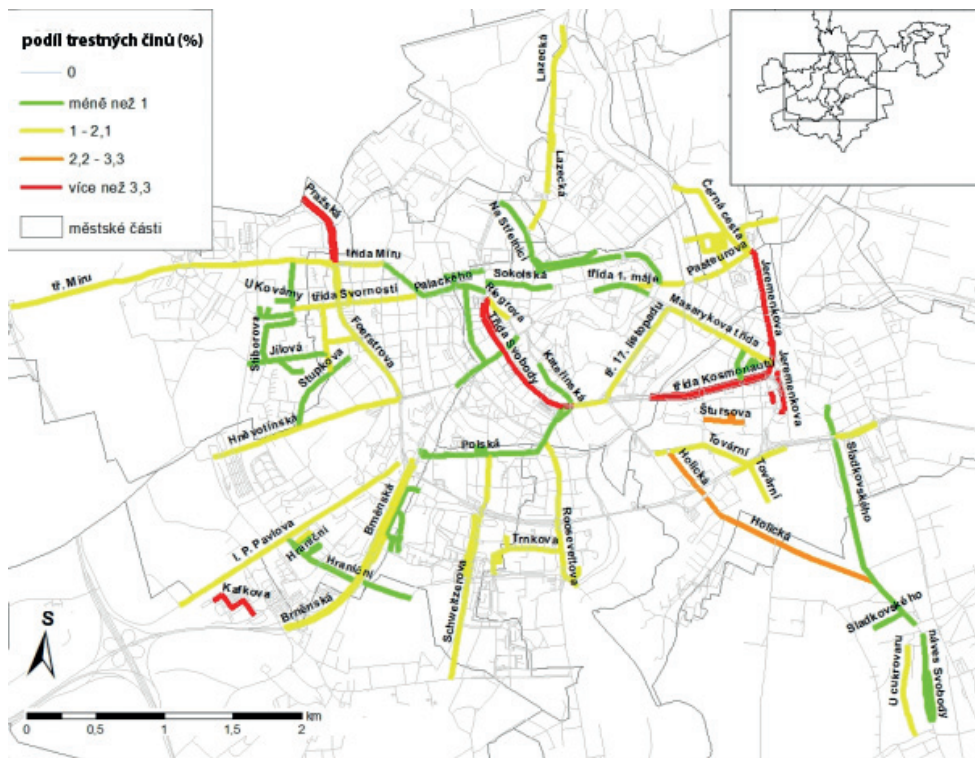
Trestné činy tvořící mravnostní kriminalitu můžeme rozlišit na dvě vzájemně se lišící podskupiny, tedy sexuální kriminalitu a kriminalitu spojenou s prostitucí. Do prvně uvedené podskupiny řadíme trestné činy proti lidské důstojnosti, tzn. znásilnění, pohlavní zneužívání, soulož mezi příbuznými, ale také sexuální obtěžování, sexuální exhibicionismus, aj. Do druhé uvedené podskupiny se řadí kuplířství, obchodování s lidmi či ohrožování pohlavní nemocí (Novotný, Zapletal et al., 2008). Největší počet činů vykazuje OO PČR Olomouc I., kde byly nejvyšší hodnoty zaznamenány v letech 2008 a 2010, naopak nejnižší vykazuje v prvním roce sledovaného období. Ostatní OO PČR Olomouce v průběhu daného období vykazují hodnoty v rozmezí 0,1–0,2 trestných činů na 1 000 obyvatel. Data za všechny uváděné policejní okrsky města poukazují na zlepšující se situaci při objasňování evidovaných mravnostních trestných činů.

Majetková kriminalita

Majetkovou kriminalitu je možno charakterizovat jako důsledek kulturního a sociálního procesu a změn v hospodářských poměrech. V tradičním chápání byla vysvětlována jako důsledek chudoby, nouze a nezaměstnanosti. V dnešní době hospodářské prosperity ji spíše označujeme jako „kriminalitu z blahobytu“ (Kaiser, 1996, cit in Novotný, Zapletal et al., 2008). Majetková kriminalita v sobě zahrnuje tři podskupiny (krádeže prosté, krádeže vloupáním a ostatní majetkové trestné činy). Krádeže prosté zahrnují typickou formu pouliční kriminality, např. krádeže věcí z aut, jízdních kol, dvoustopých motorových vozidel, kapesní krádeže, aj. Množství nahlášených krádeží prostých různě kolísá, avšak objasněnost těchto trestných činů a dopadení pachatele neustále klesá. Krádeže vloupáním můžeme charakterizovat jako vloupání se do daného objektu za účelem odcizení věci, majetku. Nejčastěji odcizované předměty jsou elektronika, měna, šperky, starožitnosti aj. Značná část krádeží je páchána na objednávku, profesionály, kteří jsou z pravidla napojeni na organizovaný zločin. Poslední kategorií jsou ostatní majetkové trestné činy, které nespadají ani do jedné z výše popsanych kategorií, tvoří je podvod, zpronevěra či poškozování cizí věci (Novotný, Zapletal et al., 2008).

Hospodářská kriminalita

Hospodářská neboli ekonomická kriminalita směřuje proti hospodářskému systému, proti jeho fungování („kriminalita bílých límečků“). Pod tímto pojmem si představme např. počítačovou kriminalitu, podvody týkající se ekonomické situace, ke škodě věřitelů, vůči spotřebitelům, nekalou soutěž, klamavou, trestné činy proti životnímu prostředí a mnoho jiných. Jádro hospodářské kriminality tvoří trestné činy proti hospodářské soustavě, hospodářské kázní, měně a trestné činy daňové, proti ochranným známkám, autorskému právu, trestné činy korupční povahy a tzv. praní špinavých peněz, aj. (Novotný, Zapletal et al., 2008). Ve všech pozorovaných letech je nejvyšší výskyt hospodářské trestné činnosti evidovaný v centru města a čas-

Obr. 59 Podíl trestných činů na celkovém množství trestných činů v Olomouci (podíl v rámci ulic, kde kriminalita v roce 2011 přesáhla 20 trestných činů)

Zdroj: Plán preventivních aktivit města Olomouce na léta 2012–2015, vlastní zpracování

ti čtvrtě Lazce (maximálních hodnoty dosáhla roku 2009 – blízko hranice 10 činů na 1000 obyvatel, v roce 2012 se ustálila na osmi trestných činech na 1000 obyvatel). Vůbec nejnižší hodnoty evidovalo OO PČR Olomouc IV. v letech 2008 a 2011, kdy na 1000 obyvatel okrsku připadal téměř jeden trestný čin. Objasněné hospodářské trestné činnosti poukazuje v OO PČR Olomouc I. na nárůst do roku 2009 (objasněno 8,5 případů na 1000 obyvatel) a na následný pokles v posledních třech letech. Vůbec nejméně uzavřených případů bylo evidováno v OO PČR Olomouc IV. v roce 2011.

Celková kriminalita

Trend nápadu celkové kriminality za posledních sedm let je charakteristický mírným nárůstem u OO PČR Olomouc II. a III., kromě obvodního oddělení Olomouc I., kde je zaznamenán mírný pokles. Nejvyšších hodnot dosahuje centrum města a část Lazců a následuje ho OO PČR Olomouc III. (Bělidla, Černovír, Hodolany, Holice, Chválkovice, Klášterní Hradisko, Nový Dvůr, Pavlovičky, Týneček, Obce: Bystrovany, Grygov, Hlušovice, Krčmaň, Majetín, Velký Týnec). V případě objasněné celkové kriminality v jednotlivých obvodních odděleních města je zaznamenán pokles u OO PČR Olomouc I., II. a IV. Pouze OO PČR Olomouc III. eviduje během posledních sedmi let velmi pozvolný nárůst. Nejvíce vyřešených případů vykazuje centrum města a část Lazců, na opačném konci stupnice je OO PČR Olomouc IV.

12.3 Prostorová diferenciacie kriminality podle uliční sítě

V oblasti Podíly počtu zaznamenaných trestných činů na celkové kriminalitě města za jednotlivé ulice (ve kterých bylo evidováno více než 20 trestných činů během jednotlivých let) během let 2009–2011 dosahují nejvyšších hodnot na Třídě Svobody, která se nachází na JV hranici historického jádra a tvoří tzv. okružní třídu, kde původně stály městské hradby. V průběhu sledovaného období tam neklesl nápad trestné činnosti pod 200 případů. Četností činů následuje ulice Jeremenkova, kde je hlavní vlakové nádraží a kde bylo evidováno vůbec nejvíce trestných činů (v r. 2009 – 239 činů). Hranici 200 trestných činů překročila v roce 2009 i ulice Pražská, na které je vybudováno obchodní centrum Olomouc CITY. Čtvrtou ulicí, která je nejvíce postižena kriminalitou je Kafkova, v její blízkosti se nachází Obchodní centrum HANÁ a další velkometrážní obchody, kasino Admiral a aquapark Olomouc. Hranici 100 trestných činů překročila i Třída Kosmonautů, která vede od hlavního vlakového nádraží směrem k centru města (za rok 2011 vzrostla kriminalita o celých 43 činů). V roce 2010 byl vysoký počet činů zaznamenán i na ulici Komenského, kde se ve sledovaných letech vyskytovalo velké množství barů s dlouhou otevírací dobou. Mezi ulicemi, které ještě překročily 100 trestných činů za rok, jsou I. P. Pavlova, nacházející se v blízkosti OC HANÁ, Aquaparku a kasina, dále Riegrova ulice vycházející z Horního náměstí, na které můžeme najít noční bary či diskotéku a také Holická ulice, v jejíž blízkosti jsou situovány velkometrážní obchody ale také jedna ze sociálně vyloučených lokalit.

Poslední sledovaný rok (Obr. 59) se zvýšil počet ulic s nejvyšším počtem trestných činů, přibyla ulice Kafkova a Třída Kosmonautů.

12.4 Vnímání kriminality a strachu z kriminality

Základ pro vyhodnocení vnímání kriminality a strachu z kriminality tvořil dotazník. Samotné dotazníky byly rozšířeny mezi respondenty (obyvatelé Olomouce, v případě studentů i osoby přechodně pobývající v Olomouci) od prosince 2011 do března 2012, pouze osobní cestou, distribuce přes internet nebylo využito. Oslovení účastníci ankety odpovídali anonymně. V případě středoškoláků byly dotazníky po předchozí domluvě s příslušnými pedagogy vyplněny během vyučovacích hodin na několika středních školách, v případě vysokoškolských studentů byly dotazníky šířeny v areálech Univerzity Palackého či vysokoškolských kolejí. Ekonomicky aktivní obyvatelstvo bylo osloveno na veřejných prostranstvích či v zaměstnání, dotazníky od seniorů byly získány díky předem sjednané účasti v klubech seniorů.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 400 respondentů pobývajících v Olomouci. Respondenti byli rozděleni do čtyř skupin: středoškoláci, vysokoškoláci, ekonomicky aktivní obyvatelstvo a senioři. V případě ekonomicky aktivních obyvatel a seniorů počet respondentů kopíruje procentuální zastoupení těchto věkových skupin na celkové populaci města, přepočítáno z posledního Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Celkem tyto dvě kategorie tvoří polovinu všech dotazovaných obyvatel. V případě ekonomicky aktivních obyvatel se ankety zúčastnilo 151 osob, zbývajících 49 osob bylo toho času již ve starobním důchodu. Druhou část zastupují studenti, kteří k Olomouci neodmyslitelně patří. Dotazníky zodpovědělo 100 studentů středních škol a 100 studentů Univerzity Palackého. Z výše uvedených charakteristik tedy vyplývá, že účastníci museli být starší patnácti let.

Dotazník obsahoval otázky týkající se pocitu bezpečí v okolí respondentova bydliště, míst kde dochází nejčastěji k trestným činům, způsobu zvýšení bezpečnosti ohrožených lokalit,

pocitů respondentů ve vybraných lokalitách města (chátrající budovy s neupraveným okolím a městské parky). Navazovaly otázky, které zjišťovaly, jestli se respondenti cítí v rámci města Olomouc bezpečně, zda místa strachu vykazují společné znaky, popřípadě jaké to jsou. Další otázky se zabývaly problematikou viktimizace, zdrojů, ze kterých se respondenti dozvídají o páchané trestné činnosti, spokojenosti s činností policie, s četností výskytu strážníku v ulicích, s výkonem jejich práce či s reakcí na výzvy o pomoc. Na závěr respondenti v přiložené mapě zakroužkovali místa či oblasti, ve kterých pociťují strach. Dotazník se sestával z 29 otázek a jeho vyplnění respondentům zabralo asi 15 minut.

Pocit bezpečnosti v okolí bydliště

Na otázku, zda se dotazované osoby cítí bezpečně v okolí svého bydliště, odpovědělo 79 % z nich kladně, oproti tomu 15 % uvedlo, že se necítí bezpečně. V okolí svého bydliště se ve stejném poměru cítí bezpečně muži i ženy. Mezi středoškoláky, ekonomicky aktivními obyvateli a důchodci vnímají bezpečně své okolí častěji ženy, pouze v případě vysokoškoláků je tomu naopak. Předpokládáme, že tato skutečnost je ovlivněna tím, že areál Vysokoškolských kolejí, tedy bydliště vysokoškoláků, byl jednou z lokalit, kde respondenti pociťovali strach. Mezi hlavními důvody, které vyvolávají obavy o vlastní bezpečnost účastníků dotazníkového šetření, byly uvedeny: přítomnost romské menšiny, osob bez domova či blízkost barů a heren. Dalšími zmiňovanými faktory byla osobní zkušenost s přepadením a okradením v okolí bydliště, přítomnost cizinců, blízkost ubytoven, skupiny fotbalových fanoušků, neonacistů, opilá mládež, nedostatečně osvětlené uličky, zvýšený silniční provoz, blízkost parku či pokus o přepadení. Podle respondentů dochází nejčastěji k trestným činům v parcích a na odlehlých místech, která však nebyla v rámci města blíže specifikovaná. Dále respondenti zmínili centrum města, autobusové i vlakové nádraží, sídliště, Romské čtvrtě, podchody, tmavé uličky, herny, bary, okolí hospod, areál VŠ kolejí, Nový Svět, Černou cestu, Povel, Tabulový Vrch, Novou Ulici a Klášterní Hradisko.

Opatření ke zvýšení bezpečnosti

Největší podíl dotazovaných tedy (69 %) uvedl, že zvýšit bezpečí v místech, v nichž pociťují strach, by mohly policejní hlídky. Více než čtvrtina účastníků dotazníkového šetření (28 %) uvedla, že by se bezpečnost mohla zvýšit díky lepšímu osvětlení. Mezi ostatní uvedené ideje, které analýza výzkum poskytuje, patří přítomnost kamerového systému, lepší přehlednost, přítomnost jiných osob, zlepšení prevence, tvrdší tresty, lepší stav budov či zrušení heren. Třináct procent uvedlo, že neví, jak by se dal posílit pocit bezpečnosti v inkriminovaných místech.

Problém chátrajících domů

Určitý problém pro obyvatele Olomouce znamenají městské části, ve kterých jsou chátrající domy s neupraveným okolím. Patnáct procent dotazovaných se domnívá, že tyto objekty přitahují pozornost romské menšiny, čtrnáct procent je má spjato s koncentrací lidí bez domova. Pro třináct procent jsou chátrající objekty hrozbou především pro chodce. Objekty, o které se příliš nepečuje, podle respondentů vzbuzují obavy z důvodu koncentrace narkomanů a squatterů, kriminality, vandalismu, ale také nepříznivého estetického dojmu.

Vnímání parků města a odpočinkových míst

V případě denní doby představují městské parky a odpočinková místa prostor, kde se cítí bezpečně, dobře, pozitivně a příjemně 92 % respondentů. Dvaadvacet procent seniorů se parkům

z blíže neuvedeného důvodu během dne vyhýbá. Hlubší analýza prokázala, že užívání parků během dne pozitivně vnímá více žen a to v případech dvou skupin, tedy středoškolaček (52 %) a seniorek (58 %). V případech vnímání městských parků a odpočinkových míst v nočních hodinách je škála pocitů rozmanitější. Pro dvě pětiny účastníků šetření noční parky vyvolávají pocit nebezpečí, třetina respondentů uvedla, že se těmto lokalitám v noci raději vyhýbá. Noční parky vyvolávají u respondentů pocity stísněnosti, deprese, snížení pocitu bezpečí, na jiné působí temně, špatně, pro některé je přítěží přítomnost vyloučených skupin společnosti. Pozitivně vnímá městské parky jedna pětina účastníků ankety (v parcích se v noci cítí bezpečně, dobře, přirozeně, normálně či příjemně).

Pocit bezpečí v rámci města

Sedmdesát jedna procent dotazovaných odpovědělo, že se cítí bezpečně v rámci svého města, čtrnáct procent se vyjádřilo negativně. Zbývajících patnáct procent respondentů odpovědělo, že neví, zda se v Olomouci cítí bezpečně. Detailnější pohled do jednotlivých skupin respondentů ukazuje, značné rozdíly mezi pohlavími. Téměř polovina (46 %) z těch, kteří se v Olomouci bezpečně necítí, uvedla, že nemají pocit bezpečí kvůli romské komunitě. Třidvacet procent odpovědělo, že nedostatečný pocit bezpečí ve městě vyvolávají bezdomovci. Nejčastěji se tato odpověď objevila u vysokoškoláků, což může být způsobeno častým pobýváním a scházením se osob bez domova v blízkosti areálu vysokoškolských kolejí.

Obavy z přepadení

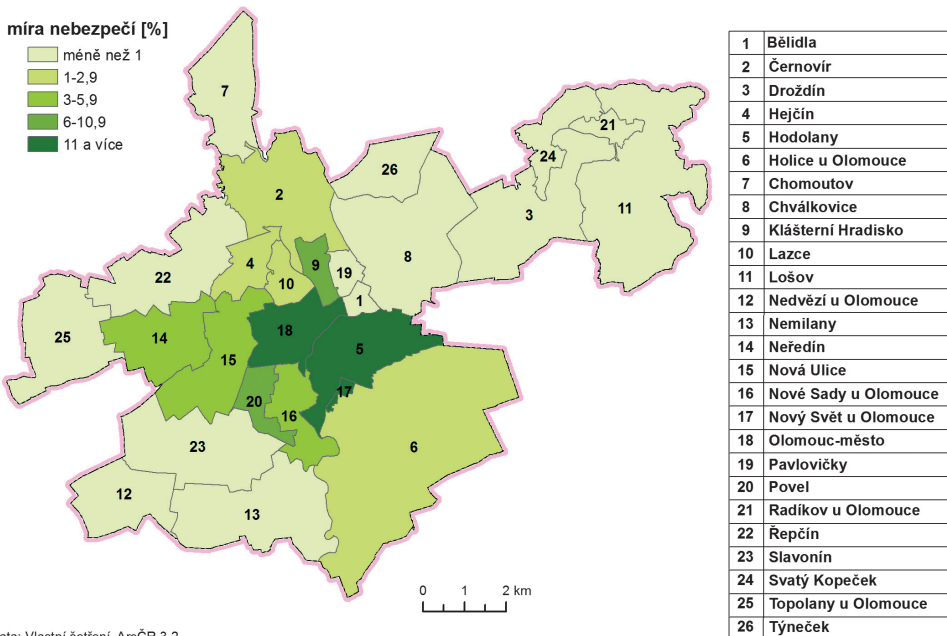
Největší strach z přepadení mají senioři (57 %). Přepadení se obává 75 % všech žen v této kategorii a 33 % mužů. Podrobnější analýza ukazuje, že nejméně se přepadení bojí vysokoškoláci – muži (73 %). Stejný názor v kategorii vysokoškoláků zastává jen 24 % žen. Obavy z přepadení v nočních hodinách vyjádřilo 16 % ekonomicky aktivních dotazovaných obyvatel (5% mužů a 25 % žen), 15 % středoškoláků a 7 % dotazovaných vysokoškoláků.

Zkušenost s trestným činem

Na otázku, zda se respondenti setkali s trestným činem ať osobně či v rámci své rodiny zodpovědělo 43 % pozitivně (ekonomicky aktivní obyvatel až 54 %). Nejčastěji uváděným trestným činem byla krádež, avšak není zcela zřejmé, zda respondenti rozlišují rozdíl mezi krádeží a loupeží, tak jak je uvedeno v zákoně. Druhým nejfrekventovanějším činem, se kterým se dotazovaní setkali, bylo přepadení (29 %), třetím vandalismus. Dále byly respondenty uvedeny trestné činy vloupání, exhibicionismus, vražda, napadení, podvod, pokus o znásilnění, ublížení na zdraví, vydírání a znásilnění. V případech zjišťování zdrojů, ze kterých se respondenti dozvídají o trestné činnosti ve městě, dominují internetové zdroje (41 %), denní tisk (21 %) a regionální tisk (15 %), což dohromady představuje 77 %. O zbylých 23 % se dělí mezi známé a přáteli dotazovaných (8 %), televizi (7 %), večerník (7 %) a rozhlas (1 %).

Pocity respondentů u nastíněných situací

Pro více než polovinu (53 %) všech dotazovaných vyvolává strach či nepříjemný pocit, když na ulici potkají člověka bez domova, který po nich něco vyžaduje, oproti tomu pro 37 % z nich tato strojená situace nepředstavuje žádný problém. Největší obavy tato chvíle vyvolává u seniorů (71 %) ekonomicky aktivních obyvatel (69 %). Druhá otázka zjišťovala, zda se respondenti cítí bezpečně. Pro více než polovinu z dotazovaných (58 %) je situace kdy na ulici po sobě vulgárně a velmi hlasitě pokřikují nepříjemná a necítí se bezpečně v danou chvíli jiné osoby.

Obr. 60 Městské části Olomouce z hlediska pocitu strachu

Zdroj: Zítková (2013)

Nejčastěji se v těchto chvílích obávají středoškoláci (72 %) senioři (70 %). Pro 57 % všech dotazovaných setkání s opilými lidmi či osobami pod vlivem drog na ulicích představují značný problém. Z hlediska pocitů byly zjištěny značné rodové rozdíly – v případě mužů se jednalo o 44 % a u žen 72 %. Šedesát sedm procent dotázaných se se nesetkalo s rasově motivovanými útoky a zbývajících 33 % má zkušenost s tímto typem útoku.

Chování obyvatel v prostoru při volbě trasy ke stanovenému cíli

Rozdíl ve volbě trasy k určenému místu v denní či noční dobu potvrdilo 59 % dotazovaných. Největší rozdíl byl zaznamenán u seniorů (73 %). V odpovědi na otázku „Pokud jdete sami, zvolíte si nejkratší cestu k cíli anebo takovou, která je podle Vás bezpečnější?“ bylo pro 56 % respondentů významnější pocit bezpečí, naopak nejkratší cestu k cíli volí 37 % dotazovaných. Ve všech kategoriích volily bezpečnější trasu častěji ženy.

Spokojenost s výkonem práce policie

S výkonem práce policie byla spokojena čtvrtina (25 %) respondentů, svojí nespokojenost projevilo 38 % účastníků a 37 % nedokázalo posoudit, zda jsou či nejsou spokojeni. Největší nespokojenost se projevila u ekonomicky aktivních obyvatel (46 %) a středoškoláků (39 %), menší u seniorů (35 %) a vysokoškoláků (30 %). Jednapadesát procent dotazovaných, jež vyjádřilo svoji nevoli, shledává hlavní problém v úrovni prováděné práce a poukazuje na nutnost zvýšení její kvality. Častou odpovědí bylo, že nejsou příliš vidět v ulicích města, resp. v pozdních večerních či nočních hodinách. Spokojenost dotázaných obyvatel, pobývajících v Olomouci, s tím, jak často vídají v ulicích členy policejního sboru, se vyjádřily dvě pětiny (42 %) dotazovaných. Čtyřicet procent dotázaných se domnívá, že policie reaguje na vý-

zvy o pomoc dostatečně rychle. Nejfrekventovanější odpověď vyjadřovala to, že dotazovaní nemají přímou zkušenost, tudíž nemohou situaci posoudit (46%).

12.5 Oblasti města podle pocitu strachu

Poslední úlohou respondentů bylo zakroužkovat do přiložené mapy lokality či oblasti města, ve kterých pociťují strach. Následující mapa (Obr. 60) odráží pocity strachu podle městských částí z pohledu všech skupin zkoumaného vzorku obyvatel města společně.

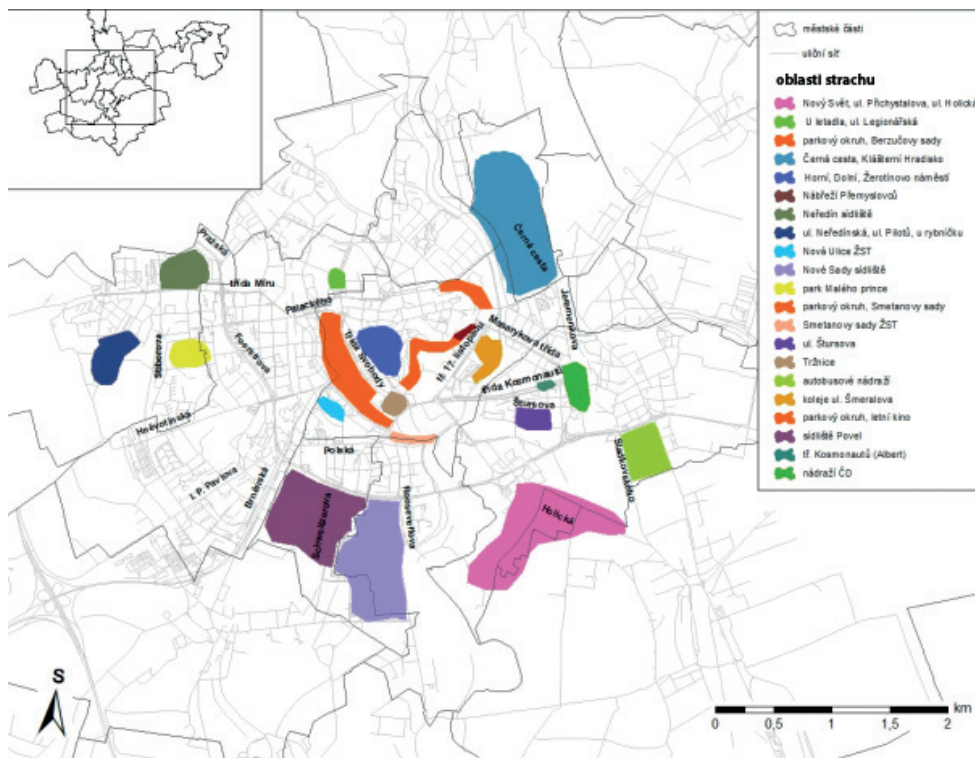
V případě všech skupin respondentů dotazníkové šetření prokázalo, že nejvyšší obavy mají v městských částech Olomouc – město, Hodolany a Nový Svět u Olomouce. V případě městské části Olomouc – město je dle četností trestných činů evidovaných Policií ČR nejproblematictější Tr. Svobody, což se v případě pocitů respondentů (místa strachu) shoduje. Část zvaná Tržnice (Obr. 61) nevzbuzuje přílišnou důvěru. Často zde pobývají lidé bez domova, shlukují se zde nepřizpůsobiví občané a několik kiosků prodávajících nejen potraviny ale i alkohol k vyřešení tohoto problémového místa příliš nepřispívá.

Není to ovšem pouze vliv Tržnice, kvůli které bylo hodnoceno nejhůře centrum města. Zahrnuje v sobě i tzv. parkový okruh. Respondenti často označili právě tuto městskou zeleň za místa strachu a obav. Na městský okruh parků navazuje v místě Bezručových sadů nábreží Přemyslovců. Další obávané místo z pohledu respondentů, které má podobný charakter, jako zmiňované parky, je však doplněný blokovou zástavbou. Charakterizuje ho slabé osvětlení, stinná zákoutí s množstvím neupravených keřů.

Další lokalita, která byla především mezi respondenty studujícími na Univerzitě Palackého často značena, je areál vysokoškolských kolejí na ulici Šmeralova ležící poblíž Třidy 17. listopadu. Nejčastějším důvodem obav je pobyt bezdomovců a nepřizpůsobivých osob v blízkosti či uvnitř areálu. V neposlední řadě obavy u respondentů vyvolává centrum města (Horní, Dolní a Žerotínovo náměstí), což je ovlivněno přítomností barů, heren, častého

Obr. 61 Tržnice Olomouc, zdroj: archiv V. Zítkové

Obr. 62 Oblasti strachu v Olomouci, Zdroj: Zítková (2013)

výskytu skupinek nepřizpůsobivých osob aj. Dle statistik Policie ČR bývá zvýšená kriminalita i v ulici Riegrova, která vychází z Horního náměstí směrem na náměstí Národních hrdinů, avšak respondenti tuto lokalitu jako nebezpečnou nepovažují.

Stejně tak problematickou městskou částí jsou Hodolany. Na území této městské části se nacházejí hlavní železniční i autobusová stanice, což jsou místa, která byla označena převážnou částí respondentů. Tyto obavy také korespondují se zaznamenanými činy dle jednotlivých ulic Policie ČR. Podobná situace je v případě Tř. Kosmonautů. Dotazovaní občané vyznačovali okolí autobusové zastávky (Kosmonautů) s přilehlým supermarketem Albert, kde se velmi často setkávají a pobývají bezdomovci a lidé pod vlivem alkoholu či jiných drog.

Další problematickou lokalitou je ulice Štursova a její okolí, kde je lokalizováno několik velkometrážních obchodů a nákupní dům Kaufland, taktéž častým útočištěm osob bez domova či pod vlivem psychotropních látek.

Poslední uváděnou částí je okolí ulice Přichystalova, na které se nachází jedna z vyloučených lokalit města. Nový Svět u Olomouce je dle dotazníkového šetření třetí nejproblémovější městskou částí Olomouce. Především kvůli vyloučené lokalitě na ulici Holická, taktéž vyšší koncentrací obyvatelstva.

Městské části Povel a Klášterní Hradisko jsou dalšími nejčastěji uváděnými lokalitami. V případě Klášterního Hradiska je nejproblémovější okolí ulice Černá cesta a nedaleké nábřeží Moravy. Ve srovnání s policejními statistikami však nepatří k místům s nejčetnější

kriminalitou. V městských částech Povel a Klášterní Hradisko byla opakovaně uváděna sídliště.

Třetí kategorii týkající se četnosti míst strachu tvoří městské části Neředín, Nová Ulice, Nové Sady u Olomouce. V případě Neředína byla označena sídlištní zástavba, lokalita nazývaná U Rybníčka nacházející se v blízkosti ulic Pilotů a Neředínská a také Park Malého prince. Policejní data však nejvyšší kriminalitu zaznamenávají na ulici Pražská, kde je obchodní centrum Olomouc City. Zde ovšem dochází k prostorovému paradoxu strachu, protože tato lokalita respondenty uváděna nebyla. Stejný paradox nastává v případě městské části Nová Ulice, kde je dle Policie ČR nejvyšší páchaná trestná činnost v ulicích Kafkova a I. P. Pavlova, avšak respondenty tato místa značena nebyla. Obávaným místem bylo okolí železniční stanice Olomouc-Nová Ulice a tzv. lokalita u Letadla, která se nachází na ulici Legionářská. V případě Nových Sadů u Olomouce byla uváděna sídliště a okolí podél železniční trati a zastávky Olomouc-Smetanovy Sady.

Na Obr. 62 jsou zaznačeny individuální areály se specifickými znaky vnímání kriminality. Podle charakteristiky prostoru jsou rozděleny do dvou skupin – otevřený prostor a uzavřený prostor. Do první skupiny (otevřená místa) lze zařadit parkový okruh města (Smetanovy, Bezručovy, Čechovy sady, nábřeží Přemyslovců a zbylá část parkového okruhu pod letním kinem), U letadla (ulice Legionářská), nábřeží Moravy v části Klášterní Hradisko, U Rybníčka (Neředín), pro tyto lokality je typický vyšší podíl zeleně, dále zde můžeme zahrnout přednádraží hlavní železniční stanice, okolí autobusové zastávky městské hromadné dopravy Kosmonautů a sousedícího supermarketu, železniční zastávku Smetanovy Sady, Tržnici a také centrum města (Horní a Dolní náměstí), VŠ koleje Šmeralova a sídliště, pro které je charakteristickým znakem otevřený prostor v zastavěné oblasti.

Druhou skupinu tvoří uzavřená místa, za které lze považovat podchody vedoucí k hlavnímu autobusovému nádraží, ulici Štursovu, Přichystalovu a Holickou, železniční stanice Nová Ulice, dále pak okolí Žerotínova náměstí, především kvůli struktuře uliční sítě, vysokému počtu zákoutí, rohů a ztížené možnosti úniku. Tabulka (tab. 33) přibližuje jednotlivé areály a jejich specifické znaky, které ovlivňují vnímání strachu z kriminality.

Tab. 33 Charakteristika míst strachu.

Název lokality	specifické znaky vnímání kriminality
Nový Svět, Holice (okolí ulic Přichystalova a Holická)	Nepřízpůsobiví obyvatelé (především Romové), neupravené prostředí, vyloučené lokality, uzavřený i otevřený prostor
U letadla, ul. Legionářská	Pobývání skupin bezdomovců, vyšší podíl zeleně, křovin, neupravené prostředí, otevřený prostor
Parkový okruh	Seskupování se bezdomovců, narkomanů, špatné osvětlení, problematické po setmění, otevřený prostor
Černá Cesta, Klášterní Hradisko	Sídlištní zástavba, nepřízpůsobiví obyvatelé, nábřeží Moravy, neupravené prostředí, otevřený prostor
Horní, Dolní, Žerotínovo náměstí	Centrum města, bary, herny, přítomnost skupin na okraji společnosti, četné množství zákoutí, rohů, uzavřený i otevřený prostor
Nábřeží Přemyslovců	Špatné osvětlení, blízkost parku, neupravené prostředí, otevřený prostor
Neředín (sídlíště)	Množství uliček, zákoutí, křovin, grafity, otevřený prostor
Neředín (U rybníčka)	Neupravené prostředí, otevřený prostor
Železniční zastávka Nová Ulice	Neupravené prostředí, špatný design okolních budov, uzavřený prostor
Nové Sady (sídlíště)	Množství uliček, zákoutí, křovin, grafity, otevřený prostor
park Malého prince	Skupinky na okraji společnosti, zeleň, špatné osvětlení, otevřený prostor
Železniční zastávka Smetanovy Sady	Neupravené prostředí, špatný design okolních budov, otevřený prostor
ul. Štursova	Přítomnost skupin na okraji společnosti, uzavřený prostor
Tržnice	Přítomnost skupin na okraji společnosti, nepřízpůsobiví obyvatelé, otevřený prostor
autobusové nádraží	Podchody, uzavřený i otevřený prostor
VŠ koleje, Šmeralova	Přítomnost skupin na okraji společnosti, otevřený prostor
Povel (sídlíště)	Množství uliček, zákoutí, křovin, grafity, otevřený prostor
tř. Kosmonautů (zastávka Kosmonautů)	Přítomnost skupin na okraji společnosti, otevřený prostor
Nádraží ČD	Přítomnost skupin na okraji společnosti, nepřízpůsobiví obyvatelé, otevřený prostor

12.6 Závěr

Humánně-geografické a jiné společensko-vědně orientované výzkumy považují pocit bezpečnosti, resp. pocit strachu z bezpečnostního nepohodlí za významný faktor ovlivňující podmínky pro život a vlastní kvalitu života. Cílem této kapitoly byla krátká diskuse k problematice geografie kriminality a přístupu aplikovaného behaviorální geografii. Empirická studia zaměřená na prostorovou diferenciaci kriminality podle policejních okrsků (překračujících hranice města Olomouce a zasahujících do suburbánního zázemí) a na podrobnou územní diferenciaci na případě ulic umožnila v omezené míře porovnat analýzy s výsledky studie orientované na vnímání kriminality a strachu z kriminality v urbánním prostředí.

Podrobnější sonda zaměřená na pocity bezpečí v okolí bydliště respondentů, identifikovaní míst kde dochází nejčastěji k trestným činům, na pocity respondentů ve specifických lokalitách města, na identifikování společných znaků míst strachu, na možné způsoby zvýšení bezpečnosti ohrožených lokalit, problematiku viktimizace, zdrojů, ze kterých se respondenti dozývají o páchané trestné činnosti a spokojenost s činností policie do značné míry potvrdila

poznatky známé z české, slovenské i jiné zahraniční literatury, například větší citlivost seniorů a žen k bezpečnostním rizikům, charakteristika míst strachu apod.

Porovnání názoru obyvatel a dostupných statistických dat potvrdilo, že pocity strachu ze zločinu (identifikované oblasti/místa strachu) nejsou ovlivněny pouze skutečným výskytem trestné činnosti, ale i nepříznivými vlastnostmi přírodního i člověkem vybudovaného prostředí, resp. negativně hodnoceného sociálně-kulturního prostředí. Přítomnost nepřízřivých příslušníků především romské menšiny, bezdomovců a osob závislých na alkoholu a drogách spolu vytváří nepříznivý bezpečnostní obraz některých oblastí, ulic a konkrétních míst.

Geografický výzkum kriminality nabízí poměrně široké spektrum zjištění, které obohacují prostorové aspekty studia objektivní a subjektivní dimenze kvality života ve městě i jeho zázemí. Zvyšování bezpečnosti a snižování rozsahu podnětů pro vnímání strachu představuje jeden z důležitých faktorů při vytváření plánů prostorově diferencovaných preventivních opatření, ale také sehrává výraznou úlohu při plánování a řízení měst a jejich zázemí.

13. „City and its hinterland in the mind“ – behaviorálně-geografické hodnocení kvality života ve městě Olomouci a jeho zázemí

Vladimír Ira, Marián Halás, Petr Kladivo, Tatiana Mintálová,
Václav Toušek

13.1 Úvod

Významné politické, společensko-ekonomické a kulturní změny, technologický pokrok a změny životního stylu v posledních letech podnítily zájem o problematiku kvality života v postsocialistických městech a jejich zázemí. Kapitola si všímá některých teoreticko-metodologických aspektů behaviorálního přístupu k problematice kvality života v geografickém výzkumu. Na příkladu výzkumu vnímání kvality života v Olomouci a jeho zázemí se pokouší o aplikaci modifikované koncepce „*the city in the mind*“ (Pacione, 2003b). V naší modifikaci „*the city and its hinterland in the mind*“ se jedná o koncepci obrazu kvality života ve městě a jeho okolí/zázemí, vycházejícího ze subjektivních hodnocení jeho obyvatel.

13.2 Behaviorálně orientovaný výzkum a kvalita života

Behaviorálně orientovaný výzkum v humánní (sociální) geografii začal v šedesátých letech 20. století. Jeho počátky lze hledat v nespokojenosti s normativními a mechanistickými modely vztahů „člověk–prostředí“, které byly založené na nereálném postulátu ekonomicky racionálního člověka. Objektivní realita je však příliš složitá na to, aby byla postižitelná pouze těmito modely. Zjednodušené (matematické) modelování vycházelo z předpokladu normativní racionální bytosti, ekonomicky a prostorově racionálního chování člověka (Walmsley, Lewis, 1993). Později dochází v humánní geografii k posunu v myšlení. Procesně-orientované výzkumy studují oblasti poznávání různých aspektů našeho prostorového bytí. Behaviorální výzkumy se zaměřily na otázky učení se, myšlení, formování postojů, vnímání, cítění, mínění a hodnoty, představitosti, a znázorňování a používání prostorové znalosti (Ira, 1994). Gollledge a Stimson (1990) uvádějí jako hlavní charakteristiky behaviorálního přístupu:

- nový model člověka (přechod od chápání člověka „ekonomického“ jako totálně racionální bytosti, jejíž rozhodování je ovlivněno vnějšími objektivními faktory, o kterých má velmi dobrou znalost, k člověku, jehož racionalita je ohraničena – člověk uspokojující své potřeby),
- nový model prostředí (přechod od konceptu pozorovatelného vnějšího fyzického prostředí ke konceptu mnohvrstevného prostředí – ekonomického, sociálního, kulturního, politického, právního, atd.),
- orientace na mikroúroveň (přechod od makroúrovně agregátů k mikroúrovni, která umožňuje lepší pochopení a vysvětlení některých jevů)

- nový typ dat (soubory dat získaných na základě rozhovorů, dotazníků, příp. jiných interaktivních metod, nové grafické a kartografické modely určené k prezentaci smíšených metrických dat, atd.).

Behaviorální výzkum v geografii umožnil postupnou generalizaci zdola od jednotlivců, přes skupiny až do obecné společenské roviny, umožnil modifikovat, resp. vytvářet nové teorie. Obsahová šíře záběru behaviorální geografie a multidisciplinární charakter řešených problémů předurčuje používání množství různých metod, mnohdy převzatých z jiných vědních disciplín. Důležitou roli v behaviorální geografii plní techniky používané např. sociology, psychology, sociálními a kulturními antropology – tvorba dotazníků a jejich uplatnění při průzkumech obyvatelstva. Dotazníky bývají často hlavním zdrojem poznání, resp. „měkkých“ dat podléhajících další operacionalizaci. Matematicko-statistické numerické výstupy bývají často doplněné popisnou kartografickou resp. grafickou dokumentací výsledků (Drbohlav, 1993).

Hlavním faktorem, který se projevil při uplatňování behaviorálních přístupů v geografii a při její revitalizaci v posledních letech, byl interdisciplinární charakter pohledu, jmenovitě způsob jakým nabídl propojení mezi geografii a dalšími obory. Zájem o kvalitu městského a příměstského života stoupá s rostoucí urbanizací, resp. suburbanizací, technologickým pokrokem a zlepšováním ekonomických poměrů. O kvalitu městského a příměstského života projevují zájem nejen lékařské vědy, environmentální vědy, sociologie, psychologie, sociální antropologie, ekonomie, ale i geografie a další vědní disciplíny. Kvalita života se nemusí nutně spojit s materiálním blahem a ekonomickou prosperitou. Sledování kvality života je součástí geografického výzkumu vztahu člověk – prostředí (Pacione 2003b). Je zároveň součástí aplikovaného, na řešení problémů orientovaného výzkumu v humánní geografii. Kvalita života je podle Johnstona et al. (2009) stav sociální pohody (well-being) jednotlivce nebo skupiny, který je buď vnímán, nebo identifikován „pozorovatelnými indikátory“. Behaviorálně-geografický přístup zdůrazňuje kognitivní a rozhodovací aspekt výzkumu kvality života (prostorové chování a chování v prostoru – Gollidge, 2008).

Při hodnocení kvality života lze vycházet ze dvou základních koncepcí, které Pacione (2003b) charakterizuje jako „the city on the ground“ and „the city in the mind“. První z nich je založena na objektivním hodnocení podmínek (prostředí), ve kterém lidé bydlí, pracují, přepravují se a tráví volný čas. Druhá z uvedených koncepcí („the city in the mind“) vychází ze subjektivního hodnocení způsobů, kterými lidé vnímají a hodnotí podmínky, ve kterých žijí. Projevují se zde však vlivy věku, příjmu, vzdělání, zdravotního stavu a celé řady dalších faktorů.

Složitost problematiky městských a příměstských struktur ve spojení s otázkami kvality života vedla zejména koncem 20. století a začátkem 21. století ke vzniku širokého spektra badatelského směřování, které se projevily kromě jiných i v pracích geografů v Česku a na Slovensku (např. Bašovský et al., 1981; Bašovský, 1991; Bezák, 1987; Matlovič, 1998; Korec, Smatanová, 1999; Spišiak, Danihelová, 1998; Sýkora, 1999; Ira, 2003; Ptáček, 2004; Ira, 2005a; Andráško, 2006; Ouředníček ed., 2006; Ira, Šuška, 2006; Andráško, 2007; Ondoš, Korec, 2008; Ira, Andráško, 2008; Heřmanová, 2012a; Kladiivo, Halás, 2012 a Murgaš, 2013). Naši studii zaměřenou na subjektivní hodnocení kvality lze zařadit mezi práce v rámci behaviorální přístupu, který zdůrazňuje studium lidského chování a decizních procesů v kontextu percepce okolního světa. Modifikovaná koncepce „the city in the mind“ (Pacione, 2003b), v naší interpretaci „the city and its hinterland in the mind“ se orientuje na obrazy kvality života ve městě a jeho zázemí. Subjektivní vnímání kvality života přirozeně odráží i současnou transformaci městského a příměstského prostoru (noví aktéři v urbánním

a suburbánním prostředí, mění se fyziognomická a funkční struktura, narůstající sociální a ekonomická diferenciacie, změny v demografickém chování, mění se životní styl, atd.).

13.3 Metodika výzkumu

Mezi vhodnými metodami pro zjištění subjektivního vnímání a hodnocení kvality života obyvatel Olomouce a okolí/zázemí bylo zvoleno terénní dotazníkové šetření (inspirované výzkumem v rámci Bratislavy – Andráško, 2007), které pod záštitou Katedry geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci proběhlo v listopadu roku 2012. Výzkum subjektivního vnímání kvality života obyvatel Olomouce a příměstských obcí v rámci vymezeného území byl prováděn hlavně ve vztahu k místu jejich bydliště. Šetření se účastnili vybraní a proškolení studenti Katedry geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Konkrétní použitou metodou byla technika standardizovaného rozhovoru, realizovaná pomocí předem připravených dotazníků. Tento originální dotazník obsahoval 19 otázek, z toho 3 byly základní identifikační (věk, pohlaví a vzdělání) a dalších několik otázek bylo filtračních (např. místo současného bydliště, délka bydlení, typ domu/bytu, velikost domu/bytu apod.). Otázky uzavřené, popř. polootevřené tvořily hlavní obsah dotazníku. Celkově bylo v roce 2012 získáno 1 535 vyplněných dotazníků od respondentů. Podle informací tazatelů byla ochota respondentů odpovídat v rámci šetření poměrně vysoká

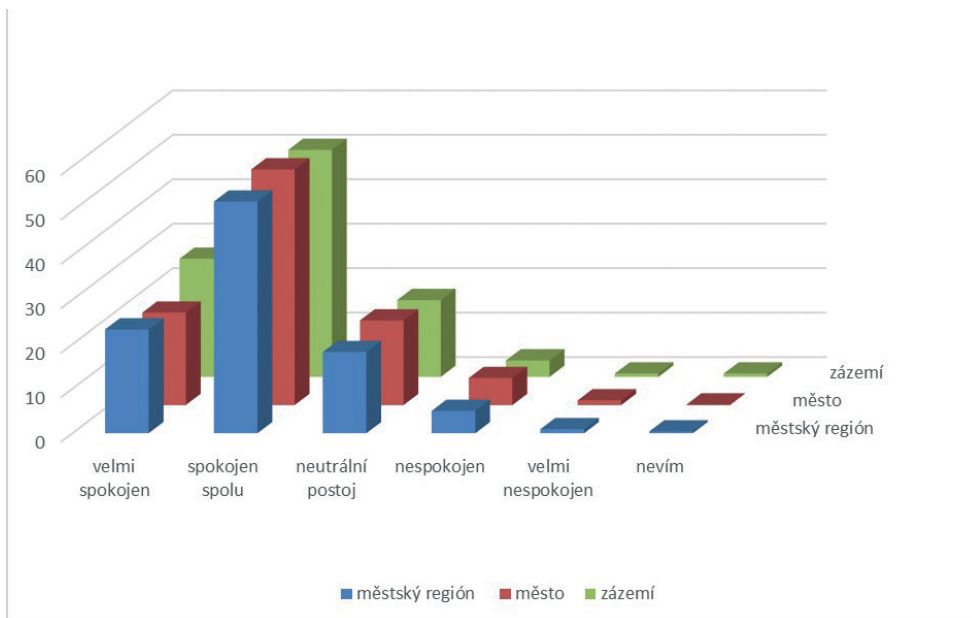
Do šetření byly záměrně vybírány pouze osoby starší 15 let žijící na území Olomouce a jeho okolí, oficiálně nebo i jen fakticky bydlící v Olomouci a zázemí, tj. lidé spadající do statistické kategorie tzv. „přítomného obyvatelstva“, kteří město a jeho zázemí znají a dokáží se vyjádřit k řadě oblastí (spokojenost s bydlením, s dostupností služeb a infrastruktury, osobní kvalita života, celkové vnímání kvality života, nejlepší a nejhorší lokality z hlediska kvality života resp. životních podmínek apod.). Do výzkumu nebyla záměrně zahrnuta skupina lidí do Olomouce pouze dojíždějících do zaměstnání, příp. za vzděláním z obcí mimo vymezené zázemí.

Od narození žila v místě bydliště více než jedna čtvrtina respondentů (27,69 %), v zázemí více než jedna třetina (34,22 %). Větší část života v místě současného bydliště prožila jedna třetina (33,36 %) a jen 15,64 % zde žilo 12 let a méně. V rodinných domech bydlela polovina dotázaných obyvatel (52,64 %, v zázemí dokonce až 80,53 %). Byty v panelových domech byly domovem 23,71 % respondentů (ve městě až 39,67 %). Více než jedna třetina respondentů bydlela v bytech 3 + kk, 3 + 1 a jen 7,36 % v malých bytech (1 + kk, 1 + 1).

13.4 Subjektivní hodnocení kvality života ve městě Olomouci a jeho zázemí

Otázky zaměřené na kvalitu života se soustředily především na hodnocení spokojenosti s bydlištěm a jeho nejbližším okolím jako místem pro život, s bytem či domem ve kterém žijí, s vybranými oblastmi spojenými s jejich každodenním životem, hodnocení dostupnosti vybraných typů služeb anebo infrastruktury. Prostřednictvím otázek v dotazníku byla hodnocena i osobní kvalita života a důležitost jednotlivých vybraných aspektu. Obraz o prostorové diferenciaci kvality života a životních podmínek poskytly odpovědi na otázky zaměřené na identifikaci nejlepších a nejhorších lokalit.

Na otázku „Jak jste spokojen/-a s vaším bydlištěm a jeho nejbližším okolím jako místem pro život?“ převažovaly kladné odpovědi, přičemž nejbližším okolím byla vzdálenost max. 15 min.

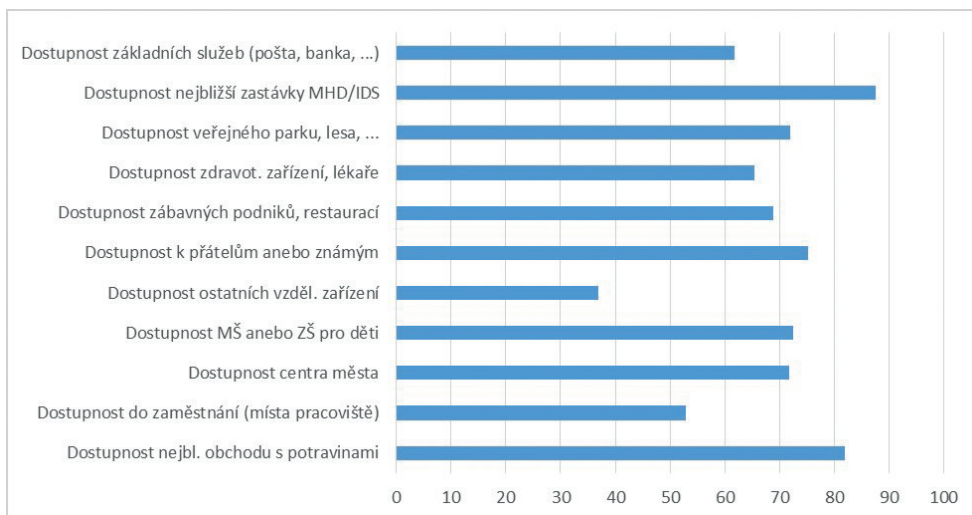

Obr. 63 Spokojenost bydlištěm a jeho nejbližším okolím ve funkčním městském regionu Olomouce (v%)

chůze od domu, případně bytu (Obr. 63). Velmi spokojena byla téměř jedna čtvrtina (23,34%, v zázemí Olomouce až 26,55%) a spokojena více než jedna polovina dotázaných (52,09%). Podíl nespokojených a velmi nespokojených byly poměrně nízké (5,02%, resp. 0,91%).

Z hlediska kvality života v místě bydliště a jeho nejbližším okolí respondenti vyjadřovali míru spokojenosti s 13 oblastmi spojenými s jejich každodenním životem. Služby MHD/IDS 71,21% spokojen až velmi spokojen (dokonce 81,56% v rámci města). Se sousedy a sousedskými vztahy bylo spokojeno až velmi spokojeno 70,75% dotázaných (v Olomouci až 71,53%). Vysoká míra spokojenosti se objevovala u celkového vzhledu, dojmu, který místní lokalita vyvolává (69,52% spokojen až velmi spokojen), množství a kvality stromů a ostatní zeleně (67,88% spokojen až velmi spokojen), osobní bezpečnosti (66,45% spokojen až velmi spokojen) a bezpečností osobního majetku (dům/byt, automobil – 62,60% spokojen až velmi spokojen). Hladina hluku a hlučností prostředí byla zařazena do odpovědí nespokojen až velmi nespokojen u 42,93% dotázaných. Možnosti sportování byly hodnoceny poměrně nepříznivě (32,67% spokojen až velmi spokojen a naopak 30,85% nespokojen až velmi nespokojen). Rovněž rozsah potenciálního vlivu na dění v okolí byl vnímán nepříznivě (30,56% neodpovědělo, 37,56% nespokojeno až velmi nespokojeno).

Z hlediska kvality života v místě bydliště jsou pro dotázané obyvatele regionu Olomouce mezi 13 faktory nejvýznamnější tyto (v sloupci důležitosti byly označeny čtyři nejvýznamnější): možnosti nakupování – zboží a služby, které je možno si zde zakoupit (43,59%, ve městě až 47,49%), služby MHD/IDS (39,81%) sousedi, sousedské vztahy (30,63%), dále celkový vzhled, dojem, který místní lokalita vyvolává (29,8%), osobní bezpečnost – před napadením, loupeží a podobně (28,54%), hlučnost prostředí (26,84%), možnosti kulturního využití (25,6%) a kvalita (čistota) ovzduší (25,02%). Mezi nejméně významnými byly zařazeny: práce a činnost místní samosprávy, parkovací zařízení resp. možnosti parkování, úroveň vandalizmu a rozsah potenciálního vlivu na dění v okolí.

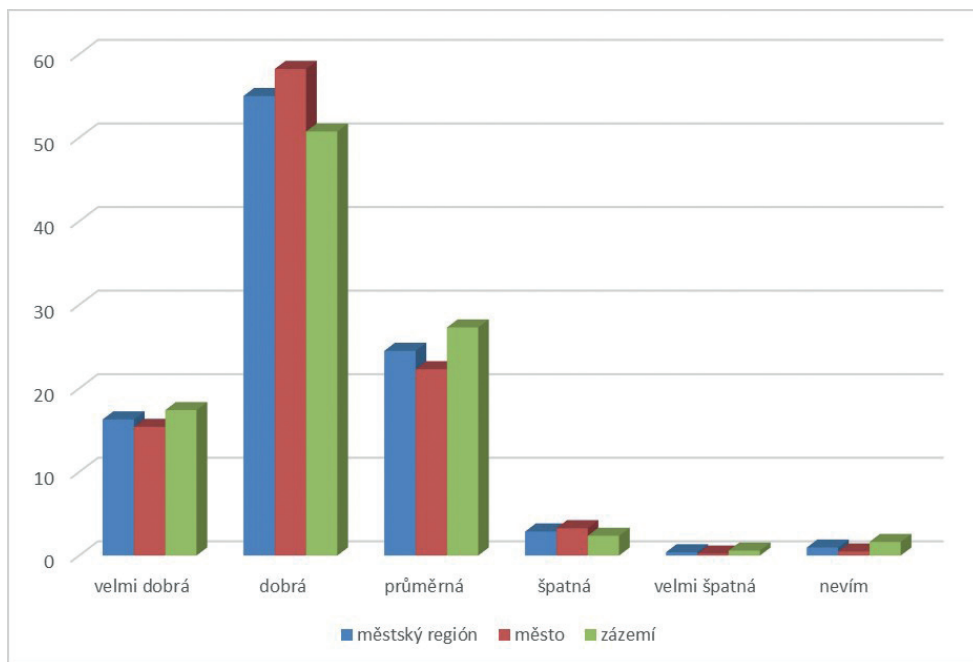
Obr. 64 Hodnocení míry spokojenosti u 11 typů dostupnosti ve funkčním městském regionu Olomouce (v %)

Z hlediska bytu/domu, ve kterém žijí tázání účastníci výzkumu, byla celková úroveň domu/bytu (vzhled, velikost atd.) vnímaná příznivě. Až 77,20% se vyjádřilo, že je spokojeno až velmi spokojeno (pouze 73,40% ve městě). S množstvím soukromí, které tento dům/byt poskytuje, bylo 73,09% spokojených až velmi spokojených (ve městě Olomouc jen 65,93%). Pohled z okna obývacího pokoje vyvolával spouštěcí u tří pětina dotázaných (60,98%, v rámci města pouze 57,29%). S finančními náklady na bydlení byly spokojeny až velmi spokojeny dvě pětiny oslovených (41,89%) a neutrální postoj zaujala jedna třetina (34,20%).

Z hlediska bytu/domu, ve kterém respondenti žijí, byl pro ně nejvýznamnější faktor vyjádřený výrazem „celková úroveň domu/bytu, ve kterém bydlí (vzhled, velikost atd.)“ pro 34,01% respondentů. Finanční náklady na bydlení byly nejvýznamnějším faktorem pro 32,77% respondentů, rozsah/množství soukromí, které vám tento dům/byt poskytuje pro 24,56% respondentů. Jen 6,71% respondentů považovalo za nejvýznamnější faktor pohled z okna jejich obývacího pokoje.

Z hlediska dostupnosti z místa bydliště bylo hodnoceno 11 typů služeb anebo infrastruktury (Obr. 64). Dostupnost vyjadřovala, nakolik bylo pro dotázaného jednoduché, resp. náročné dostat se na dané místo při použití jim upřednostňované formy dopravy. Nejvíce byli spokojeni dotázaní obyvatelé s dostupností nejbližší zastávky MHD/IDS (87,62% spokojen až velmi spokojen), dostupností nejbližšího obchodu s potravinami (81,89% spokojen až velmi spokojen, v Olomouci až 84,95%) a dostupností k přátelům anebo známým (75,24% spokojen až velmi spokojen). Tři pětiny až tři čtvrtiny respondentů byly spokojeny až velmi spokojeny s dostupností základních služeb – např. pošta a banka (61,76%), dostupností zdravotnického zařízení, lékaře (65,38%), dostupností zábavních podniků, hospod, restaurací (68,76%), dostupností centra města (71,79%), dostupností veřejného parku, lesa anebo jiných otevřených ploch (71,99%) a dostupností mateřské anebo základní školy pro děti (72,5% spokojen až velmi spokojen).

Nejnižší míra spokojenosti byla s dostupností do zaměstnání (místa pracoviště) – 52,84% spokojen až velmi spokojen a především s dostupností do ostatních vzdělávacích zařízení (např. jazykové školy). Jen 36,81% respondentů bylo spokojeno až velmi spokojeno a naopak 38,8%

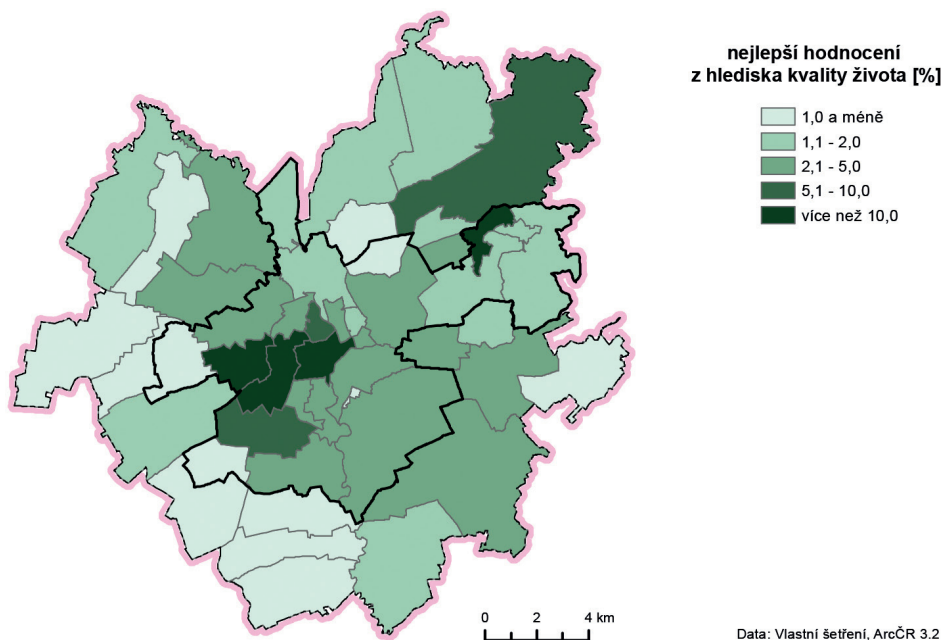
Obr. 65 Hodnocení celkově vnímané kvality života ve funkčním městském regionu Olomouce (v %)

nespokojeno až velmi nespokojeno Z hlediska dostupnosti místa bydliště byly respondenty identifikovány nejvýznamnější faktory a to tím způsobem, že podle důležitosti byly vyznačeny tři nejvýznamnější. Za nejdůležitější byla označena dostupnost nejbližšího obchodu s potravinami (43,32%), dostupnost zdravotnického zařízení, lékaře (43,23%) a dostupnost do zaměstnání / místa pracoviště (41,82%). Méně než jedna třetina dotázaných považovala za významný faktor dostupnost nejbližší zastávky MHD/IDS a dostupnost centra města.

V dotazníku byla hodnocena i osobní kvalita života. Rodinné (partnerské) vztahy, resp. rodinný (partnerský) život byly hodnoceny velmi příznivě. Až 83,65% respondentů bylo spokojeno až velmi spokojeno. Vztahy s přáteli, známými byly hodnoceny ještě příznivějším způsobem (91,8% dotázaných bylo spokojeno až velmi spokojeno). Necelá polovina respondentů byla spokojena až velmi spokojena s pracovními podmínkami (48,53%), přičemž téměř jedna čtvrtina (24,10%) zaujala neutrální postoj. Nejnižší míru spokojenosti projevili účastníci šetření s příjmem a finančním zabezpečením. Více než jedna třetina (37,46%) byla spokojena až velmi spokojena, 34,59% zaujalo neutrální postoj a téměř čtvrtina (23,78%) byla nespokojena až velmi nespokojena. Více než dvě třetiny (71,34%) uvedly, že se zdravím, resp. zdravotním stavem během posledních 12 měsíců jsou spokojeni až velmi spokojeni.

Z hlediska osobní kvality života jsou pro respondenty nejvýznamnější tyto faktory (z hlediska důležitosti byly označeny dva nejvýznamnější): rodinné anebo partnerské vztahy, resp. rodinný anebo partnerský život (70,09%), zdraví a zdravotní stav z hlediska posledních 12 měsíců (61,5%), příjem a finanční zabezpečení (25,86%) a vztahy s přáteli, známými (25,34%). Za nejméně významné byly považovány práce a pracovní podmínky (pouze 11,67%).

V hodnocení celkově vnímané kvality života převažovaly pozitivní kategorie (Obr. 65). Více než dvě třetiny ji označily jako dobrou (54,99%) až velmi dobrou (16,29%). Naopak za špatnou až

Obr. 66 Lokality nejlépe hodnocené z hlediska kvality života resp. životních podmínek ve funkčním městském regionu Olomouce

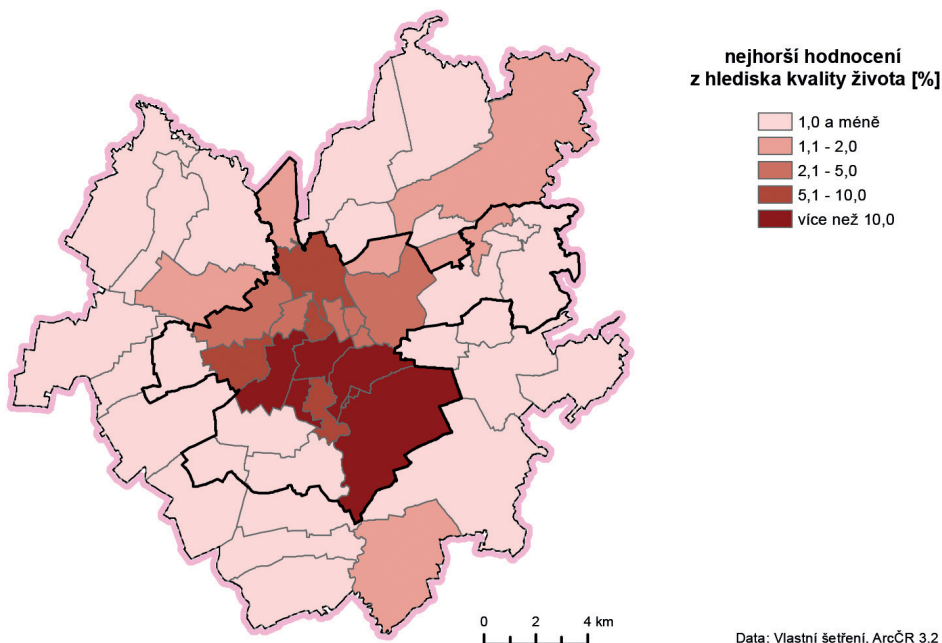
Zdroj: vlastní šetření, ArcČR 3.2

velmi špatnou ji kvalifikovalo jen 3,26%. Určité rozdíly byly mezi respondenty z Olomouce a dotázanými v zázemí města. Celkově příznivější postoj jsme zaznamenali u obyvatel městských čtvrtí Olomouce.

Z hlediska kvality života resp. životních podmínek za nejlepší považovali respondenti v rámci Olomouce a jeho suburbánního zázemí (Obr. 66) Svatý Kopeček (32,38%). Samotné centrum města uvedla jedna pětina (20,33%) dotázaných za území s nejlepší kvalitou života resp. podmínek pro život. Téměř patnáctiprocentní podporu získala oblast Nové ulice a Neředína. Mezi často uváděnými lokalitami s nejlepší kvalitou života, resp. podmínkami pro život byly Lazce, Slavonín a Dolany (více než 5% dotázaných). Podíl příznivých hodnocení obcí v zázemí města vykazuje poměrně nízké hodnoty. Dosahuje maxima okolo 5% u obcí Dolany a Samotíšky. Obce v jižní a západní suburbánní zóně byly z hlediska kvality života resp. životních podmínek považovány za nejlepší jen nepatrným podílem respondentů (méně než 1%).

Podle více než jedné pětiny dotázaných je Nový Svět (21,11%) městskou čtvrtí s nejhorsí kvalitou života, resp. životními podmínkami v rámci Olomouce a okolí. Centrum města, Povel, Holice, Nová ulice a Hodolany byly nepříznivě hodnoceny více než jednou desetinou dotázaných. Celé zázemí města zdaleka nemá tak nepříznivé hodnocení jako mají některé již zmíněné městské čtvrtě (Obr. 67). Ve většině případů jde o obce, které méně než 1% dotázaných hodnotilo jako lokality s nejhorsí kvalitou života, resp. životních podmínek.

Z obou hodnocení je zřejmé, že centrum města a Nová ulice mají nejkontroverznější hodnocení z hlediska kvality života resp. životních podmínek. Polarizovaný obraz na základě hodnocení účastníku šetření vytvářejí i Lazce a Neředín.

Obř. 67 Lokality nejhůře hodnocené z hlediska kvality života resp. životních podmínek ve funkčním městském regionu Olomouce

Zdroj: vlastní šetření, ArcČR 3.2

13.5 Závěr

Shrnutím poznatků a výsledků šetření v Olomouci a jeho zázemí bylo možné zachytit obraz kvality života, který si v rámci urbánního a suburbánního prostoru Olomouce vytvořili jeho obyvatelé. Obraz má v určitých aspektech určující význam pro rozhodování ve vztahu k území, jeho obyvatelům a kvalitě jejich života. Geografický výzkum umožňuje vytvoření základních kritérií, na jejichž podkladě lze měřit trendy indikátorů a oblastí (domén) kvality života v čase. Behaviorálně-geografický přístup přispívá k získávání poznatků o tom, jaká je spokojenost či nespokojenost se životními podmínkami a jakým způsobem je rozložena v prostoru. Dále umožňuje pochopení struktury a závislosti, nebo vzájemných vztahů mezi různými aspekty každodenního života a pochopení toho, jak se kombinují osobní (subjektivní) pocity s celkovým (objektivním) hodnocením kvality života.

Vedle jiných vědních disciplín i geografický výzkum může přispět k identifikování problémů, které si zaslouží zvláštní pozornost a případnou reakci ze strany společnosti (státu). Předpokládá to však vytváření normativních standardů (které umožňují srovnávat současné podmínky), vytváření účinné politiky, sledování účinků politik a podporu účasti veřejnosti v procesu tvorby politik.

Prostřednictvím geografického (včetně behaviorálního-percepčního) přístupu bylo možné charakterizovat různé aspekty kvality života ve městě a jeho okolí, jeho prostorové městské i příměstské variace a lépe tak pochopit geografickou realitu. Studium reality prostřednictvím hodnocení širšího spektra kvality života a její percepcie v městském

a příměstském prostředí přináší nové poznatky, které je možné použít při usměrňování dalšího rozvoje města spolu s jeho suburbánním zázemím a vytváření podmínek pro lepší kvalitu a udržitelný způsob života jeho obyvatel.

ZÁVĚR

Publikace přinesla obecnější hodnocení geografických aspektu kvality života se zvláštním zřetelem na kvalitu městského a příměstského života. Poukázala na stále aktuální potřebu věnovat pozornost výzkumu zaměřenému na definování, upřesnění a pochopení konceptu kvality urbánního a suburbánního života, na specifické způsoby interpretace prostorové diferenciaci kvality života ve městech a jejich zázemí a na vhodné techniky, kterými lze zjistit zájem, postoje, názory preference a hodnoty obyvatel dynamicky rozvíjejících se měst a novými suburbanizačními trendy zasažených příměstských lokalit.

Pro podrobnější výzkumy bylo velmi důležité vymezení sledovaného území (urbánního a suburbánního prostoru), které je vyjádřením jeho stavby a struktur, resp. procesů a interakcí v něm probíhajících či očekávaných. Pro vymezení města v případě Olomouce bylo použito morfologické kritérium, konkrétně koncept kompaktního města, založený na analýze spojitosti zástavby. Vymezení suburbánní zóny Olomouce na základě syntézy dat bylo provedeno podle intenzity reálně probíhající suburbanizace i potenciálu pro suburbanizaci, tedy i podle vazeb a interakcí s městem.

Studium veřejných prostranství, která byla definována jako místa k obecnému užívání s obrovským významem pro život lidí ve funkčním městském regionu, poukázalo na důležitost z hlediska vyhodnocování kvalitativních charakteristik současného života v jednotlivých částech města a příměstských obcích. Stejně jako ostatní ukazatele kvality života i veřejná prostranství a jejich současný stav jsou přímým odrazem schopnosti a vědomí vedení obcí rozvíjet a zkvalitňovat životní prostor svých obyvatel.

V rámci objektivní dimenze kvality života se podrobnějším způsobem sledovaly vybrané demografické údaje, vývoj a současný stav na trhu práce v kontextu kvality života. Rovněž se vyhodnotila kvalita bytového fondu a bydlení, zdravotní péče, sociální služby, kultura, financování obcí, hazard a kriminalita. Geografické studium v rámci subjektivní dimenze se soustředilo na vnímání a hodnocení obytného prostředí, spokojenosti obyvatel se zdravotnictvím, spokojenosti obyvatel s řešením sociální problematiky, spokojenosti obyvatel ve vztahu ke kvalitě a kapacitě kulturní infrastruktury, kriminality a míst strachu.

Výzkum subjektivního vnímání kvality života obyvatel Olomouce a příměstských obcí v rámci vymezeného území byl prováděn hlavně ve vztahu k místu jejich bydliště. Shrnutí poznatků a výsledků šetření v Olomouci a jeho zázemí umožnilo zachytit poměrně komplexní a prostorově diferencovaný obraz o kvalitě urbánního a suburbánního života, který si v rámci Olomouce a jejího zázemí vytvořili místní obyvatelé.

Příčiny problémů městského a příměstského prostředí života člověka mají multidimenzionální povahu. Vyplyvají z chování jedinců, soukromých a veřejných institucí a podmínek prostředí. Z toho je zřejmé, že pokusy spojené s řešením těchto problémů musí být rovněž mnohostranné. Je potřebné k nim přistupovat nejen v různých měřících, ale i v rámci obou základních dimenzí (subjektivní a objektivní) a ve všech oblastech kvality života. Pacione (2003b: 28) se domnívá, že není tak důležité věnovat se meta-teoriím nebo modelům kvality životního prostředí, ale je potřebné uvažovat ve smyslu hierarchie přístupů, které zkoumají různé složky kvality života a identifikovat vhodné strategie, které umožňují řešit specifické problémy v příslušných sociálně-kulturně-prostorových kontextech. Vytvoření podkladů pro řešení uvedených problémů bylo i jedním ze základních očekávání autorů při řešení výzkumného projektu.

Literatura:

- Abbott, D. A., Cramer, S. L.** 1993: Gambling attitudes and participation: a midwestern survey. *Journal of Gambling Studies* 9 (3), 247–263.
- Adriaanse, C. C. M.** 2007: Measuring residential satisfaction: a residential environmental satisfaction scale (RESS). *Journal of Housing and the Built Environment* 22 (3), 287–304.
- Amérigo, M., Aragonés, J. I.** 1997: A theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 17 (1), 47–57.
- Andráško, I.** 2006: Percepčia kvality života v mestských štvrtiach Bratislavy. *Geografická revue* 2 (2), 227–240.
- Andráško, I.** 2007: *Vnútorňá štruktúra mesta z hľadiska kvality života*. Dizertačná práca, Geografický ústav SAV, Bratislava.
- Andráško, I.** 2010: Kvalita života a kvalita bývania – teoretické aspekty problematiky a príklad hodnotenia kvality bytového fondu. In Klímová, V. ed.: XIII. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Ekonomicko-správní fakulta MU, Brno, 300–306.
- Andráško, I.** 2013: *Quality of life: an introduction to the concept*. Masarykova univerzita, Brno.
- Andráško, I., Lesová, P., Kunc, J., Tonev, P.** 2013: Perception of quality of life in Brno housing estates. *Hungarian Geographical Bulletin* 62 (1), 90–101.
- Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR** 2014: *Typy sociálních služeb*. (www.apsscr.cz/cz/asociace/typy-socialnich-sluzeb), cit. 2015-09-12.
- AUGUR Consulting** 2011: *Dlouhodobý výzkum brněnských sídlišť*. AUGUR Consulting, Brno.
- Balcar, K.** 1995: Životní smysluplnost, duševní pohoda a zdraví. *Československá psychologie* 39 (6), 420–424.
- Bareš, P.** 2009: *Regionální dostupnost sociálních služeb: zpráva z výzkumných šetření mezi pracovníky krajských úřadů a pracovníky obcí s pověřeným obecním úřadem*. VÚPSV, Praha.
- Barlow, M.** 1994: Alternative structures of government in metropolitan areas. In Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. eds. *Development and Administration of Prague*. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 125–138.
- Bartnicka, M.** 1986: Percepčia przestrzeni miejskiej Warszawy – na przykładzie dzielnicy Ochota. *Przegląd Geograficzny* 58 (1–2), 165–190.
- Bartnicka, M.** 1987: Preferencie mieszkaniowe warszawskich studentów – studium z geografii percepcji. *Przegląd Geograficzny* 59 (4), 543–560.
- Barvíková, J.** 2010: Jak se žije na Jižním Městě z pohledu „Husákových dětí“. *Sociální studia* 7 (3), 59–78.
- Bašovský, O.** 1991: Priestorová štruktúra Bratislavy, jej rozvoj a ekologické problémy. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Formatio et Protectio Naturae* 14, 69–76.
- Bašovský, O., Paulov, J., Ira, V.** 1981: Ekonomický rozvoj Bratislavy a problémy jej životného prostredia. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Formatio et Protectio Naturae* 6, 1–21.
- Bennett, R. J.** ed. 1994: *Local government and market decentralisation: experiences in industrialised, developing and former eastern bloc countries*. United Nations University Press, Tokyo.
- Bergsma, J., Engel, G. L.** 1988: Quality of life: does measurement help? *Health Policy* 10 (3), 267–279.
- Bezák, A.** 1987: Sociálno-priestorová štruktúra Bratislavy v kontexte faktorovej ekológie. *Geografický časopis* 39, 272–292.

- Blaszczynski, A., Nower, L.** 2002: A pathways model of problem and pathological gambling. *Addiction* 97 (5), 487–499.
- Boadway, R., Shah, A.** 2009: *Fiscal federalism: principles and practice of multiorder governance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Boukal, P. et al.** 2013: *Fundraising pro neziskové organizace*. Grada Publishing, Praha.
- Breheny, M.** 1995: The compact city and transport energy consumption. *Transactions of the Institute of British Geographers* 20 (1), 81–101.
- Browne, J. P., O'Boyle, C. A., McGee, H. M., Joyce, C. R. B., McDonald, N. J., O'Malley, K., Hiltbrunner, B.** 1994: Individual quality of life in the healthy elderly. *Quality of Life Research* 3 (4), 235–244.
- Browne, J. P., O'Boyle, C. A., McGee, H. M., McDonald, N. J., Joyce, C. R. B.** 1997: Development of a direct weighting procedure for quality of life domains. *Quality of Life Research* 6 (4), 301–309.
- Buček, J. Borárossová, Z., Sopkuliak, A.** 2010: *Miestne financie a miestny ekonomický rozvoj*. Geografika, Bratislava.
- Buchtová, B.** 2004: Kvalita života dlouhodobě nezaměstnaných. In Hnilicová, H. ed.: *Kvalita života*. Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad Černými lesy, 75–90.
- Burt, J. E., Barber, G. M.** 1996: *Elementary statistics for geographers*. The Guilford Press, New York.
- Burton, E.** 2000: The compact city: just or just compact?: a preliminary analysis. *Urban Studies* 37 (11), 1969–2006.
- Centrum pro zdravotně postižené Karlovarského kraje** 2015. *Cílové skupiny poskytování sociálních služeb*. (www.sluzbypostizenym.cz/sluzby/cilove-skupiny), cit. 2015-09-12.
- Clark, G. L.** 1984: A theory of local autonomy. *Annals of the Association of American Geographers* 74 (2), 195–208.
- Clark, L., Limbrick-Oldfield, E. H.** 2013: Disordered gambling: a behavioral addiction. *Current Opinion in Neurobiology* 23 (4), 655–659.
- Cummins, R. A.** 2000: Objective and subjective quality of life: an interactive model. *Social Indicators Research* 52 (1), 55–72.
- Custer, R. L.** 1984: Profile of the pathological gambler. *Journal of Clinical Psychiatry* 45 (12), 35–38.
- Čermák, Z., Hampl, M., Müller, J.** 2009: Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 114 (1), 37–51.
- Dantzig, G. B., Saaty, T. L.** 1973: *Compact city: a plan for a liveable urban environment*. W. H. Freeman, San Francisco.
- Davis, K.** 1969: *World Urbanization 1950–1970: vol. 1*. University of California, Berkeley.
- Davis, K.** 1972: *World Urbanization 1950–1970: vol. 2*. University of California, Berkeley.
- Demografické informační centrum** 2015 *Demografický informační portál: Stárnutí*. (http://demografie.info/?cz_starnuti), cit. 2015-09-12.
- Diener, E., Suh, E.** 1997: Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research* 40 (1–2), 189–216.
- Dočkalová, M.** 2015: *Město Olomouc a sociální služby: hodnocení geografických aspektů kvality života*. Diplomová práce, Katedra geografie PF, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Doran, B., Young, M.** 2010: Predicting the spatial distribution of gambling vulnerability: an application of gravity modeling using ABS Mesh Blocks. *Applied Geography* 30 (1), 141–152.

- Dostálová, L.** 2013: *Využití veřejných prostranství ve funkčním městském regionu Olomouce*. Diplomová práce, Katedra geografie PF, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Drbohlav, D.** 1993: Behaviorální přístup v geografii. In Sýkora, L. ed.: *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 30–41.
- Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.** 2008: *Sociologie životního stylu*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.
- Duková, I., Duka, M., Kohoutová, I.** 2013: *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*. Grada Publishing, Praha.
- Dvořáčková, D.** 2012: *Kvalita života seniorů*. Grada Publishing, Praha.
- Dzúrová, D., Dragomirecká, E.** 2000: Quality of life in the Czech Republic. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 35 (1), 103–116.
- Ebel, R. D., Yilmaz, S.** 2002: *On the measurement and impact of fiscal decentralisation*. World Bank, Washington.
- Emmons, R. A., Diener, E.** 1985: Personality correlates of subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin* 11 (1), 89–97.
- Eriksen, T. H.** 2008: *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Portál, Praha.
- Evans, D. J., Herbert, D. T.** eds., 1989: *The geography of crime*, Routledge, London and New York.
- Faberová, S.** 2010: *Hanácká krajina a lidová architektura ve vnímání novousedlých obyvatel Hlušovic na Olomoucku*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Brno.
- Faregh, N., Leth-Steensen, C.** 2009: Reflections on the voluntary self-exclusion of gamblers and the law-suits against Ontario Lottery and Gaming Corporation. *Journal of Gambling Studies* 25 (2), 131–138.
- Felsenstein, D., Freeman, D.** 2002: Gambling on the border: casinos, tourism development and the prisoners' dilemma. In Krakover, S., Gradus, Y. eds. *Tourism in frontier areas*. Lexington Books, Oxford, 95–114.
- Findlay, A., Morris, A., Rogerson, R.** 1988: Where to live in Britain in 1988: quality of life in British cities. *Cities* 5 (3), 268–276.
- Fischer, S., Škoda, J.** 2009: *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Grada Publishing, Praha.
- Fňukal, M., Szczyrba, Z.** eds. 2004: *Bydlení – nové formy a dimenze*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.
- Fotheringham, A. S., Brunson, Ch., Charlton, M. E.** 2000: *Quantitative geography: perspectives on spatial data analysis*. Sage, London.
- Frankl, V. E.** 1994: *Vůle ke smyslu*. Cesta, Brno.
- Frazier, J. W.** (1982): Applied Geography: A Perspective. In Frazier, J. W. ed.: *Applied geography: selected perspectives*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 3–22.
- Frey, W. H., Zimmer, Z.** 2001: Defining the city. In Paddison, R. ed.: *Handbook of urban studies*. Sage, London, 14–36.
- Galvas, Z.** 2012: *K problematice kvality života TZP seniorů*. (www.brailnet.cz/sons/docs/tl99/01.html), cit. 2015-01-02.
- GaREP** 2015: *Program rozvoje územního obvodu Olomouckého kraje na období 2015–2020*. GaREP, Brno.
- Gehl, J.** 2000: *Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství*. Albert, Boskovice.
- Gehl, J.** 2012: *Města pro lidi*. Partnerství, Brno.
- Gehl, J., Gemzoe, L.** 2002: *Nové městské prostory*. ERA, Šlapanice.

- Geyer, H. S., Kontuly, T.** 1993: A theoretical foundation for the concept of differential urbanization. *International Regional Science Review* 17 (2), 157–177.
- Gilliland, J. A., Ross, N. A.** 2005: Opportunities for video lottery terminal gambling in Montréal: an environmental analysis. *Canadian Journal of Public Health* 96 (1), 55–59.
- Godor, M., Horňák, M.** 2010: Možnosti využitia indikátorov vo výskume kvality života na Slovensku. *Geografické informácie* 14, 42–54.
- Golledge, R. G.** 2008: Behavioral geography and the theoretical/quantitative revolution. *Geographical Analysis* 40, 239–257.
- Golledge, R., G., Stimson, R., J.** 1990: *Analytical behavioural geography*. Routledge, London.
- Gottdiener, M., Budd, L.** 2005: *Key concepts in urban studies*. Sage, London.
- Griffiths, M. D.** 1990: The cognitive psychology of gambling. *Journal of Gambling Studies* 6 (1), 31–42.
- Grigorescu, I., Mitrică, B., Mocanu, I., Ticană, N.** 2012: Urban sprawl and residential development in the Romanian metropolitan areas. *Revue Roumaine de Géographie* 56 (1), 43–59.
- Habartová, P., Hulíková Tesárková, K., Sívková, O.** 2014: Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodařících domácností v České republice pro období 2013–2040. *Demografie* 56 (1), 21–36.
- Hajdu, F.** 2009: *Olomoucký hudební život 1945–1969*. (konference.osu.cz/khv/2009_2/file.php?fid=44), cit. 2016-02-03.
- Hála, M.** 2006: *Největší investiční akce v dějinách Olomouc začíná*. (www.olomouc.eu/aktualni-informace/aktuality/1209), cit. 2015-02-04.
- Halama, P.** 2000: Teoretické a metodologické přístupy k problematice zmyslu života. *Československá psychologie* 44 (3), 216–236.
- Halás, M.** 2003: Possibilities for the application of geography to land use planning. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica* 38 (1), 67–77.
- Halás, M., Džupinová, E.** 2007: Vývoj a priestorové rozloženie bytového fondu Bratislavy. *Urbanismus a územní rozvoj* 10 (2), 23–31.
- Halás, M., Formanová, L.** 2010: Sociological, demographic and spatial aspects of the singles phenomenon in the Czech Republic. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Geographica* 41 (2), 37–52.
- Halás, M., Kladivo, P., Roubínek, P.** 2013: Koncept kompaktního města: příspěvek k výzkumu a správě. In Klímová, V., Žitek, V. eds. *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Masarykova univerzita, Brno, 140–146.
- Halás, M., Roubínek, P., Kladivo, P.** 2012: Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie. *Geografický časopis* 64 (4), 289–310.
- Hall, P., Hay, D.** 1980: *Growth centres in the European urban system*. Heinemann Educational, London.
- Hampl, M.** 1994: Long-term trends of settlement system. In Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. eds.: *Territory, society and administration: The Czech Republic and the industrial region of Liberec*. Institut voor Sociale Geografie, Amsterdam, 21–30.
- Hampl, M.** 1999: Long-term trends of settlement development. In Hampl, M. et al.: *Geography of societal transformation in the Czech Republic*. Charles University of Prague, Prague, 27–43.
- Hampl, M.** 2005: Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Praha.
- Hampl, M., Gardavský, V., Kühnl, K.** 1987: Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova v Praze, Praha.

- Hancock, T., Labonté, R., Edwards, R.** 1999: Indicators that count! Measuring population health at the community level. *Canadian Journal of Public Health*, 90 (Supplement 1), 22–26.
- Hanušín, J., Huba, M., Ira V., Klinec, I., Podoba, J., Szöllös, J.** 2000: *Výkladový slovník termínov z trvalej udržateľnosti*. Bratislava, STUŽ/SR.
- Hartl, P., Hartlová, H.** 2000: *Psychologický slovník*. Portál, Praha.
- Herfert, G., Neugebauer, C. S., Smigiel, Ch.** 2013: Living in residential satisfaction? Insights from large-scale housing estates in Central and Eastern Europe. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 104 (1), 57–74.
- Heřmanová, E.** 2012a: *Koncepty, teorie a měření kvality života*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.
- Heřmanová, E.** 2012b: Kvalita života a její modely v současném sociálním výzkumu. *Sociológia* 44 (4), 407–425.
- Heřmanová, E., Chromý, P.** 2009: *Kulturní regiony a geografie kultury: kulturní realie a kultura v regionech Česka*. ASPI, Praha.
- Hnilica, K.** 2000: Konflikt hodnot a kvalita života. *Československá psychologie* 44 (5), 385–403.
- Hollander, E., Buchalter, J. A., DeCaria, C. M.** 2000: Pathological gambling. *Psychiatric Clinics of North America* 23 (3), 629–642.
- Hrozenská, M., Dvořáčková, D.** 2013: *Sociální péče o seniory*. Grada Publishing, Praha.
- Hurbánek, P.** 2005a: Vývoj a nové prístupy v interpretáciách vidieka: priestorový aspekt, perifernosť a koncentrovanosť systému osídlenia. In Spišiak, P. et al.: *Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989*. Geografka, Bratislava, 95–114.
- Hurbánek, P.** 2005b: Vybrané priestorové atribúty systému osídlenia, ich charakteristiky a miery. In Svatoňová, H. ed.: *Geografie XVI: Geographical aspects of Central European space*. Masarykova univerzita, Brno, 222–229.
- Hurbánek, P.** 2008: Recent developments in definitions of rurality/urbanity: focus on spatial aspect and land cover composition and configuration. *Europa XXI* 17, 9–27.
- Chapman, J. I.** 2003: Local government autonomy and fiscal stress: The case of California counties. *State & Local Government Review* 35 (1), 15–25.
- Chmelová, L.** 2005: Uznávané hodnoty, plány do budúcna a pocit spokojenosti/nespokojenosti se životem na venkově. In Majerová, V. ed.: *Český venkov 2004: život mladých a starých lidí*. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 135–146.
- Ilík, J., Ouředníček, M.** 2007: Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 112 (3), 292–314.
- Ira, V.** 1994: Možnosti využitia niektorých humánno-geografických prístupov v etnológii. *Slovenský národopis* 42, 202–206.
- Ira, V.** 2003: Changing intra-urban structure of the Bratislava city and its perception. *Geografický časopis* 55, 91–107.
- Ira, V.** 2005a: Quality of Life and Urban Space (case studies from city of Bratislava, Slovakia). *Europa XXI* 12, 83–96.
- Ira, V.** 2005b: Kvalita života a postavenie Slovenska z hľadiska medzinárodných porovnaní. In Vaishar, A., Ira, V. eds.: *Geografická organizace Česka a Slovenska v současném období*. Ústav geoniky AV ČR, Brno.
- Ira, V.** 2008: *Ľudia, geografické prostredie a kvalita života*. Geografický ústav SAV, Bratislava.
- Ira, V., Andráško, I.** 2007: Kvalita života z pohľadu humánnej geografie. *Geografický časopis* 59, 159–179.
- Ira, V., Andráško, I.** 2008: Quality of life in the urban environment of Bratislava: two time-spatial perspectives. *Geografický časopis* 60, 149–178.

- Ira, V., Andráško, I., Michálek, A., Podolák, P.** 2009: Quality of life: geographical research in Slovakia. *Geographia Slovaca* 26, 101–119.
- Ira, V., Michálek, A., Podolák, P.** 2005: Kvalita života a jej regionálna diferenciácia v Slovenskej republike. *Životné prostredie: revue pre teóriu a tvorbu životného prostredia* 39 (6), 290–294.
- Ira, V., Šuška, P.** 2006: Percepcia kvality života v mestskom prostredí (na príklade mesta Partizánske). *Geografická revue* 2, 309–332.
- Ira, V., Szóllós J., Šuška, P.** 2011: Vplyv suburbanizácie v rakúskom a maďarskom zázemí Bratislavy. In Andráško, I., Ira, V., Kallabová, E. eds. *Časovo – priestorové aspekty regionálnych štruktúr ČR a SR*. Geografický ústav SAV, Bratislava, 87–92.
- Ivanička, K.** 1983: *Základy teórie a metodológie socioeconomickej geografie*. SPN, Bratislava.
- Janoušková, K.** 2007: Metodické a koordinačné dovednosti v sociálnych službách. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava.
- Jazaeri, S. A., Bin Habíl, M. H.** 2012: Reviewing two types of addiction: pathological gambling and substance use. *Indian Journal of Psychological Medicine* 34 (1), 5–11.
- Jáchová, J.** 2014: Výzkum zločinu v Česku z pohledu geografie. *Historická geografie (Historical Geography)* 40 (1), 73–93.
- Jáchová, J., Temelová, J.** 2012: Kriminalita a její percepcie ve vnitřním městě: případová studie pražského Žižkova a Jarova. *Geografie*, 117, 329–348.
- Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G., Whatmore, S., Watts, M. eds.** 2009: *The dictionary of human geography* (fifth edition). Blackwell, Oxford.
- Kallabová, E.** 2004: Percepcie kvality bydlení v panelových sídlištích. In Fňukal, M., Szczyrba, Z. eds. *Bydlení – nové formy a dimenze*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 79–86.
- Kearney, M. S.** 2005: The economic winners and losers of legalized gambling. *National Tax Journal* 58 (2), 281–302.
- Keen, M., Marchand, M.** 1997: Fiscal competition and the pattern of public spending. *Journal of Public Economics* 66 (1), 33–53.
- Kladivo, P., Halás, M.** 2012: Quality of life in an urban environment: A typology of urban units of Olomouc. *Quaestiones Geographicae* 31 (2), 49–60.
- Kladivo, P., Šimáček, P.** 2011: Vývoj a prostorové rozložení bytového fondu Olomouce. *Urbanismus a územní rozvoj* 14 (2), 32–38.
- Klusáček, P., Martinát, S., Matznetter, W., Wisbauer, A.** 2009: Urban development in selected Czech and Austrian city regions. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica* 40 (2), 27–57.
- Kontuly, T., Geyer, H. S.** 2003: Lesson learned from testing the differential urbanisation model. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 94 (1), 124–128.
- Korčák, J.** 1963: *Úvod do všeobecné geografie obyvatelstva*. SPN, Praha.
- Korec, P.** 2000: Vývoj funkčnej intraurbánnej štruktúry Bratislavy. In Matlovič, R. ed.: *Urbánne a krajinné štúdie 3, Urbánny vývoj na rozhraní miléníí*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, 90–98.
- Korec, P., Smatanová, E.** 1999: Perception of housing quarters quality in Bratislava by its inhabitants. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica Supplementum 2/II*, 223–234.
- Korec, P., Smatanová, E.** 2000: Vývoj rozmiestnenia bytového fondu na území Bratislavy, zákonitosti a osobitosti tohto procesu. *Geografický časopis* 52, 51–65.
- Kozlová, L.** 2005: *Sociální služby*. Triton, Praha.

- Krajský úřad Olomouckého kraje** 2015: Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Olomouckém kraji pro roky 2015–2017. (www.kr-olomoucky.cz/strednedoby-plan-rozvoje-socialnich-sluzeb-v-olomouckem-kraji-pro-roky-2015-2017-cl-2737.html), cit. 2015-11-01.
- Králová, J., Rážová, E.** 2012: *Sociální služby a příspěvek na péči*. Anag, Olomouc.
- Krejčířová, O., Treznerová, I.** 2011: Malý lexikon sociálních služeb. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.
- Krutilová, D., Čámský, P., Sembdner, J.** 2011: *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. Portál, Praha.
- Kuča, K.** 2000: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 4. Díl: Ml–Pan*. Libri, Praha.
- Kuřimská, A.** 2001: *Kinofikace Olomouce neboli olomoucká kina od počátku po čtyřicátá léta*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Lawton, P., Murphy, E., Redmond, D.** 2013: Residential preferences of the „creative class“? *Cities* 31, 47–56.
- Lehmannová, Z. et al.** 2010: *Formování globálního řádu? Globalizace a global governance*. Oeconomica, Praha.
- Létal, A., Smolová, I., Szczyrba, Z.** 2001: Transformace příměstské krajiny. *Urbanismus a územní rozvoj* 4 (4), 15–21.
- Littler, A., Fijnaut, C., Coryn, T.** 2008: *Economic aspects of gambling regulation: EU and US perspectives*. Brill, Leiden.
- Lux, M. et al.** 2003: *Postoje k bydlení 2001 – trh*. Sociologický ústav AV ČR, Praha.
- Lux, M. et al.** 2013: *Postoje k bydlení v České republice 2013*. Sociologický ústav AV ČR, Praha.
- Lux, M., Kostecký, T. eds.** 2011: *Bytová politika: teorie a inovace pro praxi*. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha.
- Lyon, L.** 1999: *The community in urban society*. Waveland Press, Long Grove.
- Macrineanu, Z.** 2012: *Kvalita života v Olomouci z pohledu objektivní i subjektivní dimenze*. Diplomová práce, Katedra geografie PF, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Madden, K., Filáková, B. et al.** 2003: *Utváření místa: příručka k vytváření kvalitních veřejných prostranství*. Nadace Partnerství, Brno.
- Magistrát hlavního města Prahy** 2015: *Sociální služby*. (http://socialni.praha.eu/jnp/cz/nejcasteji_kladene_otazky/socialni_sluzby/index.html), cit.-2015-09-12.
- Machovec, M.** 1967: *O smyslu lidského života*. Svoboda, Praha.
- Malík Holasová, V.** 2014: *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. Grada Publishing, Praha.
- Marans, R. W.** 2003: Understanding environmental quality through quality of life studies: the 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators. *Landscape and Urban Planning*, 65, 73–83.
- Marans, R. W., Stimson, R. J. eds.** 2011: *Investigating Quality of urban life: Theory, method, and empirical research*. Dordrecht, Springer Publishing
- Marshall, D. C.** 2002: *A geography of gambling: electronic gaming machines in Richmond-Tweed*. PhD thesis, University of New England, Armidale.
- Martinotti, G., Bowden-Jones, H. eds.** 2015: *Gambling: cultural attitudes, motivations and impact on quality of life*. Nova Science Publishers, New York.
- Massam, B. H.** 2002: Quality of life: public planning and private living. *Progress in Planning* 58, 141–227.
- Mates, P., Wokoun, R. et al.** 2001: *Malá encyklopedie regionalistiky a veřejné správy*. Prospektum, Praha.
- Matlovič, R.** 1998: *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov.

- Matlovič, R., Sedláková, A.** 2004: Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis. Folia Geographica* 7, 75–103.
- Matlovič, R., Sedláková, A.** 2007: The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia). *Moravian Geographical Reports* 15 (2), 22–31.
- Matlovičová, K., Mocák, P.** 2014: Intraurbánna kriminalita a jej prevencia v konceptuálnom rámci CPTED (príklad mesta Prešov). *Geografický časopis* 66, 199–223.
- Matoušek, O. et al.** 2007: *Sociální služby – Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Portál, Praha.
- Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová, P. eds.** 2005: *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Portál, Praha.
- Matznetter, W.** 2004: The Vienna and Bratislava urban regions: Comparing urban development under (welfare) capitalism and (post-)communism. *European Spatial Research and Policy* 11 (1), 61–77.
- Mayer, H. M.** 1971: Definitions of city. In Bourne, L. S.: *Internal Structure of the city: readings on space and environment*. Oxford University Press, Toronto, 28–31.
- McGee, H. M., O'Boyle, C. A., Hickey, A., O'Malley, K., Joyce, C. R.** 1991: Assessing the quality of life of the individual: the SEIQoL with a healthy and gastroenterology unit population. *Psychological Medicine* 21 (3), 749–759.
- McLure, C. E.** 2001: The tax assignment problem: Ruminations on how theory and practice depend on history. *National Tax Journal* 54 (2), 339–363.
- McMillen, J., Doran, B.** 2006: Problem gambling and gaming machine density: socio-spatial analysis of three Victorian localities. *International Gambling Studies* 6 (1), 5–29.
- Michálek, A.** 1997: Rizikové areály v Bratislave z aspektu vybraných druhov kriminality. *Geografický časopis*, 49, 47–62.
- Michálek, A.** 2009: Priestorová diferenciácia kriminality. *Geografický časopis* 61, 111–120.
- Michálek, A.** 2012: Vybrané metódy merania regionálnych disparít. *Geografický časopis* 64 (3), 219–235.
- Mikulík, O., Vaishar, A.** 1996: Residential environment and territorially functional structure of the Brno city in the period of transformation. *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 101 (2), 128–142.
- Ministerstvo financí ČR** 2015: *Loterie a sázkové hry*. (www.mfcr.cz), cit. 2016-01-14.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2002: *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe – průvodce poskytovatele*. Fokus, Praha.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2006: *Druhy sociálních služeb*. (www.mpsv.cz/files/clanky/2918/druhy_soc_sluzeb.pdf), cit. 2015-09-12.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2008: *Standardy kvality sociálních služeb – příručka pro uživatele*. (www.mpsv.cz/files/clanky/5965/skss_final_web.pdf), cit. 2015-10-05.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2015a: *Sociální práce a sociální služby*. (www.mpsv.cz/cs/18661), cit. 2015-05-02.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2015b: *Standardy kvality sociálních služeb*. (www.mpsv.cz/cs/5963), cit. 2015-09-25.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2015c: *Posuzování příspěvku na péči bude jednodušší a objektivnější*. (www.mpsv.cz/files/clanky/10509/11032011.pdf), cit. 2015-09-12.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR** 2015d: *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. (http://iregistr.mpsv.cz/socreg/rozsirene_hledani_sluzby.fw.do?SUBSESSION_ID=1447697879034_1), cit. 2015-09-12.

- Ministerstvo pro místní rozvoj ČR** 2015: Seznam obcí s dotovanými byty. (www.mmr.cz/getmedia/7dcd2f3c-dda1-4154-b0e2-3eff9e1d4cd4/Socialni-byty-2003-2012_1.pdf?ext=.pdf), cit. 2015-12-13.
- Mitchell, C. J. A.** 2004: Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies* 20 (1), 15–34.
- Morand-Deville, J.** 2003: *Cours de droit administratif: cours, thèmes de réflexion, commentaires d'arrêt avec corrigés*. Montchrestien, Paris.
- Moravanská, K.** 2010: Suburbanizácia na Slovensku a jej dosahy na vidiecke spoločenstvá. *Geographia Slovaca* 27, 81–100.
- Motek, P.** 2006: *Gospodarka finansowa samorządu terytorialnego w województwie wielkopolskim*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Mravčík, V., Černý, J., Leštínová, Z., Chomynová, P., Grohmannová, K., Licehammerová, Š., Ziegler, A., Kocarevová, V.** 2014: Hazardní hraní v České republice a jeho dopady. Úřad vlády České republiky, Praha.
- Murgaš, F.** 2012: *Prostorová dimenze kvality života*. Technická univerzita v Liberci, Liberec.
- Murgaš, F.** 2013: Několik poznámek ke kvalitě urbánního života. In Murgaš, F. ed.: *Kvalita života 2013*. Technická univerzita v Liberci, Liberec.
- Musgrave, R. A.** 1959: *The theory of public finance*. McGraw Hill, New York.
- Musgrave, R. A.** 1969: *Fiscal systems*. Yale University Press, New Haven and London.
- Musil, J.** 1967: *Sociologie soudobého města*. Svoboda, Praha.
- Musil, L.** 2004: „*Ráda bych Vám pomohla, ale ...*“: dilemata práce s klienty v organizacích. Marek Zeman, Brno.
- Navrátilová, A.** 2014: Geografie hazardu: případová studie Ostravy. Bakalářská práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Ostravská univerzita v Ostravě.
- Nešpor, K.** 1999: Jak poznat a překonat problém s hazardní hrou. Sportpropag, Praha.
- Novotný, M.** 2014: Divadlo v Olomouci na konci čtvrt tisíciletí své existence. Bakalářská práce, Janáčkova akademie múzických umění v Brně.
- Novotný, O., Zapletal, J. eds.** 2008: *Kriminologie*. ASPI a.s., Praha.
- Nower, L., Blaszczyński, A.** 2008: Characteristics of problem gamblers 56 years of age or older: a statewide study of casino self-excluders. *Psychology and Aging* 23 (3), 577–584.
- O'Boyle, C. A., McGee, H., Hickey, A., O'Malley, K., Joyce, C. R.** 1992: Individual quality of life in patients undergoing hip replacement. *Lancet* 33, 1088–1091.
- O'Boyle, C. A., McGee, H., Joyce, C. R.** 1994: Quality of life: assessing the individual. *Advances in Medical Sociology* 5, 159–180.
- Oates, W. E.** 1972: *Fiscal federalism*. Harcourt, New York.
- Ogrodowczyk, A.** 2011: Polityka przestrzenna a rozwój budownictwa mieszkaniowego po 1990 roku na przykładzie małych miast w województwie łódzkim. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-oconomica* 11, 1–21.
- Oishi, S. et al.** 1999: Value as a moderator in subjective well-being. *Journal of Personality* 67, 157–184.
- Ondoš, S., Korec, P.** 2008: The rediscovered city: a case study of post-socialist Bratislava. *Geografický časopis* 60 (2), 199–213.
- Ouředníček, M.** 2000: Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 105 (4), 361–369.
- Ouředníček, M.** 2002: Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In Sýkora, L. ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, Praha, 39–54.

- Ouředníček, M.** 2007: Differential suburban development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography* 89B (2), 111–125.
- Ouředníček, M. ed.** 2006: *Sociální geografie pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Praha.
- Ouředníček, M., Novák, J., Temelová, J., Puldová, P.** 2009: Metody geografického výzkumu města. In Ferencuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. eds.: *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Brno, 93–128.
- Ouředníček, M., Posová, D.** 2006: Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In Ouředníček, M. ed. *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova, Praha, 96–114.
- Ouředníček, M., Temelová, J. eds.** 2012: *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha.
- Ouředníček, M., Temelová, J., Macešková, M., Novák, J., Puldová, P., Romportl, D., Chuman, T., Zelendová, S., Kuncová, I.** 2008: *Suburbanizace.cz*. Praha, Univerzita Karlova v Praze.
- Pacione, M.** 1986: Quality of life in Glasgow: an applied geographical analysis. *Environment & Planning A* 18, 1499–1520.
- Pacione, M.** 2003a: Quality-of-life research in Urban Geography. *Urban Geography* 24 (4), 314–339.
- Pacione, M.** 2003b: Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning* 65, 19–30.
- Peková, J.** 2004: *Hospodaření a finance územní samosprávy*. Management Press, Praha.
- Péteri, G., Lados, M.** 1999: Local property taxation in Hungary. In McCluskey, W. J. ed.: *Comparative property tax systems: An international comparative review*. Aldershot, Ashgate, 419–439.
- Petráčková, V., Kraus, J. et al.** 2000: *Akademický slovník cizích slov*. Academia, Praha.
- Plán preventivních aktivit města Olomouce na léta 2012–2015** www.google.cz/rch?q=Pl%C3%A1n+preventivn%C3%ADch+aktivit+m%C4%9Bsta+Olomouce+na+l%C3%A9ta+2012+%E2%80%93+2015&rlz=1C1SKPL_enCZ462CZ462&aq=f&oq=Pl%C3%A1n+preventivn%C3%ADch+aktivit+m%C4%9Bsta+Olomouce+na+l%C3%A9ta+2012+%E2%80%93+2015&aqs=chrome.0.57.1237&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- Polednová, L.** 2004: *Bydlení jako výraz sociálně ekonomické diferenciaci na území velkého města (na příkladu Olomouce)*. Diplomová práce, Katedra geografie, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Polívka, J.** 2007: Sociální diferenciaci v prostoru pražských subcenter. *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 112 (3), 266–291.
- Posová, D., Sýkora, L.** 2011: Urbanizace a suburbanizace v městských regionech Prahy a Vídně: strukturální rozdíly v podmínkách odlišných politicko-ekonomických režimů. *Geografie* 116 (3), 276–299.
- Pospíšil, J.** 2015: *Město Olomouc a kultura: příspěvek k hodnocení geografických aspektů kvality života*. Diplomová práce, Katedra geografie, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Provazníková, R.** 2009: *Financování měst, obcí a regionů: teorie a praxe*. Grada Publishing, Praha.
- Prunner, P.** 2008: *Psychologie gamblerství, aneb Sázka na štěstí*. Aleš Čeněk, Plzeň.
- Průša, L.** 2003: *Ekonomie sociálních služeb*. ASPI Publishing, Praha.
- Průša, L.** 2007: Odpovídají sociální služby v ČR současným evropským trendům? *Fórum sociální politiky* 1 (2), 2–4.
- Ptáček, P.** 2004: Changes in socio-spatial structure in Olomouc, Czech Republic during the transformation period (after 1989). *Acta Universitatis Palackianae, Geographica* 38, 51–60.

- Ptáček, P., Létal, A.** 2002: Changes in the physical structure of the historical of Olomouc, Czech Republic. In Jażdżewska, I. ed.: *Współczesne formy osadnictwa miejskiego i ich przemiany*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Ptáček, P., Létal, A., Sweeney, S.** 2003: An evaluation of physical and functional changes to the internal spatial structure of the historical centre of Olomouc, Czech Republic, 1980–2000. *Moravian Geographical Reports* 11 (2), 2–10.
- Ptáček, P., Szczyrba, Z., Fňuka, M.** 2007: Proměny prostorové struktury města Olomouce s důrazem na rezidenční funkci. *Urbanismus a územní rozvoj* 10 (2), 19–26.
- Repaská, G.** 2013: Sociálne dôsledky suburbanizácie v suburbánnej zóne mesta Nitra v období rokov 1998–2009. *Geographia Cassoviensis* 7 (1), 122–136.
- Repaská, G., Vilinová, K., Dubcová, A., Kramáreková, H.** 2015. Sídelná identita ako fenomén v kontexte suburbanizácie (prípadová štúdia suburbií mesta Nitra). *Geografický časopis* 67, 107–126.
- Robitaille, E., Herjean, P.** 2008: An analysis of the accessibility of video lottery terminals: the case of Montreal. *International Journal of Health Geographics* 7(2), 1–15.
- Rogerson, R. J., Findlay, A. M., Morris, A. S., Coombes, M. G.** 1989: Indicators of quality of life: some methodological issues. *Environment and Planning A* 21 (12), 1655–1666.
- Rosenthal, R. J.** 1992: Pathological gambling. *Psychiatric Annals* 22 (2), 72–78.
- Roubínek, P., Kladivo, P., Halás, M., Koutský, J., Opravil, Z.** 2015: Changes in the financing of municipalities and local governments of selected cities: possible effects on disintegration processes and municipal policy. *E+M Ekonomie a Management* 18(1) 134–150.
- Růžková, J., Škrabal, J. et al.** 2006: *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Český statistický úřad, Praha.
- Ryff, C. D., Keys, C. L. M.** 1995: The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology* 69 (4), 719–727.
- Salášková, Z.** 2014: *Zdravotní péče a kvalita života v Pardubicích*. Diplomová práce, Katedra geografie PF, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Saunders, P.** 1984: Rethinking local politics. In Boddy, M., Fudge, C. eds. *Local socialism?* Macmillan, London, 22–48.
- Sedláková, A.** 2005: Comparative study of migration tendencies in suburban zones of post-communist cities Prešov and Olomouc. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica* 8, 171–179.
- Sharpe, L. J. ed.** 1995: *The government of World cities: The future of the metro model*. Wiley, New York.
- Schabenberger, O., Gotway, C. A.** 2005: *Statistical methods for spatial data analysis*. Chapman and Hall/CRC, Boca Raton.
- Schaltegger, C. A., Torgler, B.** 2007: Government accountability and fiscal discipline: a panel analysis with Swiss data. *Journal of Public Economics* 91 (1), 117–140.
- Sirovátka, T., Mareš, P.** 2009: Poverty, deprivation and social exclusion: the unemployed and the working poor. In Fournier, M. C., Mercier, Ch. S. eds. *Economics of employment and unemployment*. Nova Science Publishers, New York, 1–32.
- Siwek, T.** 2011: Percepce geografického prostoru. Česká geografická společnost, Praha.
- Slavík, V., Kurta, T.** 2007: Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva. *Forum Statisticum Slovaca* 3, 201–207.
- Smętkowski, M.** 2009: Miasto deweloperów. In Jałowicki, B. ed.: *Warszawa: Czyje jest miasto?* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 8–88.

- Sokol, R., Trefilová, V.** 2008: *Sociální pracovník v rezidenčních zařízeních sociálních služeb*. ASPI, Praha.
- Sopkuliak, A.** 2012: Fiškálna autonómia miestnej samosprávy a jej výskum v geografii. *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 56 (2), 215–236.
- Spišiak, P., Danihelová, D.** 1998: Niektoré otázky kvality života v suburbánnom priestore Bratislavy. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae Geographica* 41, 155–163.
- Stasíková, L.** 2011: Relevantnosť výskumu strachu z kriminality v urbánnej geografii. *Geografický časopis* 63, 325–343.
- Stasíková, L.** 2013: Genius loci vo vzťahu k strachu zo zločinnosti na príklade postsocialistického sídliska. *Geografický časopis* 65, 83–101.
- Statutární město Olomouc** 2012: *3. komunitní plán sociálních služeb města Olomouce 2013–2015*. (<http://kpss.olomouc.eu/uploaded/download/3-komunitni-plan-socsluzeb-olomouc-2013-2015.pdf>), cit. 2015-09-12.
- Statutární město Olomouc** 2012: *Odbor sociálních věcí*. (www.olomouc.eu/magistrat/odborny-magistratu/odbor-socialnich-veci/odbor), cit. 2015-04-28.
- Statutární město Olomouc** 2013: Statut komisí městských částí. (www.olomouc.eu/administrace/repository/gallery/articles/10_/10122/statut-a-jednaci-rad-kmc-olomouc-20110405.cs.doc), cit. 2013-09-15.
- Statutární město Olomouc** 2015: *O městě*. (www.olomouc.eu/o-meste), cit. 2015-04-27.
- Statutární město Olomouc** 2015: *Sociální služby*. (www.olomouc.eu/obcan/socialni-sluzby/socialni-sluzby), cit. 2015-04-27.
- Stepniak, M., Mendel, M.** 2013: New housing investments completed in Warsaw 2002–2012. *Geographia Polonica* 86 (3), 281–286.
- Strauss, A. L.** 1975: *Chronic illness and the quality of life*. Mosby, St. Louis.
- Svoboda, I., Schelle, K.** 2007: *Základy organizace veřejné správy*. Key Publishing, Ostrava.
- Swianiewicz, P.** 2004: *Finanse lokalne: teoria i praktyka*. Municipium, Warszawa.
- Sýkora, L.** 1993: Teoretické přístupy ke studiu města. In Sýkora, L. ed.: *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 64–99.
- Sýkora, L.** 1999: Processes of socio-spatial differentiation in post-communist Prague. *Housing Studies* 14 (5), 679–701.
- Sýkora, L.** 2007: Výzvy postsocialistického města. *Era* 21 (2), 54–57.
- Sýkora, L. ed.** 2002: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, Praha.
- Sýkora, L., Hrychová, H.** 2002: Percepce a hodnocení proměn v prostorové struktuře Prahy. *Urbanismus a územní rozvoj* 1 (5), 19–23.
- Sýkora, L., Ouředníček, M.** 2007: Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic. In Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. eds.: *Employment deconcentration in European metropolitan areas: Market forces versus planning regulations*. Springer, Dordrecht, 209–233.
- Sýkora, L., Posová, D.** 2007: Specifika suburbanizace v postsocialistickém kontextu: nová bytová výstavba v metropolitní oblasti Prahy 1997–2005. *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 112 (3), 334–356.
- Sýkora, L., Posová, D.** 2011: Formy urbanizace: kritické zhodnocení modelu stadií vývoje měst a návrh alternativní metody klasifikace forem urbanizace. *Geografie* 116 (1), 1–22.
- Szczyrba, Z., Fiedor, D.** 2014: Vývoj velkoplošného maloobchodu Olomouce a výzkum nákupního chování. In Klímová, V., Žitek, V.: *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Masarykova univerzita, Brno, 740–748.

- Szczyrba, Z., Mravčík, V., Fiedor, D., Černý, J., Smolová, I.** 2015: Gambling in the Czech Republic. *Addiction* 110 (7), 1076–1081.
- Šanda, R.** 2015: Obvyklý a trvalý pobyt ve sčítání lidu 2011. *Demografie* 57 (2), 113–126.
- Šašinka, P.** 2011: Malé obce v České republice (s důrazem na historické souvislosti 20. století narušující jejich přirozený vývoj). Diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno.
- Šigutová, L.** 2014: Věková struktura obyvatelstva ze sčítání lidu, domů a bytů 2011. *Demografie* 56 (1), 50–53.
- Šilhánková, V.** 2003: *Veřejné prostory v územně plánovacím prostoru*. Vysoké učení technické v Brně, Brno.
- Šimáček, P.** 2011: Geografické aspekty rezidenční výstavby na příkladu města Olomouce. In Ščuka, J. Kolcun, A., eds.: *Ph.D. Workshop 2011 Proceedings*. Ústav geoniky AV ČR, Ostrava.
- Šimáček, P.** 2015: *Bydlení a bytová politika v ČR: zaměřeno na vývoj po roce 1989 a Olomoucký kraj*. Disertační práce, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Brno.
- Šimáček, P., Szczyrba, Z.** 2014: Geografické aspekty proměn olomouckého bydlení. In *Sborník abstraktů z XXIII. sjezdu České geografické společnosti „Geografie v srdci Evropy“ 25.–28. srpna 2014*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 249.
- Šimon, M.** 2011: Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie* 116 (3), 231–255.
- Šmajš, J., Krob, J.** 2003: *Evoluční ontologie*. Masarykova univerzita, Brno.
- Šprincová, S.** 1973: Změny funkcí města Olomouce za posledních čtyřicet let. *Folia Facultatis Scientiarum Naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis, Geographia* 9 14 (13), 99–108.
- Šuráň, Z.** 2015: *Hazard v Olomouci – geografické hodnocení rozložení sítě heren, kasin a sázkových kanceláří na území města*. Bakalářská práce, Katedra geografie, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šveda, M.** 2009: Priestorová štruktúra rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Bratislavy. *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 52, 169–181.
- Šveda, M.** 2010: Bytová výstavba v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizačných procesov. *Geographia Cassoviensis* 4 (2), 229.
- Šveda, M.** 2011a: *Bytová výstavba v zázemí Bratislavy. Suburbanizace*. (www.suburbanizace.cz/analyzy.htm), cit. 2011-11-20.
- Šveda, M.** 2011b: Časové a priestorové aspekty bytovej výstavby v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizácie. *Urbanismus a územní rozvoj*, 14 (3), 13–22.
- Tamaru, T.** 2001: Suburban growth and suburbanisation under central planning: the case of Soviet Estonia. *Urban Studies* 38 (8), 1341–1357.
- Tanzi, V.** 1995: Fiscal federalism and decentralisation: a review of some efficiency and macroeconomic aspect. In World Bank: *The World Bank Research Observer*, 295–316.
- Temelová, J., Dvořáková, N., Slezáková, A.** 2010: Reziđenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy. *Sociální studia* 7 (3), 95–113.
- Temelová, J., Novák, J.** 2007: Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 112 (3), 315–333.
- Temelová, J., Slezáková, A.** 2014: The changing environment and neighbourhood satisfaction in socialist high-rise panel housing estates: The time-comparative perceptions of elderly residents in Prague. *Cities* 37, 82–91.
- Thomas, A. C., Allen, F. L., Phillips, J., Karantzias, G.** 2011: Gaming machine addiction: the role of avoidance, accessibility and social support. *Psychology of Addictive Behaviors* 25, 738–744.

- Thompson, S. C., Janigian, A. S.** 1998: Life schemes: a framework for understanding the search for meaning. *Journal of Social and Clinical Psychology* 7 (2/3), 260–280.
- Tiebout, C. M.** 1956: A pure theory of local expenditures. *Journal of political economy* 64 (5), 416–424.
- Tiebout, C. M.** 1961: An economic theory of fiscal decentralization. In *NBER, Public finances, needs, sources and utilization*. Princeton University Press, Princeton N. J. 79–96.
- Tomeš, I. et al.** 2009: *Sociální správa: Úvod do teorie a praxe*. Portál, Praha.
- Toušek, V., Smolová, I., Fňukal, M., Jurek, M., Klapka, P.** 2005: *Česká republika – portréty krajů*. MMR ČR, Praha.
- UNESCO** 2001: Všeobecná deklarace UNESCO o kulturní diversitě [online]. (www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_cs.pdf), cit. 2015-02-02.
- United Nations** 2011: *Demographic Yearbook 2009–2010*. United Nations, New York.
- Vaishar, A., Zapletalová, J.** 2003: Problems of European inner cities and their residential environments. *Moravian geographical reports* 11 (2), 24–35.
- Vajdová, Z., Čermák, D., Illner, M.** 2006: *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologický ústav AV ČR, Praha.
- Vallová, H.** 2015: Zdravotní péče a kvalita života v Olomouci a zázemí. Diplomová práce, Katedra geografie, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., De Hollander, A.** 2003: Urban environmental quality and human well-being: towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning*, 65, 5–18.
- Van den Berg, L., Drewett, R., Klaassen, L. H., Rossi, A., Vijverberg, C. H. T.** 1982: *A study of growth and decline: Urban Europe: Vol. 1*. Pergamon Press, Oxford.
- Van den Berg, L., Klaassen, L. H.** 1986: The contagiousness of urban decline. In Van den Berg, L., Burns, L. S., Klaassen, L. H.: *Spatial cycles: studies in spatial analysis*. Gower Publishing, Aldershot, 84–99.
- Vasanen, A.** 2012: Beyond stated and revealed preferences: the relationship between residential preferences and housing choices in the urban region of Turku, Finland. *Journal of Housing Built Environment* 27, 301–315.
- Vitásková, A.** 2001: Okresní knihovna v Olomouci, Vědecká knihovna v Olomouci. *Knihovní obzor* 9 (1).
- Walmsley, D. J., Lewis, G. J.** 1993: *People and environment: behavioural approach in human geography*. Longman, Harlow.
- Williams, R. J., Rehm, J., Stevens, R.** 2011: The social and economic impacts of gambling. Final Report prepared for the Canadian Consortium for Gambling Research. March 11, 2011.
- Zapletal, R.** 2012: *Upřesňující informace k povodni 1997*. (www.olomouc.eu/magistrat/odbor-ry-magistratu/odbor-ochrany/odbor/article_id=6944), cit. 2015-02-04.
- Zatloukal, P.** 2014: Muzeum umění Olomouc: Historie. (www.olmuart.cz/historie), cit. 2015-03-03.
- Zbranková, H.** 2009: *Sociální služby a podmínky jejich poskytování v České republice*. Bakalářská práce, Fakulta humanitních studií, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Zelinsky, W.** 1971: The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review* 61 (2), 219–249.
- Zítková, V.** 2013: *Kriminalita a místa strachu (časoprostorový pohled na příkladu velkého města)*. Diplomová práce, Katedra geografie, PF, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Ziga, S., Chamberlain, K.** 1987: Relation of hassles and personality to subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology* 53 (1), 155–162.

Kvalita městského a příměstského života z geografického hlediska (příklad městského regionu Olomouc)

Vladimír Ira a kolektiv

Odpovědná redaktorka Tereza Vintrová

Návrh obálky a layout Vladimír Cenker

Sazba Vladimír Cenker, Petr Jančík

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
vydavatelstvi.upol.cz

1. vydání

Olomouc 2023

ISBN 978-80-244-5220-3 (tisk)

VUP 2017/0284 (tisk)

Neprodejná publikace

Vydavatelství
Univerzity
Palackého

9 788024 452203